

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

В. В. Паращич

Усі уроки СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ 11 клас

Книга скачана с сайта <http://e.kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
«Видавнича група «Основа»»
2011

УДК 37.016
ББК 74.26
П18

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

Паращич В. В.

П18 Усі уроки світової літератури. 11 клас (академічний рівень). — Х. : Вид. група «Основа», 2011. — 335, [1] с. : іл., табл. — (Серія «Усі уроки»).

ISBN 978-617-00-0899-2.

Плани-конспекти уроків світової літератури для 11-го класу складені відповідно до оновленої Програми «Світова література. 10–11 класи» академічного рівня. Посібник містить календарно-тематичний план та розробки 70 уроків. Вичерпна інформація про історичну ситуацію, що зумовила розвиток літератури, глибокий аналіз художніх творів, традиційні та інноваційні технології навчання — усе це в пропонуваному виданні.

Для вчителів світової літератури, керівників методичних об'єднань, студентів філологічних факультетів ВНЗ.

УДК 37.016
ББК 74.26

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 11

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ 12

I СЕМЕСТР

ВСТУП. ІЗ ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ. . . 17

Урок № 1. Основні тенденції розвитку драматургії кінця ХІХ — початку ХХ ст. «Нова драматургія», її засадничі принципи. Творчі знахідки та здобутки Г. Ібсена, А. Чехова, Б. Шоу. 17

Урок № 2. Життєвий і творчий шлях норвезького письменника, зачинателя європейської «нової драматургії» Генріка Ібсена 21

Урок № 3. Твір Генріка Ібсена «Ляльковий дім» — соціально-психологічна драма. Сюжет. Особливості драматичного конфлікту та розвитку сценічної дії в п'єсі 23

Урок № 4. Аналітична композиція п'єси Генріка Ібсена «Ляльковий дім». Образ Нори 27

Урок № 5. Новаторство драматурга Генріка Ібсена, художні особливості його твору «Ляльковий дім». Роль письменника в розвитку нової європейської драматургії («ібсенізм») 30

Урок № 6. Позакласне читання. Твір Антона Павловича Чехова «Вишневий сад» 32

ІЗ ЛІТЕРАТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. 36

Урок № 7. Бурхливий, суперечливий суспільно-історичний розвиток світу в першій половині ХХ ст. Зміна світоглядних та естетичних систем. Складність і неоднозначність художнього процесу цього періоду 36

- Урок № 8. Модернізм як неокласична модель культури, найновіше й найпослідовніше втілення естетико-художнього перевороту ХХ ст. Авангардизм і його основні течії. Доля реалізму. Елітарна та масова культури 40
- Урок № 9. Європейська модерністська проза першої половини ХХ ст. Життєвий і творчий шлях австрійського письменника Франца Кафки. Оповідання «Перевтілення» 46
- Урок № 10. Своєрідність світобачення та його художнє втілення в оповіданні Франца Кафки «Перевтілення». Грегор Замза і його родина. Особливості стилю письменника 50
- Урок № 11. Розвиток писемного зв'язного мовлення. Творча робота за оповіданням Франца Кафки «Перевтілення» 53
- Урок № 12. Життєвий і творчий шлях ірландського письменника-модерніста Джеймса Джойса. Характерні ознаки його поезики: «потік свідомості», пародійність, іронічність, інтертекстуальність 56
- Урок № 13. Психологічне есе Джеймса Джойса «Джакомо Джойс», його автобіографічний характер 60
- Урок № 14. Контрольна робота за темою «Вступ. Література першої половини ХХ ст. Творчість Г. Ібсена, Ф. Кафки, Дж. Джойса» 63
- Урок № 15. Життєвий і творчий шлях російського письменника Михайла Булгакова. Булгаков і Київ. Роман «Майстер і Маргарита» як вершина творчості письменника 65
- Урок № 16. Проблематика і система образів твору Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита». Особистість і влада, різні аспекти трактування проблеми 69
- Урок № 17. Твір Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита» — роман-міф. Трансформація міфічних мотивів; поєднання реальності та фантастики 74

- Урок № 18. Сатиричне змалювання радянських обивателів і функціонерів Москви 30-х років ХХ ст. у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита». Іронія і гротеск у картинах зіткнення демонічних сил із московською дійсністю 78
- Урок № 19. Трагізм долі митця (майстра). Утвердження сили творчості й кохання в долі героїв роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита» 81
- Урок № 20. Розвиток усного зв'язного мовлення. Дискусія «Що таке істина?» за романом Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита» 84
- Урок № 21. Глибинні зрушення в поезії початку ХХ ст. Модернізм і основні течії європейської поезії ХХ ст. Життєвий і творчий шлях австрійського поета Райнера Марії Рільке. «Орфей, Еврідіка, Гермес», «Ось дерево звелось» 87
- Урок № 22. Життєвий і творчий шлях французького поета Гійома Аполлінера. «Лорелея», «Міст Мірабо», «Зарізана голубка й водограй» 91
- Урок № 23. Життя і творчість іспанського поета Федеріко Гарсія Лорки. Поезія. Синтез у творах міфології і фольклору з поетикою модернізму 96
- Урок № 24. Поетичний практикум. Аналізування синтетичного вияву новітніх течій і тенденцій у західноєвропейській поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст., представлений творчістю Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки . . . 100
- Урок № 25. Письмовий контрольний твір за вивченою темою «Творчість М. Булгакова, Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки» 104
- Урок № 26. «Срібна доба» російської поезії, розмаїття літературних напрямів, течій та шкіл у поезії. Трагічні долі митців цієї доби. Життєвий і творчий шлях російського поета Олександра Блока. Символізм його поезій 108

Урок № 27. Життєвий і творчий шлях російської поетеси Анни Ахматової. Утілення у творчості А. Ахматової ознак акмеїзму	114
Урок № 28. Життєвий і творчий шлях російського поета Бориса Пастернака. Еволюція поезії Б. Пастернака	117
Урок № 29. Виразне читання напам'ять віршів поетів «срібної доби»	121
Урок № 30. Презентація творчого проекту «Художні світи російських поетів “срібної доби” В. Маяковського, М. Гумільова, О. Мандельштама, М. Цветаєвої, С. Єсеніна»	124
ІЗ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	128
Урок № 31. Провідні тенденції в розвитку літератури другої половини ХХ століття	128
Урок № 32. Нові тенденції у світовій літературі 1960– 1970-х рр.: активізація провідних жанрів інтелектуальної прози, поезії, драматургії, літератури факту та вплив на белетристику; розвиток наукової фантастики і антиутопії. Переростання модернізму в постмодернізм у літературі останньої третини ХХ ст.	132

II СЕМЕСТР

Урок № 33. Життєвий і творчий шлях німецького письменника Бертольда Брехта. Б. Брехт як драматург-новатор. «Епічний театр» Брехта, його теоретичні засади й творча практика	135
Урок № 34. Драма Бертольда Брехта «Життя Галілея». Проблема моральної відповідальності вчених за наслідки наукових досліджень	139

Урок № 35. Неоднозначність образу головного героя твору Бертольда Брехта «Життя Галілея». Інтелектуальний характер драми	142
Урок № 36. Контрольна робота за темами: «Поети «срібної доби» російської поезії (О. Блок, А. Ахматова, Б. Пастернак)», «Література другої половини ХХ ст. Б. Брехт. “Життя Галілея”»	146
Урок № 37. Життєвий і творчий шлях французького письменника Альбера Камю; його філософські та естетичні погляди. А. Камю й екзистенціалізм	148
Урок № 38. Художнє осягнення подій Другої світової війни у світлі екзистенціальної філософії; абсурд і трагічний стоїцизм у романі Альбера Камю «Чума»	152
Урок № 39. Проблема вибору людини в межовій ситуації та особистої відповідальності за цей вибір у романі Альбера Камю «Чума»	156
Урок № 40. Композиція і стиль, художні особливості, значення роману Альбера Камю «Чума»	161
Урок № 41. Розвиток мовлення. Написання твору за романом Альбера Камю «Чума»	164
Урок № 42. Життєвий і творчий шлях американського письменника Ернеста Хемінгуея. Особливості його поезики й стилю	168
Урок № 43. «Життєподібний» сюжет і філософсько-символічний зміст твору Ернеста Хемінгуея «Старий і море»	173
Урок № 44. «Старий і море» — повість-притча про людину. Вплив Е. Хемінгуея на розвиток художньої прози ХХ ст.	176
Урок № 45. Життя і творчість японського письменника Кавабата Ясунарі	180

Урок № 46. Відображення національної етики та естетики в повісті Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів»	184
Урок № 47. Гармонія людини і природи — одна з головних проблем твору Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів». Вишукана простота стилю письменника	189
Урок № 48. Контрольна робота за темою «Творчість А. Камю, Е. Хемінгуей, Кавабата Ясунарі»	195
Урок № 49. Життєвий і творчий шлях колумбійського письменника Габріеля Гарсія Маркеса	197
Урок № 50. Алгоритичний сенс зображення історії родини Буендіа в художньому часі й просторі роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»	204
Урок № 51. Проблематика твору Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності». Органічне поєднання буденного й фантастичного в романі як характерні риси «магічного реалізму»	213
Урок № 52. Система образів, національний колорит роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»	218
ІЗ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	226
Урок № 53. Постмодернізм — одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст., його теоретичні засади й художня (літературна) практика. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. Основні принципи постмодерністської поетики	226
Урок № 54. Найяскравіші представники постмодерністської прози. Постмодерністське мистецтво, його стосунки з елітарною та масовою культурами	232

Урок № 55. Ознаки постмодернізму у творчості письменників-прозаїків другої половини ХХ ст.	250
Урок № 56. Життєвий і творчий шлях сербського письменника Милорада Павича. Утілення в оповіданні «Дамаскин» рис постмодернізму	259
Урок № 57. Оповідання Милорада Павича «Дамаскин». «Віртуальний історизм» як характерна ознака творчості письменника	264
Урок № 58. Позакласне читання. Твір Пауло Коельо «Алхімік»	269
Урок № 59. Контрольний твір за темою «Постмодернізм», «Творчість Г. Гарсія Маркеса, М. Павича, П. Коельо»	274
Урок № 60. Життєвий і творчий шлях німецького письменника Патріка Зюскінда. Ознаки постмодернізму в повісті «Запахи. Історія одного вбивці»	276
Урок № 61. Патрік Зюскінд «Запахи. Історія одного вбивці». Образ Гренуя та його літературні прототипи	280
Уроки №№ 62–63. Сучасний літературний процес (огляд). Співіснування і взаємодія різних стилів, напрямів, течій. Найпомітніші сучасні літературні явища	284
Урок № 64. Позакласне читання. Твір Тетяни Толстої «Віконечко»	300
УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ	307
Урок № 65. Найвидатніші здобутки світової літератури доби античності, Середньовіччя та Відродження	307
Урок № 66. Найвидатніші здобутки світової літератури ХVІІ і ХVІІІ ст., а також ХІХ ст. (доби романтизму)	313

Урок № 67. Найвидатніші здобутки світової літератури XIX ст. (доби реалізму та раннього модернізму)	317
Урок № 68. Найвидатніші здобутки світової літератури кінця XX — початку XXI ст.	320
Урок № 69. Контрольна робота за темами: «П. Зюскінд “Запахи...”», «Сучасний літературний процес (огляд)», «Повторення та систематизація вивченого матеріалу»	325
Урок № 70. Я — літературно освічена людина	328
ЛІТЕРАТУРА	332

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги!

У нас із вами надважке завдання — ознайомити випускників школи зі складним, сповненим як протиріч, так і невимовної краси світом художньої літератури, виробити в юнаків і дівчат стійкий інтерес до читання якісної літератури, допомогти їм полюбити художнє слово в такій мірі, щоб воно стало їм щирим другом на все життя.

Хочеться сподіватися, що наш посібник, створений на основі чинної програми для одинадцятилітньої школи, допоможе вам у цьому: заощадить час під час добору інформації, підкаже ідеї та раціональну методикау їхнього впровадження, зверне увагу на нюанси, відкриє деякі секрети педагогічної майстерності, перевірені багатолітнім досвідом.

Поряд із традиційними формами (лекція, бесіда, проблемні питання та завдання) ви знайдете й нові: інтерактивні вправи та прийоми («Мозковий штурм», «Мікрофон», «Прес», «Дерево рішень», «Коло ідей», захист-презентація творчих проектів, тести та ін.), знахідки як вітчизняних, так і зарубіжних літературознавців, зокрема, тест американського типу. Також пропонуються розробки традиційних та нетрадиційних уроків. Кількість уроків розвитку мовлення (усного та письмового), позакласного читання, контрольних робіт різних видів відповідає вимогам програми та рекомендаціям Міністерства освіти й науки України. Оскільки йдеться про новий і новітній літературний процеси, а досліджень з деяких питань мало, авторові довелося збирати їх «по крихтах».

Посібник стане в пригоді молодим та досвідченим учителям, заощадить їхній час на творчі пошуки. Утім, це в жодному разі не завадить кожному вчителеві здійснювати творчий підхід, використовувати власні нароби, адже все пізнається в порівнянні й немає меж досконалості.

Автор акцентує увагу на зв'язок проблематики творів із сучасністю, постійно звертається до власного досвіду школярів, вважаючи, що саме так можна пробудити інтерес до читання художньої літератури в часи малочитання, засилля новітніх засобів отримання інформації. Саме це дасть змогу вчителеві реалізувати й виховні завдання.

Щиро бажаю успіхів, творчого натхнення та взаєморозуміння зі своїми вихованцями!

З повагою — автор.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

№ з/п	Дата	Тема уроку
I СЕМЕСТР		
<i>Вступ. Из драматургії кінця XIX — початку XX ст.</i>		
1		Основні тенденції розвитку драматургії кінця XIX — початку XX ст. «Нова драматургія», її засадничі принципи. Творчі знахідки та здобутки Г. Ібсена, А. Чехова, Б. Шоу
2		Життєвий і творчий шлях норвезького письменника, зачинателя європейської «нової драматургії» Генріка Ібсена
3		Твір Генріка Ібсена «Ляльковий дім» — соціально-психологічна драма. Сюжет. Особливості драматичного конфлікту та розвитку сценічної дії в п'єсі
4		Аналітична композиція п'єси Генріка Ібсена «Ляльковий дім». Образ Нори
5		Новаторство драматурга Генріка Ібсена, художні особливості його твору «Ляльковий дім». Роль письменника в розвитку нової європейської драматургії («ібсенізм»)
6		Позакласне читання. Твір Антона Павловича Чехова «Вишневий сад»
<i>Из літератури першої половини XX ст.</i>		
7		Бурхливий, суперечливий суспільно-історичний розвиток світу в першій половині XX ст. Зміна світоглядних та естетичних систем. Складність і неоднозначність художнього процесу цього періоду
8		Модернізм як неокласична модель культури, найновіше й найпослідовніше втілення естетико-художнього перевороту XX ст. Авангардизм і його основні течії. Доля реалізму. Елітарна та масова культури
9		Європейська модерністська проза першої половини XX ст. Життєвий і творчий шлях австрійського письменника Франца Кафки. Оповідання «Перевтілення»
10		Своєрідність світобачення та його художнє втілення в оповіданні Франца Кафки «Перевтілення». Грегор Замза і його родина. Особливості стилю письменника
11		Розвиток писемного зв'язного мовлення. Творча робота за оповіданням Франца Кафки «Перевтілення»
12		Життєвий і творчий шлях ірландського письменника-модерніста Джеймса Джойса. Характерні ознаки його поезики: «потік свідомості», пародійність, іронічність, інтертекстуальність

№ з/п	Дата	Тема уроку
13		Психологічне есе Джеймса Джойса «Джакомо Джойс», його автобіографічний характер
14		Контрольна робота за темою «Вступ. Література першої половини ХХ ст. Творчість Г. Ібсена, Ф. Кафки, Дж. Джойса»
15		Життєвий і творчий шлях російського письменника Михайла Булгакова. Булгаков і Київ. Роман «Майстер і Маргарита» як вершина творчості письменника
16		Проблематика і система образів твору Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита». Особистість і влада, різні аспекти трактування проблеми
17		Твір Михайла Булгаков «Майстер і Маргарита» — роман-міф. Трансформація міфічних мотивів; поєднання реальності та фантастики
18		Сатиричне змалювання радянських обивателів і функціонерів Москви 30-х років ХХ ст. у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита». Іронія і гротеск у картинах зіткнення демонічних сил із московською дійсністю
19		Трагізм долі митця (майстра). Утвердження сили творчості й кохання в долі героїв роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита»
20		Розвиток усного зв'язного мовлення. Дискусія «Що таке істина?» за романом Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита»
21		Глибинні зрушення в поезії початку ХХ ст. Модернізм і основні течії європейської поезії ХХ ст. Життєвий і творчий шлях австрійського поета Райнера Марії Рільке. «Орфей, Еврідіка, Гермес», «Ось дерево звелось»
22		Життєвий і творчий шлях французького поета Гійома Аполлінера. «Лорелея», «Міст Мірабо», «Зарізана голубка й водограй»
23		Життя та творчість іспанського поета Федеріко Гарсія Лорки. Поезія. Синтез у творах міфології і фольклору з поетикою модернізму
24		Поетичний практикум. Аналізування синтетичного вияву новітніх течій і тенденцій у західноєвропейській поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст., представленій творчістю Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки
25		Письмовий контрольний твір за вивченою темою «Творчість М. Булгакова, Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки»

№ з/п	Дата	Тема уроку
26		«Срібна доба» російської поезії, розмаїття літературних напрямів, течій та шкіл у поезії. Трагічні долі митців цієї доби. Життєвий і творчий шлях російського поета Олександра Блока. Символізм його поезій
27		Життєвий і творчий шлях російської поетеси Анни Ахматової. Утілення у творчості А. Ахматової ознак акмеїзму
28		Життєвий і творчий шлях російського поета Бориса Пастернака. Еволюція поезії Б. Пастернака
29		Виразне читання напам'ять віршів поетів «срібної доби»
30		Презентація творчого проекту «Художні світи російських поетів “срібної доби” В. Маяковського, М. Гумільова, О. Мандельштама, М. Цветаєвої, С. Єсеніна»
<i>Із літератури другої половини ХХ ст.</i>		
31		Провідні тенденції в розвитку літератури другої половини ХХ століття
32		Нові тенденції у світовій літературі 1960–1970-х рр.: активізація провідних жанрів інтелектуальної прози, поезії, драматургії, літератури факту та вплив на белетристику; розвиток наукової фантастики й антиутопії. Переростання модернізму в постмодернізм у літературі останньої третини ХХ ст.
II СЕМЕСТР		
33		Життєвий і творчий шлях німецького письменника Бертольда Брехта. Б. Брехт як драматург-новатор. «Епічний театр» Брехта, його теоретичні засади й творча практика
34		Драма Бертольда Брехта «Життя Галілея». Проблема моральної відповідальності вчених за наслідки наукових досліджень
35		Неоднозначність образу головного героя твору Бертольда Брехта «Життя Галілео Галілея». Інтелектуальний характер драми
36		Контрольна робота за темами: «Поети «срібної доби» російської поезії (О. Блок, А. Ахматова, Б. Пастернак)», «Література другої половини ХХ ст. Б. Брехт. “Життя Галілея”»
37		Життєвий та творчий шлях французького письменника Альбера Камю; його філософські та естетичні погляди. А. Камю й екзистенціалізм
38		Художнє осягнення подій Другої світової війни у світлі екзистенціальної філософії; абсурд і трагічний стоїцизм у романі Альбера Камю «Чума»

№ з/п	Дата	Тема уроку
39		Проблема вибору людини в межовій ситуації та особистої відповідальності за цей вибір у романі Альбера Камю «Чума»
40		Композиція і стиль, художні особливості, значення роману Альбера Камю «Чума»
41		Розвиток мовлення. Написання твору за романом Альбера Камю «Чума»
42		Життєвий і творчий шлях американського письменника Ернеста Хемінгуея. Особливості його поетики й стилю
43		«Життєподібний» сюжет і філософсько-символічний зміст твору Ернеста Хемінгуея «Старий і море»
44		«Старий і море» — повість-притча про людину. Вплив Е. Хемінгуея на розвиток художньої прози ХХ ст.
45		Життя і творчість японського письменника Кавабата Ясунарі
46		Відображення національної етики та естетики в повісті Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів»
47		Гармонія людини і природи — одна з головних проблем твору Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів». Вишукана простота стилю письменника
48		Контрольна робота за темою «Творчість А. Камю, Е. Хемінгуея, Кавабата Ясунарі»
49		Життєвий і творчий шлях колумбійського письменника Габріеля Гарсія Маркеса
50		Алегоричний сенс зображення історії родини Буендіа в художньому часі й просторі роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»
51		Проблематика твору Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності». Органічне поєднання буденного й фантастичного в романі як характерні риси «магічного реалізму»
52		Система образів, національний колорит роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»
<i>Із літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.</i>		
53		Постмодернізм — одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст., його теоретичні засади й художня (літературна) практика. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. Основоположні принципи постмодерністської поетики

№ з/п	Дата	Тема уроку
54		Найяскравіші представники постмодерністської прози. Постмодерністське мистецтво, його стосунки з елітарною та масовою культурами
55		Ознаки постмодернізму у творчості письменників-прозаїків другої половини ХХ ст.
56		Життєвий і творчий шлях сербського письменника Милорада Павича. Утілення в оповіданні «Дамаскин» рис постмодернізму
57		Оповідання Милорада Павича «Дамаскин». «Віртуальний історизм» як характерна ознака творчості письменника
58		Позакласне читання. Твір Пауло Коельо «Алхімік»
59		Контрольний твір за темами «Постмодернізм», «Творчість Г. Гарсія Маркеса, М. Павича, П. Коельо»
60		Життєвий і творчий шлях німецького письменника Патріка Зюскінда. Ознаки постмодернізму в повісті «Запахи. Історія одного вбивці»
61		Патрік Зюскінд «Запахи. Історія одного вбивці». Образ Гренуя та його літературні прототипи
62–63		Сучасний літературний процес (огляд). Співіснування і взаємодія різних стилів, напрямів, течій. Найпомітніші сучасні літературні явища
64		Позакласне читання. Твір Тетяни Толстої «Віконечко»
<i>Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу</i>		
65		Найвидатніші здобутки світової літератури доби античності, Середньовіччя та Відродження
66		Найвидатніші здобутки світової літератури XVII і XVIII ст., а також XIX ст. (доби романтизму)
67		Найвидатніші здобутки світової літератури XIX ст. (доби реалізму та раннього модернізму)
68		Найвидатніші здобутки світової літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.
69		Контрольна робота за темами: «П. Зюскінд “Запахи...”», «Сучасний літературний процес (огляд)», «Повторення та систематизація вивченого матеріалу»
70		Я — літературно освічена людина

I семестр

ВСТУП. ІЗ ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

УРОК № 1

Тема. Основні тенденції розвитку драматургії кінця ХІХ — початку ХХ ст. «Нова драматургія», її засадничі принципи. Творчі знахідки та здобутки Г. Ібсена, А. Чехова, Б. Шоу

Мета: допомогти учням з'ясувати основні тенденції розвитку драматургії кінця ХІХ — початку ХХ ст.; ознайомити з найважливішими здобутками драматургів того часу; розвивати навички складання опорно-логічних конспектів за сприйнятою на слух інформацією, виділяти головне, давати оцінку літературним явищам; виховувати любов до мистецтва, естетичні смаки.

Обладнання: портрети драматургів Г. Ібсена, Б. Шоу, А. Чехова та інших, видання їх творів, ілюстрації до них, відеоматеріали (фрагменти вистав за творами).

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Ознайомлення з метою, завданнями й вимогами програми до вивчення світової літератури в 11-му класі

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Що таке драматичний театр для нас, сучасних людей? Місце, де можна ознайомитися з драматургією, побачити цікаву виставу. Для людей ХІХ ст. значення театру було набагато вагомішим і багатограннішим, особливо для вищих та середніх класів. Це і клуб для спілкування, і виставка моди, нагород і статків,

і місце платонічних побачень, і традиція, і, урешті-решт, статус. Про драматургів і їхні п'єси говорили, сперечалися, їх лаяли і хвалили; твори спонукали до роздумів, захоплювали ідеями, вели до подвигів і навіть до злочинів.

Сьогодні ми розпочинаємо ознайомлення з європейською драматургією, яка наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. пережила своє оновлення, збагатилася новими творчими знахідками та здобутками.

III. Актуалізація опорних знань

Евристична бесіда

- Що таке драматургічні твори, якими є їх особливості?
- Які жанри драматургії ви знаєте?
- Назвіть відомих вам драматургів, їх твори.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція вчителя з елементами бесіди

— У драматургії остання третина ХІХ століття позначена пошуком нових форм зображення дійсності засобами мистецтва. Цей процес приводить до появи «нової драми».

Безумовно, усі представники «нової драматургії» — а це Г. Ібсен, Б. Шоу, А. Чехов, М. Метерлінк, Ю. А. Стріндберг, Г. Гауптман, Е. Золя, В. Винниченко та інші — йшли власними шляхами, їхні театральні естетика й поетика дуже різнилися. Але існувала ознака, яка об'єднувала: усі вони намагалися створити проблемний театр, мова, стилістика якого максимально наближали його до сучасного читача.

- ♦ У чому ж полягає різниця між «старою» драмою та «ною»? Проаналізуємо за допомогою порівняльної таблиці.

Об'єкт порівняння	«Стара драма»	«Нова драма»
Трагедія	Життя персонажа	Життя особистості в суспільстві
Предмет зображення	Людина в незвичайних ситуаціях	Людина у власноруч створеній ситуації
Центр уваги	Зовнішнє зіткнення окремих особистостей	Внутрішні, глибинні протиріччя самої дійсності, зіткнення ідей
Драматичний конфлікт	Вади й чесноти людини	Ідеали людини
Жанр	Трагедія, комедія, драма	Синтетичний — трагікомедія («драма ідей»)

Об'єкт порівняння	«Стара драма»	«Нова драма»
Головний герой	Узагальнений тип людини	Людина середнього класу, неординарна особистість
Решта героїв	Головні та другорядні, позитивні та негативні	Усі важливі, характери неоднозначні
Автор	Відтворює дійсність, повчає, робить висновки	Відтворює духовні пошуки. Не дає однозначних відповідей
Читач, глядач	Спостерігає, отримує враження	Переживає разом із героями, дискутує з ними та про них
Кінець (фінал) твору	Завершений розв'язкою	Відкритий, незавершений, спонукає до суперечок, роздумів

- ♦ Тож чим, на ваш погляд, відрізняється «нова драма» від «старої драми»? (Відповіді учнів.)

«Нова драма» на зламі століть поставила в центрі уваги особистість, але не соціальну, а духовну, індивідуальність переживання й відчуття якої визначають загальну атмосферу епохи. Драматурги намагалися показати «трагедію життя», а не «трагедію в житті», закликали до осмислення глибинної суті дійсності, звільнення людського духу, пошуку гармонії. Театр став «інтелектуальним», «дискусійним». На перший план вийшов внутрішній конфлікт, а не зовнішня дія. У «новій драмі» стали помітними риси модернізму: символізму, імпресіонізму, неоромантизму та ін.

Засновником «нової» драми був норвежець Генрік Ібсен. Успіх його п'єс надихнув інших драматургів: Г. Гауптмана (Німеччина), Б. Шоу (Англія), А. Стріндберга (Швеція), М. Метерлінка (Бельгія), Е. Золя (Франція), А. Чехова (Росія).

Новим на сценах театрів був показ картин повсякденного життя, розкриття його злободенних соціальних і моральних проблем. Перед глядачами постали звичайні для них картини побуту банкірів, комерсантів, адвокатів і навіть робітників, злидарів. Автори порушували нові проблеми, наприклад, жіноче питання. Посилився критичний, викривальний пафос п'єс.

Було переосмислено природу всіх елементів драматичного твору. Оскільки в житті сумне часто поєднується з комічним і навпаки, розвивається жанр трагікомедії. Замість «любовних трикутників», таємниць, кримінальних злочинів (зовнішньої інтриги),

у центрі уваги — ідейні конфлікти (Б. Шоу), внутрішня прихована інтрига (М. Метерлінк), складна гра підтекстів (А. Чехов).

Герої відзначаються суперечливими характерами, інколи важко визначити, хто з них головний персонаж (як, наприклад, у А. Чехова). Дійові особи розмовляють сучасною літературною мовою, використовуючи побутову та жаргонну лексику. П'єси більше не мають зрозумілого, завершеного закінчення: читачеві й глядачеві пропонується відкритий проблемний фінал — запрошення до дискусії, роздумів і власних висновків.

«Нова драма» стала одним із найцікавіших загальноєвропейських явищ, яке зробило свій вагомий внесок у справу гуманізації суспільства.

- ◆ Назвіть риси «осучаснення» драми на зламі століть. (*Герої — звичайні люди; конфлікт — внутрішній; мова — сучасна; фінал — незавершений; проблеми — актуальні.*)

2. Перегляд і коментування ілюстративних матеріалів, відео- та аудіозаписів вистав, музики до них

V. Закріплення знань, умінь і навичок

1. Створення опорно-логічного конспекта за матеріалами лекції

2. Робота з висловлюванням Дж. Б. Шоу

- ◆ Уставте пропущені слова у висловлювання і прокоментуйте його.

Мої п'єси вимагають не режисури. У них повинні ... гамір і шум справжнього життя, крізь яке час від часу ... поезія.

Слова для використання

Співати, вихваляється; *лунає, прозирає*; заважати, ліпиться; шуміти, сидить.

VI. Домашнє завдання

Знати основні тенденції розвитку драматургії кінця XIX — початку XX ст.

Прочитати п'єсу Г. Ібсена «Ляльковий дім».

Підготувати повідомлення про історичну й соціальну ситуацію в Норвегії XIX ст.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- На уроці мене зацікавило...

УРОК № 2

Тема. Життєвий і творчий шлях норвезького письменника, зачинателя європейської «нової драматургії» Генріка Ібсена

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного, висловлення своєї думки про почуте й прочитане; виховувати інтерес до літератури, прагнення до самовдосконалення.

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації до його біографії, видання творів, ілюстрації до них; зображення краєвидів Норвегії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Під шум великих міжнародних бур я зі свого боку воював із маленьким суспільством, до якого був прикутий волею обставин і життєвих умов», — писав у своїх спогадах Генрік Ібсен, видатний норвезький драматург другої половини ХІХ ст., п'єси якого ось уже понад 130 років не сходять зі сцен театрів у всьому світі. У чому ж полягає секрет мистецького довголіття творів Ібсена? Передусім у тому, що письменник глибоко вірив у цінність окремої особистості, протестував проти розчинення її в безликій людській масі. Головний мотив його творчості — заклик до людей реалізувати своє справжнє покликання, але в жодному разі не за рахунок чужого щастя чи навіть життя.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповісти про риси європейської «нової драматургії», її найвищих представників.
2. З якою метою драматурги завершували п'єси «відкритим фіналом»?

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Повідомлення учня про історичну й соціальну ситуацію в Норвегії ХІХ ст.

2. Слово вчителя (міні-лекція)

— Генрік Ібсен народився в Шиєні — норвезькому містечку лісорубів. Дитинство його було самотнє й безрадісне. Особливо нещасливим стало життя після того, як розорилася батькова торговельна фірма. У 15 років його відправили до Гримстада вчитися на помічника аптекаря. Там він провів 6 років, жив у мансарді на скромну платню. Юнака приваблювали поезія, літературна праця. Генрік почав писати вірші. Перша п'єса Ібсена «Катиліна» — історична драма — особливого успіху не мала. 1852 року він приїхав до Бергена, очолив молодий норвезький театр. Ібсен у театрі займався всім — від підмітання сцени до режисури, що допомогло йому пізнати сценічні умовності того часу, традиції, канони, які потім йому захотілося зруйнувати. Дирекція театру відправила Ібсена в Данію та Німеччину — набувати досвіду. Його власні п'єси вже починають помічати. У 1857–1864 роках драматург перебував у Крістіанії, і це один із найважливіших у його житті періодів. З одного боку — матеріальна скрута, з іншого — уперте невизнання з боку норвезької буржуазної публіки та преси, що перебували під данським впливом і чинили опір проникненню національних творів на столичну сцену.

- ♦ Як ви розцінюєте таку поведінку драматурга — обстоювати національне й перебувати в матеріальній скруті, але не піддатися модному данському впливу, завдяки якому можна було б стати багатим та успішним?

1864 року Ібсен виїхав із Норвегії. Це добровільне вигнання тривало аж 27 років.

Ібсен одружився із Сюзанною Торесен, яка стала його вірним другом на все життя. У них народився син. Родина жила то в Італії, то в Німеччині. Перші твори, які принесли драматургові світову популярність, — «Бранд» (1866) і «Пер Гюнт» (1867). Вони в романтичному світлі змальовували конфлікт людини з її оточенням і показували існуючу безодню між героїчними пориваннями та дійсністю, між реальністю та ідеалізмом.

У наступних творах письменник схиляється до реалізму.

1891 року Ібсен повернувся на батьківщину. А через сім років Норвегія урочисто святкувала 70-річчя видатного письменника. Не стало його 1906 року.

- ♦ Які риси характеру Генріка Ібсена ви б визначили?

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Прокоментуйте!

- ♦ Прокоментуйте слова Г. Ібсена: «П'єса не закінчується з падінням завіси після п'ятої дії: справжній фінал — поза її

межами... Справа кожного читача чи глядача самому дійти до цього фіналу через особисту творчість».

VI. Домашнє завдання

Знайти додатково факти біографії та творчості письменника, знати зміст п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім».

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Закінчіть речення:

- Мені запам'яталось...
- До театру, драматургії я ставлюся...
- Я зацікавився (зацікавилася) (не зацікавився (не зацікавилася)) творчістю Ібсена тому, що...

Генрік Ібсен

УРОК № 3

Тема. Твір Генріка Ібсена «Ляльковий дім» — соціально-психологічна драма. Сюжет. Особливості драматичного конфлікту та розвитку сценічної дії в п'єсі

Мета: допомогти учням засвоїти ідейно-художній зміст, сюжет драматичного твору; розвивати навички виразного читання за особами, переказу драматичних творів, виділення ключових епізодів, їх коментування; виховувати інтерес до літератури, аналітичне мислення, естетичний смак.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Давньогрецький драматург Арістофан ще двадцять три століття тому писав про жінок: «Обійтися без них так само важко, як і жити з ними». Сучасні чоловіки із цим, мабуть,

погодяться, а сучасні жінки, напевно, те саме скажуть про чоловіків. Не є секретом, що чоловік і жінка по-різному сприймають світ, по-різному думають і діють. Як же знайти гармонію в їхніх взаєминах, як зробити сім'ю щасливою? Як наповнити родинну оселю добром, радістю та щирими почуттями? Про це йдеться в драмі Г. Ібсена «Ляльковий дім», і про це — наш урок.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Знайомство з героями п'єси, виділення ключових епізодів у дії першій

2. Евристична бесіда

- ◆ Яка атмосфера панувала в домі адвоката Хельмера?
- ◆ Що видається трохи дивним у взаєминах подружжя?
- ◆ Чому Нора просить чоловіка зробити їй різдвяний подарунок грошима?
- ◆ Чи можна вважати Хельмера скупим або економним?
- ◆ Як характеризують Нору її взаємини з Крістіною?
- ◆ Про що свідчить зізнання фру Лінне щодо того, що їй тепер нема про кого піклуватися?
- ◆ Як характеризує Нору її зізнання подрузі про борги?
- ◆ Як Нора ставиться до своїх дітей?
- ◆ Прокоментуйте висловлювання героїв:

«Крогстад. Закон не цікавиться причинами.

Нора. То поганий, виходить, цей закон...»

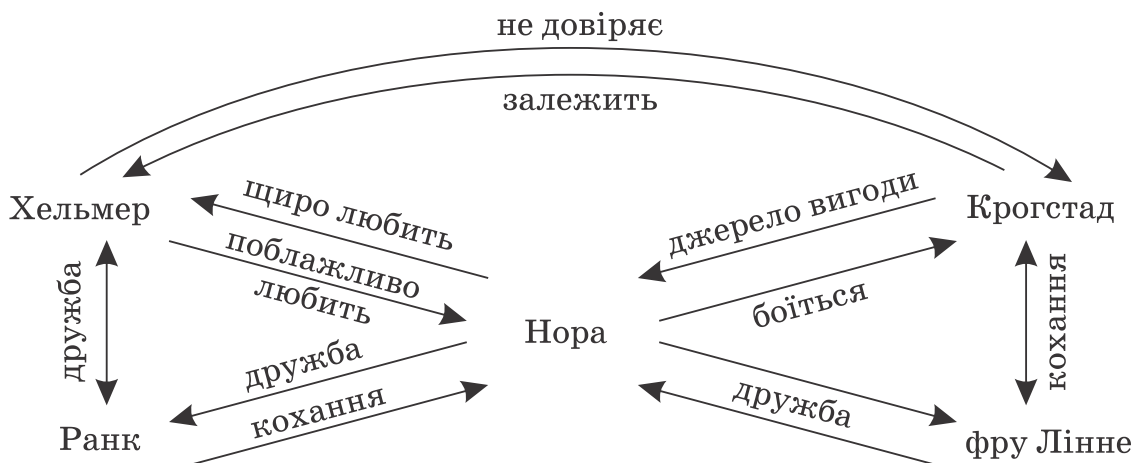
- ◆ Як Хельмер, за його словами, ставиться до тих, хто схибив у житті?
- ◆ Відгук яких ідей звучить у словах Хельмера: «Майже всі, хто рано схибив у житті, мали брехливих матерів»?
- ◆ Чому Нора злякалася й не допустила до себе дітей?
- ◆ Чому, на ваш погляд, автор подає таку деталь: «У кутку, біля піаніно, стоїть обібрана, обтріпана, з обгорілими свічками ялинка», — у той час, коли в домі Нори завжди гарно, затишно?
- ◆ Про що свідчать такі деталі й характеристики Хельмера: «Торвальд — великий майстер улаштувати все витончено й красиво»; «Хельмер учить дружину танцювати тарантелу й мріє про її успіх на вечірці в консула»?

- ♦ Чи правда те, що говорить Хельмер дружині: «...Повір, у мене вистачить і мужності, і сили. Побачиш, я така людина, яка може все взяти на себе»?
- ♦ Як Нора пояснює хворобу лікаря Ранка?
- ♦ Що задумала Нора, почувши погрози Кrogстада й роздуми чоловіка щодо нечесності?
- ♦ Чому подруга фру Лінне радила Норі розповісти все чоловікові й не завадила Кrogстаду передати Хельмерові листа зі звинувачуваннями на адресу Норі?
- ♦ Чи справді Хельмер — чесна людина?
- ♦ Як розкривається характер Хельмера у таких словах і наскільки вони, на ваш погляд, щирі: «Ти любила мене, як дружина повинна любити чоловіка. Ти не змогла тільки гарненько розібратися в засобах. Але, певне, ти гадаєш, що я менше любитиму тебе через те, що ти не здібна діяти самостійно? Ні-ні, сміло зіприся на мене, я буду тобі порадником, керівником. Я не був би мужчиною, якби саме ця жіноча безпорадність не робила тебе вдвоє милішою в моїх очах. Ти не думай більше про ті різкі слова, які вирвались у мене у хвилину першого переляку, коли мені здалося, що все навколо мене рушиться. Я простив тобі, Норо. Клянуся тобі, я простив тобі»?

3. Робота зі схемою «Герої п'єси Г. Ібсена “Ляльковий дім”»

- ♦ Доповніть опорну схему, уписавши визначення взаємин між героями.

4. Особливості «нової драми»

- ♦ Наведіть приклади зображення автором соціальних відносин та розкриття психології героїв, адже цей твір за жанром є соціально-психологічним.

Учитель. Наприкінці ХІХ ст. драматурги-новатори, зокрема й Г. Ібсен, виступали із різким запереченням «добре зроблених п'єс», де головне — закручена інтрига, легко впізнавані, чорно-білі постаті персонажів, стрімкий діалог, багато сліз, сміху, бурхливих пристрастей. Драматичний конфлікт (зіткнення) знаходився здебільшого в площині «людина — суспільство», «дійсність — фантазія, мрія, уява» та ін.

У драматичних творах нового типу, зокрема ібсенівських, акцент із зовнішньої дії переноситься на внутрішню: на сцені у звичному для театру сенсі майже «нічого не відбувається»; герої майже нерухомі, просто йде розмова, думка протистоїть думці, головною ж є напруження внутрішнє, непомітне оку глядача; зазвичай конфлікт драми Ібсена зав'язується ще до того, як починається власне її дія (так, Нора підписала фіктивний вексель до початку дії І п'єси «Ляльковий дім»); «нові драми» мають відкритий фінал, тобто після закінчення п'єси достеменно невідомо, як саме розв'яжеться конфлікт.

Примітка. Останній абзац виступу вчителя учні записують у зошити.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»

- ♦ Як вислів Соломона стосується Нори: «Мудра жінка будує свій дім, а безумна своєю рукою руйнує його»? Яка, на вашу думку, героїня — мудра чи безумна? Чому Нора не зізналася чоловікові ні відразу, ні потім?

VI. Домашнє завдання

Повторити зміст дій II і III п'єси, уміти переказувати й аналізувати події твору.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Закінчіть речення:

- Мене вразило...
- Я не думав(-ла), що драматичний твір може...
- Проблема сім'ї — це...

УРОК № 4

Тема. Аналітична композиція п'єси Генріка Ібсена «Ляльковий дім». Образ Нори

Мета: допомогти учням усвідомити особливості композиції п'єси, складність і новаторство образу головної героїні; розвивати аналітичне мислення, уміння оцінювати прочитане, зіставляти явища літератури й життя, обґрунтовувати свої твердження; виховувати найкращі людські якості, прагнення до самовдосконалення.

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації до твору, аудіозапис «Тарантели»; таблиця «Зовнішні та внутрішні прояви душі Нори».

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Генрік Ібсен зазначав, що п'єсу написано заради заключної сцени, яка сприймалася як скандал. У суспільстві виникли такі бурхливі суперечки, що подекуди у вітальнях вивішували оголошення: «Просимо не говорити про “Ляльковий дім”». Дискусія переходила зі сцени в зал до глядачів, далі — у приватні салони й вітальні. Чи спонукає п'єса сучасного читача до роздумів? Чи лише про жіночу емансипацію в ній ідеться? Над цими та багатьма іншими питаннями поміркуємо сьогодні на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Літературний диктант

1. Як Хельмер називав свою дружину? (*Білочка, жайворонок*)
2. Який подарунок просила Нора в чоловіка на Різдво? (*Гроші*)
3. Хто така фру Лінне і чому Нора довіряє їй свою таємницю? (*Подруга; щоб не думала, що вона така легковажна й безтурботна.*)
4. Чому раділа сім'я Хельмерів напередодні Різдва? (*Чоловік посів високу посаду й сім'я буде добре забезпечена.*)
5. Що просить Кrogстад у Нори? (*Заступитися за нього перед чоловіком, щоб той його не звільняв.*)
6. Чому Кrogстад шантажує Нору? (*Вона заборгувала йому, подала вексель батька з підробленим підписом.*)

7. Чому Нора так зробила? (Щоб урятувати чоловіка й не тривожити дуже хворого батька.)
8. Чому Нора не допускає до себе дітей? (Щоб їм не зашкодити, адже вважає себе негідною їх виховувати.)
9. Як відповів Хельмер на настійливе прохання щодо Кrogстада? (Відмовив)
10. Що надумала Нора в безвихідній, на її думку, ситуації і чому не здійснила? (Вчинити самогубство; забракло духу)
11. Що запропонувала фру Лінне Кrogстаду й чому? (Об'єднатися; щоб мати, для кого жити)
12. На яке «диво» очікувала Нора? (Що чоловік візьме її провину на себе, зрозуміє та підтримає.)

IV. Формування вмінь і навичок

1. Слово вчителя

— Драма «Ляльковий дім» мала ще й іншу назву — «Нора». Отже, у центрі уваги драматурга — Нора, дружина адвоката Хельмера. Оскільки це «п'єса про людську душу», то можна говорити про її прояви — зовнішні та приховані, внутрішні. Розглянемо таблицю.

Зовнішні та внутрішні прояви душі Нори

Зовнішні, відкриті	Прояви	Внутрішні, таємні
Молода, енергійна, весела, безтурботна	У зовнішньому вигляді	Серйозна, відповідальна, економна, змучена серйозними проблемами (зокрема боргу)
Думає про задоволення, про те, як розважити свого чоловіка, довести йому своє кохання	У поведінці	Думає про те, як зберегти таємницю, багато працює, щоб покрити витрату грошей на погашення боргу
Дбає про своє «родинне гніздечко», грається з дітьми	У вчинках	Підробляє вексель, щоб урятувати чоловіка; розповідає подрузі, бо не відчуває підтримки чоловіка, дуже самотня; рішуче пориває з чоловіком, зрозумівши, що вона для нього лише «лялька»
Любить, догоджає, інколи через силу	У ставленні до чоловіка	Очікує на «диво»
Любить над усе, дбає про їхнє виховання, розвиток	Ц ставленні до дітей	Боїться, що її «злочин» вплине на них, вважає себе негідною їх виховувати
Дружелюбна, добра, співчутлива	У ставленні до інших	Добррозичлива, готова допомогти

2. Міні-диспут

- ♦ Чи згодні ви з тим, що Нора — «жахлива матір», адже покинула трьох дітей заради утвердження свого «Я»?

3. Продовження слова вчителя

— Композиція п'єси «Ляльковий дім» має аналітичний характер. Аналітизм її полягає в тому, що твір розпочинається показом зовнішньої ілюзії щастя, а закінчується катастрофою. Драматург доводить, що злагода, комфорт, у яких живуть його персонажі, а також нібито доброзичливі взаємини між ними є оманною. У такий спосіб він розкриває суперечності сучасного йому світу. Але драму Г. Ібсена називають не тільки аналітичною, але й інтелектуально-аналітичною, бо вона завершується інтелектуальним осмисленням персонажами власного життя. Проте герої Ібсена не є рупорами його ідей. Вони промовляють те, що диктує їм логіка власного характеру, психологічну глибину якого майстерно розкриває письменник.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Інтерактивна вправа «Займи позицію»

- 1) Чи любив Хельмер свою дружину?

 Так

 Не зовсім

 Ні

- 2) Чи була фру Лінне справжньою подругою?

 Так

 Не зовсім

 Ні

- 3) Чи є Кrogстад негативним персонажем?

 Так

 Не зовсім

 Ні

(Учні мають обґрунтувати свої позиції.)

VI. Домашнє завдання

Характеризувати образи драми.
Аналізувати композицію твору.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Закінчіть речення:

- Я не вірю, що...
- Мені сподобалася думка про те...
- Я думаю, що в наш час...

УРОК № 5

Тема. Новаторство драматурга Генріка Ібсена, художні особливості його твору «Ляльковий дім». Роль письменника в розвитку нової європейської драматургії («ібсенізм»)

Мета: повторити й узагальнити вивчене, допомогти учням усвідомити новаторські риси у творчості драматурга, художні особливості п'єси; розвивати аналітичне, образне мислення, уміння висловлювати свої думки та толерантно їх відстоювати, наводячи цитати й приклади з тексту; виховувати повагу до людської гідності, прагнення до самовдосконалення.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: систематизація й узагальнення вивченого.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Чоловік і жінка, немов цар і цариця, увінчані кожен своєю короною. І він, і вона правлять своїм світом посеред роду людського. У кожного з них — свої особливі права. Чоловік — це зовнішній бік світу, а жінка — внутрішній, прихований; чоловік завойовує і підкоряє, а жінка як невичерпне підземне джерело, яке дає силу дереву життя», — говорив мудрець Еліягу Кі. Ми можемо із цим погоджуватися чи не погоджуватися, але всі, напевне, визнають ту істину, що чоловік і жінка — рівноправні представники роду людського, які не можуть обійтися одне без одного. Тому несправедливо, коли хтось когось уважає істотою нижчого сорту, рангу. Це довела ібсенівська героїня Нора, яка, не зважаючи на традиції та існуючу мораль, різко виступила проти приниження її особистості. «Ляльковий дім» їй не підійшов. Про це та багато іншого — сьогодні на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Повторення, систематизація й узагальнення вивченого

1. Повідомлення вчителя (або учня) про прототип Нори

— В образі Нори є цілком реальний прототип. Це дансько-норвезька письменниця Лаура Кілер (1849–1932). Під впливом ібсенівської п'єси «Бранд» 19-річна дівчина написала книжку

«Дочки Бранда», яка вийшла 1869 року під псевдонімом. Ібсен познайомився з Лаурою і порадив їй зайнятися літературою; між ними зав'язалася дружба.

Лаура одружилася з любові, але її неврівноважений чоловік болісно сприймав нестачу грошей. Дружина намагалася захистити його від матеріальних проблем і, коли він захворів, звернулася по допомогу до свого багатого батька, однак той відмовив дочці. Тоді вона, таємно від усіх, позичила гроші в одному з норвезьких банків, а поручився за неї впливовий друг. Коли не стало й цих грошей, Лаура позичила знову, але не змогла повернути борг вчасно. У відчаї жінка хотіла видати фальшивий вексель, та вчасно схамінулася. Згодом про все довідався чоловік, який спочатку співчував Лаурі, а потім під впливом родичів, друзів та знайомих різко змінив ставлення до дружини й почав вимагати розлучення. Дітей у неї відібрали, а її оголосили психічно хворою. (Пізніше, на прохання чоловіка, Лаура повернулася і в сім'ю, і в літературу.)

Нора і Лаура мають багато спільного, але є й істотна різниця: Нора сама йде з дому, сама протиставляє себе суспільству — це її свідоме рішення.

2. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ♦ Які повороти сюжету можливі (інші ситуації, відмінні від авторської)?

3. Творча робота. Розробка нових сюжетних ліній п'єси «Ляльковий дім» (у парах)

4. Розв'язання проблемних питань та завдань

- ♦ У чому полягає символічність назви п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім»?
- ♦ Розшифруйте ланцюжок «дочка → лялька-жінка → людина-борець».
- ♦ Доведіть, що «Ляльковий дім» — соціально-психологічна драма.
- ♦ Визначте риси «нової драми».

5. Слово вчителя

— Внесок Г. Ібсена в розвиток театру надзвичайно вагомий і розмаїтий, тож не дивно, що під його впливом перебували як представники соціально-критичного театру (Г. Гауптман, Б. Шоу, Д. Голсуорсі), так і драматурги-символісти (М. Метерлінк). Виник навіть термін «ібсенізм».

Проте Ібсен став новатором не лише в драматургії. Він був сміливим мислителем, який не боявся переоцінювати загальноновизнані ідеали. М. Бердяєв, відомий російський філософ, підкреслював

радикалізм і максималізм його сумнівів: «Ібсен із геніальною гостротою відчув і поставив проблему особистої долі та проблему конфлікту творчості й життя». Цілком закономірно, що ім'я Ібсена завжди згадують поряд з іншими володарями думок і порушниками спокою того часу.

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до бесіди з позакласного читання; підготувати повідомлення (індивідуально) про сценічну історію п'єси; прочитати п'єсу А. П. Чехова «Вишневий сад».

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Закінчіть речення:

- Я зрозумів (зрозуміла)...
- Сімейне щастя в родині Хельмерів, на мою думку, не склалося тому, що...
- Новаторство Ібсена полягає в тому...

УРОК № 6

Тема. Позакласне читання. Твір Антона Павловича Чехова «Вишневий сад»

Мета: допомогти учням з'ясувати зміст, ідейно-художні особливості самотійно прочитаного твору; усвідомити особливості чеховських п'єс; розвивати навички самотійного читання, аналізу драматичних творів, висловлювання власних вражень і думок, їх обґрунтування, проведення паралелей із сучасністю; виховувати любов до книги, повагу до рідної домівки, Батьківщини, до свого коріння.

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації до твору.

Тип уроку: бесіда з позакласного читання.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Одна художня книжка для розуміння історичних процесів, розвитку людської свідомості може дати інколи більше,

ніж томи історії. До таких творів належать драми А. П. Чехова. З однією із них ви ознайомилися самостійно, і вона, сподіваюся, доповнила ваші знання та враження про творчість видатного російського письменника, дала можливість зрозуміти, що за буденним життям, яке показав Чехов, за складним і суперечливим духовним світом персонажів криється доля цілого народу. Герої розуміють, що наближаються суспільні зміни, тільки ставляться до цього по-різному — зі смутком, страхом або зі сподіванням на краще.

«Прийшов час, насувається на всіх нас громада, готується велика, сильна буря, яка йде, наближається й незабаром струсить із нашого суспільства лінь, байдужість, упередженість до праці, гнилу нудьгу», — говорить один із героїв п'єси Чехова «Три сестри». Чим п'єса «Вишневий сад» приваблює не лише сучасних театралів, але й широкий загаль читачів, спробуємо розібратися на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Робота над темою уроку

1. Переказ змісту п'єси «Вишневий сад» «ланцюжком», складання «сюжетного ланцюжка»

2. Повідомлення учня (або вчителя) про сценічну історію п'єси

3. Слово вчителя

— А. П. Чехов довго не міг дібрати назву для своєї п'єси. Ось уривок зі спогадів К. Станіславського: «Мені пощастило спостерігати збоку за процесом створення Чеховим його п'єси “Вишневий сад”».

— Слушайте, я ж знайшов чудову назву для п'єси. Чудову! — повідомив він...

— Яку? — захвилювався я.

— “Вишневий сад”, — і він зайшовся радісним сміхом.

Я не зрозумів причини його радості й не знайшов нічого особливого в назві.

— Слушайте, не “Вишневий”, а “Вишнёвий сад”, — оголосив він...

...Цього разу я зрозумів тонкість: “Вишневий сад” — це діловий, комерційний сад, що дає прибуток. Такий сад потрібен і тепер. А “Вишнёвий сад” прибутку не дає, він зберігає в собі й своїй квітучій білизні поезію колишнього панського життя. Такий сад росте і квітне для примхи, для очей розпечених естетів. Шкода знищувати його, а треба, бо процес економічного розвитку країни цього потребує».

4. Складання анотації до твору А. П. Чехова «Вишневий сад»

5. Обмін враженнями про твір

6. Слово вчителя

— Цікаво, що до цього часу серед літературознавців та читачів точаться суперечки стосовно образів п'єси «Вишневий сад», її жанру (сам автор назвав твір *комедією*, хоча цей твір скоріше *трагікомедія*). Це пов'язано з особливостями чеховської драматургії: у його п'єсах немає поділу на позитивних і негативних персонажів, головних та другорядних; дія більше стосується внутрішнього життя, аніж зовнішнього.

7. Аналітичне коментування

Завдання

Прокоментуйте уривок зі статті початку ХХ ст. «До снів» у журналі «Русская речь» і скажіть, як вона стосується теми, яку ми розглядаємо.

«Ми розтринькали ту моральну енергію й силу, яку отримали від наших предків у спадок... Ми так довго носилися з улюбленою нами хандрою і нудьгою, що самі напустили туману на все довкола і, нарешті, перестали розуміти, за чим, власне, ми хандримо. Довбазікалися до вподобаного слова «прострація, нестача сил» — і радіємо! І говоримо це, лежачи на дивані... Ми себе величаємо «виснаженими». Чим? Виснаженням як наслідком тривалої непосильної праці? Ні, ніякої особливої праці не було... Чим же? Фразою! Жалюгідними словами! Ми отримали хронічний катар* душі...»

8. Евристична бесіда, виконання завдань пошуково-дослідницького характеру (у парах)

- ◆ На які групи можна поділити персонажів п'єси «Вишневий сад» як представників різних часів? (*Раневська, Гаєв, Фірс — минуле; Лопахін, Яша — теперішнє; Аня, Трофімов — майбутнє.*)
- ◆ Як співвідносяться в п'єсі зовнішня і внутрішня дії? (*Основні дії винесені за сцену — власне торги, життя Раневської та ін., на сцені — лише переживання героїв через події.*)
- ◆ Наведіть приклади поєднання трагічного й комічного. (*Гаєв із його пишномовністю та практичною безпорадністю, Яша з його нахабством, Фірс — добровільний раб, Раневська — щедра, розорюючи дітей, Єпіходов — суцільне нещастя та ін.*)
- ◆ Охарактеризувавши образи Раневської, Гаєва і Фірса, визначте, як Чехов трактує проблему історичного минулого Росії. (*Герої*

* Катар — запалення слизової оболонки якого-небудь органа.

живуть минулим, бачать у ньому лише хороше, неспроможні адаптуватися до дійсності й губляться перед нею.)

- ◆ Чи дійсно Лопахін — переможець життя? Відповідь обґрунтуйте.
- ◆ Яку роль у творі відведено образу Яші?
- ◆ Чи можна назвати Петю Трофімова пророком майбутнього, тим, за ким це майбутнє? Чому?
- ◆ Кому з героїв ви найбільше симпатизуєте? Поясніть свою думку.

9. Характеристика героїв п'єси через їхні портрети — «зовнішні» та «внутрішні» (психологічні)

Любов Андріївна Раневська

Зовнішнє	Внутрішнє
Безтурботна дворянка, яка старіє; витратила всі свої статки на коханця; не знає ціни грошам, живе одним днем	Нещасна жінка, яка втратила чоловіка, сина, батьківщину, маєток, не має змоги розлучитися з минулим; віддано кохає свого обранця, незважаючи на те що він підло використовує її та ін.

Єрмолай Олексійович Лопахін

Зовнішнє	Внутрішнє
Діловитий, енергійний підприємець; завзятий, азартний, розумний, здібний, працьовитий	Раб грошей; не здатен кохати; разом із тим людина з «душею артиста» та ін.

10. Самостійна робота: запис висновків

Очікувані відповіді

Герої «Вишневого саду» страждають кожний окремо, один одного не розуміють і не можуть зрозуміти; добрі почуття, душевна прихильність нікого не зігравають, тому їхнє життя сіре, сумне і нещасливе; більшість героїв просто не здатні до корисної діяльності, яка б допомагала іншим; вишневий сад — символічний образ.

IV. Домашнє завдання

Підготувати повідомлення про вплив ідей філософів на розвиток мистецтва (див. *наступний урок*).

V. Підсумки уроку

ІЗ ЛІТЕРАТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

УРОК № 7

Тема. Бурхливий, суперечливий суспільно-історичний розвиток світу в першій половині ХХ ст. Зміна світоглядних та естетичних систем. Складність і неоднозначність художнього процесу цього періоду

Мета: ознайомити учнів з основними тенденціями суспільно-історичного та мистецького розвитку першої половини ХХ ст., розвивати навички самостійної роботи із джерелами інформації, вміння виділяти головне та висловлювати про нього судження, розширювати кругозір учнів; виховувати інтерес до мистецтва, літератури, естетичний смак.

Обладнання: портрети найвідоміших філософів (Ф. Ніцше, З. Фрейда, К. Маркса, А. Берґсона та ін.), представників літератури першої половини ХХ ст. різних напрямів; картини представників модернізму; ілюстративні матеріали до характеристики доби.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

— «Утрачено рівновагу між людиною і природою, між життям і мистецтвом, між наукою і музикою, між цивілізацією і культурою», — писав про початок ХХ ст. російський поет Олександр Блок. Про бурхливий і суперечливий суспільно-історичний розвиток світу першої половини ХХ ст., його неоднозначні зв'язки з культурним і літературним процесом, зміну світоглядних та естетичних систем, виникнення нових літературних напрямів, стилів і жанрів і йтиметься на сьогоднішньому уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Складання таблиці найважливіших історичних подій, відкриттів у галузі науки й техніки першої половини ХХ ст.

Історія	НТП (науково-технічний прогрес)	Відкриття в природничих науках
Перша світова війна Революції Громадянські війни Тоталітарні режими Друга світова війна	Винайдення телефону, радіо, кінематографу, широке використання електроенергії	Створення клітинної та еволюційної теорій

- ♦ Як ви думаєте, яким чином розглянуті нами події вплинули на мистецтво? (*Вони спонукали митців до пошуку нових шляхів осмислення дійсності, форм і суті відображення.*)

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція вчителя з елементами бесіди

— Літературознавці визначають такі умовні історичні періоди розвитку літератури: перший — від подій Паризької комуни до Першої світової війни (1871–1914); другий — коли народжувалася нова література, що пройшла випробування революціями та війнами (1914–1945 рр.); третій — осягнення глобальних катаклізмів епохи (1945–1985 рр.).

Бурхливий і суперечливий суспільно-історичний розвиток світу позначився на світоглядних та естетичних системах, на мистецтві й літературі. Адже там, де, на перший погляд, панували правопорядок, мораль, релігія, раптом завирувала стихія, яку не можна було осягнути розумом: жорстока ринкова боротьба в промисловості, нищівні імперіалістичні та громадянські війни, соціальні революції, тоталітарні режими.

Сувора дійсність, невпевненість у майбутньому породжували песимістичні настрої; людина втрачала свою значимість, індивідуальність. У духовному житті західного суспільства філософія разом із мистецтвом і наукою почала шукати шляхи подолання кризових ситуацій, прагнула стати духовною опорою для людини.

Представники нової філософської думки А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, С. К'єркегор, З. Фрейд та ін. розглядали життєві явища в їхній мінливості й суперечливості; об'єктом дослідження вони обрали сучасну їм людину з її радощами й сподіваннями, прикрощами й негараздами, людину, яка відчувала себе пригніченим і знеособленим «гвинтиком» адської суспільної машини.

Артур Шопенгауер, зокрема, уважав, що глибинною сутністю всього живого є ірраціональна егоїстична «світова воля». Обґрунтувавши вимоги життєвих страждань, філософ попереджав про відсутність будь-якої можливості порятунку, окрім утрати волі до

життя. Його концепція вплинула на розвиток декадентського мистецтва, яке, у свою чергу, стало підґрунтям одного з напрямів модернізму — символізму.

Згідно з «філософією життя», одним із засновників якої був Фрідріх Ніцше, людина сама стає змістом і мірилом цінності всіх речей, оскільки сама є творцем і має можливість повірити у власну цінність». Мислитель застерігав від безглуздих пошуків Божої допомоги, бо «померли добрі боги», людина залишилася наодинці зі своєю могутністю та своїми слабкостями. Філософські висновки Ф. Ніцше багато в чому позначилися на творчості експресіоністів та футуристів.

Німецький філософ, проголосивши ідеї «смерті Бога» — «надлюдини», яка є вільною від усталених моральних норм і керується «волею до влади», розробив концепцію історико-культурного розвитку як безперервного чергування «діонісійської» ірраціональної та «аполлонівської» стихій. Ідеями Ніцше у звуженому формі керувалася гітлерівська ідеологія.

Не менш вагомою була наукова концепція Анрі Берґсона, французького філософа, згідно з якого розум, що керується меркантильністю, може дати людям лише знання нижчого ґатунку. Оскільки життя є ірраціональним, забезпечити вищі знання про нього може тільки інтуїція, раптове прозріння. Думки мислителя значною мірою вплинули на остаточне формування експресіонізму. А. Берґсон став засновником інтуїтивізму, критиком інтелектуального й аналітичного пізнання; він створив концепцію «життєвого прориву».

Великий вплив на розвиток літератури модернізму мала психоаналітична теорія австрійського лікаря-психіатра Зигмунда Фрейда, який звернув увагу на існування підсвідомих механізмів у психіці людини (так званих «комплексів»). Філософ розглядав психіку людини як поєднання трьох елементів: природне «я» — носій плотських бажань — підсвідомість; раціоналістичне «я» — свідомість; моральне «я» — позасвідомість. Між усіма елементами особистості відбувається боротьба, жертвою якої є людина. Ця філософська й водночас психологічна концепція позначилася на розвитку сюрреалізму.

- ♦ Як ви вважаєте, що спричинило оновлення мистецтва в першій половині ХХ ст.?

Таким чином, політична, ідеологічна й економічна кризи сприяли виникненню нових філософських теорій, глибокому структурному перевороту в естетичній свідомості та художній творчості, появі нової системи літературних напрямів, стилів і жанрів.

2. Повідомлення учнів про вплив ідей інших філософів на розвиток мистецтва

Стислий зміст повідомлення

Карл Маркс (1818–1883) — німецький філософ, теоретик і діяч комуністичного руху; засновник марксизму — філософської, економічної, соціально-політичної теорії, яка була покладена в основу комуністичної ідеології, склала підмурівок соціалістичного реалізму.

Освальд Шпенглер (1880–1936) — німецький філософ; розробив концепцію культури як низки незалежних одна від одної, локальних, замкнених у собі культур, а також теорію протистояння «культури» і «цивілізації».

Хосе Ортега-і-Гассет (1883–1955) — іспанський філософ та есеїст, провідник іспанського руху відродження; досліджував феномени «епохи мас», розриву новаторського мистецтва з культурною традицією на початку ХХ ст.

Серен К'єркегор (1813–1855) — датський філософ; розвинув проблему сенсу людського життя у світі, що втратив стабільність. Він обстоював радикальну самотність людини, її свободу перед «загальним» — світом культури, визначаючи як основні параметри буття можливість вибору, страх і відчай.

Карл Гюстав Юнг (1875–1961) — австрійський філософ і психоаналітик; спробував пояснити питання історії через призму позасвідомої діяльності людської душі. Йому належить обґрунтування наявності двох типів людської особистості — екстравертивного й інтровертивного обґрунтування терміна «самопізнання» як життєвої мети людини в оволодінні всім спектром власних можливостей, уведення терміна «індивідуація» для позначення погодженості психологічних структур душі. Бажання науковця зазирнути за межі набутого поколіннями досвіду, що зберігається в спогадах конкретного індивіда, сприяло перетворенню психоаналізу на філософію культури.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Аналітична робота

- ◆ Уставте пропущене слово у висловлювання філософа Артура Шопенгауера, який стверджував, що «для щастя людського життя найістотнішим є те, що людина ... в самій собі».

Слова для використання

Має; робить; виписує; думає.

VI. Домашнє завдання

Розповідати про суспільно-історичний розвиток світу в першій половині ХХ ст., провідні тенденції літературного процесу цього періоду.

Називати провідних філософів та їхні основні теорії.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Із філософських ідей мені видалася найцікавішою...

УРОК № 8

Тема. Модернізм як неокласична модель культури, найновіше й найпоєднаніше втілення естетико-художнього перевороту ХХ ст. Авангардизм і його основні течії. Доля реалізму. Елітарна та масова культури

Мета: ознайомити учнів з поняттями «модернізм», «авангардизм», їх течіями, видозмінами реалізму, елітарної та масової культури; розвивати навички визначення провідних тенденцій у мистецтві, самостійної роботи із джерелами інформації, оцінювання культурно-мистецьких явищ; виховувати прагнення до культурної освіти, естетичний смак; розширювати кругозір школярів.

Обладнання: зразки творів різних течій мистецтва, зокрема й літератури.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Перша половина ХХ ст. в літературі позначена активним творчим пошуком нових шляхів відтворення подій, сучасних чи історичних. Одні письменники прагнули зображувати життя у впізнаваних формах, без прикрас, інші в метафоричності шукали й знаходили можливості для творення алегоричних картин буття. Саме в цей час чи не найяскравіше виявилася суперечлива сутність людини, яка прагне добра, потерпає за нього, але часто коїть зло,

забувши, що зло може породити лише зло. Німецький поет Ернст Шумахер писав про це так: «Людина добра, але вона вбиває брата свого, зраджує свого ближнього. Душить таку, як і сама, спопеляє інших, несе світу смерть. Людина добра, бо помирає заради свого брата, заступається за ближнього. Допмагає такій, як сама, братається з іншими, несе світу життя. Людина — добра. Зліва, де б'ється серце світу, бачить поет супутників своєї мрії, прийдешніх найкращих людей».

Про людину та її самовираження в мистецтві поговоримо на сьогоднішньому уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Клоуз-тести

Продовжте речення.

- 1) Основні історичні події першої половини ХХ ст. ...
- 2) Провідні філософи цієї доби...
- 3) Глибокий структурний переворот в естетичній свідомості та художній творчості в першій половині ХХ ст. відбувся через...
- 4) Основна теорія Ф. Ніцше полягає в...
- 5) З. Фрейд визначив роль...
- 6) Сукупність літературно-мистецьких течій на зламі століть має назву...

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Лекція вчителя з демонстрацією ілюстрацій та роботою зі словником літературознавчих термінів

— Якщо у виборі тем, сюжетів, образів письменники завжди так чи інакше прикуті до свого часу, бо не митець обирає час, а час — митця, то форми художнього зображення розвиваються не за законами історії, а за законами мистецтва, які щонайменше залежать від перебігу політичних подій. Адже мистецтво — не фотографія реальності, а митець — не фотограф. Письменник створює власний, неповторний художній світ.

Література ХХ ст. починалася з різкого протистояння між тими, хто намагався відтворити світ через символ. Якщо Поль Верлен та Артюр Рембо схилилися перед художнім символом, то брати Гонкур уважали, що роман має створюватися на документальній основі.

Томас Манн 1912 року зробив спробу розширити мистецькі обрії традиційного реалізму ХІХ ст., поєднавши реальність та умовність в єдине художнє ціле. Про специфіку твору «Чарівна гора» він писав: «Оповідь оперує засобами реалістичного роману, проте поступово виходить за межі реалістичного, символічно активізуючи, підносячи його і даючи змогу зазирнути крізь нього у сферу духовного, у сферу ідей».

Саме такий шлях виявиться одним із найпродуктивніших у розвитку літератури ХХ ст. і приведе до виникнення нових жанрів: ліричний епос («Зона» Г. Аполлінера), ліричний роман («Три товариші» Е. М. Ремарка), що утверджують необхідність зберегти людську особистість для збереження всього людства; роман-антиутопія («1984» Дж. Оруелла), у якому негативні тенденції суспільного буття постануть такими, що несуть загрозу людській цивілізації. Фантастика перестане бути лише «науковою», вона переросте у твори-перестороги (твори Г. Уеллса), «451° за Фаренгейтом» Р. Бредбері, «Фізики» Ф. Дюрренматта).

Література починає тяжіти до притчових, алегоричних форм (роман-притча «Чума» А. Камю; драма-парабола «Круглоголові та гостроголові» Б. Брехта; роман-міф «Сто років самотності» Г. Маркеса; повість-притча «Старий і море» Е. Хемінгуея). Виникають філософський інтелектуальний роман («Доктор Фаустус» Т. Манна), філософсько-історичний роман (диалогія про короля Генріха IV Г. Манна).

Література ХХ ст. вражає розмаїттям шкіл, течій, напрямів. Але в ній є і те, що об'єднує, — любов до людини, уболівання за її долю, прагнення захистити, застерегти, зберегти її духовний світ, як і світ узагалі.

Свобода творчості привела до виникнення багатьох нових літературно-мистецьких течій нереалістичного спрямування: імпресіонізму, естетизму, сюрреалізму, символізму, експресіонізму та інших. Сукупність цих течій дістала назву «модернізм» (франц. *сучасний*).

Одним із напрямів модернізму є також авангардизм (франц. *авангард* — *передовий загін*). Це радикальний напрям «революції в мистецтві», що об'єднує течії, які заперечують традиційну естетику, зображають дійсність у найбільш екстремальних формах. До авангардизму відносять футуризм, експресіонізм, дадаїзм, сюрреалізм та ін. Авангардисти експериментували з мовою, шукали нові стилі та жанри, проте їхні експерименти не завжди були вдалими. Найбільш оригінальними були пошуки Д. Бурлюка, В. Хлебнікова (футуризм), П. Елюара (сюрреалізм), Г. Баля (дадаїзм).

2. Повідомлення учнів про футуризм, кубізм, дадаїзм, експресіонізм, сюрреалізм як основні течії авангардизму 1910–1920-х рр.

3. Робота зі словником літературознавчих термінів

(Учні записують визначення в зошити.)

Футуризм (лат. *майбутнє*) — одна з течій модернізму в літературі початку ХХ ст., принципами якої є руйнування норм морфології і синтаксису, звуконаслідування, використання образів-символів тощо. Футуристи закликали «додушити» буржуазну культуру, «скинути з пароплава сучасності» класиків, творити нову мову й нову літературу. Основоположником футуризму був італійський письменник Марінетті. У Росії футуристами були В. Хлебников, В. Каменський, брати Бурлюки, В. Маяковський, в Україні — М. Семенко.

Кубізм, кубофутуризм. Прагнучи якомось повернути до себе увагу, групи футуристів вигадували собі різні назви: в Англії з'являються вортицисти й імажиністи, у Франції — кубісти, пароксисти, симультаністи та ін. Кубісти в живопису, у скульптурі намагалися створити образи, які б розкладалися (чи склалися) на геометричні фігури.

Дадаїзм (франц. *дитячий іграшковий коник*, перен. — *дитячий лепет*) — авангардистська течія в літературі та мистецтві Західної Європи початку ХХ ст., що сповідувала нігілізм та антиестетизм. Дадаїсти зводили літературу до безглузвих словосполучень і звуків (дитячого лепету), живопис — до колажів із клаптів кольорового паперу, примітивних дитячих малюнків. До цієї течії належали французькі поети Т. Тцара, Л. Арагон, П. Елюар, німецький поет Р. Гюльзенбек.

Експресіонізм (франц. *вираження*) — одна із течій авангардизму, в основі якої лежить філософія інтуїтивізму А. Бергсона, згідно з якою мета мистецтва — не відображення дійсності, а «вираження» неповторного авторського бачення її. Для експресіоністів характерне лірико-суб'єктивне осмислення дійсності. Виник у Німеччині й Австрії.

Сюрреалізм (франц. *надреалізм*) — одна з течій модернізму, виникла у Франції. Ґрунтується на філософії інтуїтивізму, східних містико-релігійних ученнях та на фрейдизмі. Сюрреалісти закликали звільнити людське «Я» від «пут» матеріалізму, логіки, моралі, традиційної естетики. На їхню думку, митцю слід спиратися на досвід несвідомого вираження духу — сни, галюцинації, марення, аби проникнути по той бік людської свідомості, досягнути безкінечне

й вічне. До групи сюрреалістів входили письменники Ф. Супо, Р. Дено, Т. Тцара та ін.

Неореалізм (грецьк. *новий, речовий*) — течія в кіномистецтві й літературі, що виникла в Італії після Другої світової війни. Його характерні особливості — пафос суворої правди, достовірність зображення, повага до простої людини, використання розмовної народної мови, документалізм, відчутне ліричне «Я» письменника, який є свідком або учасником описуваного, прийоми кінематографічності.

Неоромантизм (грецьк. *новий романтизм*) — умовна назва естетичних тенденцій в європейській літературі кінця ХІХ — початку ХХ ст. Їх сенс полягав у відродженні певних рис естетики романтизму: культу героїки, уславлення мужності, утвердження нового героя — мужньої людини, життя якої пов'язане з ризиком та незвичайними пригодами. Найвиразніше виявився неоромантизм в Англії, у творчості Р. Кіплінга, Р. Стівенсона, А. Конан-Дойла, Г. Честертона, Е. Войнич.

Елітарна, елітна література (від франц. *краща, обрана*) — вишукана, формалістична, зрозуміла лише «обраним», окремим, підготовленим читачам.

Масова література. 1. Література, розрахована на масового, пересічного читача. 2. Твори, які за своїми художніми якостями не сягають рівня класики. 3. Низькопробна література, розрахована на низькі смаки читачів. У сучасній англо-американській критиці вона називається популярною літературою, у німецькій — тривіальною, у французькій — паралітературою (пара — подібний). Масова література неоднорідна. Є літературний «низ» і белетристика — середня ланка. Низ — це література, яка культивує аморальність, жорстокість, розпусту, грубий натуралізм. Белетристика — науково-фантастичні, пригодницькі, детективні та інші твори, які користуються популярністю в читачів і сприяють утвердженню в суспільстві загальнолюдських цінностей.

4. Продовження лекції вчителя

— Поряд із модерністськими напрямками в літературі кінця ХІХ — початку ХХ ст. існував і реалізм. Особливо сильною була російська школа реалізму з її найяскравішими представниками — Максимом Горьким, І. Буніним та ін. У реалістичній манері писали Р. Роллан, Л. Фейхтвангер, Дж. Голсуорсі, С. Цвейг та ін. Найкращими рисами реалістичних творів цієї доби були гуманістична спрямованість і психологізм у розкритті людських характерів.

У період радянського тоталітаризму були створені штучні умови для появи «нового, вищого етапу в розвитку реалізму — соціалістичного». Його основою стала теза Леніна про уславлення куховарки, покликаної керувати державою. Головне, щоб ця куховарка мала потрібний партійний білет. Оголошували взірцевими твори, у яких поетизувалися братовбивство чи синовбивство заради міфічної «класової справедливості» та «світлого майбутнього». Однак природа художньої творчості виявилася сильнішою, не дала себе знищити.

У взаємодії реалістичного та модерністського підходів до мистецтва виник напрямок неореалізму, який, спираючись на реалістичне зображення життя, додав творам мистецтва модерністського світосприймання та більш емоційного забарвлення.

5. Повідомлення учня про неореалізм

Робота зі словником літературознавчих термінів

(Учні записують визначення в зошити.)

6. Продовження лекції вчителя

— У 70–80-ті роки ХІХ ст. у новій модерністській формі пережив відродження літературний напрямок романтизму. Виник неоромантизм. Письменники-неоромантики тяжіли до психологізму, зображення сильної особистості, виняткової людини в екстремальних обставинах життя або її пригод в екзотичних країнах.

7. Повідомлення учнів про неоромантизм

Робота зі словником літературознавчих термінів

(Учні записують визначення в зошити.)

8. Продовження лекції вчителя

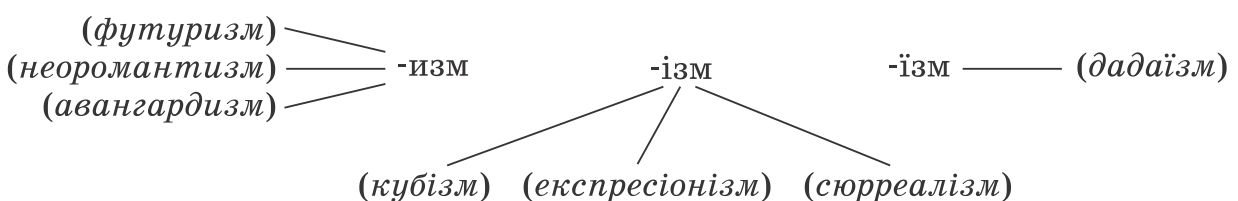
— Характерною ознакою культурної ситуації ХХ ст. стало роздвоєння культурного процесу на два річища — елітарну та масову культури.

Робота зі словником літературознавчих термінів

(Учні записують визначення в зошити.)

V. Закріплення знань, умінь і навичок

- ◆ Пригадайте основні мистецькі напрями модернізму.

VI. Домашнє завдання

Уміти характеризувати літературний процес першої половини ХХ ст. Знати основні течії та напрями в літературі, характеризувати їхні особливості, називати представників.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше враження справили на мене ідейно-естетичні пошуки представників літературно-мистецького напрямку...

УРОК № 9

Тема. Європейська модерністська проза першої половини ХХ ст. Життєвий і творчий шлях австрійського письменника Франца Кафки. Оповідання «Перевтілення»

Мета: ознайомити з основними тенденціями розвитку європейської модерністської прози першої половини ХХ ст.; життєвим і творчим шляхом Ф. Кафки; сюжетом, тематикою та проблематикою оповідання «Перевтілення»; розвивати творчість, навички визначення рис особистості, спостереження над художнім текстом; сприяти вихованню найкращих моральних якостей.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до біографії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Давні люди не могли пояснити дії багатьох природних сил, шляхів людської долі. Їхня фантазія створила міфи про богів і надприродних істот, що правлять світом, керують долями і вчинками людей. Реальність і фантастика в таких міфах тісно перепліталися, відбиваючи неспроможність людини логічно осмислити світ, у якому вона жила. Письменник Ф. Кафка створив свій міф. Дійсність і фантастика в його творах поєднуються, щоб змалювати картину сучасного авторові світу, безжалісного й абсурдного, позбавленого логіки, у якому людина беззахисна, приречена

на самотність, де вона настільки «маленька», що відчувається «комахою». Про одну з найбільш трагічних і суперечливих постатей літератури першої половини ХХ ст. — Франца Кафку — та його творчість, що відображає складності й протиріччя тогочасного світу, ітиметься на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

- ◆ Назвіть основні ознаки модернізму, авангардизму, їхні течії, найвидатніших представників
- ◆ Складіть опорно-логічну схему літературного процесу першої половини ХІХ ст.
- ◆ Розкажіть про новітні трансформації реалізму та романтизму.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Лекція вчителя з елементами бесіди

— «Батьками»-засновниками європейської модерністської прози вважають французького письменника Марселя Пруста, автора новаторського романного циклу «У пошуках утраченого часу»; ірландського англomовного письменника Джеймса Джойса, творчість якого позначена масштабними експериментами з міфом, різними шарами реальності, з історією, часом, із засобами зображення внутрішнього світу людини, мовою і стилем та винайденням прийому «потік свідомості»; і, нарешті, австрійського письменника Франца Кафку, який здобув славу митця-пророка.

З ознайомлення з його особистістю та творчістю ми й почнемо осягнення здобутків модернізму в художній прозі першої половини ХХ ст.

Франц Кафка народився 1883 року в Празі у єврейській родині. Батько був комерсантом середнього статку. Після закінчення гімназії Франц вивчав юриспруденцію в Празькому університеті. У 23 роки здобув звання доктора юридичних наук і розпочав службу в страхових компаніях. У 26 років почав друкуватися. І подальше його життя було пов'язане з літературою. «Усе моє єство націлене на літературу. Якщо я від літератури коли-небудь відмовлюся, то просто перестану жити», — писав він. Через хворобу залишив 1922 року службу, і за два роки його не стало.

У творчому доробку письменника — три незавершені романи, кілька збірок новел і притч, афоризми, листи, щоденники.

Франц Кафка

Єврей за походженням, пражанин за місцем проживання, за мовою — німець, а за культурною традицією — австрійський письменник, він був чужий усім: державі, німцям, чехам, навіть євреям. І це загострювало почуття Кафки, створювало дисгармонію в житті.

Кафка і в родині був чужим. Ніхто його не розумів, навіть мати, хоча вона по-своєму й любила сина. Батько, який завдяки власним зусиллям домогся успіху в торгівлі й розбагатів, був самовпевненим, владним і не здатним зрозуміти вразливу душу сина. Він хотів бачити Франца спадкоємцем своєї справи й ніяк

не міг зрозуміти, що той — інакший. У листі до батька Кафка писав: «Я втратив віру в себе, натомість набув безмежного почуття провини», а нареченій зізнався: «Я й батько ненавидимо один одного...» Але батько для Кафки був із «вищих інстанцій», на які потрібно зважати незалежно від того, на благо людині їхні вимоги чи на погибель.

Уся творчість Кафки — якщо не розповідь про себе, то глибоке суб'єктивне переживання зовнішнього світу.

Крім усього цього, був ще й аскетичний егоцентризм митця. «Для моєї роботи я мушу бути від усього відгородженим», — писав він, мріючи «...бути замкненим у глибокому підземеллі, примоститися десь у найдальшому закутку й раз на добу здійснювати тривалу прогулянку до дверей, щоб забрати миску з їжею». Його цілком задовольняв особистий досвід.

Світовідчуття письменника визначили три основні конфлікти його внутрішнього життя. Це, як уже зазначалося, **протистояння батькові**, який в очах письменника уособлював авторитарну владу з її байдужістю до особистості, тотальною присутністю та абсурдністю дій.

Другою проблемою був **шлюб**, який сприймався Кафкою як нерозв'язна суперечність між прагненням через одруження здобути незалежність від батька й страхом зашкодити літературній творчості. Унаслідок цих коливань кілька його заручин так і не завершилися шлюбом.

Третім болючим питанням внутрішнього світу митця була **власна літературна творчість**. Заняття літературою він розцінював як єдиний зміст свого буття, проте здебільшого відчував гостру незадоволеність творами, що виходили з-під пера. Через те багато їх

залишилося незавершеними, і взагалі, Кафка розпорядився спалити його літературну спадщину після смерті.

У творах Ф. Кафки поєдналися трагічне й іронічне, фантастичні елементи й натуралістичні деталі, унаслідок чого реальність стає схожою на сновидіння.

♦ Прокоментуйте афоризми Ф. Кафки.

- 1) «Є два людські гріхи, з яких витікає решта, — нетерпіння й лінощі душі. Через своє нетерпіння людей вигнано з раю, а через лінощі вони не можуть туди повернутися...»
- 2) «Щасливим я був би тільки тоді, коли б зміг привести світ до чистоти, правди, сталості».
- 3) «Зрозумій, що для щастя доволі клаптя землі, на якому вміщаються твої ноги».

«Перевтілення» (1912) — знаковий твір модерністської літератури. Тема оповідання (частіше твір визначають як новелу) — гранична самотність особистості та трагічне знецінення людського життя. Прізвище головного героя Грегора Замзи — це зашифроване за допомогою криптографії прізвище самого автора.

2. Бесіда

- ♦ Що означає слово «перевтілення»? (*Метаморфоза, перетворення*)
- ♦ У яких творах ми вже зустрічали перетворення людей на істот тваринного світу? (*У казках, у творах Овідія, Гоголя, Булгакова та ін.*)

3. Слово вчителя

— Так, але в тих випадках існувала якась причина (помста, задрість чи щось інше), якась зла сила. Однак нікому до Кафки не спадало на думку зробити це перетворення абсурдним, невмотивованим, безпричинним.

Вихідний пункт сюжету оповідання — перетворення головного героя Грегора Замзи на величезну комаху, яка викликає в усіх жах і огиду. Зміст новели становить опис боротьби героя за право вважатися, як і раніше, людиною. Три його спроби виповзти з кімнати відповідають трьом зіткненням із зовнішнім світом і позначені композицією твору — його поділом на три частини. Але про це поговоримо після детального ознайомлення з текстом оповідання.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Проблемне питання

Прокоментуйте висловлювання літературознавця Д. Затонського про творчу спадщину Ф. Кафки: «...Його творчість — не що інше,

як колосальний, відчайдушний і геніальний фрагмент — сколок із фрагментарного буття людства».

VI. Домашнє завдання

Знати біографію письменника.

Прочитати й уміти аналізувати оповідання «Перевтілення».

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше враження справив на мене той факт, що...

УРОК № 10

Тема. Своєрідність світобачення та його художнє втілення в оповіданні Франца Кафки «Перевтілення». Грегор Замза і його родина. Особливості стилю письменника

Мета: допомогти учням усвідомити зміст, ідейно-художні особливості оповідання Ф. Кафки та його стилю; розвивати навички роботи з текстом, удосконалювати вміння учнів формулювати та обґрунтовувати своє ставлення до прочитаного; сприяти вихованню найкращих моральних якостей.

Обладнання: портрет письменника, його власні малюнки, таблиця «Грегор Замза», видання твору.

(Ф. Кафка категорично заборонив робити ілюстрації до твору.)

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

— Відомий французький драматург ХХ ст. Ежен Йонеско писав: «Я відкрив Кафку доволі пізно. Перше, що я прочитав (це було «Перевтілення»), вразило мене... Я тільки відчував за всім цим щось жахливе, що може статися з кожним із нас, хоч це й представлено в цілком ірреальній формі... я зрозумів, що кожен із нас може стати чудовиськом, що в кожному з нас причаїлася така можливість. Чудовисько здатне вилізти назовні в будь-який момент. І тоді з нами відбудеться перевтілення. Інакше кажучи, чудовисько, що

причаїлося всередині нас, здатне перемогти. Адже людська юрба, цілі нації періодично втрачають людську подобу: війни, повстання, погроми, різанина, колективні злочини, диктатура, репресії. І це частина тих форм, у яких виявляється наша потворність...»

Про ці проблеми ми й поговоримо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

- ◆ Розкажіть про кафкіанський світ, життя, переконання і творчість письменника.
- ◆ Поясніть зізнання Кафки: «...Я живу у своїй родині більш чужий, аніж найчужіший».

IV. Формування вмінь і навичок

1. Евристична бесіда за змістом твору

- ◆ Грегор Замза — головний герой твору. Що з ним трапалося?
- ◆ Що вражає в його перетворенні? (*У душі залишився людиною, яка мислить, страждає.*)
- ◆ Як ми дізнаємося про події у творі? (*Через передачу думок самого героя, фіксацію потоку свідомості*)
- ◆ Ким був Грегор до перетворення?
- ◆ Який це тип людини, на ваш погляд? (*«Маленької» людини, сірої, непримітної*)
- ◆ Як ставився Грегор до своєї родини, що він для неї робив?
- ◆ А як поставилися до Грегора його рідні? Як змінювалися їхні стосунки з часом? (*Грегор усе більше турбувався, переживав за сім'ю, а його рідні все більше його ненавиділи, бо він їх обтяжував.*)
- ◆ Що спонукає Грегора піти з життя?
- ◆ Що, на ваш погляд, найстрашніше у творі? (*Ніхто з близьких не співчуває нещасному.*)
- ◆ Чи мав герой шанси на спасіння? (*У казці — так, у творі Кафки — ні, бо героя оточують байдужі, жорстокі люди.*)
- ◆ У чому суть іронії письменника? Чи зменшує вона трагічну силу страждань Грегора? (*«Комаха» бореться за суто людські привілеї: духовне життя, соціальний статус, власну гідність. Це надає комічної тональності боротьбі. Але іронія поєднана з глибоким трагізмом у зображенні людського існування.*)

2. Спостереження над текстом новели

Бесіда

- ◆ Яка головна метафора твору? (*Перетворення людини на комаху, чудовисько*)
- ◆ Чому автор зберігає розміри людського тіла героя після перевтілення? (*Величина тіла — величина душі. Пригніченість, зневіра, відчай, зацькованість — це від комах; розуміння близьких, любов до них, спогади дитинства, юності — це від людини. Залишаючи Грегорові розмір тіла людини, Кафка ніби дає шанс йому на повернення до колишнього стану, яке могло б, напевне, статися завдяки любові й терпінню ближніх, але не сталося. У жорстокому світі самотня людина-комаха приречена на загибель.*)
- ◆ Які художні деталі використовуються у творі? Поясніть їхню роль. (*Позолочена рамка на малюнку дами — фальш світу, що про нього мріє герой; висока конторка, на якій сидить шеф, — символ влади та відстані між начальником та підлеглим; гігантська багатоніжка із кволими лапками — німий відчай зрадженого життя та ін.*)
- ◆ У чому полягає притчевість новели? (*Ця новела — загорога від жорстокості, бездушності, нетерпимості та байдужості.*)

3. Визначення ролі деталей в оповіданні (у групах)

Завдання для 1-ї групи. Дібрати цитати про інтер'єр, який оточує Грегора, зробити висновки.

Завдання для 2-ї групи. Визначити, які кольори зустрічаються у творі, які переважають; пояснити їхнє символічне значення.

Завдання для 3-ї групи. Визначити роль музики у творі.

4. Колективна характеристика головного героя Грегора Замзи

Грегор Замза

Події	Риси характеру
<ul style="list-style-type: none"> • Комівояжер Грегор Замза з невідомих причин перетворився на комаху. Він сприйняв своє перевтілення покійрно, мислить і відчуває, як людина й прагне це довести родичам. • Покійрний Грегор-комаха збунтувався, коли з його кімнати почали виносити меблі. Він намагався захистити власне право на людське існування й гідність, але зазнав поразки. • Почувши гру сестри на скрипці, Грегор покинув своє сховище, щоб показати, що він зберіг здатність відчувати музику, прекрасне. Але родина сприймає його дії вороже 	<p>Працьовитий, сумлінний, відповідальний, турбується про родину, має гідність, покійрний, чутливий до прекрасного</p>

Висновки. Грегор Замза — «маленька людина», безсила перед жорстокістю світу і його абсурдністю, але до кінця зберігає шляхетність, гідність та інші найкращі людські якості.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Моделювання ситуації (у групах)

- ♦ Створіть модель долі сучасної людини, яка опинилась у ситуації, що нагадує символічну картину перевтілення в новелі Ф. Кафки. (*Хворий на СНІД чи іншу невиліковну заразну хворобу; людина з алкогольною, наркотичною чи ігровою залежністю тощо*)

VI. Домашнє завдання

Знати зміст оповідання Кафки «Перевтілення». Уміти його аналізувати.

Визначити й записати риси індивідуального стилю письменника.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше мене вразило...
- Я вважаю ситуацію з «перевтіленням»...

УРОК № 11

Тема. Розвиток писемного зв'язного мовлення. Творча робота за оповіданням Франца Кафки «Перевтілення»

Мета: допомогти учням глибше усвідомити ідеї та проблеми, художні особливості твору Ф. Кафки; розвивати навички зв'язного писемного мовлення учнів; удосконалювати навички аналізу художнього твору, художніх образів, художніх особливостей, вміння висловлювати власні думки й аргументувати їх, проводити аналогії із власними спостереженнями, сучасним життям; виховувати почуття гуманізму, доброти, справедливості.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації автора до нього.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Оголошення теми, мети уроку, мотивація навчальної діяльності учнів**II. Актуалізація опорних знань****Визначення рис індивідуального стилю Ф. Кафки**

(Для стилю Ф. Кафки характерним є поєднання реальності та міфотворчості; підкреслення буденного, подання беземоційного опису фантастичних подій; гротескове відтворення трагізму буття «маленької людини».)

III. Розвиток зв'язного мовлення**1. Коментар учителя до написання письмових робіт***Пропоновані теми*

- «Трагедія «маленької людини» в сучасному світі»;
- «Мій світ і світ Кафки»;
- «Грегор Замза — людина чи комаха?»;
- «Що знаєш ти про мій біль і що я знаю про твій» (Ф. Кафка);
- «Щасливий я був би тільки тоді, коли б зміг привести світ до чистоти, правди, сталості» (Ф. Кафка).

2. Написання учнями творчої роботи у формі твору-роздуму, есе чи діалогу з письменником*Трагедія «маленької людини» в сучасному світі**Орієнтовний план*

- I. Незахищеність людини в сучасному світі.
- II. Хто відчує біль іншого?
  1. Історія абсурдного перетворення Грегора Замзи — героя оповідання Ф. Кафки «Перевтілення» .
  2. Характер героя, його ставлення до сім'ї.
  3. Ставлення рідних до Грегора.
  4. Мовчазна самопожертва.
- III. Бездуховність, ослаблення родинних зв'язків, утрата здатності до співпереживання — причина трагедійної самотності людини в сучасному суспільстві.

ЗРАЗОК ТВОРУ «ГРЕГОР ЗАМЗА — ЛЮДИНА ЧИ КОМАХА?»

Що знаєш ти про мій біль і що я знаю про твій?

Ф. Кафка

Ранок. Грегор Замза, герой оповідання Ф. Кафки «Перевтілення», прокидається й не знаходить... себе. Він думає як завжди:

«Треба не спізнитися на роботу». Але в ліжку вже не людина, а велика дивна комаха, що безпорадно смикає тоненькими ніжками, намагаючись підвестися. Що це? Нічний жах? Психічне захворювання? Ні, це жорстока для героя і його рідних реальність. Особлива реальність Ф. Кафки.

Давні люди не могли пояснити багатьох природних явищ, поворотів людської долі. Їхня фантазія створила міфи й казки про богів та надприродні істоти, що правлять світом, керують долями й діями людей. За вади характеру, погані вчинки героїв інколи перетворювали на тварин, дерева, птахів. І це для них було попередженням, пересторогою, покаранням.

Письменник творить свій міф, поєднуючи реальність та фантастику, щоб показати образну картину сучасного авторові світу, безжалежного й абсурдного, де нічого не піддається логічному тлумаченню, де людина приречена на самотність, відчувається дрібною комахою.

За що доля карає Грегора Замзу? Він — звичайна молода людина. Турботливий син і брат, працює над силу, відчуваючи відповідальність за долю рідних. Мріє про те, що сім'я стане заможною, сестра зможе навчатися в консерваторії. Відчуває якісь дивні зміни в собі, але ще не розуміє, у чому справа. Йому важко повернутися на правий бік, на якому він звик спати. Подробиці, якими автор насичує розповідь, тільки посилюють враження вірогідності всього, що відбувається. Нарешті герой переконався, що перетворився на комаху, що це не сон, не марення, як здалося йому спочатку. І, переконавшись, жахнувся. Але не самого факту перевтілення. Жахнувся, що запізнився на поїзд і тепер немає надії бути на роботі вчасно. Жахнувся, що в новому вигляді йому важко буде працювати з клієнтами і сім'я залишиться без коштів. Жахнувся, коли почув лагідний голос матері й свій комашиний писк у відповідь. Йому стало соромно перед рідними за перевтілення.

Цікаво, що Грегор нікого з близьких не кличе на допомогу, хоча це було б нормальною реакцією. Він майже відразу, без внутрішньої боротьби, сприймає своє перевтілення. І всі свої зусилля зосереджує на пристосуванні до нового тіла, до нових умов життя. Навіть знаходить дещо приємне у своєму новому становищі. Наприклад, він з'ясував, що може лазити по стелі, і навіть полюбив подовгу там висіти. Його мучать сором і безвихідь, гидливе ставлення до нього дорогих йому людей, але навіть не ставить собі запитання, чому з ним це сталося, за що його покарано перевтіленням. Можливо, тому що раніше, ще в людській подобі, Грегор внутрішньо відчував себе комахою, яка нічого не може змінити в житті? Можливо, тому що у своїй родині він був самотній і його любили доти, поки в ньому

була потреба? На ці запитання автор не дає відповіді. Але ми бачимо виразно, що Грегор-комаха набагато людяніший, співчутливіший, більш готовий до самопожертви заради спокою близьких, ніж його рідні-люди.

IV. Підсумки уроку

УРОК № 12

Тема. Життєвий і творчий шлях ірландського письменника-модерніста Джеймса Джойса. Характерні ознаки його поетики: «потік свідомості», пародійність, іронічність, інтертекстуальність

Мета: допомогти учням уявити художній, психологічний портрет письменника, усвідомити модерністські принципи його творчості; розвивати навички сприйняття різних способів художнього мислення, уміння передавати свої враження від них; виховувати інтерес до літератури, допитливість, культуру мовлення.

Обладнання: портрет письменника, видання його творів, ілюстрації.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Новий світ — бліде мерехтіння чи буйний квіт?» — ставив собі та всім запитання один із найоригінальніших письменників-модерністів першої половини ХХ ст. Джеймс Джойс, і намагався сам знайти відповідь. Зазирнувши в душу людини, її духовний світ, письменник побачив безодню. «Чому всі носяться з таємницями підсвідомого... Людська свідомість приховує в собі значно важливіші секрети, ніж підсвідоме», — писав він. Найяскравіша новація Джойса — «потік свідомості». Про це та дещо інше йтиме мова на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

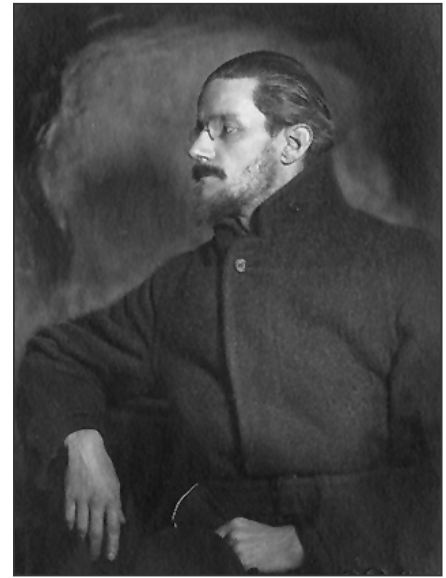
III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Лекція вчителя

— Джеймс Джойс народився 1882 року в Дубліні, столиці Ірландії, у родині податкового службовця. Від батька успадкував

зацікавленість політичним життям, від матері — католицький дух. Освіту здобував у єзуїтському пансіоні, школі Християнських братів та престижному Бельведер-коледжі. Англійську й італійську літератури вивчав у Дублінському католицькому університеті. У студентські роки захопився ідеями національного відродження, зблизився з відомими дублінськими митцями. 1900 року Джойс опублікував у лондонському журналі «Двотижневий огляд» статтю «Нова драма Ібсена», яка привернула увагу не лише читачів, а й самого Г. Ібсена.

Джеймс Джойс

Письменник заробляв на життя приватними уроками англійської мови. У 22 роки Джойс створив збірку новел «Дублінці» й завершив роботу над знаменитим психологічним есе «Джакомо Джойс». Жив у Цюріху, Парижі. Вийшли друком його романи «Портрет митця замолоду», «Улісс», «Поминки за Фіннеганом», які здобули письменникові світову славу.

На початку Другої світової війни Дж. Джойс переїхав до Швейцарії та 1941 року закінчив свій земний шлях у Цюріху.

Починав писати Джеймс Джойс у реалістичній манері, збагаченій елементами імпресіонізму й символізму (15 новел збірки «Дублінці»). У психологічному есе «Джакомо Джойс» й автобіографічному романі «Портрет митця замолоду» відображено інтенсивний модерністський пошук письменника. Роман «Улісс», написаний з використанням прийому «потік свідомості», став одним із найвищих досягнень світової модерністської прози. У романі «Поминки за Фіннеганом» Джойс здійснив спробу «мовної революції», використавши для словотворчості лексику близько 70 мов. У кожному із цих творів відчутні значні зміни й оновлення в стилі письменника.

Запис у зошити

Основні риси модерністського роману

- нове розуміння традиції;
- оголошення прийому «потік свідомості» засобом пізнання індивідуальності;
- розрив із попередніми культурами;
- відмова від однолінійної залежності причин і наслідків у літературному творі;

- заперечення всього сталого, постійного;
- визнання центром подій свідомості митця;
- набуття епічністю нових ознак: подіями вважаються враження, асоціації, алюзії;
- зосередженість на процесі відтворення, мові, внутрішній, індивідуальній свідомості;
- створення зовнішнього світу через сприйняття індивіда;
- відкритість фіналів, багатозначність символів, звертання до «Я» читача.

2. Робота зі словником літературознавчих термінів

«Потік свідомості» — один із провідних прийомів літератури модернізму. Термін належить американському філософу В. Джеймсу, який уважав, що свідомість — це потік, ріка, у якій думки, переживання, асоціації, спогади постійно перебивають одне одного й «нелогічно», спонтанно перетинаються. «Потік свідомості» в художній літературі є екстремальною формою внутрішнього монологу, яка (часто за допомогою прийому монтажу) імітує безпосередню передачу хаотичного процесу внутрішнього мовлення людини.

Есе (франц. *спроба*) — нарис у галузі літературної критики, публіцистики тощо, який поєднує підкреслено індивідуальну позицію автора з вільним, часто парадоксальним трактуванням проблеми (теми). Вирізняється вишуканою формою і передає суб'єктивні враження автора від мистецького твору.

Алюзія (лат. *жарт, натяк*) — риторичний прийом натяку на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт у художньому творі.

Ремінісценція (лат. *спогад*) — відгомін у художньому творі якихось мотивів, образів, деталей із відомого твору іншого автора; мелодії якогось іншого музичного твору.

Інтертекстуальність — використання автором текстів, цитат із літературних творів різних епох і народів, часто мовою оригіналу.

Пародійність, пародія — сатиричне, іронічне наслідування когось або чогось-небудь.

Іронічність, іронія — тонке, приховане глузування; художній засіб, у якому зовнішня форма вислову суперечить змісту.

IV. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

- ◆ Один із найвідоміших творів Дж. Джойса — «роман одного дня» «Улісс». У ньому відтворений «рух життя» через сприйняття головного героя Леопольда Блума, сучасного Одиссея, що

мандрує по Дубліну в пошуках сина. Прочитайте уривки твору й висловіть свої враження.

УРИВОК ІЗ РОЗДІЛУ 13

Ба. Що воно літає? Ластівка? Мабуть, кажан. Гадає, що я дерево, такий сліпий. Невже в птахів немає нюху? Метемпсихоз. Вірять, що можна від горя перетворитися на дерево. Плакуча верба. Ба. Ось він. Потішне звірення. Цікаво, де він живе. Угорі на дзвіниці. Можливо. Висить униз головою серед святих пахоців. Мабуть, його дзвін сполохав. Здається, служба скінчилася. Чути було, як вони старалися. Молися за нас. І молися за нас. І молися за нас. Добра ідея — повторення. Те ж саме в оголошеннях. Купуй нас. І купуй нас. Так, у священниковому домі світиться. Їхня скромна трапеза. Пригадую, як я помилюся в Тома, оцінюючи маєтність. Насправді двадцять вісім. У них два будинки. Брат Габріеля Конроя курат. Ба. Знову. Цікаво, чому вони виходять уночі, як миші. Вони змішаної породи. Птахи скидаються на мишей. які плигають. Що їх лякає, світло чи шум? Краще сидіти тихо. Роблять усе інстинктивно, як пташка, що в посуху напилася з глечика, накидавши туди камінців...

УРИВОК ІЗ РОЗДІЛУ 18

Атож він-бо ніколи того не робив не просив подати сніданок у ліжку двійко яєць відколи ми мешкали в готелі «Сіті Армз» де він говорив удавано кволим голосом пишаючись як кіт на глині аби повернути увагу тієї старої ковези місис Райордан до якої він думав що втерся в ласку а вона й фартинга нам не залишила все пішло на меси за неї та за упокій її душі такої скупердяги ще світ не бачив шкодувала чотири пенси на метиловий спирт витратити все розказувала мені про свої болячки така вже балакуча була все патякала про політику та землетруси та кінець світу нумо спочатку потішимося не дай господи аби всі жінки були такі як вона купальники їй не вгодні сукні з викотом їй не вгодні звичайно ніхто її не силував їх носити мабуть вона була така свята та божа бо жоден чоловік на неї двічі оком не накинув сподіваюсь я ніколи не буду на неї схожа як це їй не забагнулося щоб ми собі обличчя позапинали однак вона була певна річ жінка освічена як зачне базікати про свого містера Райордана мабуть він був радий позбутися її...

V. Домашнє завдання

Знати біографію письменника, характеризувати його творчість. Вивчити визначення літературознавчих понять.

Прочитати твір «Джакомо Джойс».

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про життя і творчість Дж. Джойса.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Модерністські пошуки Дж. Джойса справили на мене...

УРОК № 13

Тема. Психологічне есе Джеймса Джойса «Джакомо Джойс», його автобіографічний характер

Мета: допомогти учням усвідомити естетично-художні особливості твору; розвивати навички сприйняття модерністських творів, уміння спостерігати за художнім полотном, аналізувати його, висловлювати свої враження; виховувати естетичні смаки, любов до мистецтва.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Літературознавець К. Генієва пише про психологічне есе «Джакомо Джойс»: «На цих шістнадцяти сторінках була апробована нова поетика, за допомогою якої епос людського життя, епос духу й тіла, історії та приватного життя був уміщений у межі одного <...> дня <...>, що розтягнувся до розмірів вічності». Про поєднання «миті» й «вічності», драматизму та іронії, нову поетику в есе «Джакомо Джойс» і йтиметься на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповідь учнів про життя і творчість письменника Джеймса Джойса, його модерністські шукання

2. Висловлення учнями вражень від прочитаного есе «Джакомо Джойс»

IV. Формування вмінь і навичок

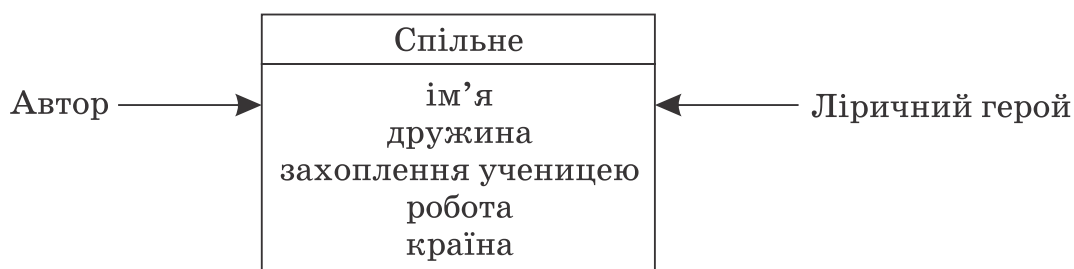
1. Слово вчителя

Твір «Джакомо Джойс» вважається одним із найкращих зразків малої модерністської прози. Написаний у вигляді низки фрагментів, він є своєрідним художньо-щоденниковим літописом історії одного кохання.

Реальною основою сюжету була пережита письменником закоханість в Амалію Поппер, його ученицю. Напружений, динамічний, багатий розмаїтими відтінками плин почуттів ліричного героя, який сприймає любовну ситуацію в усій її неймовірній суперечливості й ускладненості численними табу, адже він — зрілий чоловік, до того ж одружений, а вона — молода дівчина; він — учитель, вона — учениця; його ставлення до своїх почуттів — лірично-іронічне, її — трохи кокетливе, — усе це становить зміст твору. Фрагменти, з яких складається есе, фіксують окремі миті любовних взаємин, віддзеркалюють спалахи почуттів героя та відтворюють різні ракурси образу коханої. Оскільки художні прийоми модернізму багатозначні, то окремі епізоди можна розуміти як такі, що відбуваються лише в розпаленій уяві ліричного героя. У поетиці твору широко використовуються імпресіоністичні засоби (враження, «зупинена мить» тощо), елементи «поточку свідомості».

2. Спостереження над текстом

- ◆ Джеймс Джойс створив своєрідний жанр психологічного есе, у якому увага зосереджується на внутрішньому житті особистості. Автор сам стає героєм літературного твору. Про це свідчать факти біографії письменника. Назвіть їх, позначте схематично.

Висновок. Автор не тотожний героєві, і це дає можливість вести діалог, показати напружений внутрішній пошук ліричним героєм істини.

- ◆ Знайдіть у тексті цитати, які характеризують ліричну героїню як «молоду шляхетну особу»; кокетливу жінку; напівдорослу-напівдитину; закохану.
- ◆ Твір починається запитанням «Хто?». Чому?
- ◆ Які асоціації викликає у свідомості ліричного героя образ дівчини? («Лоша», «випещена в неволі птиця», «чорняве курчатко», «одаліска», «зоряна гадюка»)
- ◆ Знайдіть у творі використані автором прийоми іронії. («Чорняве курчатко налякане: зненацька уриває; короткі знічені скрики: воно плаче за своєю мамцею, досвідченою квочкою»)
- ◆ Дослідіть, які кольори переважають в описах, який створюють настрій, враження? (Фіолетовий, рожевий, сірий, темний, опалевий, чорний та ін. — залежно від настрою)
- ◆ Знайдіть слухові, тактильні та інші образи, з'ясуйте їхню роль. (Короткий смішок, прохолодна розмова, підбори вистукують пустку тощо)
- ◆ Знайдіть описи гами почуттів ліричного героя. (Можливо, поява «її» — зародження почуттів — вагання — переживання її хвороби — докори сумління через дружину — взаємність — розлука — згасання почуттів)
- ◆ Знайдіть приклади використання «потoku свідомості», елементів пародійності, інтертекстуальності.

3. Складання схеми психологічного портрета автора за твором

V. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи за темою «Вступ. Література першої половини ХХ ст. Творчість Г. Ібсена, Ф. Кафки, Дж. Джойса».

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Незвичайне враження справило на мене...

УРОК № 14

Тема. Контрольна робота за темою «Вступ. Література першої половини ХХ ст. Творчість Г. Ібсена, Ф. Кафки, Дж. Джойса»

Мета: поглибити й узагальнити знання учнів про вивчені твори та їхніх авторів; із метою контролю й корекції перевірити знання й уміння учнів; розвивати пам'ять, зв'язне писемне мовлення, уміння висловлювати свої думки та обґрунтовувати їх; виховувати найкращі людські якості.

Обладнання: тестові завдання.

Тип уроку: контролю й корекції знань, умінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

II. Основний зміст роботи

1. Інструктаж до виконання тестових завдань

2. Виконання контрольної роботи (виконуються всі завдання)

ТЕСТИ

Варіант 1

Початковий і середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Який злочин проти закону вчинила Нора із п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім»?
  - а) Позичила в банку гроші й не повернула;
  - б) неправдиво свідчила в суді;
  - в) підробила документ;
  - г) збила людину автомобілем.
2. Кому з героїв п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім» належать слова; про кого вони: «Це так неймовірно, що я просто отямитися не можу. Але треба якось виплутатися... Доведеться якось догодити йому. Справу треба зам'яти будь-що»?
  - а) Хельмер про Кrogстада;
  - б) Хельмер про Ранка;
  - в) Кrogстад про Хельмера;
  - г) фру Лінне про Хельмера;

3. Визначте, у чому простежується автобіографічність новели Ф. Кафки «Перевтілення»:
- а) у професії комівояжера, як і в героя;
  - б) у складних стосунках із батьком, як і в героя;
  - в) у тяжкій хворобі автора, що символізує перетворення;
  - г) у схожих із героєм снах.

4. Продовжте речення.

Авангардизм — це...

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали)

1. Охарактеризуйте образ ліричного героя в психологічному есе Дж. Джойса «Джакомо Джойс».
2. Визначте риси індивідуального стилю Ф. Кафки.

Високий рівень

(Максимально — 4 бали)

Виконайте одне із завдань.

1. Розкрийте значення поняття «ібсенізм».
2. Напишіть діалог-диспут із уявним опонентом про елітарну та масову культури (на матеріалі вивчених творів).

Варіант 2

Початковий і середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Нора, героїня п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім», порушила закон, бо хотіла...
  - а) жити в розкошах;
  - б) урятувати чоловіка;
  - в) урятувати репутацію батька;
  - г) допомогти подрузі, фру Лінне.
2. Хто з героїв п'єси «Ляльковий дім» Г. Ібсена й кому говорить: «А щодо наших стосунків, та й про людей — усе мусить бути, як і було, але, звичайно, це тільки про людське око»?
  - а) Нора — Хельмеру;
  - б) Кrogстад — Норі;
  - в) Хельмер — Норі;
  - г) фру Лінне — Норі.
3. Визначте, у чому простежується автобіографічність психологічного есе Дж. Джойса «Джакомо Джойс»:
  - а) у професії, імені, сімейному стані, захопленні героя;
  - б) у стосунках у сім'ї, долях дітей героя.
  - в) у мандрівках героя, його поглядах;
  - г) у кар'єрному зростанні героя, його духовному розвитку.

4. Продовжте речення.

Модернізм — це...

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали)

1. Охарактеризуйте образ Грегора Замзи, героя новели Ф. Кафки «Перевтілення».
2. Визначте риси індивідуального стилю Джеймса Джойса.

Високий рівень

(Максимально — 4 бали)

Виконайте одне із завдань.

1. Напишіть продовження історії життя Нори, героїні п'єси Г. Ібсена «Ляльковий дім», урахувуючи логіку її характеру й умови тогочасного суспільства.
2. Складіть діалог-дискусію з уявним опонентом про поетику модерністських творів: «потік свідомості» та ін. (на матеріалі вивчених творів).

III. Домашнє завдання

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про зв'язок М. Булгакова з Україною, із Києвом.

IV. Підсумки уроку

УРОК № 15

Тема. Життєвий і творчий шлях російського письменника Михайла Булгакова. Булгаков і Київ. Роман «Майстер і Маргарита» як вершина творчості письменника

Мета: допомогти учням визначити основні віхи життєвого й творчого шляху письменника, джерела його творчості, витоки моральної стійкості, твердих принципів і переконань; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного; виховувати гуманістичні ідеали.

Обладнання: портрет письменника, матеріали до біографії, київські краєвиди.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Аналіз контрольної роботи

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «...Цей роман у романі, психологічний — усередині фантастичного, це розкішна проза... Цей роман, як на мене, є найкращим твором Булгакова, а якщо говорити про історію Христа й П'ялата, то це взагалі одна з найкращих сторінок російської літератури ХХ століття», — писав відомий російський письменник К. Симонов. Цю думку про роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита» підтверджує літературознавець В. Лакшин: «Тінь загадки, небезпечна гра з нечистою силою на межі віри й безвір'я, романтичне кохання, гумор, що показує язика догматиці й «здоровому глузду», влучні слова, які готові розсипатися по життю афоризмами, — усе це звабливі спокуси для молодого, та й будь-якого, не позбавленого безпосередності читача».

Отже, на уроці йтиме розмова про один із найвідоміших романів ХХ ст. і його творця.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція вчителя з елементами бесіди

- ◆ Чи чули ви вислів «рукописи не горять»? Що він означає і кому належить?
- ◆ Чи бачили ви фільм режисера В. Бортка «Собаче серце»? За яким твором він поставлений? Яке враження фільм справив на вас?
- ◆ Чи бачив хто виставу «Дні Турбіних» (або кінофільм «Біла гвардія»)? Поділіться враженнями.

— Народився Михайло Булгаков 1891 року в Києві. Батько майбутнього письменника був магістром Київської духовної семінарії (за іншими відомостями — академії), доцентом кафедри давньої громадянської історії. У родині було семеро дітей. Сім'я захоплювалася музикою, літературою, особливо поезією; ставилися домашні вистави.

Навчався Михайло в Першій київській гімназії одночасно з Костянтином Паустовським, також майбутнім письменником. Паустовський згадував, як інспектор Бодинський, хитро посміхаючись, суворо вичитував Булгакову за «отруйне око і язик» — дуже вже прискіпливим був той.

З 1907 року, після смерті батька, Михайло став главою сім'ї. Навчаючись у Київському університеті, у 22 роки одружився з Тетяною Миколаївною фон Лаппа, дочкою управителя Саратовської

державної палати. Під час Першої світової війни молодий лікар Булгаков працював у польових госпіталях, пізніше був завідувачем земської лікарні на Смоленщині. Часто йому доводилося приймаати до 50 хворих за день. Цей період він описав у «Нотатках юного лікаря». Потім були Київ, Кавказ. Двічі Булгаков хотів виїхати з Росії, але йому не дозволили. З 1921 року жив у Москві, працював на різних посадах — конферансьє, редактором хроніки в приватній газеті, інженером у науково-технічному комітеті, журналістом у газеті «Гудок», навколо якої згуртувалися талановиті письменники.

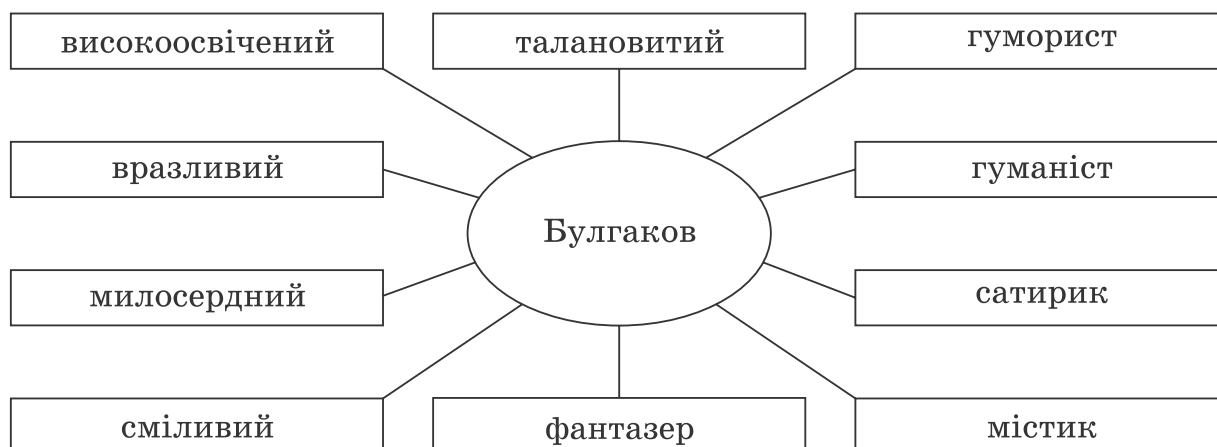
П'єса «Дні Турбіних» принесла Булгакову славу видатного драматурга. У 1925–28 рр. побачили світ збірки оповідань «Рокові яйця», «Дияволіада», «Оповідання»; у Ризі й Парижі вийшов друком роман «Біла гвардія». З 1928 року письменник працював над твором, який згодом викристалізувався в роман «Майстер і Маргарита». Робота над цим рукописом тривала до останніх днів митця. 1930 року постійні цькування критиків і перепони цензури змусили Булгакова звернутися з відчайдушним листом до Сталіна, у якому письменник вимагав надати йому можливість друкуватись або дозволити виїхати за кордон. Булгакова було призначено на посаду режисера МХАТу.

Шлюб із першою дружиною розпався, із другою не склався також. Лише з третьою дружиною, Оленою Сергіївною, яка стала його музою, прототипом Маргарити, він почувався щасливим.

1940 року Булгакова не стало. О. Булгакова згадувала: «Помираючи, він говорив: “Напевно, це правильно... Що я міг би написати після Майстра?”»

2. Повідомлення учня про зв'язок М. Булгакова з Україною, із Києвом (заочна екскурсія по Києву булгаковськими місцями)

3. Складання схеми психологічного портрета письменника за розповіддю вчителя та повідомленням учня

Михайло Булгаков

4. Продовження міні-лекції вчителя

— Літературними авторитетами для М. Булгакова були М. Гоголь, Ф. Достоевський, М. Салтиков-Щедрін. Упродовж творчого життя письменник заявив про себе як реаліст, сатирик і автор фантастичних творів. Різні грані літературного таланту митця та різні напрями його художніх інтересів синтезувалися у творі «Майстер і Маргарита», якому судилося стати одним із найяскравіших взірців модерністського роману ХХ ст. і вершиною його творчості.

Основними джерелами роману Булгакова «Майстер і Маргарита» були:

- реальні факти життя письменника та історії СРСР 1920–1930-х рр.;
- творчість письменників М. Гоголя, Ф. Достоевського, філософа В. Соловйова, Г. Сенкевича («Камо грядеши» («Куди йдемо»)), Й. Гете («Фауст»), Данте Аліг'єрі («Божественна комедія»), Е. Т. А. Гофмана («Малюк Цахес»);
- міфологічні твори (євангельські легенди про Ісуса Христа, Понтія Пилата, Іуду та ін., біблійні міфи про диявола, європейські, слов'янські міфи, апокрифи).

В епоху культивування атеїзму й тотальної боротьби із церквою звернення Булгакова до біблійного сюжету було надзвичайно сміливим.

Перший варіант роману письменник спалив (усього було шість варіантів), що свідчить про прагнення автора до досконалості.

Приєм, який використав письменник для створення враження, що перешкоди і в часі, і в просторі є відносними, називається «роман у романі» — роман Майстра про Єшуа. Звідси впливають і особливості твору, відповідно до яких «біблійні, ершалаїмські» розділи твору чергуються з «московськими» для того, аби в останній главі «зустрітися» і ніби злитися в місячну стежку, якою йти-муть Пилат і Єшуа Га-Ноцрі.

У романі «Майстер і Маргарита» глави, присвячені Понтію Пилату та Єшуа, вирізняються не лише сюжетно, але й стилістично. Емоційний, гострий стиль перших глав роману несподівано змінює чітка, стримана, точна прозова мова.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Зробіть висновок!

- ◆ Прокоментуйте спогади К. Паустовського про родину Булгакових: «Булгакови жили на узвозі до Подолу навпроти Андріївської церкви — у дуже мальовничому київському куточку. За вікнами їхньої квартири постійно було чути звуки роялю й навіть пронизливої валторни, голоси м'олоді, біганина і сміх, суперечки і спів. Такі родини з великими культурними і трудовими традиціями були окрасою провінційного життя, своєрідними осередками передової думки».

VI. Домашнє завдання

Знати зміст роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита».

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Булгаков мені уявляється людиною...
- Мене зацікавило...

УРОК № 16

Тема. Проблематика і система образів твору Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита». Особистість і влада, різні аспекти потрактування проблеми

Мета: допомогти учням усвідомити широту філософсько-етичної проблематики роману, значення системи образів для розкриття ідейного задуму твору; розвивати навички виділення головного, коментування його, усного мовлення, логічного та образного мислення; виховувати свідоме ставлення до питань моральності, прагнення до гуманістичних ідеалів.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстративні матеріали до нього, схема будови роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита».

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Питання про добро і зло, моральний вибір, справедливість і відповідальність, взаємини особистості з владою, покликання мистецтва завжди хвилювали людство, були в центрі уваги багатьох митців.

Поет Ю. Левітанський писав:

Каждый выбирает для себя
Женщину, религию, дорогу;
Дьяволу служит или пророку —
Каждый выбирает для себя.

Каждый выбирает по себе
Слово для любви и для молитвы;
Шпагу для дуэли, меч для битвы
Каждый выбирает по себе.

Каждый выбирает по себе
Щит и латы, посох и заплаты;
Меру окончательной расплаты
Каждый выбирает по себе.

Про те, як ці проблеми набули художнього втілення в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита», поміркуємо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Літературний диктант

- 1) Про що сперечалися Берліоз і Бездомний із незнайомцем біля Патріарших ставів?
- 2) Які художні деталі 1-го розділу вказують на радянську дійсність 1930-х років? (*Згадка про Соловки, «шпигуноманія», атеїзм*)
- 3) Чому Єщуа називав усіх «добрі люди»? (*Бо вважав, що немає злих людей.*)
- 4) Що вказувало на те, що Понтію Пилату були притаманні риси людини, а не лише героя міфу? (*У прокуратора була мігрень — боліла голова.*)
- 5) Як збувається перше «пророцтво» іноземного професора? (*Берліоз потрапляє під трамвай.*)

- 6) Як у будинку літераторів реагують на трагічну звістку? (Спочатку літератори були вражені, та через кілька хвилин продовжили розважатись.)
- 7) Які «фокуси» показали Воланд і його почет московській публіці? (Улаштували «грошовий дощ», модний магазин та ін.)
- 8) Де опинився поет Іван Бездомний після пригод у Грибоедові? (У психіатричній лікарні)
- 9) «...Вискочило перед нами, як з-під землі вискакує вбивця у провулку, й уразило нас одразу обох!» Про що говорив гість Івана Бездомного в його лікарняній палаті? (Про кохання)
- 10) Як сприйняв майстер критику його роману й відмову друкувати? (Це довело його до відчаю, до хвороби.)
- 11) Що відбувалося в природі під час страти Єшуа? (Гроза)
- 12) На що зважилася Маргарита, щоб дізнатися про майстра? (Стала відьмою: натерлася дивним кремом і пішла на бал за запрошенням незнайомця.)

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Спостереження над текстом художнього твору

1) Читання епіграфа до твору та його пояснення

*...тож хто ти, нарешті?
— Я — частина тієї сили, що вічно хоче
зла і вічно творить благо.*

Й. Гете

(Тут і далі переклад Ж. Храмової)

(Слова взяті з твору Й. Гете «Фауст» і натякають на те, що йтиметься про «вічні» проблеми людського буття — добро та зло, які часто переплітаються.)

2) Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ◆ Визначити основні проблеми роману «Майстер і Маргарита».

Очікувані відповіді

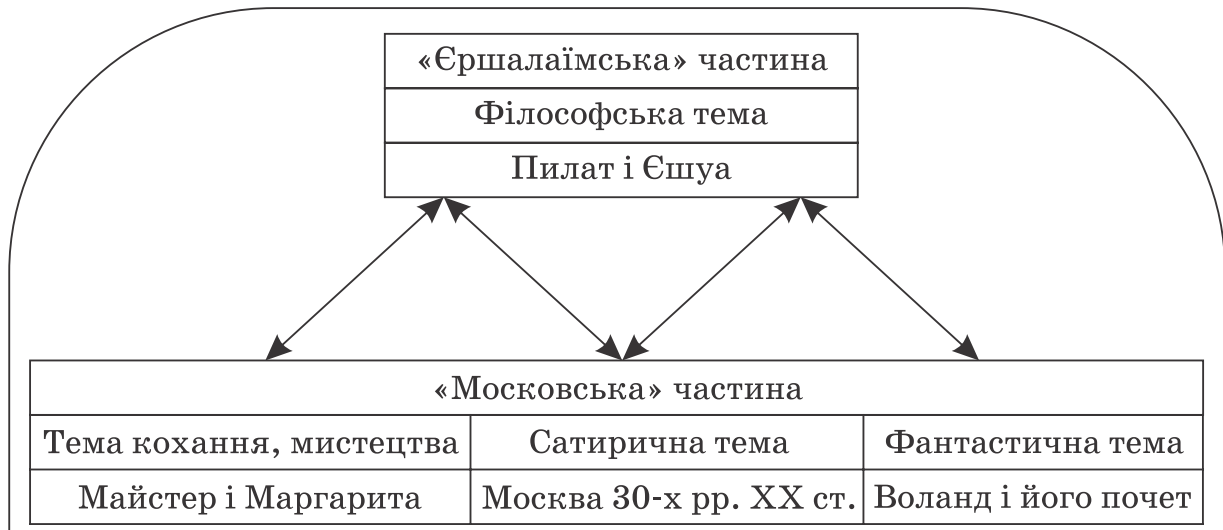
Проблеми:

- морального вибору;
- взаємин особистості з владою;
- віри та безвір'я;
- кохання;
- честі й справедливості;
- бездуховності, міщанства;
- співвідношення добра і зла;

- істини;
- ролі мистецтва та ін.

3) Складання схеми будови роману

Філософсько-художнє осмислення

Відповідно до будови роману створено систему образів. Слід зазначити, що погляди, думки, шляхи й долі героїв постійно переплітаються.

4) Робота з таблицею «Герої роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»»

- ◆ Заповніть таблицю груп персонажів.

Герої «єршалаїмського світу»	Реальні герої Москви 30-х років ХХ ст., сатиричні герої	Фантастичні герої	Герої, пов'язані з темою кохання, мистецтва
Єшуа, Пилат, Каїфа (первосвященик), Марк Щуробій, Левій Матвій	Берліоз, Бездомний, Латунський, Варенуха, Римський та ін.	Воланд, Азazelло, Коров'єв, кіт Бегемот, Гелла	Майстер, Маргарита

2. Пошуково-аналітична робота з текстом

- ◆ Знайдіть у розділі 2 «Понтій Пилат» слова, які розкривають багатогранне розуміння автором проблеми особистості й влади. (*«Серед іншого я казав, — розповідав в'язень, — що будь-яка влада є насильством над людьми і що прийде час, коли не буде влади ані кесарів, ані будь-якої іншої влади. Людина перейде*

в царство істини і справедливості, де взагалі не буде потрібна влада».)

- ◆ Чи погоджуєтеся ви з такою думкою? Обґрунтуйте своє твердження.

Очікувана відповідь

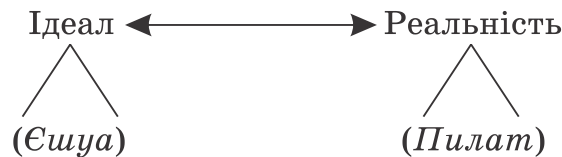
Влада створює закони, які мають виконувати люди. Закони створює диктатор (в умовах тиранії) чи парламентська більшість (за демократичного устрою), при цьому рідко враховуючи індивідуальні потреби особистості. Прокуратор Понтій Пилат мав помилувати або Єшуа, або злочинця Вар-раввана. Боячись за своє життя, прокуратор дарує життя злочинцеві, а Єшуа наказує стратити.

Виконували волю влади письменники, літературні критики, голова МАСОЛІТу Берліоз.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

1. Поміркуйте!

- ◆ Хто в «єрашалаїмській» частині роману, на вашу думку, відповідає таким поняттям:

2. Визначте ключове слово в духовних пошуках Єшуа

I					A
---	--	--	--	--	---

Відповідь: істина.

VI. Домашнє завдання

Знати зміст роману.

Уміти характеризувати проблематику твору, систему його образів.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше в романі мене вразив епізод... (вразила думка про...)

УРОК № 17

Тема. Твір Михайла Булгаков «Майстер і Маргарита» — роман-міф. Трансформація міфічних мотивів; поєднання реальності та фантастики

Мета: допомогти учням осмислити ідейно-художні особливості твору, новаторський підхід письменника до вирішення філософсько-етичних проблем; розвивати навички аналізу художнього твору, художніх образів, усне мовлення, уміння виділяти головне й деталі, висловлювати свої враження та думки, обґрунтовувати їх; виховувати прагнення до добра й гуманізму.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстративні матеріали до нього, таблиці до характеристики образів твору.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Таємниця життя незбагненна, але ми не можемо відмовитися від спокуси все ж таки пізнати її та зрозуміти», — писав Й. В. Гете. Таємниці життя та художньої творчості М. Булгакова ми й намагатимемося пізнати на сьогоднішньому уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Формування вмінь і навичок

1. Вирішення проблемного питання

- ♦ Який жанр твору М. Булгакова «Майстер і Маргарита»?

Очікувана відповідь

У романі поєднано історію, філософію, сатиру, що зумовило його поліфонію. У ньому є риси детектива, психологічного, філософського, історичного, любовного, авантюрного роману.

2. Слово вчителя

— Роман «Майстер і Маргарита» настільки складний і неординарний, що літературознавці донині не можуть визначити точно ні його жанр, ні головного героя. Дають назви: роман-доля, роман-заповіт, роман-міф (*Б. Гаспаров*). Одні вважають головним героєм твору майстра (*І. Виноградов*), другі — Івана Бездомного (*І. Палієвський*), треті — Воланда (*М. Дунаєвський*).

Сюжет роману «Майстер і Маргарита» не новий. Але біблійні мотиви набувають у Булгакова нових рис: персонажі наділені земними характерами та вирішують земні проблеми.

- ◆ Наведіть приклади «заземлення» біблійних героїв. (*Головний біль Понтія Пилата, спрага Єшуа та ін.*)

3. Евристична бесіда за змістом «єршалаїмської» частини роману

- ◆ Чому заарештували Єшуа? (*Виступав проти старої віри.*)
- ◆ Як змінюється ставлення Понтія Пилата до в'язня? (*Від насмішки — до шанобливого ставлення, від катувань — до спроби врятувати*)
- ◆ Чому прокуратор, який уже збирався відпустити Єшуа, усе ж таки не робить цього? (*Не має права як прокуратор пробачити філософу його висловлювання про владу, оскільки тримається за посаду й боїться за своє життя.*)
- ◆ Чому первосвященик Каїфа вважає Єшуа більш небезпечним злочинцем, ніж Вар-раввана? (*Його проповіді загострили соціальну обстановку, спрямовані проти старої віри, що може призвести до повстання народу.*)
- ◆ Хто з близьких по духу людей знаходиться поруч із Єшуа під час його страти? (*Левій Матвій*)
- ◆ Яка доля Юди? Чому з ним так учинили? (*За наказом Понтія Пилата його вбито — спроба виправдатися перед Єшуа.*)
- ◆ Який моральний шлях проходить Понтій Пилат на сторінках роману? (*Від боягузства і зради до каяття*)

4. Характеристика образів роману

Коментар. Хоч Булгаковському Єшуа і притаманні деякі риси Месії, та він більше схожий на Сина Людського, а не Сина Божого. Людські його риси рельєфно проявляються, зокрема, у сцені допиту. Цей мандрівний філософ проповідує моральний закон Добра. Він ні на йоту не відступає від своїх переконань і нехтує брехнею, щоб урятуватись: не розуміє чи не бажає розуміти натяків прокуратора. І навіть за мить до страти, коли йому, спраглому, піднесли до рота мокру губку, він сповідує цей закон: відмовляється від цієї милості на користь засудженого сусіда, який так само потерпав від спраги.

Головним антагоністом Єшуа є Понтій Пилат: носій абсолютно-го добра, вічних істин і зневірений у моральних цінностях охоронець державного порядку, влади. Головним свідченням духовної величі Єшуа є його безкомпромісність в обстоюванні вищої істини.

Пилат зазнає моральної поразки, капітулює перед страхом за своє життя. За хибний моральний вибір Пилат упродовж тисячоліть розплачується муками совісті. Прокуратор бажав іти поруч із Єшуа місячною доріжкою. І тільки після двох тисяч років каяття перед Пилатом проліг довгоочікуваний шлях — дорога до світла. Місячне сяйво в Булгакова є символом Істини, вічного духовного життя.

Іншою протилежністю Єшуа є Воланд. Якщо Мефістофель із «Фауста» Гете є втіленням зла, усесильним, як Бог, то Воланд має на меті відновлення справедливості, хоче довести, що зло й добро тісно переплітаються, ось тільки зло неминуче карається.

Булгаковський Воланд не сіє зло, а викриває його. Жорстокими, але водночас справедливими наказами та вчинками він відновлює рівновагу між добром і злом. Зло в романі — не витівки Сатани. Відповідальність за несправедливість автор покладає на людину. Каральна сила, яку втілюють Воланд та його почет, діє вибірково й осмислено. «Воланд — це перший диявол у світовій літературі, який карає за недотримання заповідей Христа», — пише В. Соколов у «Булгаківській енциклопедії».

До речі, у Старому Заповіті Біблії Сатана також не ворог Бога, як у Новому Заповіті, а земне божественне правосуддя. У житті часто Сатана криється в нас самих, і від нас залежить, який вибір зробити, яким шляхом піти.

5. Складання порівняльної «анкети» Єшуа та Воланда

Критерій	Єшуа	Воланд
Ім'я	Єшуа, Га-Ноцрі з Гамали	«Воланд, Мефістофель, Сатана, Асмодей, Вельзевул, Диявол — утім, як вам завгодно»
Портрет	«Під лівим оком <...> си- нець. У кутику рота — сад- но із закипілою кров'ю»	«Рот якись кривий... Праве око чорне, ліве чомусь зелене»
Вік	27 років	«На вигляд років сорок із га- ком». «А взагалі — я вічний»
Національ- ність	«Мені казали, що мій батько був сирієць»	«Я? Мабуть, німець... Або ан- глієць? Поляк? Француз?»
Місце про- живання	«Я не маю постійної оселі»	«Я? Ніде»
Рідня	«Не маю нікого. Я один на світі»	«Один, один, я завжди один»

Критерій	Єшуа	Воланд
Якими мовами володіє	Арамейською, грецькою, латиною	«Я взагалі поліглот і знаю силу-силенну мов»
Заняття	«Я мандрую з міста до міста»	«Мені, як мандрівникові, усе дуже цікаво»
Думки про головне зло людської особистості	Сказав Пилатові: «Біда в тому, що ти надто замкнений й остаточно втратив віру в людей. Адже не можна, погодься, вмістити всю свою прихильність у собаку. Твоє життя збіднене, ігемоне»	«Щось недобре таїться в чоловіках, що уникають ігор, вина, чарівних жінок, застільної бесіди. Такі люди або тяжко хворі, або потай ненавидять оточуючих»

Висновки. У Єшуа та Воланда багато спільного. Це свідчить про те, що добро і зло переплітаються. Диявол у романі Булгакова бореться із людськими вадами і стає завзятим адвокатом людей.

Письменник творить свій міф, трансформуючи, переосмислюючи біблійні легенди, літературні джерела і власне розуміння вічних істин.

6. Визначення реального й фантастичного в романі «Майстер і Маргарита»

Реальне	Фантастичне
Життя, побут москвичів 1930-х років; риси їхніх характерів, «квартирне питання» та ін.	Поява Воланда і його почту, їхні витівки в Москві; розмова Пилата й Єшуа на місячній доріжці та ін.

IV. Домашнє завдання

Повторити зміст розділів «московської» частини роману. Уміти характеризувати героїв та ситуації. Підготувати інсценівки (з «московської частини»).

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Проблеми роману «Майстер і Маргарита» близькі нашому часові тим...

УРОК № 18

Тема. Сатиричне змалювання радянських обивателів і функціонерів Москви 30-х років ХХ ст. у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита». Іронія і гротеск у картинах зіткнення демонічних сил із московською дійсністю

Мета: допомогти учням усвідомити майстерність письменника в художньо-психологічному осмисленні сучасної йому дійсності; розвивати навички аналізу художнього твору, його образів і явищ, зіставлення із сучасністю, висловлення своїх думок; виховувати прагнення до самопізнання та самовдосконалення.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. У Біблії визначається сім смертних гріхів людини: заздрість, жадібність, блуд (розбещеність), ненажерливість, гордовитість, зневіра, гнівливість. М. Булгаков у романі намагається виявити в героїв духовну опору, яка допомагає їм протистояти спокусі, гріху. Та не завжди людина може вивищитися над сірою повсякденністю, рутиною, а тому з'являється перед нами у своїй моральній голизні, перетворюється на істоту другого сорту, точніше сказати, «другої свіжості».

Приголомшлива за своєю глибиною й силою людська драма розгортається на фоні легковажного життя сучасних авторів героїв роману. І відчуття фантасмагорії виникає не стільки через присутність Воланда, скільки через людську неповноцінність, безглуздість існування всіх цих берліозів, босих, лиходеевих та ін. Про це — на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Формування вмінь і навичок учнів

1. Перегляд інсценівок (діалоги Сокова і Воланда, Воланда і Фагота-Коров'єва під час сеансу чорної магії та ін.)

2. Евристична бесіда

(За бажанням, учитель може організувати роботу в групах.)

- ◆ З якою метою Воланд прибув до Москви? (*Подивитися, як змінилися люди за 300 років, і відновити справедливість.*)
- ◆ Яких висновків дійшов Воланд? (*Люди не змінилися, їх ще більше зіпсувало «квартирне питання».*)
- ◆ Кого, як і за що покарали Воланд і його почет?

(Директора вар'єте Степана Лиходєєва викидають із Москви в Ялту, звідки він, натерпівшись страху, через кілька днів повертається. А гріхів у нього купа: «...Взагалі вони, — доповідає Коров'єв, говорячи про Степана в множині, — останнім часом страшенно свинячать. Пиячать, вступають у зв'язки із жінками, використовуючи свій стан, ні чорта не роблять, та й робити нічого не можуть, тому що нічого не розуміють у тому, що їм доручено. Начальству замилують очі.

— Машину даремно ганяє службову! — наябедничав і кіт».

Великого театрального начальника Семплеярова, у якого такі ж пороки, як і в Стьопи, покарано сімейним скандалом і звільненням із роботи. Хоча потім він знову потрапляє на таке ж «тепле містечко» — завідувача грибозаготівельним пунктом.

Дістається, але, без важких наслідків, від нечистої сили й Никанору Івановичу, який із валютою дійсно не грається, але хабарі все ж таки бере; і дядечкові Берліоза Поплавському, який націлився на московську квартиру племінника, і керівникам Комісії з видвищ, типовим бюрократам і неробам.

Але дуже суворі покарання чекають чомусь на тих, у кого, на перший погляд, незначні вади. Майстер визначає їх так: людина без сюрпризу всередині, або людина без фантазії.

Фінансовому директорові вар'єте Римському, який намагався знайти «звичайні пояснення явищ незвичайних» асистенти Воланда влаштовують таку сцену жахів, що той за кілька хвилин перетворюється на сивого старого з головою, що постійно смикається.

На буфетника вар'єте, який торгував несвіжою рибою, Воланд насилає страшну хворобу, говорячи, що «свіжість буває лише одна — перша, вона ж і остання». Але карає його не за нечесність, а за патологічну жадібність, скупердяйство.

Та найбільшого покарання зазнає голова МАСОЛІТу Берліоз, який потрапив під трамвай. Під час похорону зникає його голова, і печальна подія перетворюється на фарс. Урешті-решт, Воланд перетворює голову Берліоза на чашу для пиття. Чому так? Берліоз, начитана, освічена людина, письменник, ні в що не вірить. Якщо є щось незрозуміле для нього, він відбувається фразою: «Цього не може бути». Але найбільший його гріх у тому, що він привчає

до бездуховності інших, зокрема молодого неосвіченого поета Івана Бездомного.)

- ◆ Як Воланд і його почет потішилися над московською публікою? (*Влаштували «грошовий дощ», «магазин модного одягу»*)
- ◆ Які риси людей при цьому виявилися?
- ◆ Як реагував «вищий московський світ», «бомонд» на різні нещастя з іншими людьми, навіть тими, перед якими вони раніше плазували? (*Спочатку дивувалися, жахалися, через кілька хвилин усе забували й поверталися до своїх справ, виявивши байдужість та безсердечність; не на життя, а на смерть боролися за право на квартиру Берліоза.*)
- ◆ Які прикмети дійсності 1930-х років проступають у творі М. Булгакова? (*Згадка про Соловки, «нехороша квартира», з якої безслідно зникають люди; вияви «пильності» щодо іноземців — імовірних шпигунів; доноси та ін.*)

Учитель. Сатира, іноді дуже їдка, вихлюпується на «московських» сторінках роману. Маєстро Воланд офіційно проводить сесанси чорної та білої магії на сцені, але половина вистави — поза сценою. Чому? Тому що забагато «об'єктів» для вистави в Москві розвелосся. Люди забули про своє справжнє призначення, і тому до них прийшов Воланд.

М. Булгаков широко використовує іронію та гротеск, точно підмічає і змальовує психологічні особливості обивателів, передбачаючи їхню реакцію на події та вчинки. І це свідчить про велику майстерність, геніальність письменника.

3. Розв'язання проблемного питання

- ◆ Як ви думаєте, чи змінилися люди з часів Булгакова? Доведіть свою думку.

IV. Домашнє завдання

Переглянути сторінки роману, присвячені майстру й Маргариті.

Уміти аналізувати образи, явища та ситуації.

Висловлювати свої враження і думки.

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найсмійнішим у «московських» сценах мені здалося...
- Не лише сміх, але й сум викликають у романі епізоди...

УРОК № 19

Тема. Трагізм долі митця (майстра). Утвердження сили творчості й кохання в долі героїв роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита»

Мета: допомогти учням усвідомити трагізм долі митця, силу мистецтва й кохання у творі; розвивати усне зв'язне мовлення, образне й логічне мислення, культуру почуттів, уміння висловлювати думки та враження; виховувати шанобливе ставлення до одвічних людських цінностей, прагнення до щирості й гармонічних взаємин.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстративні матеріали, таблиці.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Учитель. Крім усіх згаданих у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита» тем, проблем та ідей, надзвичайно важливим є утвердження цінності творчості й кохання та їхньої рятівної сили в долях майстра і Маргарити, у долі людини взагалі. «За мною, читачу! Хто сказав тобі, що немає на світі справжнього, вірного, вічного кохання?» — звертається до нас письменник, і ми прямуємо за ним.

II. Оголошення теми й мети уроку**III. Формування вмінь і навичок школярів****1. Пошуково-дослідницьке завдання (у парах)**

- ♦ Заповніть таблицю. Дослідіть етапи життя майстра, стан його душі, моральні якості, доберіть цитати.

(Учні самостійно працюють упродовж 7–10 хв. Під час відповідей на дошці заповнюється загальна таблиця.)

Орієнтовна відповідь

Етапи життя	Стан душі, моральні якості	Цитати
1. Життя в Москві	Самотність, відчуження	...
2. Виграш ста тисяч	Реалізація прагнення до незалежності, свободи творчості	

Етапи життя	Стан душі, моральні якості	Цитати
3. Зустріч із Маргаритою	Сильне й несподіване почуття, що раптово виникло	
4. Романтичне кохання майстра і Маргарити	Відчуття безмежного «сімейного» щастя	
5. Написання роману про Понтія Пилата	Бажання знайти істину, утвердження цінності добра й справедливості	
6. Спроба видати роман	Наївність	
7. Поява «друга» Алоїзія Могарича	Довірливість	
8. Цькування та переслідування майстра літературними критиками, владою	Страх	
9. Хвороба майстра	Фізична і моральна слабкість	
10. Спалення рукопису	Відчай, відступництво	
11. Втеча героя	Визнання своєї поразки	
12. Порятунки, надані «вищими» силами	Спокій	

- ♦ Порівняйте цитати до характеристики Єшуа й майстра, зробіть висновки.

Єшуа	Майстер
«...я не пам'ятаю своїх батьків» «я не маю постійної оселі...» «Я один на світі»	«У мене немає більше прізвища... Я відмовився від нього, як і взагалі від усього в житті»; «Жив історик самотньо, не маючи рідних і майже не маючи знайомих у Москві»
«Я мандрую з міста до міста»	«Я ось, наприклад, хотів об'їхати всю земну кулю»
«— Чи знаєш ти якусь мову, крім арамейської? — Знаю, грецьку»	«Я знаю п'ять мов, крім рідної...»

Висновки. Майстер і Єшуа схожі не лише обставинами і способом життя, а й прагненням віднайти шлях до істини, повернути людям віру в добро та справедливість. Але суспільство, засноване на тоталітарних законах (доба давньої римської імперії початку нашої ери, сталінський режим) не потребує проповідників істини. Єшуа

і майстер, як і їхні ідеї, приречені на цькування та переслідування до повного фізичного знищення. Єшуа гідно долає всі моральні випробування, а майстер занепадає духом, припиняє боротьбу за роман і навіть спалює твір. Але майстер не зрікається самої ідеї служіння істині, тому, урешті-решт, заслуговує якщо не на прощення, то на спокій.

Свідченням великої сили мистецтва є спасіння спаленого роману майстра — «рукописи не горять».

2. Евристична бесіда

- ♦ Як виникає кохання майстра й Маргарити? Можливе таке кохання в реальному житті чи це «наслання Боже», «подарунок долі»?
- ♦ На які жертви йде героїня заради свого коханого? (*Маргарита назавжди залишає спокійне, матеріальне забезпечене життя, чоловіка, від якого бачила тільки добро, хоч між ними й не було справжньої любові; укладає угоду з дияволом, стає відьмою і навіть жертвує життям.*)
- ♦ Поясніть «ланцюжок» станів Маргарити, описавши епізоди її життя.
Засмучена → збентежена → рішуча → «вільна від усього» → розлючена → тактовна → чарівна → сильна → знесилена → перелякана → відчайдушна → горда → милосердна.
- ♦ У чому милосердя Маргарити? (*Пожаліла дитину, випросила у диявола прощення для Фріди*)
- ♦ У чому сила Маргарити? (*У її самовідданому, до самозречення, коханні до майстра*)

3. Слово вчителя

— Як відомо, прототипом Маргарити стала Олена Сергіївна, третя дружина М. Булгакова, яка була його музою, другом, редактором і ангелом-охоронцем. Отже, історія кохання майстра і Маргарити має деякі автобіографічні риси.

IV. Домашнє завдання

Уміти характеризувати образи майстра і Маргарити, висловлювати своє ставлення до них.

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Я вражений(-а) тим...

УРОК № 20

Тема. Розвиток усного зв'язного мовлення. Дискусія «Що таке істина?» за романом Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита»

Мета: підсумувати й узагальнити знання учнів про ідейно-художні особливості роману «Майстер і Маргарита», поглибити розуміння його проблем та майстерності автора; розвивати усне зв'язне мовлення, уміння обґрунтовувати свою думку, наводити приклади з тексту, проводити паралелі з життям; виховувати толерантність, культуру поведінки, найкращі людські якості.

Обладнання: пам'ятка для ведення дискусії, портрет письменника, видання твору, ілюстративні матеріали до нього.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Людську долю й сам історичний процес визначають безперервний пошук істини, прагнення до високих ідеалів добра та краси. Збагнути їх можливо, лише пізнавши терпіння, мужність, любов та втрати. Вічний рух, непримиренність людини зі злом, яке існує, — ось головний нерв булгаковського роману. Князь п'ятьми проводить свій одвічний експеримент, знову і знову випробовуючи моральність людей. Він відновлює рівновагу між добром і злом, а головні герої твору роблять свій моральний вибір.

Що є істина, добро, а що — зло, як їх розуміє Булгаков, більшість людей, та й ми самі, — про це подискутуємо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Розвиток усного зв'язного мовлення

1. Ознайомлення з пам'яткою про ведення дискусії

Дискусія — широке обговорення якогось спірного питання для з'ясування різних поглядів.

Пам'ятка учаснику дискусії

1. Умій чітко визначати предмет суперечки, обговорення, орієнтуватися на ті положення, через які ведеться спір.
2. Намагайся правильно оперувати понятійним апаратом.
3. Шанобливо стався до думок та особистості своїх опонентів.

4. Будь витриманим, тактовним, толерантним, не перебивай співрозмовника. Не критикуй його особисті якості.
5. Дотримуйся культури й логіки висловлювання.
6. Добирай для доказів цікаві, переконливі факти й аргументи, приклади з літератури, із власних спостережень.
7. Дискусія ведеться не заради самої дискусії, а для встановлення певної істини. Тому вмій робити висновки й корегувати свої погляди та думки.

2. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»: добір теми (тем) для дискусії із пропонованих учителем

Пропоновані теми для дискусії

- «Зіткнення особистості та влади»;
- «Чому функції покарання й встановлення справедливості покладені в романі Булгакова на сили зла?»;
- «Рукописи не горять» (М. Булгаков);
- «Рятівна сила кохання»;
- «Переосмислення біблійних образів у романі М. Булгакова “Майстер і Маргарита”»;
- «Моральний вибір людини»;
- «Злих людей немає на світі. Є нещасливі»;
- «Діалог із Булгаковим за проблемами, піднятими у творі».

3. Проведення дискусії за обраною (обраними) темою (темами)

Коментар. У дискусії ролі можна розподілити так: автор, опонент (скептик), сучасник.

Наприклад, тема «Злих людей немає на світі. Є нещасливі».

Очікувані відповіді

Від автора. Булгаков устами свого героя Єшуа стверджує, що злих людей не буває.

Скептик. Насправді це не так: Жульєн Сорель, що вистрілив у жінку, яку колись кохав; Родіон Раскольников, який убив двох безвинних людей заради експерименту; Чіпка Варениченко, який став кривавим розбійником, та чимало інших.

Від автора. Християнське віровчення говорить про те, що дитина народжується безгрішною (окрім первородного гріха, який лежить на всьому роді людському). Потрапляючи в тяжкі обставини життя, до морально зіпсованих чи байдужих людей, вона може стати злою, жорстокою, але це не її провина, а оточуючих. Дійшовши свідомого віку, невихована дитина може й не зрозуміти грані між добром і злом, не зможе зробити моральний вибір. Отже, вона нещаслива.

Сучасник. Науковці довели, що риси, серед них і негативні, передаються генетично, у спадок. Це значить, що зло може бути закладене в людину ще до народження, і нічого з цим удіяти не можна.

Від автора. О. Солженіцин сказав: «Поступово відкрилося мені, що лінія, яка розділяє добро і зло, проходить не між державами, не між класами, не між партіями — вона проходить через кожне людське серце... Навіть у серці, охопленому злістю, вона утримує маленький плацдарм добра. Навіть у найдобрішому серці є невикорінний куточок зла. Не можна вигнати зло зі світу, можна в кожному серці його потіснити».

Скептик. Потрібно дуже багато часу, щоб викоринити зло в кожному серці, адже цивілізація готує щораз нові випробування моральності людини, яка стала поклонятися «золотому тільцю».

Сучасник. Письменник і філософ Г. Сковорода висунув теорію самопізнання та самовдосконалення. Думаю, що, йдучи цим шляхом, люди зможуть викоринити зло.

IV. Підсумки уроку

Слово вчителя

— Людина, роблячи добро, знищує зло, несправедливість, біль. Якщо ж вона уникає відповідальності, то це свідчить про її боягузливість, що, згідно з Булгаковим, є найбільшою вадою людини. Кожний із нас будує свою долю, керує нею. Але пам'ятаймо: наш моральний вибір впливає на життя багатьох людей.

V. Домашнє завдання

Підготуватись до контрольного твору (через 3 уроки): дібрати матеріали до вивченої теми «Творчість М. Булгакова, Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки».

Індивідуальні завдання: підготувати повідомлення про Україну в житті та творчості Р. М. Рільке; про легенди, пов'язані з Орфеєм, Еврідікою, Гермесом.

УРОК № 21

Тема. Глибинні зрушення в поезії початку ХХ ст. Модернізм і основні течії європейської поезії ХХ ст. Життєвий і творчий шлях австрійського поета Райнера Марії Рільке. «Орфей, Еврідіка, Гермес», «Ось дерево звелось»

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю поета, показати глибинні зрушення в поезії на зламі віків; розвивати навички самостійного здобування інформації, сприйняття матеріалу на слух, уміння аналізувати літературні процеси й сприймати поетичні твори; виховувати прагнення до пізнання одвічних основ буття, природи, людського життя, мистецтва, любов до поезії.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали, схема «Модернізм».

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «...Поезія Рільке — це плоди такого внутрішнього дозрівання, прозріння суті світу через людську добрість і високість, через болісний процес осягнення радості бути зі світом на “ти”», — писав Василь Стус. Райнер Марія Рільке — австрійський поет кінця ХІХ — початку ХХ ст., творчість якого увібрала все різноманіття модерністських напрямів і течій свого часу, у якій він намагався осягнути й донести до читача художнім словом одвічні істини життя. Про нього та глибинні зрушення в поезії початку ХХ ст. й ітиметься на уроці.

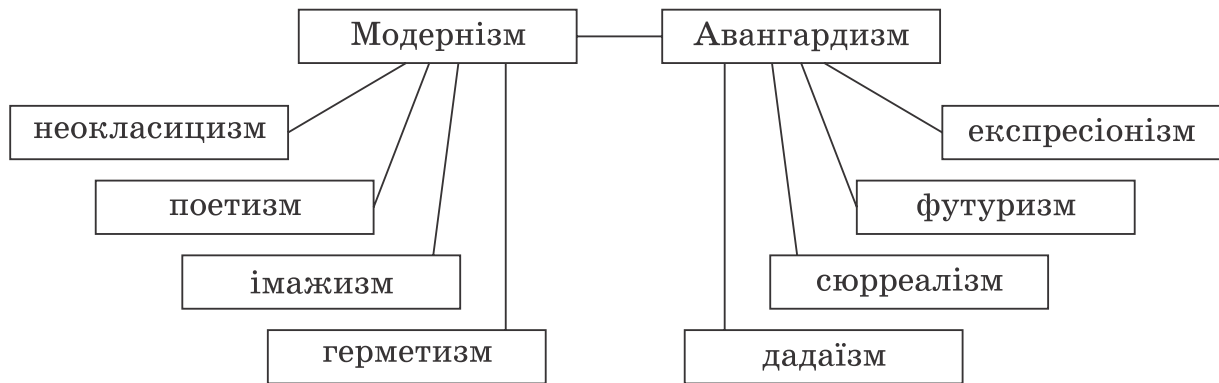
II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Евристична бесіда

- ◆ Дайте визначення поняття «модернізм», назвіть його складові.
- ◆ Що, на ваш погляд, змусило поетів шукати нові поетичні форми для творів?
- ◆ Наскільки, на вашу думку, важлива форма художніх творів для вираження певних поглядів, спостережень, світовідчуття?

2. Складання опорної схеми «Модернізм»

(За бажанням можна дописати в схему імена представників і країни.)

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція вчителя з елементами бесіди

— Австрійського поета Рільке називають Орфеєм ХХ ст. Хто ж він такий?

Райнер Марія Рільке народився 1875 року в Празі в родині дрібного чиновника. Батько, виходець із селян, працював на залізниці, а мати походила із заможної буржуазної сім'ї. Соціальна нерівність стала причиною розриву стосунків подружжя. Сімейні негаразди надзвичайно вплинули на підлітка. Він нерідко сумував, усамітнювався, відчував себе вдома зайвим. Психологічна драма поглиблювалась кволим здоров'ям майбутнього поета, який виріс тихим і непримітним, скромним та сором'язливим.

Батько хотів, щоб його син став військовим, тому Рільке рано віддали до військової школи. Це стало для нього важким випробуванням, покаранням. Стан здоров'я змусив Рільке припинити навчання. У 16 років його забрали додому, і невдовзі він став студентом найкращих університетів Праги, Берліна, Мюнхена, Парижа. Особливо його вабили лекції з філології та історії мистецтв.

Перші вірші Рільке опублікував у шістнадцятирічному віці. У середині 1890-х років вийшли друком його збірки «Життя і пісні», «Цикорій», «Вінчаний снами» та ін. Поета цікавлять теми природи, кохання, особистого життя. Він поетизує творчу волю особистості, віддає перевагу мріям, зануренню у світ почуттів. Поет широко використовує досягнення імпресіонізму: відображення миттєвих вражень яскравою колористичною палітрою.

У ранній період творчості Рільке, хоч був близький ще й до неоромантизму та символізму (прагнув відтворити невимовне,

приховане, несвідоме; удавався до неясних символів та алегорій), усе ж шукав власний шлях у мистецтві. І цей шлях проходив через реальні «речі», через реальне життя, від якого Рільке ніколи себе не відокремлював: «Я кажу: так, усе те, що видиме, має ставати поезією. О, як я зрадив, коли дійшов цього висновку!»

У Мюнхені доля звела Рільке з Луїзою Андреас-Саломе, письменницею і привабливою жінкою, дочкою російського генерала. У 1899–1900-х роках Рільке разом із нею здійснює подорожі в Росію та Україну, що поклали початок новому етапу в його творчості. Поет зустрічається з Л. Толстим, художником Л. Пастернаком та іншими діячами культури.

Цікавиться старовиною, особливе захоплення викликають у нього пам'ятки християнства, зокрема Києво-Печерська лавра. Рільке в Україні й Росії знайшов бажаний приклад прагнення до духовності, до життя в гармонії з природою. Наслідком цих мандрів Рільке стала збірка «Книга годин» («Часослов»). Один із німецьких літературознавців писав: «Цей поет створив ліричну мову, з допомогою якої можна описати й відчути душевний стан, духовні проблеми й особистісно-релігійні враження людини».

1901 року Рільке одружився, але шлюб цей розпався через матеріальну скруту, яка все життя переслідувала поета. 9 років поет жив у Франції, товаришував з відомим скульптором Огюстом Роденом, творчість якого справила на поета величезне враження.

Таким же значним був вплив на Рільке живопису Поля Сезана, представника постімпресіонізму.

Новий етап творчості Рільке засвідчила поява збірки «Нові поезії», у якій він прагнув створити світ речей, де самі поезії стають самоцінними «речами». Його «поезії-речі» мають на меті розкрити «забуту сутність речей», їхнє «приховане життя».

У 1900-х роках Рільке побував у багатьох країнах, знайшовши там своїх прихильників та меценатів. Тяжко переживав він трагедію Першої світової війни, безглузду загибель мільйонів людей, руйнування пам'яток культури. В останній період його творчості посилювалися трагічні мотиви відчуття хаосу світу, порушення гармонії. Він писав про рятівну місію мистецтва, про високе призначення митця, здатного повернути людству духовний зміст

Райнер Марія Рільке

«загублених речей». Цей своєрідний орфізм яскраво виявився у «Сонетах до Орфея» (1922), у «Дуїнянських елегіях». З 1919 року й до кінця життя (1926) Рільке жив у Швейцарії, де друзі придбали для нього старовинний будинок — «замок Мюзю».

- ◆ Яким ви уявили собі поета за цією розповіддю? Які в його характері, на ваш погляд, провідні риси?
- ◆ Про яке нове літературознавче поняття ви дізналися? Як ви його зрозуміли?

2. Повідомлення учнів про Україну в житті й творчості Рільке

3. Повідомлення учнів про легенди, пов'язані з Орфеєм, Еврідікою, Гермесом

4. Виразне читання вчителем поезії Р. М. Рільке «Орфей, Еврідіка, Гермес»

Евристична бесіда за змістом вірша

- ◆ Порівняйте вірш із міфом про Орфея. Доведіть, що відомий сюжет наповнений новим змістом, новим світовідчуттям поета.
- ◆ Які кольори притаманні світу Аїда в поезії Рільке? Який образ вони створюють?
- ◆ Як поет характеризує Орфея, Еврідіку, Гермеса? Підтвердьте свої відповіді цитатами.
- ◆ Як передає поет душевні страждання героїв міфу?
- ◆ Якими художніми засобами поет змальовує філософську картину Всесвіту?

5. Виразне читання вчителем сонета Р. М. Рільке «Ось дерево звелось...»

Евристична бесіда за змістом вірша

- ◆ Які два світи постають у сонеті? (*Храм — хижа*)
- ◆ Як утверджується у творі величезна сила мистецтва Орфея?
- ◆ Яку роль відіграє образ дерева на початку твору?
- ◆ Порівняйте сонет у перекладах Миколи Лукаша, Миколи Бажана, Василя Стуса.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

- ◆ Прокоментуйте висловлювання українського поета В. Стуса, перекладача Рільке: «Перекладати Рільке дуже важко. Його поезії можуть трансформуватися тільки в дуже розвинені мови. Крім того, тема віршів поета кристалізується і змістовно, і ритмічно, і інтонаційно, і навіть фонічно... Перекладаючи Рільке,

мушиш гірко усвідомлювати, як багато губиться з його чарів, з його мудрості, з його доброти й ніжної людяності, з його природної граційності. Але в цій гіркоті завжди підтримує високе поетове почуття упокорення».

VI. Домашнє завдання

Розповідати про життєвий і творчий шлях Р. М. Рільке.

Виразно читати й аналізувати його вірші.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про Марі Лорансен, дівчину Г. Аполлінера.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- У поезії Рільке мене вразило (мені запам'яталося)...

УРОК № 22

Тема. Життєвий і творчий шлях французького поета Гійома Аполлінера. «Лорелея», «Міст Мірабо», «Зарізана голубка й водограй»

Мета: допомогти учням з'ясувати етапи життя й творчості поета, його естетичні погляди, риси модернізму й авангардизму; розвивати навички виразного читання, аналізу ліричних текстів, висловлення своїх уподобань і вражень; виховувати гуманістичний світогляд, несприйняття війни та розбрату між людьми.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали, каліграми.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Гійом Аполлінер, із творчістю якого ми будемо знайомитися на уроці, — французький поет-авангардист, поет-новатор, якому належить низка художніх відкриттів у європейській ліриці. Нерідко його новаторство розглядають на формальному рівні, маючи на увазі відмову від пунктуації, створення віршів-каліграм, наповнення фольклорних жанрів сучасним змістом. Але суть поетичної

реформи Аполлінера значно глибша. Він запропонував новий підхід до розуміння поезії, вважаючи її засобом «пізнання життя й людського “Я”». «Ні, не варто шукати сум у моїй творчості, а лише саме життя, постійну, усвідомлену волю до життя, до розуміння, до знання його і вираження цього знання», — писав Аполлінер.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

- ◆ Розкажіть про модерністські, авангардистські течії в європейській поезії кінця XIX — початку XX ст., висловте своє ставлення до новаторських пошуків у царині поезії.
- ◆ Змалюйте «психологічний портрет» Р. М. Рільке, розкажіть про особливості його творчості; прочитайте вірші й зробіть їх короткий літературознавчий аналіз.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Слово вчителя

— Як бачимо, поезія кінця XIX — початку XX ст. не проста, як саме життя. Але вдумливий читач обов'язково знайде в ній глибокий зміст і красу, відгомін своїх думок, навіть відчує «смак» слова. Ось послухайте.

Виразне читання учителем поезії Г. Аполлінера «Міст Мірабо»

— Краса й неповторність, чи не правда? Ці рядки належать Гійому Аполлінеру. Справжнє його ім'я — Вільгельм-Альберт-Володимир-Олександр-Аполлінарій Костровицький. Народився він 1880 року в Римі. Його мати була дочкою польського емігранта і мала родовий маєток у Білорусії під Новогрудкою, по сусідству з Міцкевичами. До 9 років Аполлінер жив у Італії; потім його відправили вчитися в Монако. Він часто був у Каннах та Ніцці, де мав друзів і пережив свою першу закоханість. 1899 року Костровицькі переїхали до Парижа, де Аполлінер прожив більшу частину свого життя, хоч його статус як громадянина Франції тривалий час був невизначеним, що дуже його засмучувало.

У Парижі Аполлінер нерідко бідував, жив на випадкові заробітки. Нарешті влаштувався приватним учителем. Почав писати й друкуватися під різними псевдонімами. Перша поетична збірка мала назву «Бестіарій» («Звіринець»). У підзаголовку стояло: «Кортеж Орфея», тобто почет диких звірів, що покірно йшли за співцем.

- ♦ Пригадайте, яким даром володів Орфей. (*Орфей зачаровував своїм мистецтвом природу, звірів, весь світ.*)

Своє мистецтво Аполлінер теж уважав своєрідним орфізмом, що впливав на духовний стан світу, допомагаючи приборкати «звірів сучасності» — війну, розбрат, насильство. Поняття «орфізм» Аполлінер уперше використав у книзі «Художники-кубісти» (1913). Прагнучи підкреслити «перетворювальний» характер поезії, він уживав цей термін і пізніше стосовно своєї творчості. У 31 рік письменника заарештовують, несправедливо звинувативши у викраденні з Лувра знаменитої «Джоконди» Леонардо да Вінчі. Він перебував у в'язниці всього тиждень, але пам'ятав цю неприємність усе життя.

Гійом Аполлінер

У 1900-х роках Аполлінер захопився кубізмом, товаришував з художником Пабло Пікассо. Для кубізму характерні розкладання предметів і форм на геометричні фігури, вільна комбінація їх відповідно до задуму митця, а також симультанеїзм (франц. *одночасний*) — зображення в одній площині різноманітних об'єктів, віддалених, не пов'язаних між собою образів, мотивів, вражень.

2. Огляд учнями виставки репродукцій картин П. Пікассо, висловлення свого враження, відшукування рис «кубізму»

3. Продовження слова вчителя

— Але Г. Аполлінер не обмежувався рамками кубізму чи будь-якої іншої течії. Його поетичне новаторство було значно ширшим і надзвичайно багатограним. Поет дивовижно вмів поєднувати фантастику та сатиру, героїку й інтимність, трагічне, комічне і ліричне. Аполлінер називав своє мистецтво «новим реалізмом», «надреалізмом», «сюрреалізмом». Він поєднував у творчості сміливі новації з давніми традиціями, лірику з прозою, історію з міфом. Нерідко відмовлявся від пунктуації, щоб посилити динаміку вірша, звертався до верлібру та монтажу як способу поєднання різноманітних елементів із метою відобразити розмаїття життя.

- ♦ Пригадайте, що таке «верлібр». (*Система віршування без рими, суворого поділу на строфи, сталого ритму.*)

1913 року вийшла друком збірка Г. Аполлінера «Алкоголі. Вірші 1898–1913 рр.», що увібрала в себе все найкраще, створене

письменником за 15 років. Але сучасники не сприйняли її, надто новаторською вона була за змістом і формою («Алкоголі» — «життя палюче, як спирт»).

Коли почалася Перша світова війна, Аполлінер добровільно записався в армію. Служив спочатку в артилерії, потім у піхоті, був поранений у голову осколком снаряда. Поет не припиняв творчості. У його ліриці з'являються антивоєнні мотиви, занепокоєння через занепад віри, гуманістичних цінностей. Це знаходить відображення в збірці «Каліграми. Вірші Миру і Війни» (1918). Каліграми-вірші написані так, що їхні рядки утворюють певний малюнок.

Ослаблений після важкого поранення, Аполлінер захворів на іспанку й помер 1918 року. Лише наступні покоління належно оцінили творчій доробок поета.

4. Виразне читання вчителем поезії «Лорелея»

Бесіда за змістом вірша

- ◆ Пригадайте народну німецьку легенду про Лору та Лорелею з поезії Г. Гейне. (*За народною німецькою легендою Лору, бідну красуню, покохав багатий лицар. Через підступність його матері закохані розлучилися, і Лора вирішила помститися. За допомогою бога Рейна вона перетворилася на чарівницю-русалку, що зваблювала чоловіків дивовижним співом. Наречений Лори, зачарований її піснями, кинувся в річку, щоб дістатися скелі, де сиділа дівчина, але хвилі накрыли його. Рятуючи коханого, загинула й Лора. У Гейне легенда про Лорелею (Лора — діва, лей — скеля) — метафора внутрішнього світу ліричного героя, який задумливо й задушевно розповідає про свої переживання, відображаючи різні грані кохання — його красу, чарівність, стихійну силу та фатальність.*)
- ◆ Який епізод лежить в основі вірша Г. Аполлінера «Лорелея»?
- ◆ Як замальовується світ у вірші?
- ◆ Визначте основний конфлікт твору.
- ◆ Охарактеризуйте образ Лорелеї (портрет, художні засоби, художні деталі, мову героїні).
- ◆ Яка ідея утверджується в поезії?

5. Повторне виразне читання поезії «Міст Мірабо»

6. Повідомлення учня про Марі Лорансен, дівчину Аполлінера

— Поезія «Міст Мірабо» присвячена Марі Лорансен, з якою поет познайомився 1907 року. Їй було двадцять два роки, йому — двадцять сім. Марі — художниця, писала й вірші. Їхні стосунки

тривали п'ять років, і, за словами митця, «можливо, були найважливішими» для нього. Але закоханим не судилося бути разом. У вірші відтворений не лише сум розлуки, а й роздуми поета про саме життя, про плин часу. До речі, у Марі теж був вірш, присвячений розлуці з Г. Аполлінером.

7. Виразне читання вірша Г. Аполлінера «Зарізана голубка й водограй»

8. Перегляд каліграм поета

Бесіда за змістом вірша та виконання завдань

- ◆ Визначте основну тему й основну думку вірша.
- ◆ У якій формі написаний цей вірш, чи додає щось до розкриття змісту його малюнок?
- ◆ Визначте функцію антитези у вірші.
- ◆ Поясніть образ «раненого» сонця на «багрянистому горизонті».
- ◆ Хто згадується у вірші, чому? Чи сподівається ліричний герой почути відповіді на свої запитання? Як називається цей художній засіб?
- ◆ Розкрийте символічне значення образів зарізаної голубки та водограю.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

Прокоментуйте рядки з поезії Г. Аполлінера «Кортеж».

Ішов кортеж, а де ж моє у ньому тіло?
О, стільки їх пройшло, і всі оті — не я.
По дрібці скинулись мені на повне я.
Мене, як вежу ту, потроху будували
І, завдяки всім тим тілам, речам, вікам,
Нарешті я постав, з'явивсь, нарешті, сам.

VI. Домашнє завдання

Розповідати про життя і творчість поета Г. Аполлінера.

Виразно читати й аналізувати його вірші.

Вірш «Міст Мірабо» вивчити напам'ять (або інший за вибором).

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Відкриттям для мене було...

УРОК № 23

Тема. Життя і творчість іспанського поета Федеріко Гарсія Лорки. Поезія. Синтез у творах міфології і фольклору з поетикою модернізму

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом поета; допомогти усвідомити ідейно-художні особливості його віршів; розвивати навички виразного читання, аналізу ліричних творів, висловлення своїх думок і вражень; виховувати гуманістичне, оптимістичне світобачення.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Я запрошую всіх читачів до себе в співавтори, // Хай кожний додумає, що забажається», — говорив іспанський поет Федеріко Гарсія Лорка. Його вірші сповнені іспанського духу, але в них можна відчувати нотки й українських народних пісень, і циганських романсів, і щось таке, що рідне кожному. Давня міфологія і фольклор модернізувалися у творчій уяві поета так, що стали відображенням, символом складного, суперечливого, неймовірного ХХ століття. Про це — на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

- ♦ Розкажіть про еволюцію мистецьких поглядів Г. Аполлінера.
- ♦ Виразно прочитайте вірші поета, зробіть їх короткий аналіз і висловіть свої враження.
- ♦ Розкажіть вірш «Міст Мірабо» напам'ять.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Лекція вчителя

— Іспанський поет Федеріко Гарсія Лорка народився в сонячній Андалузії на півдні Іспанії 1898 року (у селищі Фуентевакерос (у перекладі — *Пастуше джерело*) поблизу Гранади). Батько його — заможний селянин, мати — вчителька. Незабаром родина переїхала до

Ґранаді. З дитинства Ґарсія Лорка захоплювався музикою і малюванням. Навчався в школі, потім на юридичному факультеті університету. 1919 року юнак оселився в Студентській резиденції в Мадриді, де вивчав філософію, писав. Потім подорожував країною з пересувним театром, а в 1929–1933 рр. побував у США. Співпрацював із часописом «Жовтень». Видав збірки книг, п'єси. 16 серпня 1936 року став жертвою фашистської диктатури генерала Франко, гаслом якої був заклик «Смерть інтелігенції!». Поета заарештували й розстріляли на околицях Ґранаді.

Федеріко Ґарсія Лорка

Духовні джерела творчості Федеріко Ґарсія Лорки — андалузський фольклор, стихія народної пісні. Батько поета гарно співав вечорами, акомпануючи собі на гітарі.

Перша поетична збірка Ґарсія Лорки «Книга віршів» побачила світ 1921 року. «У цій книзі, що сповнена юнацького запалу, страждань, непомірних претензій, я пропоную правдивий образ мого дитинства та юнацтва», — пише поет. У 1921–1922 рр. Ґарсія Лорка захоплювався традиційним іспанським співом канте хондо, писав вірші, був одним із організаторів фестивалю «Канте хондо» в Ґранаді.

Робота зі словником

Канте хондо — глибинний спів, здавна поширений на півдні Андалузії (молода жінка танцює, молодий чоловік грає на гітарі, а старий співає надтріснутиим голосом).

Ґарсія Лорка писав, що канте хондо нагадує спів птахів, природну мелодію лісу, струмка. Тема співу — людське горе і страждання. Персонажі — повітря, земля, море, вітер, ридання.

— 1928 року вийшла збірка «Циганський баладник», яка прославила Ґарсія Лорку на всю Іспанію. «Нові теми й старі невідступні почуття... Я прагну добитися того, щоб образи, якими я зобов'язаний своїм героям, були зрозумілі для них, були видінням того світу, де вони живуть, хочу зробити романс злагодженим, ніби камінь, міцним», — відзначав поет. 1931 року вийшла збірка «Канте хондо». Поет використовував різноманітні поетичні жанри: пісні, романси, балади, сонети, газелі, касиди, білі вірші.

2. Робота зі словником літературознавчих термінів

Романс — невеликий словесно-музичний твір, зазвичай ліричного змісту, для голосу в музичному супроводі.

Газель — віршова форма ліричної поезії, що виникла з фольклорної ліричної пісні в народів Сходу в VII ст. Газель складається з кількох (не більше 12) двовіршів (бейтів). На весь вірш — одна рима, яка чергується з рядками без рими.

Касида — поширений в арабських країнах, Середній Азії, Азербайджані та Ірані жанр поезії. Це переважно урочистий ліричний вірш, подібний до оди, у якому оспівується важлива суспільна подія чи видатна особа. Але іноді також бувають касиди сатиричні, повчальні та ін. Як і в газелі, у касиді перші два рядки римуються, а потім ця рима повторюється через рядок. Зазвичай касида має 100–150, а іноді й більше віршових рядків. Особливо уважно опрацьовувалися перший бейт (матла) і останній (макта), бо здебільшого в них підкреслювалася основна думка твору.

3. Продовження лекції вчителя

— На початку 30-х років Ґарсія Лорка захопився драматургією. Він став керівником пересувного студентського театру Ла Баррака, який подорожував найвіддаленішими куточками Іспанії, знайомив містечка й села з вершинними творами іспанської національної класики — п'єсами Лопе де Веги, Тірсо де Моліна. У Мадриді ставили п'єси Лорки «Маріанна Пінеда», «Криваве весілля», «Дім Бернанди Альби». Театр гастролював не тільки Іспанією, а й Південною Америкою. Поет уважав, що театр — це просвітницька школа, школа виховання глядача.

Для Ґарсія Лорки Природа і Бог — єдиний світ, усі елементи Всесвіту легко переходять один в одний. Він — представник пантеїзму.

Робота зі словником

Пантеїзм — філософське ідеалістичне вчення, яке ототожнює Бога з природою.

Ґарсія Лорку вважають прибічником сюрреалізму. Його вірші синкретичні, у них поєднані слово, музика і пантеїстичне світобачення. Автор постійно вживає розгорнуті порівняння, звукові й зорові метафори, уособлення. Це наближає лірику Ґарсія Лорки до голосу природи, до пісенних жанрів.

4. Виразне читання вчителем «Балади про чорну тугу»

Ф. Ґарсія Лорки

Обмін враженнями про прочитане, бесіда

- ◆ Який центральний образ поезії? (*Туга, самотність*)
- ◆ Із чим, ким він персоніфікується? (*Із дівчиною, людиною, що страждає, що пережила якесь горе й не може знайти рівновагу, сенс життя.*)

- ◆ Кінець вірша оптимістичний чи песимістичний, на ваш погляд?

5. Виразне читання вчителем поезії «Гітара»

Обмін враженнями про прочитане, бесіда

- ◆ Який найяскравіший художній прийом у вірші? (*Поетичний паралелізм: плаче гітара — плаче вода або вітер тощо.*)
- ◆ Як ви розумієте вислів: «О гітаро, поранене серце!» (*Гітара, спів висловлюють почуття, біль «пораненого» любов'ю чи жалем серця ліричного героя.*)

6. Виразне читання вчителем поезії «Газела про темну смерть»

Обмін враженнями про прочитане

7. Виразне читання вчителем поезії «Касида про сон під зорями»

Обмін враженнями про прочитане, бесіда

- ◆ Які природні явища сили і стихії персоніфікуються у вірші? (*Бик, жасмин, небо тощо*)
- ◆ Яке значення химерного переплетення сну, фантазії і дійсності у вірші? (*Людська свідомість може витворити найхимерніші фантазії, асоціації; людина розчиняється в людині, у природі.*)

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

- ◆ Прокоментуйте слова В. Стуса зі статті «Гордість Іспанії»: «Образи Гарсія Лорки дуже конкретні, його поетична думка — глибока і не завжди осягнена. Часом цю думку легше відчути, аніж збагнути».

VI. Домашнє завдання

Розповідати про життєвий і творчий шлях Ф. Гарсія Лорки. Виразно читати, аналізувати його вірші.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- У поезії Ф. Гарсія Лорки мене здивувало... (вразило)

УРОК № 24

Тема. Поетичний практикум. Аналізування синтетичного вияву новітніх течій і тенденцій у західноєвропейській поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст., представленій творчістю Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки

Мета: допомогти учням розкрити поняття «модернізм», «авангардизм» у поезії; розвивати навички ілюстрування принципів і положень літературних напрямів прикладами з конкретних поезій; виховувати повагу до загальнолюдських цінностей, естетичні смаки, любов до поезії.

Обладнання: портрети письменників, художні тексти, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: поетичний практикум.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Поезія — одночасно Слово і Музика... Словом вона промовляє і мислить. Музикою співає і марить», — говорив С. Мерріль. Про значення слова і красу музики в поезії ми будемо розмірковувати на сьогоднішньому уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Робота над темою уроку

1. Поетичний практикум

— У своєму творчому становленні Р. М. Рільке пройшов основні етапи розвитку літератури кінця ХІХ — початку ХХ ст. від символізму до вершини неокласичної модерністської поезії.

- ♦ У його поезії можна знайти багато різних мотивів. Поєднайте уривки з віршів із мотивами, які вони виражають (*див. таблицю на наступній сторінці*).

Для довідок: 1 — б); 2 — в); 3 — а)

- ♦ Знайдіть у сонеті Р. М. Рільке «Ось дерево звелось...» образи-символи, алегорії, поясніть їхнє значення в естетиці символізму. (*Орфей — узагальнений символ мистецтва. Дерево — духовна еволюція світу, його зростання. Хижа, храм — мале, велике, шлях до зростання. Темний ліс, повний хижих звірів, — це людство, що втратило духовні цінності; темрява — утрата ідеалу; храм — піднесення високої, божественної мудрості.*)

Мотиви	Цитати
1. Відчуження людини в дегуманізованому світі	а) В оцім селі стоїть останній дім, Самітній, наче на краю землі. Іде дорога селищем малим Крізь темну ніч і губиться в імлі. (Пер. М. Бажана)
2. Ностальгії за втраченою єдністю людини зі світом	б) Вона — вже корінь, і коли нараз Її спинив і з розпачем промовив До неї бог: «А він таки оглянувсь», — Безтямно й тихо запитала: «Хто?» (Пер. М. Бажана)
3. Українські мотиви	в) Така кохана, — то її ця ліра Оплакала за плакальниць усіх, Аж світ на плач суцільний обернувся, Де знову все було: і ліс, і діл, І шлях, і поле, і ріка, і звір... Але в плачливому отому світі Так само, як над іншою землею, І сонце йшло, й зоріло тихе небо... (Пер. М. Бажана)

- ♦ Визначте, у чому «орфізм» творчості Р. М. Рільке. (*Думка про те, що мистецтво одухотворює кожну річ, людину і навіть звіра. Воно має чарівну силу, яка є і в Бога, — здатність перетворювати світ.*)
- ♦ Порівняйте різні переклади сонета Р. М. Рільке «Ось дерево звелось...» (М. Лукаша, М. Бажана, В. Стуса), висловіте свої уподобання.
(*Можна запропонувати учням дослівний переклад для роботи.*)
- ♦ Творчість Гійома Аполлінера — це шлях від неоромантизму до кубофутуризму. Дослідники його творчості знаходять і риси символізму. Сам поет називав себе сюрреалістом.
- ♦ Порівняйте вірші «Лорелея» Г. Гейне та Г. Аполлінера.

Г. Гейне	Г. Аполлінер
Схожість	
Міф як спосіб розкриття внутрішнього світу героя; наближення міфу до сучасності; утвердження цінності людської особистості	
Відмінність	
Вірш ліричний, з елементами фантастики. У центрі уваги — переживання героя. Виражене емоційне світосприйняття	Ліро-епічний твір, позбавлений фантастики. У центрі уваги — Лорелея. Трагічний конфлікт героїні з бездуховним і ницим світом

- ◆ Які проблеми, крім кохання, порушуються у вірші Г. Аполлі-
нера «Міст Мірабо»? (*Життя і смерті, тлінності й вічності,
існування особистості*)
- ◆ Розкрийте символіку образів цієї поезії.
  - Сена — ... (*уособлення життя і часу, у якому зрештою все
минає — і надії, і кохання, і розчарування*);
  - годинник, зміна дня і ночі — ... (*час, його плинність і вічність*);
  - міст — ... (*символ кохання і символ вічного, непідвладного
часу зв'язку між минулим і прийдешнім*).
- ◆ Поєднайте художні засоби й ривки поезій.

1. Журба і втіха; вода бігуча — життя хода тягуча; минають дні, а я ще є	а) порівняння
2. Любов сплива, як та вода бігуча	б) алітерація
3. А я ще є, ... а я ще є	в) рефрен
4. Вода тече, хлюпоче Од вічних поглядів спочити хоче	г) антитеза

Для довідок: 1 — г; 2 — а; 3 — в; 4 — б.

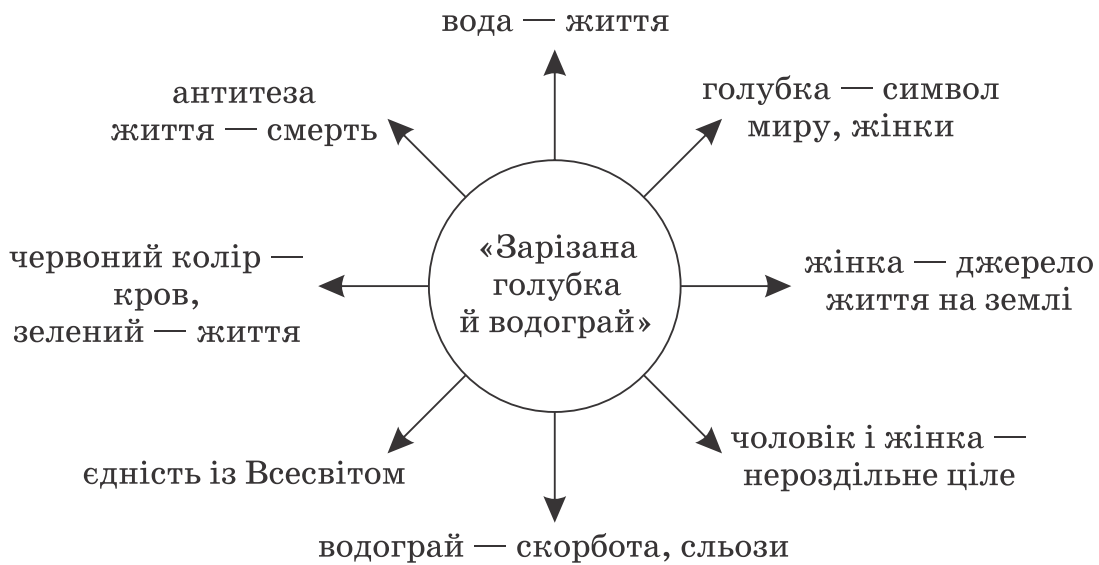
- ◆ Як ви думаєте, що відповіла у віршованій формі Г. Аполлінеру
Марі Лорансен, з якою він розлучився і написав із цього приво-
ду вірш «Міст Мірабо»?
Порівняйте свої припущення з текстом вірша російською.

* * *

Не просто печальная,
А скорбящая.
Не просто скорбящая,
А несчастная.
Не просто несчастная,
А страдающая.
Не просто страдающая,
А покинутая.
Не просто покинутая,
А сирая.
Не просто сирая,
А изгнанная.
Не просто изгнанная,
А мёртвая.
Не просто мёртвая,
А забытая.

(Перевод М. Яснова)

- ♦ Розшифруйте опорно-логічну схему поезії Г. Аполлінера «Зарізана голубка й водограй».

- ♦ Знайдіть у вірші Ф. Гарсія Лорки «Касида про сон під зорями» приклади персоніфікації природних сил і стихій. («Бик — при-
смерк, що реве багряно»; «Небо — слон здоровий»; «Про пісок із
гарячого півдня, // Що сумує без білих камелій // І так слізно
їх просить, бідний...»)
- ♦ Визначте риси, спільні для поезії Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки (у групах з використанням прийому «Мозко-
вий штурм»)

Очікувані відповіді

- Оригінальне бачення світу, його проблем.
- Пошуки нових форм вираження.
- Утвердження активно-творчого ставлення до життя.
- Творче використання традицій символізму, романтизму та реалізму.

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольного твору (див. домашнє завдання уроку № 20).

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях О. Блока (до уроку № 26).

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше задоволення я отримав(-ла) від читання (роботи)...

УРОК № 25

Тема. Письмовий контрольний твір за вивченою темою «Творчість М. Булгакова, Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки»

Мета: повторити, узагальнити вивчене; розвивати зв'язне писемне мовлення учнів, уміння виділяти головне й деталі, висловлювати свої думки, аналізуючи художні твори, обґрунтовувати власні твердження; виховувати найкращі людські якості.

Обладнання: художні тексти.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення, контроль і корекція знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ**I. Оголошення теми, мети уроку, мотивація навчальної діяльності учнів****II. Основний зміст роботи****1. Коментар-інструктаж учителя до написання творів за вибором (або за варіантами)****2. Вибір тем***Орієнтовний список тем*

- «Відкриття булгаковського світу в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита»»;
- «Пошуки істини й справедливості героями роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»»;
- «Творчість і кохання в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита»»;
- «Моральна відповідальність людини за свої вчинки в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита»»;
- «Чим мене вразив твір М. Булгакова «Майстер і Маргарита»»;
- «Мої улюблені вірші (образи з поезії) Г. Аполлінера»;
- «Художні відкриття Г. Аполлінера»;
- «Моє сприйняття поезії Р. М. Рільке (Ф. Гарсія Лорки)»;
- «Діалог з поетом... (ліричним героєм...). Створення власної каліграми».

3. Написання твору

Епіграфи до творів

*Найсумніша радість — бути
поетом. Решта не враховується.
Навіть смерть.
Ф. Гарсія Лорка*

*Щира поезія — це любов, мужність
і жертовність.
Ф. Гарсія Лорка*

*Хай панує поміж людьми любовне
спілкування, хай об'єднує їх чудовий
ланцюжок духовного спілкування,
бо до цього прагнуть слово, різець і всі
мистецтва.
Ф. Гарсія Лорка*

*Згаси мій зір — я все ж тебе знайду,
Замкни мій слух — я все ж тебе почую,
Я і без ніг до тебе домандрую,
Без уст тобі обітницю складу.
Р. М. Рільке*

Зразок каліграми

Рибка щастя моя золота
Щастя
Мов рибка така золота;
Забажаєш багато — є ризик утратити все;
Мало мрієш — життя нецікаве, сумне...
Де вона, золота середина —
Іронічно-лукава рибина?
— Хочеш бути щасливим — так будь, —
говорить вона.

Зразок твору

ВІРШІ Ґ. АПОЛЛІНЕРА, ЯКІ МЕНЕ ВРАЗИЛИ

Творчість Ґ. Аполлінера є одним із найзначніших і найхарактерніших явищ поетичного сприйняття суперечливої дійсності ХХ ст.

Осмилення трагедії війни відобразилося в збірці «Каліграми. Вірші Миру і Війни», що вийшла друком 1918 року. Вона

поділяється на дві частини: до першої увійшли поезії, написані Аполлінером 1913 і в першій половині 1914 року, до другої — фронтові поезії. Присвячена збірка пам'яті друга поета, літератора Рене Деліза, який загинув на фронті. Назва збірки пов'язана з експериментами в царині поетичної форми. Частина віршів має вигляд «ліричних ідеограм», або каліграм, тобто вони написані так, що їхній текст створює своєрідний малюнок (будинок, зірку, лінії дощу тощо). У «Каліграмах» поет засуджує війну, але антивоєнною тематикою їх значення не вичерпується. Г. Аполлінер порушує важливі проблеми духовного й історичного буття людства, багато й сміливо експериментує, домагаючись «безпосереднього вираження». Так з'являються його «поезії-розмови», «поезії-репортажі», для яких «будівельним матеріалом» служили факти, фрагменти «безпосередньої дійсності», з яких монтуються твори «Вулиця Крістін», «Хмарний привид» та інші.

Проте збірка була не просто експериментаторством, а передусім — прагненням відтворити складний «потік життя», у якому зв'язки розриваються й водночас усі фрагменти з'єднані невидимим ланцюгом, пізнати котрий покликана поезія. Для Аполлінера людина, попри всі її помилки й хибні ілюзії, завжди залишається володарем світу, що веде постійну боротьбу за життя на межі світла і темряви, миру і війни, високого й буденного.

Поезія Г. Аполлінера, яка справила на мене найбільше враження, — «Зарізана голубка й водограй». Розташуванням літер однакового розміру та різними напрямками рядків вона утворює обриси голубки над струменями фонтана, що символізує вічний плач за тими, хто загинув на війні.

Цей образ нав'язав поетові відомий малюнок П. Пікассо голубки — символу миру.

Війну поет сприйняв як страшну трагедію, але трагедію майже неминучу, неблаганну, як Страшний суд. Світ наче розколовся на дві половини: з одного боку — люди, природне життя, з іншого — страждання, кров, смерть. За принципом антитези й побудовано поезію «Зарізана голубка й водограй». Каліграма створена у формі звернення до всіх сучасників, яких розкидала війна по світу або забрала смерть. Поет не вживає таких гучних слів, як «людство», «сучасники». Навпаки, звертання його має суто особистісний, навіть інтимний характер:

О постаті убиті любі
О дорогі розквітлі губи
Міє Марєє

Єтто Лорі
Анні і ти Маріє
Де ви дівчата
Я вас питаю

У цьому переліку імен і особистий зміст, і поетичний. Кожна людина на світі неповторна, смерть кожної людини — трагедія, втрата цього світу. Під час війни полеглих рахують сотнями, тисячами, усіх імен не перелічити. Але так ставляться до людей ті, хто розпалив війну. Поету близькі всі люди, він пам'ятає і живих, і мертвих. У кожного з них є ім'я, а всі разом вони — сучасники поета. Антитеза «убиті — розквітлі» підкреслює антигуманний характер війни. Риторичне запитання залишається без відповіді.

Глибокого філософського змісту набуває й образ водограю: це символ скорботи, оплакування всіх полеглих. Як не витече вода з водограю, так не втамувати поету душевної туги, жалю, адже війна передчасно забрала молодих і любих. Але в останніх рядках вірша поєднуються глибокий трагізм і віра в можливість спасіння людства, виникає образ зраненого, але не вбитого сонця, багряного горизонту, що може символізувати нову зорю миру:

Душа ятриться з непокою
І водограй рида зі мною
А як вони іще живі
Десь б'ються на Північному фронті
Там олеандри всі в крові
І сонце зранене в траві
На багрянистім горизонті

Мені здається, що тільки такі вірші, які дають уявлення про конкретне зло, «війну в особах», можуть пробудити в душах людей огиду до всякого насильства й несправедливості, прагнення до миру й злагоди. Ця ж поезія ще й захоплює своєю незвичною, оригінальною формою, поетичністю та задушевністю.

III. Підсумки уроку

УРОК № 26

Тема. «Срібна доба» російської поезії, розмаїття літературних напрямів, течій та шкіл у поезії. Трагічні долі митців цієї доби. Життєвий і творчий шлях російського поета Олександра Блока. Символізм його поезій

Мета: ознайомити учнів із провідними модерністськими, авангардистськими напрямами й течіями «срібної доби», їх представниками, із творчістю О. Блока; розвивати навички виділення головних рис, особливостей різних літературних напрямів у творчості письменників; аналізу поетичних творів, висловлення своїх думок і вражень; виховувати любов до поезії, естетичні смаки.

Обладнання: опорно-логічні схеми, таблиці, портрети письменників, видання творів, ілюстративні матеріали до характеристики доби, біографії Блока.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Аналіз контрольної роботи

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Слово вчителя

— Першу половину ХІХ ст. називають «золотим добою» російської літератури, що представлена творчістю О. Пушкіна, М. Лермонтова, Ф. Тютчева, А. Фета та ін. Початок ХХ ст., незважаючи на значні історичні, соціальні катаклізми, ознаменований у російській літературі «срібною добою». Про цей феномен, про долю митців того часу ми й вестимемо розмову на уроці.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Складання таблиці імен видатних філософів, живописців, діячів театру, напрямів у літературі

Учитель. Як не дивно, у цей час у Росії відбувся розквіт не лише літератури, а й філософії, мистецтва взагалі. Розгляньте складену таблицю й зробіть висновки.

Філософія	Живопис	Театр, балет	Поезія
В. Соловйов М. Бердяєв П. Флорентій- ський С. Булгаков Л. Шестов М. Федоров та ін.	К. Малевич М. Врубель М. Шагал В. Кандінський М. Ларіонов та ін.	К. Станіслав- ський В. Мейерхольд В. Комісаржев- ська А. Павлова В. Ніжинський та ін.	Символізм, футуризм, акмеїзм, «новоселянська поезія» та ін.

2. Робота з висловлюваннями філософів (у групах)

- ◆ Прочитайте й прокоментуйте висловлювання російських філософів.
- 1) «Внутрішніми властивостями добра визначається життєве завдання людини; її моральний сенс полягає в служінні Добру чистому, усебічному і всесильному» (В. Соловйов).
- 2) «Проблема особистості є основною проблемою екзистенціальної філософії... Я маю реалізувати в собі особистість, і ця реалізація є невтомною боротьбою. <...>Будь-яка людина покликана стати особистістю, і їй має бути надана можливість стати особистістю. Будь-яка людська особистість має цінність і не може розглядатися як засіб... Цим аж ніяк не заперечується глибока нерівність людей в обдаруваннях і властивостях, у покликанні й висоті» (М. Бердяєв).
- 3) «У серцях людських відбувається... боротьба, вирішується питання про те, кому поклонитися й повірити: Христу, царство якого не від світу цього. Та ж сама боротьба триває і в душі соціалізму» (С. Булгаков).

3. Огляд картин російських художників «срібної доби», визначення в них рис модернізму, авангардизму

4. Робота з опорно-логічною схемою провідних модерністських й авангардистських напрямів і течій «срібної доби» російської поезії, їх представників та поетів поза літературними угрупованнями (див. схему на наступній сторінці)

Учитель. Доля більшості митців цієї доби склалася трагічно; фізично були знищені М. Гумільов, О. Мандельштам; змушені були емігрувати Д. Мережковський, З. Гіппіус; М. Цветаєва, С. Єсенін. В. Маяковський покінчили життя самогубством; зазнали переслідувань від влади Б. Пастернак, А. Ахматова — їх твори тривалий час не друкували.

Напрямок, течія	Символізм	Акмеїзм	Футуризм	«Новоселянська поезія»	Позагрупові поети	Сатирик
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> Підвищена увага до музики слова; звернення до містичної філософії; невизначене, невизначене розуміння світу через тонкі натяки й напівтони 	<ul style="list-style-type: none"> Джерела у французькому класицизмі; витончена, але свіжа й проста поетична мова; точний образ; деталізування («особистісний мікроскоп») 	<ul style="list-style-type: none"> Заперечення сладщини минулого; незрозуміла мова, слово-творчість; соціальний протест; епатаж 	<ul style="list-style-type: none"> Увага до долі російського народу, особливо селянства; пісенний характер; міфологічність і релігійність 		<ul style="list-style-type: none"> Викриття міщанства, посередності
Представники	<p><i>Старше покоління</i></p> <p>В. Брюсов, Ф. Сологуб, Д. Мережковський, З. Гіппіус, К. Бальмонт</p> <p><i>Молодше покоління</i></p> <p>О. Блок, А. Белый, А. Бальмонт</p>	<p>А. Ахматова, О. Мандельштам, М. Гумільов, М. Кузьмін та ін.</p>	<p>В. Маяковський, В. Хлебніков, Б. Пастернак, І. Северянін, В. Каменський та ін.</p>	<p>М. Клюєв, С. Кличков, С. Єсенін</p>	<p>І. Бунін, І. Анненський, М. Цветаєва</p>	<p>Саша Чорний («Хронічний сатирик»)</p>

5. Повідомлення учня про життєвий і творчий шлях О. Блока

Яка жага безумна — жить.
Все здійснене обожествити,
І втілити все нерозкритє,
В нечуваному продзвеніть! —

пише молодий поет Олександр Блок, сповнений оптимізму, надій на «свободу яснокрилу», закоханий у Прекрасну Даму. Його називають одним із найяскравіших представників символізму, що увібрав у своїй творчості найкращі здобутки російської класичної лірики та модерні філософські ідеї В. Соловйова.

Народився Олександр Блок у Петербурзі в старовинній шляхетній родині. Батька хлопець майже не знав, бо мати, невдоволена шлюбом, швидко розлучилася з чоловіком. Виховувався майбутній поет у родині діда, відомого вченого-ботаніка О. Бекетова. Навчався на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету, тоді ж почав писати. Перший юнацький цикл віршів мав латинську назву, у перекладі — «Напередодні світу». У 23 роки поет одружився з Любов'ю Менделєєвою, дочкою знаменитого вченого-хіміка. Своїй коханій Блок присвятив збірку «Вірші про Прекрасну Даму», яка вийшла 1905 року й принесла йому славу. Тоді ж поет познайомився з відомим символістом Андрієм Белімом; у журналі «Новий шлях» виходять друком десять його поезій.

О. Блок пише публіцистичні статті, у яких висловлює думки про необхідність подолання прірви між інтелігенцією та народом, про суспільну роль митця.

Працює над поетичними циклами «Сніжна маска», «Вільні думки», «Страшний світ», «Ямби», «Італійські поезії», «Різні вірші», «Арфи та скрипки», «Кармен», «Батьківщина» та ін., над поемами «Нічні фіалки», «Солов'иний сад», п'єсою «Троянда і хрест». 1916 року Блок був мобілізований на фронт, служив у військово-будівельному загоні; через рік почав працювати в слідчій комісії Тимчасового уряду. Соціалістичну революцію сприйняв як бурю, що здатна очистити життя від скверни, зруйнувати старий облудний світ.

У перші повоєнні роки пережив творчий злет, висловивши своє ставлення до сучасного та історичного шляхів Росії у творах

Олександр Блок

«Дванадцять», «Скіфи» та ін. Однак реалії радянського часу принесли поетові розчарування.

1921 року поет помер у Петрограді. Символізм О. Блока мав національно-самобутній характер. Від містичної замкненості в особистих переживаннях поет приходив до художнього осмислення реальності й усвідомлення своєї єдності з народом і батьківщиною. Розчарування у філософських ідеях, які він наслідував, привели до появи урбаністичних та апокаліптичних мотивів у творчості, «життєвих досвідів», що їх митець виніс зі своїх сутічок із «страшним світом».

6. Виразне читання вчителем поезії «Незнайома»

Обмін враженнями про прочитане, евристична бесіда

- ◆ Який конфлікт наявний у творі? (*Між дійсністю та ідеалом*)
- ◆ Які образи та деталі підкреслюють бездуховність повсякденного життя? (*Гарячий шал ресторанів, п'яні окрики, дитячий плач, жіночий виск, прогулянки серед канав тощо*)
- ◆ Знайдіть і зачитайте портрет Незнайомої. Що підкреслює автор в описі?
- ◆ У чому виявляється авторська іронія? (*Останні рядки стосуються ліричного героя, який тотожний авторові.*)

Коментар учителя

— Конфлікт у вірші О. Блока «Незнайома» подається через призмату романтичної іронії і становить основу сюжету. Дійсність у цій поезії — це світ обивателів, що гайнують свої дні у трясовині затишку, пияцтва, фліртів. Ця реальність представлена у вірші у двох замальовках: дачне передмістя та задушливе приміщення ресторану.

Саме в чадному ресторані з'являється Незнайомка — загадкова красуня, що заволоділа серцем ліричного героя. Її образ оповитий чарівним серпанком, риси обличчя та обрис фігури невизначені, туманні, розмиті, ніби з «нетутешнього» світу, тому ліричний герой бачить «берег зачарований і чарами поійняту даль». Образ Незнайомої переростає межі образу земної жінки. Вона символізує містичний ідеал жіночої краси, пов'язаний з ідеєю Вічної Жіночності, самої гармонії. Виникаючи на межі реальності та марення, образ Незнайомої в завершальній частині вірша розпадається на окремі фрагменти.

7. Виразне читання учнем поезії О. Блока

«Весно, весно, без меж і без краю...»

Обмін враженнями про прочитане, виконання завдань

- ◆ Визначте тему поезії, її настрій. (*Двобій із життям*)

- ♦ Знайдіть у вірші вияви темних обставин життя. Як ліричний герой до них ставиться?
- ♦ Про що свідчить вислів ліричного героя «Все приймаю!»?

8. Виразне читання вчителем вірша О. Блока «Скіфи»

Обмін враженнями про прочитане

(Учні виписують рядки, у яких висловлені головні думки твору: «Росія-сфінкс», «О світе ветхий! Стямся хоч на мент! На учту, де братерство, праця й віра, ...нас ... скликає ліра!» та ін.)

V. Закріплення знань, умінь і навичок

- ♦ Поедняйте елементи символізму із прикладами із творів О. Блока.

1. Звукопис	а) «Шлю привіт тобі дзвоном щита» — можливо, натяк на давньоруського князя Святослава, який попереджав ворогів: «Іду на Ви!»
2. Натяк	б) «Дівочий стан, шовками зловлений, Пливе в туманному вікні» (сонорні)
3. Сугестія	в) Ліра — поезія; сфінкс — загадка; інтеграл — премудрість (з поезії «Скіфи»)
4. Символ	г) «І очі сині-сині, тужачи, Цвінуть на березі смутнім» (навіює образ моря, дівчини, що очікує коханого чи мрію під пурпуровими вітрилами)

Для довідок: 1 — б; 2 — а; 3 — г; 4 — в.

VI. Домашнє завдання

Характеризувати російську поезію «срібної доби». Розповідати про життя й творчість О. Блока, аналізувати його поезію.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про життя й творчість А. Ахматової, її зв'язок з Україною; виразно читати вірші А. Ахматової (див. у ході уроку № 27).

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- З поезій О. Блока найбільше враження справила на мене ..., тому що ...

УРОК № 27

Тема. Життєвий і творчий шлях російської поетеси Анни Ахматової. Утілення у творчості А. Ахматової ознак акмеїзму

Мета: розкрити особливості творчої манери поетеси як яскравого явища світової поезії ХХ ст., поглибити розуміння поняття «акмеїзм»; розвивати навички аналізу поетичних творів, визначення рис літературних явищ; виховувати почуття естетичної насолоди від читання та осмислення поезії, прагнення опоратися злу й несправедливості.

Обладнання: портрет письменниці, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії, аудіозаписи.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Слово вчителя

— У своїй Нобелівській лекції Й. Бродський назвав п'ять найкращих, на його думку, поетів ХХ ст., серед яких було ім'я Анни Ахматової: «Бути кращим за них на папері неможливо, неможливо бути кращим за них і в житті, яким би трагічним і гірким воно не було».

Вона була музою поета Миколи Гумільова, її велична краса надихала художників, скульпторів, фотографів, поетів О. Мандельштама, О. Блока, Б. Пастернака, М. Смелякова, Є. Євтушенка та багатьох інших. Хто ж вона, Анна Ахматова. Про це дізнаємося на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповідь учнів про О. Блока — найвидатнішого поета російського символізму

2. Виразне читання й аналіз поезій О. Блока, наведення прикладів, що ілюструють ознаки символізму

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу

1. Виразне читання віршів А. Ахматової заздалегідь підготовленими учнями або вчителем

2. Прослуховування аудіозаписів («Ты письмо моё, милый, не комкай», «Сжала руки под тёмной вуалью...», «А ты думал — я тоже такая...», «Долгим взглядом твоим истомлённая» та ін.)

Обмін загальними враженнями про поезію, виділення рис індивідуального стилю

3. Міні-лекція вчителя з елементами бесіди

— Справжнє ім'я Анни Ахматової — Анна Горенко. Народилася 1889 року під Одесою в родині відставного інженера-механіка флоту. Через рік її відвезли до Царського Села, де минули дитячі роки і рання юність майбутньої поетеси. Після закінчення гімназії навчалася на юридичному факультеті Вищих жіночих курсів у Києві та Вищих історико-літературних курсах у Петербурзі. Складати вірші почала ще в дитинстві. У 21 рік вийшла заміж за поета Миколу Гумільова, разом із ним почала працювати в акмеїстичному літературному угрупованні «Цех поетів», здійснила подорож Францією та Італією. З 1912 року, протягом десяти наступних, вийшло друком п'ять поетичних збірок — «Вечір», «Чотки», «Біла зграя», «Подорожник» та «Anno Domini». Після жовтневої революції, незважаючи на критичне до неї ставлення, поетеса залишилася в Росії, хоча багато її друзів емігрували й кликали її із собою.

Доля була до неї безжальною. Спочатку вона втратила чоловіка. Це була незвичайна людина. Гумільов мріяв дослідити Африку й об'єднати всі африканські племена, створити для них спільну мову. Він здійснив три мандрівки власним коштом. А 1921 року його безпідставно звинуватили в контрреволюційній змові й розстріляли.

У Анни Андріївни залишився син Лев, який став ученим. Лева тричі арештовували, він пройшов сталінські табори, але вижив. Йому, а також тисячам подібних до нього, Ахматова присвятила поему «Реквієм».

4. Виразне читання уривків із поеми «Реквієм»

Бесіда за змістом поеми

- ◆ Яке враження справив на вас цей твір?
- ◆ Чи актуальна поема в наш час? Чим саме?

5. Продовження міні-лекції вчителя

— 1925 року була прийнята сумнозвісна постанова ЦК ВКП(б) «Про політику партії в галузі художньої літератури». А. Ахматову перестали друкувати в журналах та альманахах, запрошувати

Анна Ахматова

на літературні вечори. Це тривало майже 15 років. Поетеса зайнялася дослідженням творчості О. Пушкіна.

Під час Другої світової війни Ахматова перебувала в евакуації в Ташкенті, виступала зі своїми віршами перед пораненими в госпіталях.

1946 року разом із відомим сатириком М. Зощенком А. Ахматова була виключена зі Спілки письменників за песимізм і «шкідливий вплив на виховання молоді», як зазначалось у партійній постанові. Партійний функціонер Жданов назвав її «взбесившейся барынькой, мечущейся между будуаром и молельней», «полумонахиней-полублудницей».

1962 року була завершена «Поема без героя» — духовний заповіт і вершинне досягнення поетеси. 1964 року літературна праця А. Ахматової була відзначена престижною італійською премією, а через рік Анну Андріївну обрали почесним доктором Оксфордського університету. Не стало її 1966 року.

Тріумфом посмертної долі Ахматової став її 100-річний ювілей, який за рішенням ЮНЕСКО відзначали в усьому світі 1989 року.

6. Повідомлення учня про зв'язок поетеси з Україною

— У своєму духовно-творчому розвитку А. Ахматова пододала шлях від поетеси «камерного» жанру, зосередженої на сфері особистих любовних переживань, до лірика із широким епічним охопленням буття, органічно пов'язаного з долею свого народу й землі та схильного до філософських роздумів.

7. Виразне читання вчителем поезії А. Ахматової «Довкола жовтий вечір ліг»

Обмін враженнями про прочитане, евристична бесіда

- ◆ Чому присвячений вірш?
- ◆ Яка сюжетна основа твору?
- ◆ Які почуття викликає поезія?

8. Виразне читання поезії А. Ахматової «Дав мені юнь ти сутужную...»

Обмін враженнями про прочитане, бесіда

- ◆ Як ви думаєте, наскільки ця поезія автобіографічна?
- ◆ Що здалося вам несподіваним, вражаючим?

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

- ◆ Упишіть у таблицю елементи акмеїзму, характерні для поезії А. Ахматової.

			Я			І	С	Т	Ь
		Ч				І	С	Т	Ь
П						І	С	Т	Ь

Для довідок: ясність, чіткість, «прозорість» образів.

VI. Домашнє завдання

Розповідати про життя й творчість А. Ахматової.

Виразно читати й аналізувати її твори.

Індивідуальне завдання: розпочати роботу над творчим проектом (див. урок № 30).

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- У віршах А. Ахматової мене вразило... (мені запам'яталося...)

УРОК № 28

Тема. Життєвий і творчий шлях російського поета Бориса Пастернака. Еволюція поезії Б. Пастернака

Мета: допомогти учням визначити джерела таланту поета, простежити духовну силу митця в протистоянні владі; розкрити особливості пастернаківської поетики; розвивати навички виразного читання ліричних творів, їх аналізу, уміння проникати в суть художніх образів митця; виховувати любов до поезії, прагнення до самопізнання та самовдосконалення, естетичні смаки.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії (малюнки батька та ін.), аудіо-запис романсу «Зимова ніч» («Свеча горела...»)

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Слово вчителя

— Якщо Анну Ахматову називали «російською Сапфо», то Бориса Пастернака, із творчістю якого ми познайомимось сьогодні, — «Гамлетом ХХ століття». Багато випробувань випало на його долю, він жив за тих складних часів, які вимагали від людини міцності духу, мужності протистояти натиску ідеології. Його ліричні роботи стали втіленням трагічного щастя існування людини, наділеної даром поетичного слова, здатної якнайповніше відобразити у творчості всі радощі й тривоги епохи.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповідь учнів про А. Ахматову, особливості її творчості

2. Виразне читання учнями віршів поетеси, їх короткий аналіз, висловлення вражень про них

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Прослуховування аудіозапису романсу «Зимова ніч» («Свеча горела...») на слова Б. Пастернака у виконанні І. Сказіної, А. Пугачової або М. Носкова

2. Лекція вчителя

— Лауреат Нобелівської премії (другий у Росії в галузі літератури), якого змусили відмовитися від неї; людина, до якої прихильно ставився Сталін і на яку відкрили карну справу; глибокий лірик, реформатор слова і майстер епічної розповіді, філософських спостережень — усе це Борис Пастернак.

Народився майбутній письменник 1890 року в Москві. Його батько був відомим художником, мати — піаністкою. У родині панувала духовна атмосфера, культ мистецтва. «Я — син художника, мистецтво і великих людей бачив із перших днів і до високого <...> звик ставитися як до природи, як до живої норми. Соціально... воно для мене від народження було злито з побутом», — згадував Пастернак. І зазначав: «Що робить художника реалістом, що його творить? Рання вразливість у дитинстві <...> і своєчасна добросовісність у зрілості».

3. Виразне читання вчителем вірша Б. Пастернака «Цей лютий! Час для сліз і віршів...»

- ♦ Які відчуття викликає ця поезія? Про що вона? (*Про віру в життя, радісне здивування перед красою природи*)

4. Продовження лекції учителя

Б. Пастернак у домі батьків зустрівся з письменником Л. М. Толстим, поетом Р. М. Рільке, композитором О. Скрябіним; займався музикою під керівництвом відомих музикантів. 1909 року він вступив на історико-філологічний факультет Московського університету, а через три роки почав студіювати філософію в Марбурзькому університеті в Німеччині. Через рік полишив заняття філософією й поринув у літературну працю. Приєднався до футуристичного угруповання «Центрифуга». Вийшли друком його перші поетичні збірки «Близнюк у хмарах», «Над бар'єрами», через п'ять років — «Сестра моя — життя». Остання принесла йому славу. Б. Пастернак прилучається до діяльності творчого об'єднання ЛЄФ (футуристів). На межі 20–30-х рр. ХХ ст. побачили світ збірка поезій «Друге народження», три книжки прози: «Охоронна грамота», «Повість», «Повітряні шляхи».

У період творчої кризи Пастернак зайнявся перекладами В. Шекспіра, Й. Гете, Ф. Шиллера, Кляйста, Р. М. Рільке, П. Верлена, грузинських поетів та ін. «Саме в 36-му році, коли почалися ці страшні процеси, усе зламалося в мені, і єдність зі світом перейшла в опір йому, якого я не приховував. Я став перекладачем. Особиста творчість закінчилася. Вона знов прокинулася перед війною, можливо, як її передчуття, 1940 року», — писав поет.

1943 року з'являється поетична збірка «На ранніх поїздах». «Радість перемоги у війні давала надію на оновлення життя», — записав Пастернак і почав роботу над романом «Доктор Живаго», який «став утіленням радості творчості, що допомагає долати страх смерті». Публікація цього роману в Радянському Союзі була заборонена. 1957 року він був надрукований в Італії і перекладений багатьма мовами світу. Наступного року Б. Пастернаку було присуджено Нобелівську премію «За видатні досягнення в сучасній

Борис Пастернак

ліричній поезії і продовження благородних традицій великої російської прози».

Жорстоке цькування змусило письменника відмовитися від премії. 1960 року він помер, передбачивши долю своїх творів: «Цілком ймовірно, що через багато років після того, як я помру, з'ясується, якими широкими, найширшими основами була спрямована моя діяльність останніх років, чим вона дихала і живилася, чому служила».

5. Виразне читання учнем вірша «Визначення поезії»

Обмін враженнями, бесіда

- ◆ Яке із «визначень» поезії вас найбільше вразило, припало до душі?
- ◆ Які пори року пов'язані в автора з поезією?
- ◆ Як природа зливається з мистецтвом? Знайдіть відповідні рядки.
- ◆ Наведіть приклад іронічності.
- ◆ Прослідкуйте шлях, яким простує думка поета від дрібних деталей до всеохоплюючої картини Всесвіту.

6. Продовження лекції вчителя

Ранні твори Б. Пастернака написані під впливом символізму та футуризму, які приваблювали його настановою на художній експеримент, на оновлення поетичної мови. Але поет не задовольнявся досягнутим, щоб пережити «друге народження».

Поезія Б. Пастернака вражає глибиною й різноманітністю тем, філософською насиченістю. Провідна тема його лірики — людина та її буття. Природу і творчість, кохання і смерть, красу і трагедію існування — усе митець прагне осмислити поетично. Як поет-філософ він тяжіє до «вічних» тем і мотивів, що символізують, зокрема, і біблійні образи.

7. Виразне читання вчителем поезії Б. Пастернака «По стіні збігали стрілки...»

Обмін враження, бесіда

- ◆ Яке враження справив на вас вірш?
- ◆ Які поетичні образи виникли у вашій уяві під час читання?
- ◆ Яка головна думка твору?

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Творча робота

Створіть схему «психологічного портрета» Б. Пастернака за його біографією та творами.

VI. Домашнє завдання

Розповідати про життя і творчість Б. Пастернака.

Виразно читати вірші, аналізувати їх.

Вивчити напам'ять вірш одного з поетів «срібної доби» (на вибір).

Повторити вивчений матеріал.

Продовжити роботу над творчим проектом.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Особливо мені запам'ятався вірш Б. Пастернака ..., тому що ...

УРОК № 29

Тема. Виразне читання напам'ять віршів поетів «срібної доби»

Мета: допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст віршів російських поетів; розвивати навички виразного, вдумливого читання поезії напам'ять, обґрунтовування свого вибору; уміння аналізувати ліричний твір; виховувати наполегливість, любов до поезії, естетичний смак.

Обладнання: опорно-логічні таблиці, схеми з теорії виразного читання; аудіозаписи зі зразками художнього читання.

Тип уроку: урок виразного читання напам'ять.

ХІД УРОКУ

**I. Оголошення теми й мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності учнів****II. Виразне читання напам'ять**

1. Повторення теоретичних відомостей про правила виразного читання напам'ять

2. Прослуховування аудіозаписів зразків художнього читання

3. Читання віршів напам'ять і коригування, відпрацьовування інтонації, темпу, пауз, логічних наголосів у творі (у парах)

4. Декламування учнями вивчених поезій з обґрунтуванням вибору

(Можна провести конкурс або «поетичну свічку» чи «поетичну вітальню».)

5. Коментарі вчителя

III. Підбиття підсумків уроку**IV. Закріплення знань, умінь і навичок**

1. Визначення віршового розміру поезій

1) А. Ахматова «Дав мені юність обтяжливу...»

⊥ ∪∪|⊥∪ ∪|⊥ ∪∪|
Дав мені юність обтяжливу,

⊥ ∪∪|⊥∪∪|⊥
Стільки печалей у ній. (дактиль)

(Переклад І. Римарук)

2) О. Блок «Про доблесті, про подвиги, про славу...»

∪ ⊥|∪∪| ∪ ⊥|∪∪| ∪ ⊥|∪
Про доблесті, про подвиги, про славу

∪∪|∪⊥|∪ ⊥|∪ ∪|∪ ⊥|
Я забував на страдницькій землі. (ямб із пірихієм)

(Переклад М. Зісмана)

3) Б. Пастернак «Зимова ніч»

∪ ⊥| ∪ ⊥|∪ ⊥|∪ ⊥|
Мело, мело по всій землі,

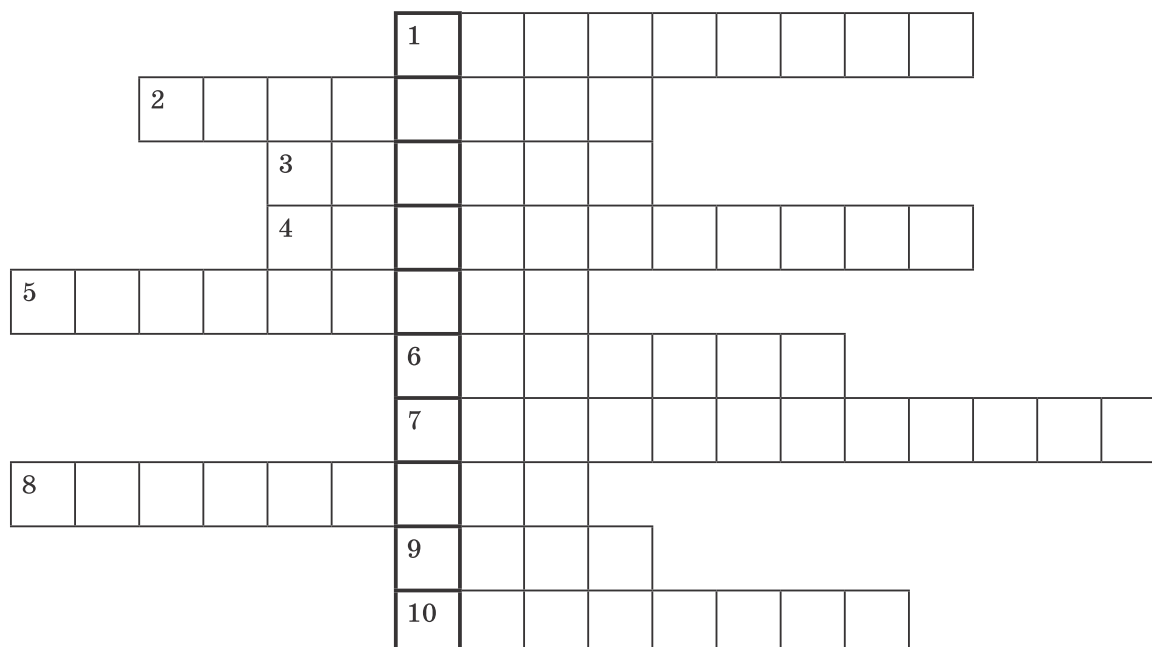
∪ ⊥| ∪ ⊥|∪
Мело, сніжило. (ямб)

(Переклад Л. Талалая)

2. Порівняння віршових розмірів, рими із творами мовою оригіналу

3. Розгадування кросворда

- ♦ Визначте ключові слова, розгадавши кросворд.

1. Літературний напрям, одним із найяскравіших представників якого був О. Блок. (*Символізм*)
  2. Літературний напрям, яким захоплювалися Б. Пастернак, В. Маяковський. (*Футуризм*)
  3. Один із центральних образів поезії Б. Пастернака «Зимова ніч». (*Свічка*)
  4. Премія, від якої змушений був відмовитися Б. Пастернак. (*Нобелівська*)
  5. «Гамлет ХХ століття». (*Пастернак*)
  6. Літературний напрям, до якого належала А. Ахматова. (*Акмеїзм*)
  7. Найвідоміший роман Б. Пастернака, який забороняли друкувати в СРСР. (*«Доктор Живаго»*)
  8. Поезія О. Блока, яка ушлявлює Вічну Жіночність. (*«Незнайома»*)
  9. Автор поезії «Скіфи». (*Блок*)
  10. «Російська Сафо». (*Ахматова*)
- Ключові слова: «срібна доба».

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до бесіди з позакласного читання.

(Учні готують захист творчого проекту: «поетична вітальня», «літературне кафе», поетичний семінар тощо.)

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найкращим читцем поезії, на мою думку, був (була)...
- Обрана й вивчена мною напам'ять поезія допомогла мені...

УРОК № 30

Тема. Презентація творчого проекту «Художні світи російських поетів “срібної доби” В. Маяковського, М. Гумільова, О. Мандельштама, М. Цветаєвої, С. Єсеніна»

Мета: ознайомити учнів із широким колом поетів «срібної доби»; допомогти усвідомити ідейно-художні особливості їхньої творчості; розвивати навички самостійної роботи з додатковою літературою, уміння працювати колективно й індивідуально, виявляти творчі здібності; виховувати учнів на найкращих поетичних зразках.

Обладнання: портретна «галерея» письменників «срібної доби», виставка книг, ілюстративні матеріали, аудіо-, відео-записи, репродукції картин художників цієї доби.

Тип уроку: комбінований (презентація творчого проекту).

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Говорячи про «срібну добу» російської літератури, ми не можемо обійти увагою такі імена, як В. Маяковський, М. Гумільов, О. Мандельштам, М. Цветаєва, С. Єсенін та інші. Їхня творчість — це особлива неповторна сторінка не лише російської, а й світової літератури, а їхня доля здебільшого трагічна, як і вся та доба. Робота над проектом дозволила вам заглибитися в окремі теми, творчо їх опрацювати. На сьогоднішньому уроці перед вами стоїть завдання зацікавити однокласників, поділитися з ними здобутими знаннями.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Презентація дослідницько-творчого проекту «“Срібна доба” російського письменства»

Коментар. Учитель заздалегідь об'єднує клас у творчо-дослідницькі групи, завдання яких — знайти й опрацювати матеріали про письменників «срібної доби».

До складу груп входять біографи, літературознавці, ілюстратори, редактори відеогазет (відеопрезентацій), декламатори.

Рекомендації для творчих груп

В. Маяковський (1893–1930)

- 1) Урахувати такі особливості поетичного світу В. Маяковського:
  - настрої заперечення існуючої дійсності; відмови від спадщини минулого — старої культури, мистецтва, традицій;
  - пафос революційного перетворення світу та мистецтва, спрямованість в утопічне майбутнє;
  - зображення «світу цивілізації», життя сучасного мегаполіса; урбаністична тематика, відтворення мови вулиці;
  - віра в перетворювальну силу поезії та революційну місію поета-оратора;
  - звернення до колективного «ми», агітаційні тенденції, гіперболізація;
  - оновлення поетичного образу, рядка, ритму і рими.
- 2) Використати вислів літературознавця О. Михайлова: «Маяковський чекає на нас, зухвалий і беззахисний, войовничий і вразливий, звеличений і облаяний, трагічний і прекрасний».
- 3) Прочитати і зробити аналіз віршів: «А ви змогли б?», «Послухайте!», «Лілічко!» та ін.
- 4) Виписати крилаті вислови із творів Маяковського, наприклад: «А ви // ноктюрн // змогли б заграти // на флейті заржавілих ринв?», «Якщо зірки засвічують... — виходить — це комусь треба?» та ін.
- 5) Підготувати інсценівку.

Володимир Маяковський

Учасники: журналіст, Володимир Маяковський.

Журналіст. Товаришу Маяковський, поясніть, чому ви в центрі всього ставите своє «я»?

Маяковський. У центрі яюсь помітніше.

Журналіст. Ось я особисто вас не розумію.

Маяковський. Це ваша біда й вина.

Журналіст. Ваші вірші мені незрозумілі.

Маяковський. Байдуже, ваші діти їх зрозуміють.

Журналіст. Ні, і діти мої їх не зрозуміють.

Маяковський. А чому ви так переконані, що діти ваші підуть у вас? Можливо, у них мати розумніша, а вони будуть схожі на неї.

Журналіст. Маяковський, чому ви завжди так себе хвалите?

Маяковський. Мій товариш по гімназії Шекспір завжди радив: говори про себе тільки добре, погане про тебе скажуть друзі.

Журналіст. Маяковський, ваші вірші не хвилюють, не гріють, не заражають.

Маяковський. Мої вірші не море, не піч і не чума.

Журналіст. Чого ви хочете?

Маяковський. Я хочу майбутнього сьогодні!

(За Є. Волощук)

М. Гумільов (1886–1921)

Микола Гумільов

1) Відзначити, що це представник акмеїзму. Створив цех поетів на протигагу культу Вічної Жіночності, що панував у ліриці російських символістів, обстоював принципи «поезії мужності». Творчість позначена впливом неоромантизму. Приділяв велику увагу проблемам поетичної майстерності та техніці віршування.

2) Прочитати вірш «Канцона», зробити його аналіз. Використати висловлювання М. Гумільова: «...Прекрасні вірші, як живі істоти, входять у коло нашого життя, вони то повчають, то кличуть, то благословляють...» та ін.

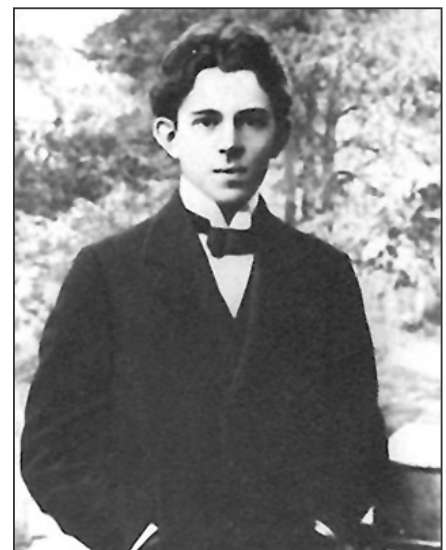
3) Риси творчості: новизна, сміливість поезії, гострота почуттів, схвильованість думки.

О. Мандельштам (1891–1938)

1) Відзначити, що О. Мандельштам — поет, прозаїк, есеїст, теоретик і практик акмеїзму. Для його творів характерна культурологічна масштабність, класицистична чіткість ліній, пластичність і монументальність образів.

2) Прочитати й зробити аналіз віршів «Безсоння. І Гомер. Шатри тугих вітрил...», «За розбурхану доблесть майбутніх віків...», «Загубився у небі я, — де я?» та ін.

3) Використати відповідь Мандельштама на запитання, що таке акмеїзм:

Осип Мандельштам

«Туга за світовою культурою». «Кожне слово є пучком смислів, і смисл поширюється від нього в різні боки».

М. Цвєтаєва (1892–1941)

- 1) Урахувати, що це поетеса, автор поетичних драм, есе, перекладач. Її лірику відзначає сповідальний пафос, романтичний розмах почуттів, достовірна передача стихії внутрішнього життя, зв'язок із фольклорною традицією, мовні експерименти (із синтаксисом, морфемами). У центрі поетичного світу Цвєтаєвої — «Я» ліричної героїні, що прагне поєднати «життєтворчість» з поетичним ремеслом, висловити свою безмірність «у світі мір», виявити в художньому слові, яке наділяється магічною силою, потаємну сутність буття. Для творів М. Цвєтаєвої характерні не мелодійність, а дисгармонійність, поривання, різка зміна настроїв.
- 2) Прочитати й зробити аналіз віршів «Не самозванка — господиня я...», «Не розвести нас ворожнечі...» та ін.
- 3) Використати висловлювання М. Цвєтаєвої: «І найкращим чином поет прислужиться своєму часові, якщо дасть йому через себе сказати, сказатися».

С. Єсенін (1895–1925)

- 1) Поет, якого відносять до «новоселянських». Прихильник імажинізму. Провідні теми: любов до батьківщини, до землі; замилювання природою, милосердне ставлення до тварин. Уболіває за долю села, яке стискує «залізна рука» міста (трактори, залізниця та ін.). Багато любовної лірики. Вірш мелодійний, легкий, емоційно наснажений, близький до народної творчості.
- 2) Прослухати пісні на слова С. Єсеніна.
- 3) Прочитати й зробити аналіз поезій: «Отговорила роца золотая...»; «Не жалею, не зову, не плачу...»; «Шаганэ ты моя, Шаганэ» та ін.
- 4) Використати висловлювання О. Блока про С. Єсеніна: «Вірші свіжі, чисті, голосисті...», М. Тихонова: «Вірші Єсеніна не можуть постаріти. Бо в них тече “вічно молода кров вічно живої поезії”».

Марина Цвєтаєва

Сергій Єсенін

Сценаристи складають сценарії, актори виконують ролі в інсценівці «У літературній кав'ярні “Пегас” 20-х років ХХ ст.» — зустріч представників творчої молоді різних літературних течій і напрямів, їхня суперечка про переваги способів і методів творчості.

IV. Підсумки уроку

V. Домашнє завдання

Написати домашній твір за творчістю російських поетів «срібної доби» (за вибором).

Пропоновані теми

- «Філософія життя і поезії О. Блока»;
- «Улюблені сторінки російської поезії “срібної доби”»;
- «“Вічна Жіночність” у творах О. Блока»;
- «“Двобій із життям” у ліриці О. Блока»;
- «“Російська Сафо” А. Ахматова»;
- «“Реквієм” А. Ахматової — пам'ятник жертвам сталінського терору»;
- «Ліричне “Я” В. Маяковського»;
- «“Диво буття” в поезії Б. Пастернака» та ін.

ІЗ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

УРОК № 31

Тема. Провідні тенденції в розвитку літератури другої половини ХХ століття

Мета: допомогти учням уявити й усвідомити загальну картину розвитку світової літератури другої половині ХХ ст.; розвивати навички складання опорних конспектів, виділення головного, систематизації літературних явищ, уміння сприймати інформацію на слух; розширювати кругозір учнів; виховувати прагнення до пізнання, любов до літератури, гуманістичний світогляд.

Обладнання: карта світу післявоєнної Європи, книжкова виставка.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Література ніколи не була такою могутньою, гострою, напруженою, як життя, а сьогодні й поготів. Щоб передати жорстокість життя, література мусить бути в тисячу разів жорсткішою, жахливішою», — говорив французький письменник другої половини ХХ ст. Єжен Йонеско. Про основні тенденції розвитку повоєнної літератури у світі, її тематичне багатство та різноманітність, вплив на суспільне життя і йтиметься на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція вчителя з елементами бесіди та колективним складанням узагальнювальних таблиць

— Скінчилася Друга світова війна... У світі склалися воєнно-політичні блоки, які протистояли один одному. Двополюсність світу вплинула й на літературний процес. Появилися «країни соціалістичної співдружності», у їхніх літературах запроваджувався «соціалістичний реалізм».

- ♦ Пригадайте ознаки «соціалістичного реалізму». (*Конфлікт — боротьба проти чужих ідей за ідеологічну спільність і єдність; художня дійсність — лакована, прикрашена, показана з позицій правлячого класу, партії; прийоми художнього зображення — ідеалізація людини як носія найкращих моральних якостей, вихованих соціалістичною системою; герой-борець, будівник нового суспільства.*)

Однак цьому методів чинився опір (гласний і негласний) у польській, угорській, чеській та інших літературах. Почала розпадатися система колоніалізму, наростала національно-визвольна боротьба в Азії, Африці. Численні локальні конфлікти та війни продовжували тримати людство в напруженні. І хоча в 60–70-х рр. ХХ ст. загрозу третьої світової війни було відвернено, атомний привид блукав по земній кулі.

Однією з найпоширеніших і найболючіших у літературі цього часу була, звісно, воєнна тема. Великий вплив на її розкриття мав екзистенціалізм.

- ♦ З'ясуємо, що таке екзистенціалізм та його ознаки.

Екзистенціалізм (лат. *існування*) — один із провідних напрямів у філософії ХХ ст. — літературна течія, що набула найвиразнішого розвитку у Франції 30–40-х рр. У літературі екзистенціалізму закарбувалися напружене переживання духовної кризи західної цивілізації, відчуття втрати сенсу буття, зображення нездоланного трагізму людського життя — його приреченості на самотність, відчуженість і занедбаність у ворожому світі, змалювання ситуації морального вибору особистості в «межовій» ситуації.

Найяскравіші представники — Ж. П. Сартр, А. Камю.

Світова художня література повоєнних років жила проблемами й тривогами свого часу, сподіваючись, що людство нарешті скаже: «Прощавай, зброе!»

З'являються нові жанри, наприклад «робітничий роман» (літератури німецька, англійська, американська, чехословацька); «антиколоніальний роман» (англійська література).

Письменники розуміли, що у ХХ ст. світова спільнота опинилася перед вибором шляху в майбутнє, і від цього вибору залежить саме її існування. Тому з тривогою постійно порушували цю проблему. Одні віддавали перевагу формам умовним, алегоричним, інші — життєподібним. Французький письменник Робер Мерль та американський митець Рей Бредбері звернулися до жанру роману-антиутопії, зосередивши увагу на бездуховності тоталітаризму, небезпеці ідеологічних чвар, які можуть призвести до катастрофи.

У другій половині ХХ ст. бурхливо розвиваються «масова культура», «масова література», які не збагачують, не вдосконалюють суспільство й людину, а маніпулюють ними. Малохудожня книжкова продукція пропагує бездумний, безтурботний, іноді жорсткий і розпусний спосіб життя.

Але справжніх митців хвилює в першу чергу людина в усій її складності та неоднозначності. Відтворюючи різні життєві ситуації та розповідаючи про різні людські долі, вони підводять читача до висновку: розбіжність між ідеалами, які проголошуються суспільством, і облудною практикою суспільного життя — одна з головних причин бездуховності. А ще — усесильність «золотого тільця», «жовтого диявола», якому продовжує поклонятися людство; зречення вічних цінностей.

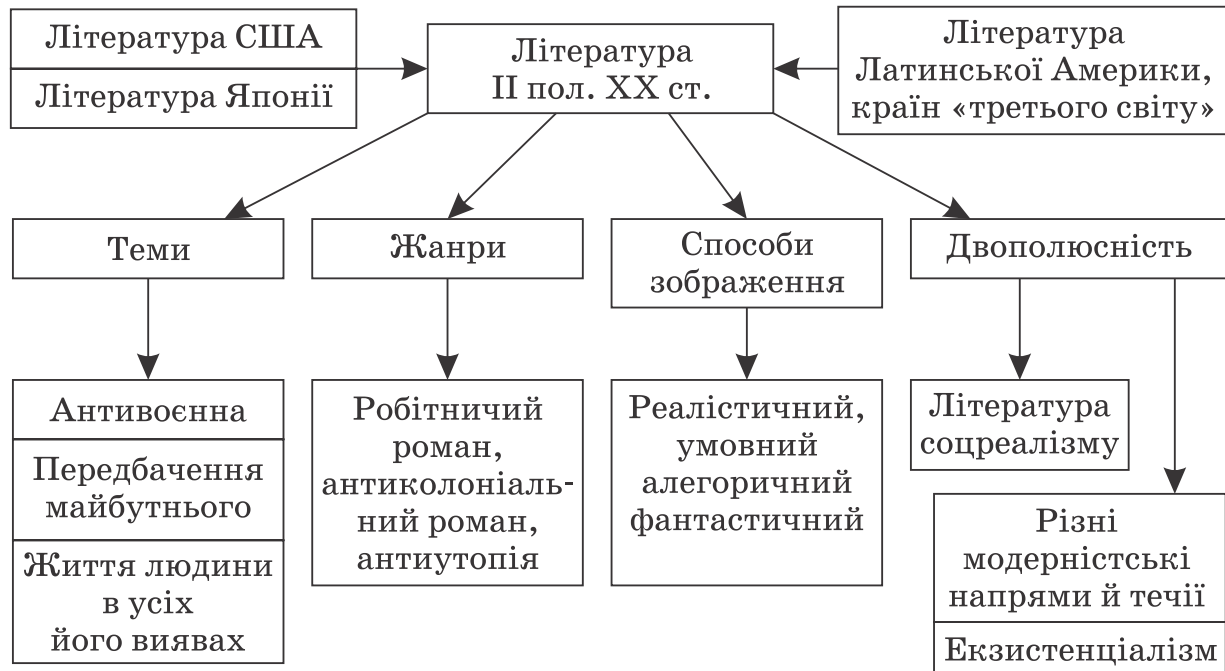
Письменники гуманістичного спрямування борються за душу й розум людини, і саме це є об'єднувальним началом у літературі ХХ ст.

«Старий світ» (Європа) ближче ознайомлює з літературою «Нового світу» — американською. Активізуються літератури так

званого «третього світу», на авансцену світової літератури 1950–1960-х рр. виходять роман, поезія Латинської Америки. Європа пізнає художній світ японської літератури.

2. Складання опорно-логічного конспекта за лекцією

- ◆ Складіть опорно-логічний конспект, визначте основні риси світової літератури другої половини ХХ ст.

IV. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

- ◆ Уставте пропущені слова у висловлювання А. Камю й прокоментуйте його у зв'язку із вивченою темою.

«З несправедливістю або ..., або ...»

Для довідок: ігнорують ... працюють; співпрацюють ... борються; дивуються ... розуміють; знають ... роблять.

V. Домашнє завдання

Розповідати про світову літературу другої половини ХХ ст., наводити приклади.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про провідні жанри інтелектуальної прози.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше мене вразив той факт...

УРОК № 32

Тема. Нові тенденції у світовій літературі 1960–1970-х рр.: активізація провідних жанрів інтелектуальної прози, поезії, драматургії, літератури факту та вплив на белетристику; розвиток наукової фантастики й антиутопії. Переростання модернізму в постмодернізм у літературі останньої третини ХХ ст.

Мета: ознайомити учнів з новими тенденціями у світовій літературі, розвитком різних жанрів, виникненням постмодернізму в останній третині ХХ ст.; розвивати навички самостійного пошуку інформації, її оформлення та представлення; уміння виділяти головне, сприймати інформацію на слух, складати опорні конспекти; виховувати допитливість, любов до літератури, естетичний смак; розширювати кругозір учнів.

Обладнання: карта світу, книжкова виставка, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. У мистецтві ХХ ст. безперервно відбуваються взаємодія і взаємозбагачення різних літературних течій і напрямів, навіть боротьба за утвердження. Так, Бертольд Брехт звинувачував модерністів у пропаганді «відчаю і безсоромного пристосовництва», а Ежен Йонеско стверджував: «Я дедалі більше схиляюся до висновку, що реалізм є брехливим та ірреальним, що справжнім є те, що ввижається».

У 50–60-х рр. виявився творчий потенціал «театру абсурду», «нового роману», західнонімецької «лірики-модерн», інших модерністських течій. Так, «абсурдисти» в драматичних творах тяжіли до універсальності висновків, зображували життя у формах алегоричних, умовних.

Мистецтво для них було певним символом життя, а художнє зображення не мало конкретно визначених просторово-часових меж. Проте саме таке зображення виявило в сьогоденному вічне — об'єкт творчості.

У тонкощах розвитку світового літературного процесу другої половини ХХ ст. ми й спробуємо розібратися на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповіді учнів про «двополюсний світ» після Другої світової війни, тематику творів світової літератури, джерела її збагачення

2. З'ясування питання про те, що таке екзистенціалізм, чому й де він виник

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція вчителя

— У світовій літературі 1960–70-х рр. з'явилися нові явища і тенденції: активізувалися провідні жанри інтелектуальної прози — роман-парабола, роман-міф, роман-есе, роман-діалог, а також роман-біографія, роман-репортаж, роман-щоденник, роман-розслідування та ін., «література факту» (*non-fiction*), яка вплинула на белетристику. Набули поширення наукова фантастика та жанр антиутопії.

В останній третині ХХ ст. модернізм переріс у постмодернізм.

2. Робота зі словником літературознавчих термінів

Постмодернізм — напрям у літературі та мистецтві другої половини ХХ ст. Для прихильників постмодернізму характерні розчарування в ідеалах та сумніви в загальноприйнятих цінностях, критичне ставлення до раціональних засад буття, розуміння неоднозначності та суперечливості світобудови.

Провідними ознаками постмодерністського стилю є тотальне висміювання, гра з «чужим» текстом, суміш різноманітних стилів, використання елементів масової літератури тощо.

3. Повідомлення учнів про роман-параболу, роман-міф, роман-есе, роман-діалог, роман-біографію, роман-репортаж, роман-щоденник, роман-розслідування, «літературу факту», наукову фантастику, антиутопію

Коментар

У літературі представниками неореалізму були А. Моравія, В. Пратоліні, К. Леві, Е. де Філіпо та ін. Їхнім творам притаманні документалізм, відчутне ліричне «Я» письменника, який є свідком або учасником описуваного, прийоми кінематографічності.

4. Слово вчителя

— Після Другої світової війни виникло непересічне мистецьке явище — італійський неореалізм. Його представники сповідували простоту мови, лаконічність, доступність оповіді. Твори неореалістів тяжіли до документального опису реальних подій, предметом

їхнього художнього дослідження стала людина соціальних низів, яка протистояла бездуховності навколишнього світу. Неореалісти вболівали за «маленьку» людину, співчували їй.

60–70-ті рр. ХХ ст. — це час розквіту і так званого «магічного реалізму», що сміливо поєднував реалістичні й символічні узагальнення, життєву, навіть побутову достовірність і міф, національну своєрідність та універсальність, раціональне, дидактичне й ірраціональне, містичне.

«Магічний реалізм» дав світові блискучих майстрів слова, найвидатнішим серед яких є Габріель Гарсія Маркес. Цей колумбійський письменник приголомшив художній світ ХХ ст. своїми романами, і найвідоміший серед них — «Сто років самотності». Звернувшись до народно-міфологічної фантастики, він створив фантастичний усесвіт, який міцно переплітається з історичними реаліями латиноамериканського континенту.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Проаналізуйте!

- ◆ Прокоментуйте висловлювання Вільяма Голдінга, англійського письменника, лауреата Нобелівської премії 1983 року, автора роману «Володар мух»: «За свого життя я не раз був вражений і приголомшений, довідавшись, що ми, люди, можемо виробляти одне з одним... Я переконуюся, що людству боляче, це й переймає всі мої думки».

VI. Домашнє завдання

Розповідати про основні тенденції, жанри світової літератури другої половини ХХ ст.

Скласти опорний конспект.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Займи позицію»

- Письменник Х. Л. Борхес писав: «Книга — предмет, без якого я не мислю життя...»

Так

Частково

Ні

II семестр

УРОК № 33

Тема. Життєвий і творчий шлях німецького письменника Бертольда Брехта. Б. Брехт як драматург-новатор. «Епічний театр» Брехта, його теоретичні засади й творча практика

Мета: простежити життєвий і творчий шлях драматурга, визначити особливості його епічного театру, творчого доробку; розвивати навички сприйняття інформації на слух, аналітичне, образне мислення; виховувати активного читача, сприяти формуванню гуманістичного світогляду.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Культуру буде врятовано тоді, коли будуть врятовані люди!» — проголосив німецький драматург Бертольд Брехт, замислюючись над тим, куди можуть завести людську цивілізацію наукові відкриття, використані жорстоким розумом.

Про особистість письменника, його новаторський підхід до театру поговоримо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда

- ♦ Із чим пов'язані активні пошуки засобів виразності у світовій літературі другої половини ХХ ст.?
- ♦ Назвіть нові жанри інтелектуальної прози, драматургії; наведіть приклади.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція учителя з елементами бесіди

— Йшов 1915 рік. Європа захлиналася в кривавій, безглуздій війні, яка вимагала все нових і нових жертв. Вірнопіддані баварські вчителі готували із своїх учнів «гарматне м'ясо». Коли в Аугсбурзькій гімназії для написання твору запропонували вислів Горация «Солодко й почесно вмерти за Батьківщину», гімназист Бертольд Брехт написав: «Вислів, що вмерти за Батьківщину солодко й почесно, можна розцінювати так само, як тенденційну пропаганду. Прощатися із життям завжди важко, у ліжку так само, як і на полі бою, і особливо молодим людям у розквіті сил. Тільки пустоголові дурні можуть зайти у своєму марнослов'ї так далеко, щоб говорити про легкий стрибок крізь темні ворота». За це юнака ледь не виключили з гімназії.

Брехт активно виступав проти воєнного психозу й насильства, облудної моралі тих, хто «потайки потягував вино, а прилюдно уславлював воду». Він намагався відмежуватися від свого середовища, принципів й поглядів, що були йому чужі:

В міру того, як я зростав і роздивлявся довкола,
Відвертало мене від людей мого класу,
Від звички наказувати і від послуг лакея.
І залишив я свій клас, і приєднався
До простого людя.

(Переклад Л. Череватенка)

Бертольд Брехт народився 1898 року в Аугсбурзі в родині фабриканта. Його виховували як панську дитину, а він чомусь прихилився до бідних і знедолених. 1917 року він вступив до Мюнхенського університету, де вивчав медицину. Через рік був призваний до армії, служив кілька років санітаром у госпіталі. Почав писати вірші, п'єси, знайшов і вдячних слухачів — поранених. Особливою популярністю користувався вірш «Легенда про мертвого солдата», за яку фашисти, що прийшли до влади 1933 року, позбавили його німецького громадянства.

І було за що: Брехт створив гостру, їдку сатиру на милітаризацію держави, на сумнівне право одних розпоряджатися життям інших. У вірші йдеться про те, як загинув один солдат, його поховали. Але якось на цвинтар приходить військова лікарська комісія й намагається повернути воїна на поле бою. Дарма, що солдат мертвий, — лікарі увіллють йому в рот вина й оживлять його; дарма, що солдат мовчить, — німий менше говоритиме; дарма, що труп уже

гниє, — кадило попа розвіє сморід. Висновок готовий: «Солдат загалом годиться до війни».

1933 року в Німеччині запалали інквізиторські вогнища: на них горіли книги найсвітліших умів світу, а серед них — і твори Б. Брехта.

На той час уже відомому письменникові доводиться залишити батьківщину. Він живе в еміграції у Франції, Швеції, Фінляндії, Америці та інших країнах. І в таких умовах Брехт продовжує боротися проти фашизму своїм словом.

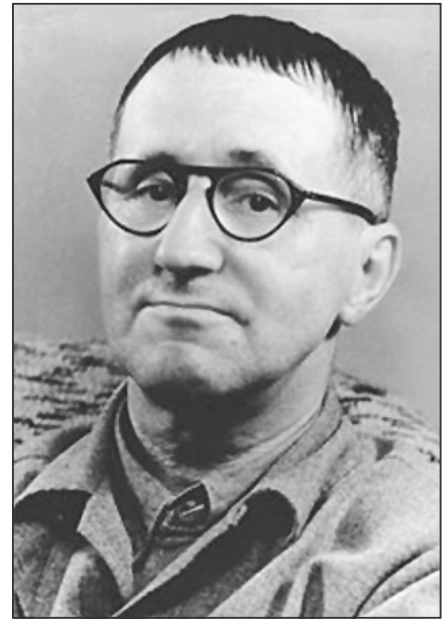
П'єси драматурга йдуть по всьому світу: «Мати» — у Нью-Йорку, «Круглоголові та остроголові» — у Копенгагені, «Гвинтівка Тереси Каррар», «Страх і відчай у Третій імперії» — в Цюриху. Нацистську доктрину Брехт розвінчує в п'єсах «Кар'єра Артура Уї, якої могло б не бути», «Швейк у Другій світовій війні».

Шість років письменник жив у США, але після виходу на сцену його драми «Життя Галілея» 1947 року він змушений був відповідати на запитання сенатської комісії з розслідування антиамериканської діяльності й виїхати з країни.

Після закінчення Другої світової війни Б. Брехт жив у Німецькій демократичній республіці, заснував театр «Берлінський ансамбль», ставив у ньому п'єси, вів активну боротьбу за мир, за возз'єднання всіх німецьких земель, хоча ця теза 1956 року не була популярною у світі, розколотому на два непримиренні блоки — НАТО і Варшавський договір. 1956 року письменник помер.

- ♦ Яким ви уявляєте собі письменника за цією розповіддю? Назвіть визначальні риси його характеру.

Бертольд Брехт став засновником теорії та практики епічного театру. Ще наприкінці 20-х рр. драматург заявляв, що найбільшу надію покладає на тих людей, які йдуть із театру незадоволені засиллям містики, порнографії, проповіді насильства й жорстокості. Провідним напрямом у німецькій драматургії того часу був експресіонізм, який, за словами Брехта, «проголосив визволення людини і не здійснив його». Митці-експресіоністи, суб'єктивно чесні й чисті, виступали проти війни й крові. Але не бачили виходу для людства. Саме в цей час розгубленості та непевності Брехт заговорив про необхідність створення «бойового мистецтва» — мистецтва,

Бертольд Брехт

яке б змусило людину визначити власну позицію в житті. Глядач повинен думати, аналізувати, приймати рішення, тоді як роками народ привчали не думати, а лише виконувати накази.

У своїй програмній праці «Сучасний театр — театр епічний» Брехт подав схему, у якій порівнює драматургічну й епічну форми театру. Розглянемо таблицю.

Драматична форма театру	Епічна форма театру
Дія	Розповідь
Залучає глядача до сценічної дії і розтрачає його активність	Робить глядача спостерігачем, але пробуджує його активність
Дає глядачеві змогу виявляти почуття	Примушує глядача приймати рішення
Переживання	Світогляд
Глядач співпереживає	Глядач вивчає
Гіпноз	Аргументація
Сприймання консервується	Сприймання переходить у пізнання

Одним із стрижневих принципів теорії та практики епічного театру Брехта став ефект відчуження. Митець, застосовуючи ефект відчуження, позбавляє вже відоме явище його звичності, побутової заяложеності, показує його в несподіваному ракурсі.

- ♦ Як ви думаєте, чи був для глядачів «епічний театр» цікавішим за звичайний драматичний?

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

- ♦ Уставте пропущені слова у висловлювання І. Фрадкіна й прокоментуйте його.

«Теорія епічного театру була теорією універсальною, тобто... всі галузі театрального мистецтва й узагальнювала принципи, на яких ... творча робота драматурга, режисера, актора, художника, композитора, аж до гримера й освітлювача»

Для довідок: охоплювала, будується; знаходила, милується; відвідувала, коригується; чергувала, знаходиться.

VI. Домашнє завдання

Розповідати про життєвий і творчий шлях Б. Брехта, його «епічний театр».

Прочитати драму «Життя Галілея».

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення.

- Драматургія для мене — це такий жанр...

УРОК № 34

Тема. Драма Бертольда Брехта «Життя Галілея». Проблема моральної відповідальності вчених за наслідки наукових досліджень

Мета: допомогти учням зрозуміти зміст твору, його ідейно-художні особливості; розвивати навички виділення головних епізодів та деталей, висловлювання своєї думки про прочитане та обґрунтування її; виховувати прагнення до пізнання, до розширення свого кругозору, почуття відповідальності за свої вчинки.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

— У пошуках відповіді на тривожні питання сучасності Б. Брехт звертається до історичної в науці постаті Галілео Галілея і пише п'єсу «Життя Галілея», сповнену роздумів про долю світу й долю людини. І доходить досить парадоксального, як на погляд звичайних читачів, висновку: «Атомна бомба і як технічне, і як суспільне явище — кінцевий результат наукових досягнень і громадської неспроможності Галілея». У цих питаннях ми будемо розбиратися на сьогоднішньому уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповіді учнів про життєвий і творчий шлях Б. Брехта

2. Порівняння ознак «епічного театру» Б. Брехта із традиційним драматичним

3. Дослідницька робота

- ◆ Прочитайте літературний портрет Б. Брехта, написаний його другом і дослідником творчості. На які риси характеру він вказує, що нове для вас відкриває?

«Зовнішність цього аугсбуржця суперечила усталеному уявленню про письменника. Він ходив у штанах із сірої грубої тканини, носив щось на зразок блузи і насунутий на лоб шкіряний кашкет. Худорляве тіло, точно виліплений череп. Глибоко запалі, загрозливі очі. Важко було уявити, що вони спроможні були вкриватися поволокою «втаємниченого творчого натхнення», але цілком можливо було уявити, як вони здатні зламати волю співрозмовника. Коли Брехт виконував власні балади, його палаючий, гранично зосереджений погляд просто гіпнотизував».

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Розповідь учителя (або повідомлення учня)

— Існує три редакції п'єси «Життя Галілея». У першій із них (1938–1939) автор підсилює позитивне начало в образі Галілея: відмовляючись від свого вчення, Галілей не зрікається його, а лише відступає під тиском обставин заради наступу в майбутньому. Галілей, не зламаній інквізицією, згодом напише відомі «Бесіди» і цим дасть поштовх для подальшого злету наукової думки. Таке трактування образу і вчинку Галілея містило в собі натяк борцям-антифашистам на необхідність будь-якої, хоч і підпільної боротьби з фашизмом.

Другу редакцію п'єси про Галілея (1945–1946) Брехт написав у США. Драматург випускає всі моменти, які могли б романтизувати головного героя. Галілей тут життєлюб, для якого кварта свіжого молока значить не менше, ніж наукова істина. Це й приводить ученого до зради науці. У фіналі п'єси Галілей передає свій останній рукопис учневі і зізнається: «Упродовж кількох років я був таким сильним, як і влада. Але я віддав свої знання можновладцям для того, щоб вони їх використали, чи не використали, чи зловживали ними — як їм заманеться — у власних інтересах. Я зрадив своє покликання. І людину, яка зробила те, що зробив я, неможливо терпіти серед людей науки». Така зміна в трактуванні постаті Галілея була викликана тим, що у зв'язку з випробуванням атомної бомби в Хіросімі та Нагасакі надзвичайно гостро постала проблема відповідальності вчених за використання їхніх винаходів.

Остання, третя редакція «Життя Галілея» (1956) була поставлена в «Берлінському ансамблі» вже після смерті драматурга.

Перекоаний у тому, що науковий прогрес може набути загрозливої для людської цивілізації форми, Брехт ще більше загострює проблему наукової та громадянської неспроможності Галілея. Він вилучає сцени «Чума» та «Андреа провозить через кордон рукопис Галілея», які свідчили про те, що вчений зацікавлений у кінцевій перемозі наукової істини. Таким чином відбулася повна зміна ідейної спрямованості твору. Змінився світ — змінився і герой Брехта.

2. Колективне складання «сюжетного ланцюжка» драми Б. Брехта «Життя Галілея»

Можливий варіант «сюжетного ланцюжка»

Галілео конструює власний телескоп за розповіддю нареченого його дочки Вірджинії і проводить досліди та спостереження за небом, підтверджуючи істинність учення Коперника → обговорює відкриття зі своїм малим учнем Андреа → постійно в боргах (молочникові та ін.), бо в університеті, де він читає лекції, платять мало, а він багато витрачає на книжки й не має часу займатися з учнями → просить у куратора університету підвищення платні, щоб більше уваги приділяти науці → куратор наголошує, щоб Галілей зосередився на більш «практичних» відкриттях, які зможуть приносити прибуток → Галілей вирішує переїхати у Флоренцію, де в нього буде більше можливостей, хоч його й застерігають, що там сильний вплив церкви, інквізиції → під час чуми Галілей не хоче виїжджати з міста, щоб не переривати дослідів → Андреа і його мати самовіддано залишаються з ним → учений тішиться відкриттями, дивується, як таких простих істин не хочуть зрозуміти інші → відкриття того, що Земля рухається, як і планети, навколо Сонця, ставить небезпечне питання: а де ж знаходиться Бог? → за ласку кардинала і власний добробут Галілей платить восьмирічним мовчанням → церква уважно стежить за вченим → наречений дочки відмовляється одружитися з нею через сумнівну репутацію батька → Галілео викликають на допит інквізиції → учні напружено чекають від нього подвигу, але дзвони сповіщають, що Галілео зрікся свого вчення (йому лишень показали знаряддя для катування) → Галілей живе під церковним арештом, пише і віддає кожен аркуш на цензуру → псуючи зір, таємно, при місячному світлі, робить копію своєї праці «Бесіди» → Андреа, уже дорослий учений, їде за кордон і заїжджає до вчителя → той передає йому свій рукопис → Андреа перевозить твір Галілея через кордон.

3. Обмін враженнями про прочитаний твір

- ◆ Що найбільше запам'яталося, чому?
- ◆ У чому суть відкриття Галілея?

- ◆ Чому церква переслідувала Галілея?
- ◆ Як ви розцінюєте вчинок Галілея?
- ◆ А як ставиться автор до зречення героя від свого вчення?

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Проаналізуйте!

- ◆ Прокоментуйте цитати із п'єси.
  - 1) «...Старі часи минули і настав новий час. Ось уже сто років, як людство ніби все жде чогось»;
  - 2) «Сьогодні десяте січня шістсот десятого року. Сьогодні людство заносить у літописи: небо скасоване»;
  - 3) «Мислити — це одна з найбільших насолод людського роду»;
  - 4) «Сума кутів трикутників не може бути змінена на угоду курії»;
  - 5) «...Ті, що вирощують хліб, збагнуть: ніщо не рухається, коли його не рухати».

VI. Домашнє завдання

Знати зміст драми, уміти її аналізувати.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Про «епічний театр» Б. Брехта у мене склалося враження...
- Драма «Життя Галілея» видалася мені...

УРОК № 35

Тема. Неоднозначність образу головного героя твору Бертольда Брехта «Життя Галілея». Інтелектуальний характер драми

Мета: допомогти учням розкрити неоднозначний образ Галілея, основну думку та її художнє втілення у творі; розвивати навички аналізу драматичних творів, виділення головного, образне й логічне мислення; розширювати кругозір учнів; виховувати почуття відповідальності, активної громадянської позиції.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Брехт розпочав роботу над п'єсою, коли в газетах з'явилося повідомлення про розщеплення атома урану. В умовах існування фашистської диктатури наукове досягнення німецьких дослідників стало страшною загрозою для людства. Проблема набирає характеру соціального і водночас — суто по-людськи — етичного. Брехт поєднує обидва плани, пише виразну, ми сказали б, інтелектуальну п'єсу з властивим авторові панівним логізмом, ніби вносячи в наукові діалоги п'єси той запал, який він (Брехт) виніс із лабораторій Нільса Бора.

Але проблематика п'єси значно ширша. Насамперед, це думки про тернисті шляхи духовної еволюції, про народність як категоричний імператив, про трагедію піонерів людського пошуку, про трагедію існування відчужених від людини сил, які, вивільнюючися з-під влади людини, починають своє ошелешливе існування», — так починає свою літературознавчу статтю про п'єсу Б. Брехта «Життя Галілея» видатний український поет і дослідник творчості В. Стус. Тонкощі й суперечності образу вченого, ідею та значення твору ми й будемо з'ясовувати на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Формування вмінь і навичок учнів

1. Літературний диктант

- 1) Що побачив Галілей у телескоп, після чого сказав, що «небо скасоване» у такому вигляді, як його уявляли: сферичне склепіння, небесна твердь? (*Чотири супутники Венери*)
- 2) Чому Сагредо, друг Галілея, з глибоким розпачем вигукує: «Нещасна та година, коли людина відкриває істину!»? (*Боїться за Галілея, якому загрожує суд інквізиції.*)
- 3) Як Галілей збирався довести Консиліуму, що він за допомогою дослідів довів правоту Коперника? (*Просив повірити не розрахункам, як Коперник, а своїм очам.*)
- 4) Продовжте слова Галілея: «Сума кутів трикутника не може бути змінена...» (*На догоду курії (владі)*)
- 5) Чого чекали учні від свого учителя, коли того викликали на суд інквізиції? (*Що він не зречеться свого вчення.*)
- 6) Що підштовхнуло Галілея до зради? (*Йому показали знаряддя тортур.*)

- 7) Яку книгу написав Галілей під інквізиторським наглядом? («Бесіди»)
- 8) Чому в ученого різко зіпсувався зір? (*Він копіював книгу при місячному сяйві.*)
- 9) Чому Галілей не подав руку своєму учневі, який приїхав його відвідати? (*Уважав себе не гідним прощення.*)
- 10) Хто перевіз рукопис Галілея через кордон? (*Андреа*)
- 11) Що з їжі передають Галілею, що дуже його порадувало? (*Двох гусей*)
- 12) Якою була б клятва вчених-природознавців, згідно з думками Галілея, коли б він вистояв? (*Застосовувати свої знання тільки на благо людства.*)

2. Колективна робота над образом головного героя Галілео Галілея

- ◆ У чому його суперечливість? (*У поєднанні прагнення до встановлення наукових істин і відмови від них заради безпеки й власного благополуччя.*)
- ◆ Визначте позитивні та негативні риси героя.

Позитивні риси	Негативні риси
Самовідданість у праці; геніальність; любов до науки, до книги; служіння істині	Надання переваги задоволенню потреб у добрій їжі, комфорті; безвідповідальність, схиляння перед сильними світу цього

Коментар. Галілей у п'єсі Брехта — суперечлива особистість: він великий учений, але зрадив науку; він не боїться залишатися в місті, охопленому епідемією чуми, щоб не переривати свої наукові дослідження, але, побачивши знаряддя тортур, зрікається свого наукового відкриття.

Протиріччя між духовним і плотським у постаті Галілея відображує конфлікт двох філософських систем, двох поглядів на світ і на людину в цьому світі. Галілео сам, власноруч творить новий час, але й відчуває смертельний страх перед часом, що минає. Цей конфлікт двох епох, які так переплітаються в одній людській долі, розв'язується капітуляцією видатного новатора перед старим. Брехтівський Галілей так і не спромігся, не знайшов у собі сили виголосити знамените: «А все-таки вона крутиться!»

Відмовляючись від легендарного сюжету, пов'язаного з людською пам'яттю про Галілея, Брехт розвінчує, засуджує свого героя. «Галілей, — зауважував Брехт, — урешті-решт знищив не

лише себе як особистість, а й найціннішу частину своєї наукової праці. Церква (тобто влада) захищала біблійне вчення тільки для того, щоб захистити себе, свій авторитет, своє право гнобити й експлуатувати. Люди зацікавилися вченням Галілея про небесні тіла лише тому, що страждали від гніту церкви. Галілей зрадив справжній прогрес, коли зрікся; він покинув людей напризволяще. Астрономія стала знову лише однією із спеціальностей, галуззю вчених, аполітичною, ізольованою. Церква відокремила проблеми небес від проблем землі, зміцнила своє панування й охоче визнала згодом нові рішення».

Брехт називає у своїй п'єсі сумні наслідки Галілеєвого зречення: Декарт сховав у шухляду свій трактат про природу світла; Федерцоні «знову шліфує лінзи в якийсь маленькій крамниці», Фульганціо «зрікся науки і повернувся в лоно церкви». Торжество старий світ.

Брехт уважав, що трагедія Галілея мала переконати глядача в необхідності послідовної боротьби за ідеали гуманізму.

Брехт створив філософську драму і за своїм змістом, і за своєю суттю. «Життя Галілея» є драмою не лише про події далекого минулого (за часом дії) і навіть не лише про надзвичайно складні проблеми, з якими зіткнулося людство в трагічному ХХ ст., а твором, що ставить вічні питання, які супроводжують історію людства та його цивілізації: чи зможе врешті-решт світ стати мирним, світлим і що є важливішим для людства — революційні зміни чи еволюційний розвиток?

3. Визначення наявних у п'єсі рис «епічного театру»

(Інтелектуальна розповідь, формування світогляду, освіта глядача, аргументованість, пізнання та ін.)

4. Самостійне опрацювання статті В. Стуса «Про п'єсу Б. Брехта “Життя Галілея”»

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи за темами: «Поети “срібної доби” російської поезії (О. Блок, А. Ахматова, Б. Пастернак)», «Література другої половини ХХ ст. (Б. Брехт “Життя Галілея”)».

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення.

- «Образ Галілея у п'єсі Б. Брехта я вважаю...»

УРОК № 36

Тема. Контрольна робота за темами: «Поети “срібної доби” російської поезії (О. Блок, А. Ахматова, Б. Пастернак)», «Література другої половини ХХ ст. (Б. Брехт “Життя Галілея”»)

Мета: закріпити й систематизувати знання учнів, перевірити рівень знань, умінь і навичок з метою їх контролю та корекції; розвивати пам'ять, образне й логічне мислення, зв'язне мовлення, уміння висловлювати свої думки й аргументувати їх; виховувати найкращі людські якості.

Обладнання: тестові завдання.

Тип уроку: контролю й корекції знань, умінь і навичок.

ХІД УРОКУ**I. Оголошення теми, мети, мотивації навчальної діяльності учнів****II. Основний зміст роботи****1. Інструктаж до виконання тестових завдань****2. Виконання контрольної роботи (виконуються всі завдання)****ТЕСТИ****Варіант I**

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Поема А. Ахматової «Реквієм» присвячена:
  - а) мужнім захисникам вітчизни у Другій світовій війні;
  - б) жертвам громадянських воєн;
  - в) жертвам сталінського терору;
  - г) жертвам атомних бомбардувань у Хіросімі та Нагасакі.
2. Звукопис, натяк, сугестія характерні для такого напрямку (течії):
  - а) символізму;
  - б) акмеїзму;
  - в) кубофутуризму;
  - г) реалізму.
3. Б. Брехт створив:
  - а) «драматичний театр»;
  - б) «епічний театр»;
  - в) «сатиричний театр»;
  - г) «пародійний театр».
4. Продовжте речення.
«Акмеїзм — це...»

*Достатній рівень**(Кожна правильна відповідь — 2 бали)*

1. Розкрийте суперечливий образ Галілея з драми Б. Брехта «Життя Галілея».
2. Зробіть короткий ідейно-художній аналіз вивченого напам'ять вірша одного з поетів «срібної доби».

*Високий рівень**(Максимально — 4 бали)*

Виконайте одне із завдань.

1. Напишіть есе за поезією О. Блока «Незнайома» та однією з ілюстрацій (чи однойменною картиною І. Крамського).
2. Розкрийте інтелектуально-філософський, новаторський зміст драми Б. Брехта «Життя Галілея».

*Варіант II**Початковий і середній рівні**(Кожна правильна відповідь — 1 бал)*

1. Вірш О. Блока «Скіфи» присвячений:
  - а) культурному впливу Європи;
  - б) загадковому характеру Росії;
  - в) сміливим відкривачам Америки;
  - г) давнім традиціям Азії.
2. Чіткість, ясність, особлива «прозорість» образів характерні для такого напрямку (течії):
  - а) акмеїзму;
  - б) символізму;
  - в) неоромантизму;
  - г) футуризму.
3. Б. Пастернак є автором:
  - а) поеми «Реквієм»;
  - б) п'єси «Матінка Кураж та її діти»;
  - в) роману «Доктор Живаго»;
  - г) поезії «Незнайома».
4. Продовжте речення.
«Футуризм — це...»

*Достатній рівень**(Кожна правильна відповідь — 2 бали)*

1. Опишіть особливості «епічного театру» Б. Брехта.
2. Зробіть короткий ідейно-художній аналіз улюбленої поезії «срібної доби».

*Високий рівень**(Максимально — 4 бали)*

Виконайте одне із завдань.

1. Напишіть твір «Моральна відповідальність учених за їх відкриття» за п'єсою Б. Брехта «Життя Галілея» та власними спостереженнями.
2. Напишіть есе про розквіт російської поезії «срібної доби».

УРОК № 37

Тема. Життєвий і творчий шлях французького письменника Альбера Камю; його філософські та естетичні погляди. А. Камю й екзистенціалізм

Мета: простежити життєвий і творчий шлях письменника, дослідити вплив ідей філософії екзистенціалізму на творчість А. Камю; розвивати навички сприймання навчального матеріалу на слух, виділення головного, уміння висловлювати свої думки й аргументувати їх; виховувати гуманізм на прикладі письменника.

Обладнання: карта світу, портрет письменника, видання його творів, ілюстрації до біографії, схема.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Аналіз контрольної роботи

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Для людини без шор немає видовища прекраснішого, ніж перемога інтелекта у його двобої з реальністю, що перевершує його інтелект. Ні з чим не зрівняти видовище людської гордині... Є щось невимовно могутнє в дисципліні, якою керується розум, у надійно вихованій волі під час цього поєдинку, — стверджував видатний французький письменник, лауреат Нобелівської премії Альбер Камю, з творчістю якого ми розпочинаємо ознайомлення на сьогоднішньому уроці.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Актуалізація опорних знань

- ◆ Коли і де почав зароджуватися фашизм? Які ідеї він сповідував?
- ◆ Коли розпочалася Друга світова війна? Які країни воювали, які були окуповані (під контролем завойовників)?

- ◆ Які сили, крім регулярних військ антигітлеровської коаліції, протистояли фашистам?
- ◆ Що ви знаєте про Рух Опору?
- ◆ Як алегорично, інакомовно називали фашизм? (*Коричнева чума*)

V. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Міні-лекція вчителя

— Альбер Камю належить до тих знакових митців ХХ ст., які своєю творчістю вчинили бунт проти несправедливості життя. Щоправда, бунтівний дух письменника змусив його коливатись «зліва направо» та навпаки, але в цьому була логіка: митець шукав і не знаходив свого шляху — шляху надії, людяності й добра. «Ми живемо у світі, де треба обирати: стати жертвою чи катом. Цей вибір не простий. Мені завжди здавалося, що, по суті, немає катів, є лише жертви. Безперечно, у кінцевому підсумку». Такого трагічного висновку дійшов Альбер Камю ще 1945 року. І мав для цього чимало підстав...

Народився майбутній письменник 1913 року в Алжирі, який на той час був французькою колонією, у сім'ї наймита, який через рік після народження сина помер під час Першої світової війни від ран. Мати, іспанка за походженням, працювала прибиральницею в багатих сім'ях. Дитина зростала в злиднях. Освіту Альберу пощастило здобути тільки завдяки допомозі одного з учителів ліцею, який виклопотав для нього стипендію. Під час навчання в Алжирському університеті юнакові доводилося працювати, що призвело до виснаження організму й захворювання на сухоти. Однак юнак був життєрадісним та енергійним, жадібним до знань і розваг, чутливим до краси природи й до глибин духовної культури.

«Я перебував, — писав згодом Камю, — десь на півдорозі між злиднями та сонцем. Злидні не дозволяли мені повірити, нібито все гаразд в історії і під сонцем; сонце навчало мене, що історія — це ще не все. Змінити життя — так, але тільки не світ, який я обожаю». Захоплення середземноморською природою і французькою філософією через деякий час стали основою його світогляду й естетики.

Камю бере активну участь у громадському житті. 1934 року він вступає до комуністичної партії, з якої виходить через три роки;

Альбер Камю

проводить антифашистську пропагандистську роботу, організовує самодіяльний театр, співпрацює з незалежною лівою пресою. Розпочинає писати перший варіант роману «Сторонній» і нотатки до есе «Міф про Сізіфа».

Навесні 1940 року Камю вперше приїздить до Франції, куди остаточно переселяється через рік. В окупованій країні він приєднується до руху Опору, друкується в підпільній газеті «Комба», а згодом очолює її. У 43–44 рр. Камю публікує в нелегальній пресі «Листи німецькому другові», у яких засуджує спроби виправдати людиноненависницьку ідеологію фашизму. На цей час він уже був відомим письменником, в основі його творчості лежав екзистенціалізм.

2. Робота зі словником літературознавчих термінів

Екзистенціалізм (лат. *існування*) — течія модернізму в літературі. Виникла напередодні Другої світової війни. Характерні риси — суб'єктивізм, індивідуалізм, песимізм, етичне заперечення будь-якого насильства. Представники екзистенціалізму: Г. Марсель, Ж. П. Сартр, С. де Бовуар, А. Камю.

В основі екзистенціалізму, за А. Камю, твердження абсурдності буття, уявлення про світ як про царство хаосу й випадковостей. Людина бере на себе відповідальність за свою долю. Уже акт її народження свідчить про те, що з'явилась вона у світ попри свою волю і бажання. Людина з'являється на світ із смертним вироком, термін виконання якого їй невідомий. Її вбивають хвороби, старість, війна, кати, злидні, навіть сонце, як у романі «Сторонній».

Людина народжується не тоді, коли лунає її перший крик, а тоді, коли силою свого розуму вона створює себе як мислячу істоту. Тоді вона відмежовується від природи й протистоїть суспільству. Сонце, каміння, море не співчувають людині в її духовній драмі. І суспільство також вимагає від неї покірності й віри в уже існуючі цінності. Воно карає за бунт за допомогою армії, поліції, суду, громадської думки. Таким є внутрішній конфлікт романів і п'єс письменника-екзистенціаліста.

Водночас Камю проголошував, що розум людини, яка усвідомлює абсурдність буття, не мириться і не може змиритися із цим. Людина, що мислить, кидає виклик абсурдові й не має надії остаточно його подолати.

Воєнні й перші повоєнні роки позначені надзвичайною творчою активністю письменника. 1947 року виходить у світ роман «Чума», у якому, за його власним твердженням, відбувається перехід від «етапу абсурду» до «етапу протесту».

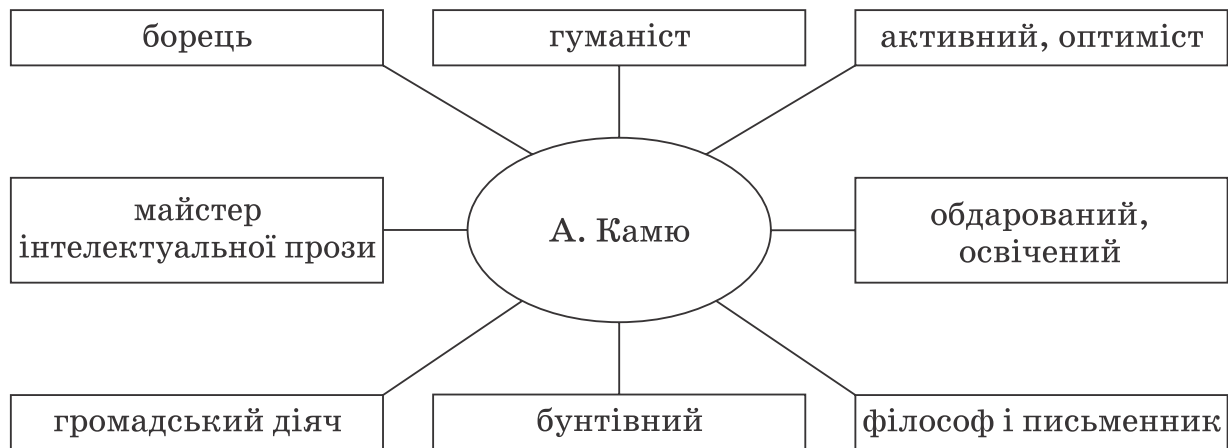
У 50-х рр. Камю переживає світоглядну й творчу кризу — він не знаходить відповіді на складні питання, які ставить перед ним і суспільством життя. Так, піддаючи критиці й запереченню буржуазне суспільство Франції та всього Заходу, митець не приймає і соціалізм Східної Європи в його сталінському варіанті. 1957 року А. Камю одержав Нобелівську премію.

На початку 1960 року письменник загинув в автомобільній катастрофі.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок

Складання психологічного портрета А. Камю за лекцією вчителя

Орієнтовна відповідь

VII. Домашнє завдання

Розповідати про життєвий і творчий шлях А. Камю.

Прочитати роман «Чума».

Індивідуальне завдання. Підготувати повідомлення про історію створення роману «Чума».

VIII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Із філософії екзистенціалізму я зрозумів(-ла), що...
- Особистість А. Камю для мене...

УРОК № 38

Тема. Художнє осягнення подій Другої світової війни у світлі екзистенціальної філософії; абсурд і трагічний стоїцизм у романі Альбера Камю «Чума»

Мета: допомогти учням усвідомити екзистенціальний зміст роману, його сюжет, тематику й проблематику; розвивати вміння учнів виділяти елементи твору, головне й деталі, висловлюватися, аргументувати свою точку зору; виховувати гуманізм, прагнення до активної життєвої позиції.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Пояснюючи свій задум роману «Чума», А. Камю писав: «В образі чуми я хочу створити атмосферу задухи, у якій ми всі перебували, атмосферу загрози й вигнання, у якій ми жили. Водночас я надаю йому ширшого значення в бутті загалом». Про знаменитий твір митця, що символізує одну з найтрагічніших сторінок ХХ ст. в історії людства, ми й поміркуємо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Складання «анкети» А. Камю за опрацьованим удома матеріалом

Орієнтована відповідь

Ім'я, прізвище	Альбер Камю
Дата й місце народження	7 листопада 1913 року, Алжир
Батьки	Батько: сільськогосподарський працівник, помер від ран після Першої світової війни. Мати: матограмотна іспанка за походженням, прибиральниця
Освіта	Початкова школа, ліцей, філософський факультет Алжирського університету

Професія	Письменник, актор, драматург, режисер, політичний репортер, книжковий оглядач, редактор газети, магістр філософії, учитель
Сімейний стан	1934 року одружився із Сімоною Іє (через рік розлучився)
Захоплення	Бокс, література, театр, політика, філософія, громадська діяльність
Нагороди	Нобелівська премія в галузі літератури 1957 року
Твори	«Чума», «Сторонній», «Міф про Сізіфа», «Калігула», «Стан облоги», «Праведні» та ін.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Обмін враженнями про прочитане

2. Повідомлення учня про історію створення роману «Чума»

Стислий огляд

1941 рік — перші начерки; 1943 рік — перший варіант твору, 1947 рік — вийшов роман, збагачений життєвим досвідом автора, зокрема його участю у французькому русі Опору. Сам Камю характеризував «Чуму» як твір, у якому простежується «перехід від боротьби поодиноких бунтарів до визнання необхідності згуртованої боротьби». Еволюція творчості письменника йшла «в напрямі до солідарності й співучасті», від «етапу абсурду» до «етапу протесту».

3. Робота над епіграфом роману «Чума»

Поясніть слова Д. Дефо: «Якщо можна зобразити ув'язнення через інше ув'язнення, то й можна зобразити будь-який реальний предмет через щось зовсім нереальне».

(Звернувшись до алегорії, митець, відповідно до задуму, створює новий міф «відповідно до своїх пристрастей і своїх тривог».)

4. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ♦ Визначте тему та проблематику твору А. Камю «Чума».

Очікувана відповідь

Тема: боротьба людської спільноти проти конкретного зла (за словами автора, «явний зміст «Чуми» — це боротьба європейського Опору проти фашизму»).

Проблематика: зло, абсурд у житті людини і добро; активне протистояння злу; відповідальність за власний вибір; моральність та аморальність; життя і смерть.

- ♦ Охарактеризуйте жанр твору.

Очікувана відповідь

Сюжет твору — роман-хроніка, про це зазначає сам автор на початку твору. Насправді — роман-притча, роман-міф, тому що має загальнолюдський і «позачасовий» підтекст; він багатозначний і як міф стає «надкультурним» явищем, бо не належить до однієї якоїсь культури; як притча має на меті моральне повчання.

Підтекст сюжету про боротьбу із чумою — алегоричне зображення французького руху Опору, боротьби з «коричневою чумою».

Камю писав: «Я поширив значення цього образу [чуми] на буття загалом». Тому у творі переплітаються світи — реальний (епідемія), алегоричний (боротьба з фашизмом) і філософський (боротьба із всесвітнім злом).

- ♦ Дайте цитатну назву кожній частині роману.

Очікувана відповідь

- I. «Місто вважати закритим».
- II. «Чума... стала спільною справою».
- III. «Тепер уже не стало окремих, індивідуальних доль — була тільки наша колективна історія, точніше, чума, і породжені нею почуття поділяли всі».
- IV. «Хвороба відступила».
- V. «Ця хроніка не може стати історією остаточної перемоги» (або: «...Люди більше заслуговують на захоплення, ніж на зневагу»).

7. Робота із словником літературних термінів

Абсурд — безглуздя, нісенітниця (одне з основних понять екзистенціалізму).

Стоїцизм — мужнє додання життєвих труднощів, страху, страждань.

Учитель. Камю визначав абсурд як метафізичний стан людини у світі, отже, як фундаментальну проблему людського буття. Але головне в тому, як до цього ставитися. Ще 1938 року, рецензуючи в алжирській газеті роман Сартра «Нудота», Камю писав: «Виявити абсурдність життя — аж ніяк не завершення, а тільки початок... Нас цікавить не це відкриття як таке, а його наслідки й правила поведінки, що з нього випливають». У згаданому творі Сартра герой «підкреслює все те, що відштовхує в людині», а Камю закликає побачити в людині трагічну велич, породжену непоправним розладом зі світом.

А. Камю говорить, що «абсурд має сенс лише настільки, наскільки з ним не погоджуються». Письменник не задовольнявся

констатацією абсурдності буття, а прагнув знайти позитивні вирішення, дати відповідь на кардинальні питання: як і для чого жити. Важливим кроком на цьому шляху став його роман «Чума», у якому відбувається перехід від «естетики абсурду» до «естетики бунту». Чума в Камю — це не тільки фашизм, а й зло взагалі, так би мовити, метафізичне зло. Чума — це й абсурд, який тут осмислюється і як форма існування зла, і як трагічна доля людини, бо зло нездоланне. Для Ріє і Тарру, устами яких говорить автор, чума — це щось невіддільне від людини; найнебезпечніша вона тим, що навіть той, хто не хворий, усе одно носить хворобу у своєму серці. Письменника непокоїла позиція людини в цій невблаганній реальності буття. Усвідомлення того, що отримати остаточну перемогу над злом неможливо, не паралізує розум і волю головних героїв роману, їхню готовність боротися з чумою. Автор шукає в людині ті сили, які піднімають її на бій проти зла, і знаходить їх у моральній природі людини.

Більшість людей зрозуміла, що не можна стояти осторонь загальнолюдських проблем, слід активно протистояти чумі (фашизму), боротися з нею, щоб вона не стала основою існування для людей, а нормальне життя не перетворилося на абсурд, хаос. А. Камю визнавав право кожної людини по-своєму сприймати оточення, ситуацію, яка склалася, але не визнавав байдужості й нігілізму. Кожний із героїв роману має свої погляди на події, але практично всі герої ведуть спільну боротьбу проти чуми.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Поміркуйте!

- ◆ Прочитайте й прокоментуйте висловлювання Ж. П. Сартра про Камю. З якими його положеннями можна погодитися, а з якими — ні?

«Камю представляв у нашому столітті — й у суперечці з теперішньою історією — сьогоднішнього спадкоємця старовинної породи тих моралістів, чия творчість є, напевне, найсамобутнішою лінією розвитку у французькій літературі. Його впертий гуманізм, вузький і чистий, суворий і чуттєвий, вів сумнівну у своєму фіналі боротьбу проти нищівних і потворних виявів доби».

VI. Домашнє завдання

Знати зміст роману, уміти його аналізувати.
Виписати цитати до характеристики героїв.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Філософські ідеї роману А. Камю “Чума” навели мене на роздуми про...

УРОК № 39

Тема. Проблема вибору людини в межовій ситуації та особистої відповідальності за цей вибір у романі Альбера Камю «Чума»

Мета: допомогти учням з’ясувати різні можливості морального вибору людини в межовій ситуації; розвивати навички філософського прочитання твору; характеристики героїв; виховувати почуття відповідальності за свій моральний вибір, прагнення до самопізнання та самовдосконалення.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «З несправедливістю або співпрацюють, або борються», — сказав колись А. Камю. Слова ці не втратили своєї актуальності й донині. Бо й тепер людині часто доводиться робити моральний вибір між добром і злом, чесністю та нечесністю, байдужістю й активною позицією. Про моральний вибір героїв роману А. Камю «Чума» та наше власне ставлення до цього подискутуємо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Формування вмінь і навичок школярів

1. Слово вчителя

— За певних умов кожна людина опиняється в ситуації вибору. Одна намагатиметься перехитрити долю, друга удаватиме, що взагалі не помічає проблем, третя почне шукати оптимальні виходи

зі складної ситуації. Кожний із цих виборів буде, за філософією екзистенціалістів, свідчити про рівень самосвідомості, моральної чистоти.

А. Камю в романі «Чума» зіставляє різні типи людської психіки. Для кожного з героїв твору настає час прозріння, коли оголюється справжня цінність людського буття, коли вже не залишається жодних ілюзій. Якими ж є герої роману? Який моральний вибір вони роблять? Це ми з'ясуємо, попрацювавши в групах.

IV. Робота над темою уроку

1. Характеристика героїв твору А. Камю «Чума» (у групах)

Завдання групам

І група. Дослідіть образ лікаря Бернара Ріє.

Робочі матеріали

«На вигляд років тридцяти п'яти. Зріст середній. Плечистий. Обличчя майже квадратне. Очі темні, погляд прямий, вилиці випнуті. Ніс великий, правильної форми. Волосся темне, стрижене дуже коротко. Рот різко окреслений, губи повні, майже завжди стиснені. Скидається чимось на сицилійського селянина — такий самий засмаглий, із синясто-чорною щетиною і до того ж завжди ходить у темному, а втім, це йому пасує».

Син робітника, з дитинства пройшов школу злиднів, присвятив себе служінню людям. Часто бачить смерть, але не ховається, а діє: «Потрібно бути безумцем, сліпим чи негідником, щоб примиритися із чумою».

Чума мало що змінює в думках і способі життя Ріє — він як завжди обходить хворих, страждає, коли помирають пацієнти. Лікар стійко й послідовно організовує лікарні, налагоджує карантин, керує санітарними дружинами.

Ріє дуже скромний, його дратують похвали на свою адресу в пресі, по радіо: «У всій цій історії мова йде не про героїзм... Мова йде про чесність... У моєму випадку вона полягає в тому, щоб займатися моїм ремеслом»; «Я не знаю, що мене чекає, що буде по всьому цьому. Зараз є хворі, і треба їх лікувати. Роздумувати вони будуть потім, і я з ними також. Але найпильніша справа — лікувати їх. Я бороню їх як умію, та й усе».

Автор звеличує щоденну, виснажливу, непоказну, негероїчну, скоріше, буденну боротьбу лікаря із чумою. Але в цій щоденній праці — боротьбі за кожну людину — справжній трагічний стоїцизм та героїзм.

II група. Дослідіть образ заїжджого журналіста Раймона Рамбера.

Робочі матеріали

Паризький репортер Рамбер, який мав за плечима багато пережитого, включаючи громадянську війну в Іспанії, опинився в епіцентрі чуми випадково. З Ораном його нічого не пов'язувало, десь далеко за морем на нього чекала кохана жінка, спокій, ніжність. «Вибратися будь-що, вибратися із цих чужих стін, із цієї пастки, поставленої долею», — розмірковує Рамбер, одержимий думкою тікати, незважаючи на карантин. Хоч лікар Ріє і розуміє Рамбера, говорячи, що «немає на світі таких речей, заради яких варто було б відвернутися від того, кого любиш», але не допомагає йому. Коли Рамбер усе-таки знаходить можливість вибратися з міста, він раптово відмовляється від наміру втекти й приєднується до роботи санітарних дружин, бо «соромно бути щасливому одному». «Я колись думав, що чужий у цьому місті і що мені у вас нічого робити. Але тепер, коли я бачив те, що бачив, я відчуваю, що я теж тутешній, хочу я того чи не хочу. Ця історія стосується однаково нас усіх», — зізнається Рамбер наприкінці твору. Автор підводить нас до висновку, що людина відповідальна за все, що відбувається навкруги, навіть якщо безпосередньо її це не стосується.

III група. Дослідіть образ Тарру.

Робочі матеріали

Син прокурора, Тарру відрікається від благополуччя, сімейного затишку, чудової кар'єри заради пошуку правди й справедливості. Спочатку він активно втручався в політику, і «не було такої країни в Європі», де б він не брався за зброю на захист знедолених: «Я думав, що те саме суспільство, де я живу, ґрунтується на смертних присудах, отже, борючись проти нього, я борюся з убивством». Але, приєднавшись до революціонерів і втягнувшись у громадянську війну, Тарру стикається з неблаганною жорстокістю. Одного разу йому доводиться бути присутнім під час розстрілу контрреволюціонера. «Ось тоді я й зрозумів, що принаймні протягом усіх цих довгих літ як був, так і залишався «зачумленим», а сам відчайдушно вірив, ніби саме із чумою і борюся. Зрозумів, що я, хай не безпосередньо, але засудив на смерть тисячі людей, що я навіть сам сприяв тим смертям, схвалюючи їх і принципи, які неминуче тягли їх за собою». Юнак запитує себе: «Коли поступитись хоч раз, то де межа дозволеного?» Чи припустимо в ім'я будь-яких благ, нехай найбезкорисливіших і піднесених, що дають усім порятунок від страшних бід, переступати біблійну заповідь «не вбий»?

Ставши свідком жахливої епідемії й поведінки людей, що потрапляють в межову ситуацію, Тарру з'ясовує для себе, що «кожний носить її, чуму, у собі», і ніхто не може зробити й кроку, не ризикуючи приректи ближнього на загибель. Тому «здоров'я, не підкупність, чистота — усе це продукт волі, волі, що не повинна давати собі перепочинку», — такого висновку доходить Жан Тарру, який разом із лікарем Ріє виконує роль оповідача.

Інші персонажі роману про Тарру говорять як про людину невичерпно сердечну: «З ним можна говорити, бо він справжня людина. Все завжди розуміє». Характеризує Тарру і його діалог з Ріє, який запитав:

- А вас що спонукає вплутуватися в цю історію?
- Не знаю. Очевидно, міркування морального характеру.
- А на чому вони ґрунтуються?
- На розумінні.

«Наступного дня Тарру взявся до роботи і зібрав першу добровільну дружину, за прикладом якої мали створюватися інші».

IV група. Дослідіть образ священика Панлю.

Робочі матеріали

Учений-єзуїт отець Панлю постає в романі не просто служителем церкви, а й утіленням християнського світорозуміння. Для нього Творець воістину всевидящий та всеблагий, і, якщо він допустив чумну біду, то на те була Його воля. У своїх проповідях Панлю закликав заблудлих овець Господніх покаятися: чуму наслано на нечестивий град, що потонув у гріхах, це покарання, що очищає, перст, що вказує шлях до порятунку. «Божий перст відокремить чистих від нечистих, праведних від винних, він — зло, що веде в царство доброти. Від нього не захистить мирська медицина, обранцям слід довіритися провидінню».

Але чума ніби знущається з його тлумачень. Вона милує порочних і вражає безгрішних. Смерть безневинної дитини ставить під сумнів усю теологічну премудрість отця Панлю.

Панлю великодушно жаліє «гріховних» смертних. Він долучається до боротьби з епідемією, самовіддано виконує найнебезпечніші доручення.

«Ми працюємо разом в ім'я того, що поєднує нас, — визнає атеїст доктор Ріє. — Я ненавиджу смерть і хворобу, ви це знаєте. І хочете чи ні, ми разом від них страждаємо і разом з ними боремося».

У другій проповіді святий отець наполягає на невблаганності одного з двох крайніх виходів: «Брати мої, час настав. Треба в усе увірувати чи все відкинути. Але хто серед вас зважиться все

відкинути?» Він переконує і себе, і своїх парафіян, що «страждання дитини — гіркий хліб наш, але без цього хліба наші душі загинули б від духовного голоду».

Коли в самого Панлю з'являються ознаки зараження чумою, від відмовляється від лікування й гине.

V група. Дослідіть образ Жозефа Грана.

Робочі матеріали

Грана постійно переслідують невдачі, він до них уже звик. Він, коли це потрібно, береться до справи: «Чума тут, треба захищатися». Гран добровільно береться вести статистику епідемії і старанно виконує цю нескладну справу, оскільки за віком уже не був здатен на щось важче. І як не дивно, «Гран навіть більшою мірою, ніж Ріє, чи, скажімо, Тарру, утілював ту спокійну мудрість, що надихала дружини в їхній праці»; «Гран — і справді особа не геройська — став у ці дні ніби адміністративним серцем дружини».

Гран — недорікуватий дивак: не вміє скласти прохання, щоб просунутися по службі; не знаходить слів, щоб утримати дружину, і вона йде від нього, утомившись від убогого життя.

Гран пробує себе в царині художньої творчості, але витрачає декілька місяців на те, щоб удосконалити одну-єдину, першу фразу рукопису. Позаштатний працівник мерії Гран уособлює образ «маленької людини» — дивакуватої, але чесної, що самовіддано виконує свою справу.

VI група. Дослідіть образ контрабандиста Коттара.

Робочі матеріали

Коттар — темна особа, контрабандист, коли б не чума, його б заарештували. Під час епідемії Коттар розбагатів. Коли епідемія чуми йде на спад, Коттар, передчуваючи погане, дедалі віддаляється від людей і «замикається у своїй дивакуватості»; одного разу ним цікавляться два чиновника, і він утікає від них. Отже, цей персонаж уособлює світ асоціальності, злочинності, бездуховності. (*Можна провести паралель із головною героїнею твору Б. Брехта «Матінка Кураж і її діти».*)

2. Повідомлення про результати роботи в групах, коментар учителя

V. Домашнє завдання

Скласти характеристику героїв твору, висловлювати про них свою думку.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- З героїв роману «Чума» найбільше враження справив на мене...

УРОК № 40

Тема. Композиція і стиль, художні особливості, значення роману Альбера Камю «Чума»

Мета: допомогти учням визначити особливості композиції, індивідуального стилю письменника, ідейно-художні особливості твору та його значення; розвивати навички аналізу прозових творів, висловлення власних думок та їх аргументування, уміння вести дискусію; виховувати активну гуманістичну життєву позицію.

Обладнання: портрет письменника, видання твору й ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «...Дослухаючись до радісних криків, що долинали з центру міста, Ріє згадав, що будь-яка радість — під загрозою. Бо він знав те, чого не відала ця щаслива юрма і про що можна прочитати в книжках: бацिला чуми ніколи не вмирає, ніколи не щезає, десятиліттями вона може дрімати десь у закрутку меблів або в стосі білизни, вона терпляче вичікує своєї години в спальні, у підвалі, у валізі, у хустинках та в паперах, і, можливо, настане день, коли на лихо і в науку людям чума розбудить пацюків і пошле їх конати на вулиці щасливого міста», — такими словами закінчується роман А. Камю «Чума». Що таке «чума», у чому притчевість роману, його особливості та значення, про це подискутуємо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Формування вмінь і навичок

1. Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»

- ◆ Визначте символічне значення образу чуми.

Очікувані відповіді

- Фашизм,
- війна,
- беззаконня,
- фанатизм,
- трагічна людська доля,
- зло,
- абсурд,
- стихійне лихо,
- смерть,
- нескінченна поразка,
- абстракція.

2. Коментар учителя

— Чума у творі Камю — багатоплановий і багатозначний образ, який символізує не тільки фашизм: це і хвороба, і війна, і жорстокість судових вироків, і несправедливе суспільство, і фанатизм церкви, і розстріл переможених, і смерть дитини — це зло взагалі, зло, невіддільне від буття. Чума — це і абсурд, і трагічна людська доля. У контексті роману чума є універсальною метафорою зла в усій його багатолітності й нездоланності.

«Зачумленістю» Камю вважає також невігластво й брехню. Люди не знають або роблять вигляд, ніби не розуміють, що бактерії в будь-яку мить можуть перетворити їхнє існування на пекло. Люди живуть брехнею, «бо важко жити лише тим, що знаєш, і тим, що пам'ятаєш, і не мати надії», а брехня заспокоює. Жити ілюзією часто стає потребою, тому люди бояться назвати чуму чумою, а зло — злом.

3. Евристична бесіда

- ◆ У чому особливості будови роману «Чума»? (Роман створено у формі хроніки, яка об'єктивно фіксує події. Здебільшого це опис подій та роздуми про них лікаря Ріє. Це його монолог, який подекуди переривається словами й думками Тарру та — значно рідше — роздумами інших персонажів. Інтелектуали Ріє й Тарру часто говорять від імені автора, їм він доручає право формулювати ключові думки, їхніми устами описує найважливіші події).
- ◆ Які особливості стилю ви помітили в романі? (Жанр роману-хроніки визначив особливості твору. Підкреслена об'єктивність, що зумовила добір лексики, позбавленої яскравого емоційно-експресивного забарвлення, стриманий виклад подій та коментарів до них — такі особливості мови й стилю роману. Але це ще й роман-притча, тому має глибший, ніж хроніка, зміст,

загальнолюдський і «позачасовий» підтекст. Роман «Чума» з його філософсько-інтелектуальним змістом — своєрідний авторський монолог, розбитий на окремі частини, озвучити які доручено різним персонажам, які по-різному висловлюють позиції авторського світогляду. При цьому персонажі мають індивідуальні риси, їхні вчинки глибоко мотивовані. «Чума» алегорична, як стародавні міфи, як Біблія, але, на відміну від них, вона наповнена смисловою багатозначністю й належить до надкультурних явищ (таких, що не належать до жодної з культур)).

- ◆ Яке значення має роман А. Камю для розвитку світової літератури, світового прогресу загалом? (У романі викладена давня й вічно нова «трагічна мудрість»: потрібно мати добру волю, щоб і в безнадійній ситуації, усупереч розуму, не зломитися під натиском лиха і не тільки вистояти, а й підтримати в біді своїх близьких і далеких людей-братів.

Твір «Чума» А. Камю — один із найвизначніших у цьому жанрі поряд із «Мобі Діком» Г. Мелвілла, «Процесом» Ф. Кафки, «Котлованом» А. Платонова.

«Чума» — роман-попередження, роман-пересторога і це також робить його явищем загальнолюдським і надчасовим.)

4. Міні-диспут «Суспільне добро — це й є щастя кожної окремої людини»

Можливі теми для диспуту

(«Соромно бути щасливому одному»; «Немає на світі таких речей, заради яких варто було б відвернутися від того, кого любиш»; «Кожний носить її, чуму, у собі» та ін.)

Коментар

Диспут можна провести у формі інтерактивної вправи «Прес».

Побудова відповіді

1. Висловте свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору. Починати потрібно зі слів «Я вважаю, що...»
2. Зазначте причину появи цієї думки, використовуючи слова «...тому, що...»
3. Наведіть аргументи на підтримку вашої позиції, факти, які демонструють ваші докази, вживаючи слово «наприклад».
4. Узагальніть свою думку. Зробіть висновок, починаючи словами «отже...», «таким чином...»

5. Розв'язання проблемного питання

- ◆ Хто, на вашу думку, переміг в екзистенційному двобої: люди чи чума?

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до написання твору за романом А. Камю «Чума»: дібрати цитати із роману, епіграфи.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- З думкою, що кожен із нас носить у собі бацили чуми, я...

УРОК № 41

Тема. Розвиток мовлення. Написання твору за романом Альбера Камю «Чума»

Мета: допомогти учням глибше усвідомити філософський, загальнолюдський зміст роману, його ідеї, художні особливості; розвивати зв'язне писемне мовлення учнів, вміння висловлювати думки й аргументувати їх, наводячи цитати з тексту; виховувати повагу до загальнолюдських цінностей.

Обладнання: портрет письменника, тексти твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

ХІД УРОКУ

I. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

II. Розвиток зв'язного мовлення

1. Ознайомлення з темами твору

2. Коментар учителя до тем.

3. Повторення основних вимог до написання твору (обсяг, аргументація, оформлення цитат тощо)

4. Написання твору

Пропоновані теми

- «...Люди більше заслуговують на захоплення, ніж на зневагу» (А. Камю);

- «Провідні ідеї й постаті роману А. Камю “Чума”: погляд із ХХІ століття»;
- «Зіткнення людини зі світовим абсурдом у романі А. Камю “Чума”»;
- «Суспільне добро — це і є щастя кожної окремої людини?»;
- «Соромно бути щасливим одному» (А. Камю);
- «Будь-яка радість — під загрозою» (А. Камю);
- «Вияви “чуми” ХХ століття — сталінський терор, аварія на Чорнобильській АЕС, розповсюдження СНІДу, наркоманія, ігроманія».

Зразки творів

МОТИВИ ПЕРЕСТОРОГИ В РОМАНІ А. КАМЮ «ЧУМА»

Тема чуми вже давно й широко використовується письменниками. І вже давно вона переступила своє енциклопедичне визначення «гострої інфекційної хвороби». Ми вживаємо вислів «СНІД — чума ХХ століття», кажемо: «Та ти чумний, чи що?» І мало хто при цьому згадує справжнє значення слова «чума». Але А. Камю вирішив звернутися до тієї теми в найбільш конкретному її значенні. Він переніс дію з дикого Середньовіччя в сучасне місто, туди, де «вже давно вона зникла». Та чи зникла?

Уявімо 1947 рік. Тільки-но закінчилася Друга світова війна, але спогади про неї ще надто живі, спогади про «коричневу чуму» — фашизм. То чому ж тоді не просто написати роман про війну, про її жертви? Навіщо така алегорія? Твір Камю глибший, ніж роман про «коричневу чуму». Чума — це не тільки жорстокість. Чума — це бездуховність, це безглуздість, це сліпий фанатизм. Найстрашніше те, що чума заразна. Будь-яка людина, що торкається, відчуває її дихання, наближаючись до неї, ризикує заразитися. Твір А. Камю «Чума» — перш за все книга про тих, хто чинить опір, а не про тих, хто здався.

Зберегти в собі внутрішній стрижень за будь-яких обставин — ось засіб боротьби із чумою. Лікар Ріє щодня поспішає до хворих, він усвідомлює, що кожен день може стати для нього останнім, що всі його намагання врятувати хоч когось можуть бути марними. Для чого тоді все це? Ріє говорить: «Для мене такі слова, як «уряткування людини», звучать надто гучно. Мене цікавить здоров'я людини, у першу чергу здоров'я». Адже колись він присягався допомагати людині. І тепер просто виконує свій обов'язок.

Журналіст Рамбер чужий у цьому місті. В іншому місці на нього чекає справжнє кохання й щастя. Він не розуміє, чому має

страждати, і хоче будь-що виїхати з міста. Та коли така можливість з'являється, залишається. Чому? Якщо поїхав би, то перестав би бути Рамбером, гідним свого кохання, став би таким самим зачумленим, як і багато мешканців міста.

Адже вони були «зачумлені» ще до того, як прийшла справжня чума. Сірі вулиці, сірі будинки, сірі розваги, такі ж сірі душі в людей. Звичайне коло обов'язків щодня. «Місто без голубів, без дерев, без садів, де не почуєш ані хлопання крил, ані шелесту трави, — словом, без особливих прикмет». І люди теж «без особливих прикмет», люди, мертві ще до того, як захворіли на чуму...

Але чума жахлива не тільки тоді, коли вона сіє навколо трупи, найстрашніша вона, коли захоплює розум і серце людей. Таких, як Коттар, якому байдужі усі моральні цінності, взяті разом. Це такі, як він, улаштовують «бенкет під час чуми».

Чума багатогранна. І коли релігійні фанатики стають до зброї, вбивають безвинних людей — це чума. І коли отець Панлю з пафосом, урочисто промовляє: «Брати мої, до вас прийшло лихо, і ви заслуговуєте на нього! — усе більше запалюючись, запевняє: — Праведним нема чого боятись, але грішні справедливо тремтять від жаху», — це теж чума, піднесення понад усе ідеї сліпої віри. Але «людина — це не ідея», — каже Ріє. І Панлю із жахом переконується в тому, коли бачить свою абстракцію в житті — смерть сина Отона. «У цього, сподіваюсь не було гріхів», — кидає Ріє в обличчя Панлю.

І друг Ріє Тарру теж усе про чуму зрозумів. Він став проти безглуздя смертних вироків, вирішив боротися із суспільством, яке базується на злі, із чумою. Його друзі виносили смертні вирокі, й були щиро впевнені, що «ці кілька смертей необхідні, аби побудувати світ, де нікого не вбиватимуть». Знайомі слова... Адже Родіон Раскольников теж так уважав: «За одне життя — тисяча врятованих... Та й що значить на загальних вагах життя цієї жалюгідної старої? Не більше як життя воші...» Так, але ж Тарру каже: «Якщо поступитися один раз, то де межа?» Хто її визначає? І взагалі, хто дав право одній людині засуджувати і вбивати іншу? Тарру гірко визнає, що «протягом років як був, так і залишився зачумленим, хоча свято вірив, що бореться із чумою». Чи ж можна на крові та насильстві збудувати новий, чистий світ? Мабуть, ні.

Чума — це зло, це ненависть. Тарру знає, що кожен носить її в собі, що не існує такої людини у світі, якої б вона не торкнулася. Чим більше людська ненависть, тим сильнішою стає чума. «Ця історія стосується однаково нас усіх», — каже Рамбер. Не можна бути щасливим одному.

Кінець роману здається оптимістичним: чума відступає, люди радіють, усі щасливі... Так, справді, добро повинно перемагати. Але глибоко осмисливши написане, можемо помітити: чума не переможена, а просто якимось дивом вона відійшла, як звір, знесилений у боротьбі, концентруючи свої сили для того, щоб завдати нового удару. Вона живиться людською ненавистю і заздрістю, і щасливі люди на вулицях міста не знають того, що знає Ріє: «Мікроб чуми ніколи не вмирає, ніколи не зникає... він терпляче чекає своєї години і, можливо, прийде на горе і повчання людям такий день, коли чума пробудить пацюків і відправить їх умирати на вулиці щасливого міста». Єдиним виходом із цього, на думку Ріє, є внутрішній стрижень, який спонукає робити те, «що треба здійснити і мають робити всупереч страху, усупереч особистим ваганням, усі люди...»

ВІДЧУЖЕННЯ ЛЮДИНИ Й АБСУРДНІСТЬ БУТТЯ В РОМАНІ А. КАМЮ «ЧУМА»

Творчість А. Камю — французького прозаїка, публіциста, філософа — мала значний вплив на розвиток європейської культури ХХ ст.

Одним із найкращих творів письменника є роман «Чума», написаний 1946 року. У цьому творі яскраво проявилася ідейна й творча еволюція митця.

За визначенням критики, роман має кілька змістових рівнів: «У цьому стрункому творі, зовні такому незворушливому, лунає багато різноманітних голосів...». Сам автор зауважував, що «явний зміст» роману — «боротьба європейського Опору проти фашизму», поданому в алегоричному образі чуми. Порівнюючи чуму з війною, автор зауважує, що обидві застають людство зненацька. У творі перед нами постають страшна атмосфера міста в ізоляції, картини відчуження людей, зумовленого карантинном, що нагадує фашистську окупацію Європи в роки Другої світової війни. Художнє осягнення подій тих часів письменник пропонує нам у світлі екзистенціальної філософії, надаючи таким чином сюжетові глибшого значення.

Алегорично зображуючи французький рух Опору, письменник зображує не конфлікт окремих особистостей, характерів, суспільних або ідеологічних угруповань, а зіткнення людства з безособовою, страшною, руйнівною силою — чумою, чимось на зразок абсолютного зла. Несподіване й безжалісне втручання чуми розкриває абсурдність, ірраціональність світу, оманливість гармонії і логічності життя. Залишаючись віч-на-віч із цією безглуздою і невблаганною силою, що несе смерть, персонажі роману мусять визначитися у своєму ставленні до світу й людей.

У «Чумі» розвинулися екзистенційні мотиви попередніх творів Камю: абсурдність буття, свобода людини, її вибір перед лицем смерті. Свій вибір робить кожний. Доктор Ріє розуміє, що зло непереможне, але він продовжує виконувати свій обов'язок, допомагає недужим, наражаючись на небезпеку захворіти самому. Він не герой, але в екстремальній ситуації зберігає людську гідність. Ріє не самотній, чимало людей разом із ним борються зі злом, навіть розуміючи, що воно непереборне: Тарру, Рамбер, Гран, Панлю, мати Ріє, інші. Тому висновок, якого доходить Ріє, не здається читачеві надмірно пафосним: «...Люди більше заслуговують на захоплення, ніж на зневагу». Роман Камю — це притча про людей, які «через неможливість бути святими, відмовляючись змиритись із лихом, намагаються бути цілителями».

Моральні проблеми, що постають на сторінках роману, автор теж вирішує з позицій екзистенціалізму. Світ абсурдний, говорить автор, і людина повинна мужньо це визнати. Але абсурдність світу не виправдовує небажання людини жити за законами совісті, честі, обов'язку. Зі злом треба боротися у будь-яких його проявах, навіть коли воно непереборне. У фіналі сказано: «бацила чуми ніколи не вмирає і ніколи не щезне», як ніколи не щезне зло у світі, тому кожна людина повинна визначити свою життєву позицію. У боротьбі зі злом люди об'єднуються, тоді вони не почувуються такими самотніми у світі. Любов — найважливіша людська цінність, вона додає людині сили жити в абсурдному світі.

III. Підсумки уроку

УРОК № 42

Тема. Життєвий і творчий шлях американського письменника Ернеста Хемінгуея. Особливості його поетики й стилю

Мета: зацікавити учнів особистістю Е. Хемінгуея, окреслити особливості його творчої еволюції, новаторський характер прози; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного, висловлення власної думки; виховувати прагнення до пізнання, до активної позиції в житті, оптимістичного світобачення.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Аналіз письмових робіт (творів)

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Відомий російський письменник К. Симонов писав: «Я не знав Хемінгуея, але Хемінгуей-людина для мене невіддільний від Хемінгуея-письменника, від його книг і героїв, точніше, від тих із них, у яких він, не криючись, любив те саме, що любив у самому собі,— силу, широту, хоробрість, готовність постояти за себе і за справу, яку вважаєш справжньою, справедливою, готовність ризикувати життям і впевненістю в тому, що є речі й гірші за війну. Боягузтво гірше, зрада гірша, егоїзм гірший». У спогадах сучасників вимальовується ще й такий образ: багатий, честолюбний, прямолінійний і мужній, упевнений, уособлення американського успіху. То який він, американський письменник, лауреат Нобелівської премії Ернест Міллер Хемінгуей, з'ясуємо на уроці.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу

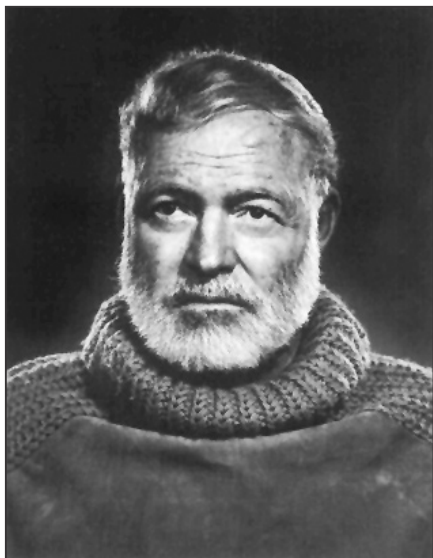
1. Лекція вчителя з елементами бесіди

Завдання для учнів

- ◆ Знайти в розповіді вчителя чи повідомленні учня відповіді на питання:
  - Чому Е. Хемінгуея можна назвати «громадянином світу»?
  - Яку роль у вихованні майбутнього письменника зіграла сім'я?
  - Через що Е. Хемінгуей постійно потрапляв у небезпечні ситуації?
  - Що було основним принципом його творчості?

— Американець за психологічним складом, Ернест Хемінгуей більшу частину життя прожив за межами батьківщини. І місцями подій його творів були рідний Мічиган, Італія, Іспанія, Франція, Швейцарія, Куба, Африка.

Про те, яким бурхливим, сповненим небезпек і трагедій було життя письменника, свідчать факти: під час Першої світової війни

Ернест Хемінгуей

Е. Хемінгуей був тяжко поранений, із його тіла вийняли близько двохсот залізних уламків. Упродовж свого життя він двічі потрапляв у автомобільні катастрофи й двічі — у авіакатастрофи; неодноразово газети різних країн, дезорієнтовані недостовірною інформацією, друкували некрологи.

Сам письменник наголошував: «...Я знаю лише те, що бачив». А бачив він чимало, його пригод вистачило б на кілька людських життів.

Народився Ернест Міллер Хемінгуей 1899 року в містечку Оук Парк поблизу Чикаго у досить заможній родині приватного лікаря.

Мати була музично обдарованою, гарно співала. У родині зростало шестеро дітей, усім їм дідусі та бабусі приділяли багато уваги. Хлопчик ріс міцною, здоровою дитиною, змалку багато читав. Справжнім його другом був батько, який дуже любив природу, пікніки, полювання та рибальство. Він же інколи брав юного Ернеста на виклики до хворих, і той мав змогу познайомитися з простими людьми, мешканцями індіанських резервацій. Потім ці враження ляжуть в основу ранніх оповідань Хемінгуея.

Після закінчення Граматичної школи Хемінгуей вступив до старших класів школи «Рівер форест хай скул». Захоплювався спортом, став членом туристичного клубу, брав участь у шкільному оркестрі, працював репортером шкільної газети, постійно друкувався в шкільному журналі «Табула».

Після закінчення школи 1917 року він відмовився вступати до університету, як наполягали батьки, і поїхав до дядька в Канзас-Сіті працювати репортером газети. Через рік Хемінгуей записався у транспортний підрозділ американського Червоного Хреста. І це його перше знайомство з війною закінчилося тяжким пораненням. За порятунок італійського солдата отримав срібну зірку «За доблесть» та «Воєнний хрест». 1919 року повернувся в США, працював у різних газетах, писав нариси про війну. 1929 року вийшов його роман «Прощавай, зброе!».

Двічі побував письменник в Іспанії: там, раз побачивши кориду, став її палким прихильником. Американський характер спонукав його до постійної дії, а американський індивідуалізм диктував спосіб реалізації: сафарі, риболовля, дружба з матадорами, подорожі, вічний рух, неспокій.

У 1937–38 роках він знову в Іспанії, тепер уже на війні. Ризикуючи власним життям, бував на найнебезпечніших ділянках фронту, написав серію репортажів, статей, оповідань. А 1944 року Хемінгуей взяв участь у воєнних діях після відкриття другого фронту під час Другої світової війни. Життя письменника було діяльне, організоване так, щоб постійно відчувати напруження, не втрачати відчуття істинності, яке загострюється під час зіткнення зі смертельною небезпекою.

На початку 50-х років Хемінгуей активно працював над повістю «Старий і море», якій передував нарис «На блакитній воді. Гольфстримський лист». Написавши твір, письменник не поспішав його друкувати, радився з друзями й літературознавцями. Отримавши схвальні відгуки, видав книгу (1951), а 1953 року його нагороджують престижною Пулітцерівською премією, визнавши повість «Старий і море» найкращим прозовим твором. Через рік отримав за неї ж Нобелівську премію.

Авіакатастрофа та отримані під час гасіння пожежі опіки дуже підірвали здоров'я письменника. Він, не звиклий до бездіяльності, не витримав і вчинив самогубство.

Похований Хемінгуей на Кубі, де жив останні роки, його будинок перетворено на музей.

- ♦ Як ви думаєте, письменник свідомо наражався на небезпеки, чи його переслідувала зла доля?

Популярність творів Хемінгуея у світі величезна. Про це свідчать такі цифри: з 1947 року по 1961-й вийшло 216 перекладів мовами світу, а твори ввійшли до 181 збірки та антології!

- ♦ Як ви думаєте, чому твори Е. Хемінгуея такі популярні?

Сам митець відповідав так: «Якщо письменник знає те, про що він пише, він може опустити багато з того, що знає, і якщо він пише правдиво, читач зрозуміє все, що опущено, так добре, ніби автор сказав про це. Велич руху айсберга в тому, що він тільки на одну восьму здіймається над водою».

Нобелівський комітет присудив 1954 року Хемінгуею премію за створення «яскравого стилю, що становить майстерність мистецтва сучасної прози».

Письменник, розчарувавшись у найвищих ідеалах демократії, наблизився у власному світосприйнятті до французьких екзистенціалістів. Метафора айсберга, до якої він звертається, щоб відтворити правду життя, стає для нього надзвичайно важливою. Те, що «бачимо над поверхнею води», Хемінгуей позбавляє описовості, а точна фіксація подій стає основним принципом його прози.

Новаторські художні засоби зображення в Хемінгуей:

- ідея «точки зору» — створював образ такого героя, який би сприймався дуже реалістично і за життєвими переконаннями був максимально наближений до автора;
- створення власного «кодексу героя» (такими героями письменник уважав професіональних тореро, боксерів, мисливців, що дотримувалися правил: «Будь дужим, навіть жорстоким, умій відповісти ударом на удар. Не чекай від когось співчуття, не нарікай на долю, мовчи, бо найнебезпечніше — показати себе невпевненим і смішним: тоді тебе зневажатимуть і перестануть боятися. Не піддавайся почуттям: краще холодність, ніж душевна розхристаність, краще самотність, ніж беззахисність. Тільки так ти, можливо, уцілієш фізично в страшному, кривавому, беззаконному світі... — якщо щомиті будеш готовий до двобою з ним... Але будь і мужнім, чесним, справедливим. Не нападай — обороняйся. Не користуйся недосконалістю, підлістю навколишнього світу. Урешті-решт, відповідай супротивникові тим самим, але не чини проти нього підступів. Залишайся навіть шляхетним щодо нього, не заради нього — заради себе. Тільки так ти збережеш шанс уціліти морально, не дозволиш іншим розтлити, зруйнувати твою особистість, твою людську гідність — те єдине, що в тебе ще залишилося, без чого неможливо, та й немає сенсу жити» (За Д. Затонським);
- звернення до образів-символів;
- зближення жанрів роману й новели.

Хемінгуей також майстерно використовував здобутки попередників та сучасників, зокрема психологізм прози («потік свідомості»), принцип асоціативності людської пам'яті, систему повторів і лейтмотивів).

- ◆ Як, на ваш погляд, характеризує Хемінгуей обраний і вироблений ним стиль письма?

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Прокоментуйте!

- ◆ Прокоментуйте зізнання Е. Хемінгуей: «Найкраще пишеться, коли закоханий».

VI. Домашнє завдання

Розповідати про життя і творчість Е. Хемінгуей.

Прочитати повість «Старий і море».

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- У біографії письменника найбільше вразив той факт...

УРОК № 43

Тема. «Життєподібний» сюжет і філософсько-символічний зміст твору Ернеста Хемінгуея «Старий і море»

Мета: допомогти учням розкрити філософсько-символічне наповнення сюжету твору, окреслити його художню своєрідність; розвивати й удосконалювати навички проблемного аналізу твору, асоціативне й образне мислення; виховувати прагнення протистояти несприятливим обставинам життя, чинити мужній опір недосконалості світу й ніколи не втрачати людської гідності.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Сила книжок Хемінгуея в чуйній і вимогливій людяності. У нього свій світ... Його книжки не розслаблюють, атмосферу в них навіть не назвеш похмурою, бо їм притаманна напружена радість боротьби, боротьби за людину, яку можна вбити, але не можна здолати», — пише дослідник творчості письменника Д. Затонський.

Про героя, що залишається Людиною в межовій ситуації, і йтиметься на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповіді учнів про життєвий і творчий шлях Е. Хемінгуея, складання його психологічного портрета

2. Складання основних тез поетики й стилю письменника

3. Обмін враженнями про прочитану повість «Старий і море», складання «сюжетного ланцюжка»

Можливий варіант «сюжетного ланцюжка»

Старий рибалка Сантьяго рибалив на Гольфстрімі → 84 дні поспіль повертався без здобичі → 40 днів із ним виходив у море хлопець Маноліно, але батьки звеліли йому покинути нещасливого рибалку → Маноліно провідував Сантьяго: годував його, розважав → старий вірив, що йому пощастить → удосвіта на 85 день Сантьяго вирушив у море → раптом клюнула величезна риба → три дні й ночі риба тягла човен, а Сантьяго, долаючи втому, голод і біль, у порізаних долонях тримав жилку, на якій була риба, то натягуючи, то відпускаючи → нарешті риба втомилася й випірнула із води, вона була більшою за човен → Сантьяго подолав рибу і прив'язав до човна → на рибу напали акули — рибалка боронив здобич від них, але хижакі об'їли рибу до кісток → доплив до берега, знесилений, дійшовши до халупи, заснув → рибалки зачудовано розглядали величезний кістяк риби й розуміли, що старий переміг рибу небаченого розміру → старому снилися леви на березі моря → Маноліно пишався своїм старшим другом.

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу

1. Інтерактивний прийом «Мозговий штурм»

Визначте тематику й проблематику повісті «Старий і море».

Очікувані відповіді

Теми та проблеми: людина і природа; внутрішнє наповнення життя, що обумовлює почуття людської гідності, самовідчуття людини; сенс життя; наступність поколінь; людина серед людей, людські спільноти.

2. Слово вчителя

— У повісті йдеться про боротьбу старого рибалки з велетенською морською рибою — марліном. Така, здавалося б, проста історія, але як зумів її розповісти Хемінгуей!

З побутової точки зору в повісті все логічно, причиново обумовлено, і межі реального світу ніде не порушуються. Розміри марліна не перевищують меж можливого, у самій рибі немає нічого містичного чи «фатального». Підкреслено реальний характер мають і всі дії старого, хлопчика Маноліно та інших персонажів, усі деталі побуту теж реальні.

Отже, сюжет твору досить «життєподібний». Але згадаймо про «теорію айсберга» Хемінгуея. Основний філософський зміст твору прихований, «під водою». І виражається він у тих проблемах, які ми щойно визначили.

Мова в повісті йде не тільки про старого чи хлопчика, але й про людину та людство. Те, що відбувається з рибалкою, виявляється важливим для людей загалом, незалежно від роду занять. Сама убогість «реквізиту» ніби підкреслює загальнолюдське значення повісті, що розкриває основи людського існування. Саме тому кожне слово тут важливе, насичене значенням.

Письменник стежить за кожним порухом свого героя, заплином кожної думки в його свідомості. Старий утілює долю людини серед стихії. Сантьяго оточують море, риби, зірки, небо. Усе наповнене символами. Море для нього — жінка, а зорі — сестри. Та й риба — не просто реальна риба, у ній прихована сила, що пронизує увесь світ. В образі Сантьяго символічно зливаються людина і світ.

Можливо, це перший твір Хемінгуея, у якому людина щаслива, бо відчуває примирення з життям. Те, що в самотнього Сантьяго є хлопчик, якого він любить, хлопчик, який буде продовжувати його справу, робить фінал повісті оптимістичним. Людина непереможна, вона здатна вистояти й подолати всі перешкоди. А тому символічним стає сновидіння старого: молоді леви — спогади про молодість, мандри до Африки. Його сон пильнує Маноліно. Юність поруч із ним — в образі хлопчика і в образі левів.

Повість-притча вимагала особливого художнього втілення. Тому її уривчастий, лаконічний ритм змінюється повільними, розгорнутими пейзажними картинками, як, наприклад, описи нічного і вранішнього моря.

Характерні для повісті монологи старого сповнені мудрості та спокою. Завдяки незвичайній майстерності автора, ця історія-притча стала, за словами У. Фолкнера, «поезією, перекладеною мовою прози».

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Літературний диктант

- 1) Скільки днів поспіль повертався старий рибалка без вилову? (84)
- 2) Ким був Маноліно для Сантьяго? (*Учнем, другом*)
- 3) Яку спортивну гру любили Сантьяго і хлопчик і вболівали за її лідерів? (*Бейсбол*)
- 4) Як називався ресторанчик, у якому обідали рибалки, а Маноліно носив із нього старому їжу? (*«Тераса»*)

- 5) Де жив старий рибалка? (*У бідній халупці з пальмового листя*)
- 6) Яку рибу використовували рибалки для приманювання великих риб? (*Сардини*)
- 7) Який сон часто снівся старому? (*Африка, леви*)
- 8) Скільки днів тривав двобій із рибою? (*Три*)
- 9) Із ким розмовляв старий Сантьяго в човні? (*Із самим собою, із пташкою, рибою, акулами*)
- 10) Що їв рибалка в морі? (*Сиру рибу*)
- 11) Хто постійно переслідував човен рибалки і як той на це реагував? (*Акули; бився, відганяв як міг*)
- 12) Що пообіцяв Маноліно старому й чому? (*Що виходитиме з ним у море, щоб багато чого навчитися.*)

VI. Домашнє завдання

Знати зміст твору, уміти його аналізувати, характеризувати героїв.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Повість Е. Хемінгуея “Старий і море” справила на мене...

УРОК № 44

Тема. «Старий і море» — повість-притча про людину. Вплив Е. Хемінгуея на розвиток художньої прози ХХ ст.

Мета: допомогти учням глибше усвідомити притчевий характер твору, особливості стилю письменника та його вплив на розвиток світової художньої прози; розвивати навички характеризування героїв, визначення ідей, особливостей стилю, уміння висловлювати особисте ставлення до проблем, висвітлених у творі; виховувати гуманістичне й оптимістичне світобачення, прагнення до гармонійного життя.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, схема-характеристика образу Сантьяго.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «У класиків потрібно вчитися, але не наслідувати їх... У наш час потрібно... перевершити письменників минулого», — говорив Е. Хемінгуей. І це йому певною мірою вдалося. Про те свідчать захоплені відгуки: «Перед своїм кінцем Хемінгуей був одним із найвідоміших і найпопулярніших письменників у світі» (Дж. Томпсон); «...Хемінгуей, можливо, найбільш американський серед американських письменників ХХ ст. Як людина і як письменник він був найтісніше пов'язаний із традиціями американських піонерів, із тими своїми предками, які сокирою прокладали шлях крізь праліс, які зі своїми грубо збитими фургонами простували безмежною прерією. Вони тяжко працювали, воюючи з дикою природою і ризикуючи на кожному кроці. Від тих піонерів — свідомо чи несвідомо — Хемінгуей запозичив усе найкраще, усе, що було справжньою, а не офіційною Америкою», — зазначав відомий літературознавець Д. Затонський.

Про героїв Хемінгуея, особливості та значення повісті «Старий і море» й буде наша розмова на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Формування вмінь і навичок учнів

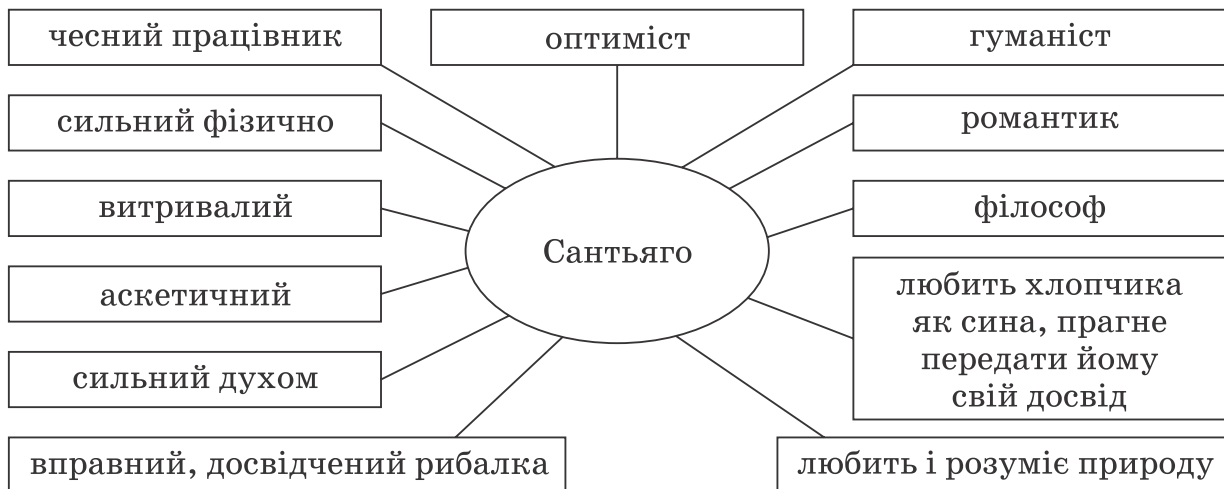
1. Евристична бесіда

- ◆ Чому Е. Хемінгуей більш ніж десять років «виношував» сюжет твору «Старий і море»?
- ◆ Як розвивається тема внутрішньої перемоги героя повісті над собою, своїм страхом, безсиллям навіть тоді, коли все видається втраченим?
- ◆ Що є головним у творі, про що він: про рибалку, звичайного трудівника, чи про людину взагалі?
- ◆ Як розв'язується така суперечність у повісті: трагічне безсилля людини та її нездоланність?
- ◆ Як Е. Хемінгуей утверджує тему життєвого призначення людини? У чому виявляється людська велич?
- ◆ У чому гуманістичний ідеал письменника?

2. Творча робота

- ◆ Складіть уявні діалоги за повістю «Старий і море» між:
  - старим і хлопчиком;
  - старим і морем;
  - старим і рибалками;
  - хлопчиком і туристкою.

3. Складання схеми-характеристики образу Сантьяго

4. Слово вчителя

— У центрі повісті фігура старого рибалки Сантьяго. Це не звичайний старий. Так він сам говорить про себе, і далі ми можемо переконатися у справедливості цієї самохарактеристики. Старий живе відповідно до власного трудового етичного кодексу, героїчно бореться за життя й людську гідність. Майже три місяці щодня він виходить у море і повертається без улову. На вісімдесят п'ятий день Сантьяго ловить величезного марліна. До речі, упіймати таку рибину, як марлін, дуже важко, оскільки вона розвиває швидкість до 140 км/год, а її маса сягає 1200 фунтів (близько 600 кг). Вона може легко повести за собою човен і навіть потопити його.

Рибу з'їдають акули. Здається, старий зазнає поразки. Сум, самотність, старість. Слабкість, згасання підкреслюються навіть в описі зовнішності рибалки.

Але згадаймо, як Сантьяго боровся з рибою. У вирішальний момент, коли після триденних перегонів марлін утомився й випірнув із моря, старий відчув, як у нього «каламутиться в голові». Проте спинив себе: «Треба, щоб голова була ясна. Отже, збери до купи свої думки й навчися терпіти, як чоловік. Або як оця риба». Рибалка намагався максимально мобілізувати всі свої сили, щоб здобути перемогу й довести тим, хто вважав його невдахою, самому собі, морській істоті, що він ще чогось вартий! «Безглуздо втратити надію, — думав він. — Безглуздо й, мабуть, гріх».

У боротьбі старого з акулами виражено оптимізм. Хемінгуей невтомно знову й знову підкреслює тему непереможності людини. По суті, повість учить, що поки людина жива, поки вона відчуває себе людиною, є надія на краще. Старий залишається без зброї,

утома його перевищує межі можливого. Він знає, що вночі акули нападуть знову. Що він може? Битися, поки не помре. Трохи пізніше мріє, щоб йому не довелося більше боротися, але знову і знову вступає в боротьбу. Коли ж поразка здається безумовною, коли від риби нічого не залишається, у самій поразці вимальовується перемога. Старий знову, як на початку повісті, несе додому — навіть без допомоги хлопчика — щоглу зі згорнутим вітрилом. Засинає, і сняться йому леви молодості, а хлопчик оберігає його сон, чекаючи нових, щасливих днів передачі мудрості від старого йому, представникові молодого покоління.

«Якщо хочете, — стверджує Д. Затонський, — образ старого Сантьяго з повісті-притчі Хемінгуея «Старий і море» піднесений до рівня міфу, міфу про людину, переможену й водночас непереможну».

5. Самостійна робота

- ◆ Складіть тези за вивченими матеріалами про новаторство Е. Хемінгуея в літературі та значення його художньої творчості.
- ◆ Поясніть, навіщо «вмонтований» у кінці повісті епізод із туристкою? (*У ньому — соціальний аспект твору. Багата жіночка навіть не підозрює, якими зусиллями здобувають засоби для життя прості рибалки, який щоденний подвиг здійснює кожен із них і що за історія криється за кісткою великої риби, прив'язаним до човна.*)

6. Підсумок учителя

— Хемінгуея люблять і високо цінують у світі, про нього дуже багато пишуть. Його творчість суттєво вплинула на численних митців Європи та Америки. Сам письменник до своєї літературної праці ставився надзвичайно серйозно: «Нема на світі справи важчої, ніж писати просту, чесну прозу про людину. Спочатку слід вивчити те, про що пишеш. А потім навчитися писати. На одне і на друге йде все життя». Видатний американський письменник У. Фолкнер писав про «Старого й море»: «Час, можливо, покаже, що це найкращий єдиний добуток кожного з нас». Так це чи ні, але твір Хемінгуея «Старий і море» гідно завершує творчий шлях людини, праця якої багато в чому визначила художній образ нашого часу.

IV. Домашнє завдання

Характеризувати образи повісті, висловлювати своє ставлення до проблем твору, визначати художні особливості та риси новаторства письменника.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про Японію ХХ ст. та види прикладного мистецтва.

УРОК № 45

Тема. Життя і творчість японського письменника Кавабата Ясунарі

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю, особистістю письменника, його естетичними поглядами; допомогти учням усвідомити особливості японської культури, світогляду; розвивати навички самостійного пошуку та обробки інформації, естетичного дослідження; виховувати повагу до національних культур усіх народів, естетичний смак.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстрації до біографії; краєвиди Японії, зразки прикладного мистецтва (або ілюстрації).

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Ще на початку ХХ ст. видатний діяч японського мистецтва Оакура в «Книзі про чай» у діалозі із зарубіжними читачами стверджував, що справжній ключ до характеру японців потрібно шукати в естетиці чайного обряду, а не в «бусідо» («шлях воїна-самурая»). Іноземці називали нас варварами у той час, коли ми цілком віддавалися мирному мистецтву. Але відтоді, як Японія влаштувала масштабну криваву бійню на полях Маньчжурії, вони називають її цивілізованою країною. Останнім часом так багато почали говорити про «бусідо», але майже ніхто не звертає увагу на «тядо» («шлях чаю»). Якщо цивілізованість залежить від успіху кривавих війн, ми скоріше погодимося залишатися варварами». Саме в чайній церемонії, у цьому мирному обряді проявляється загострене почуття краси японців.

Про Японію, японців, «тядо» і його співця Кавабата Ясунарі буде наш урок.

II. Оголошення теми, мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Повідомлення учнів про Японію ХХ ст.

2. Повторення відомостей про особливості японської літератури за творчістю Мацуо Басьо, Ісікава Такубоку (хоку, танка)

3. Повідомлення учнів про особливі види японського прикладного мистецтва — ікебану, бансай, нецке та ін.

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу

1. Лекція вчителя

— Кавабата Ясунарі (1899–1972) — японський письменник, лауреат Нобелівської премії (1968).

Кавабата Ясунарі народився в сім'ї лікаря, людини високоосвіченої, залюбленої в літературу та мистецтво. Батьків Кавабата Ясунарі втратив рано і виховувався в родичів, спізнавши гіркий хліб сирітства. Навчаючись у 1910–1917 рр. у початковій і середній школах м. Осака, Кавабата Ясунарі зацікавився живописом та літературою, багато читав, віддаючи перевагу А. Стріндбергу, а з японських письменників — Акутагаві Рюноске та Міямото Юріко. У 1917–1920 рр., під час навчання в Першому коледжі Токіо, Кавабата Ясунарі ознайомився з російською літературою, особливо вирізнивши для себе Л. Толстого та А. Чехова.

Навчався в Токійському університеті на відділенні англійської, а згодом японської літератури (1920–1924). Тема його дипломної роботи — «Коротка історія японського роману».

1924 року Кавабата Ясунарі разом із письменниками-«неосенсуалістами», до яких належав і Йокоміцу Рііті, автор програмного виступу «Про неосенсуалізм» (естетична концепція «неосенсуалістів» значною мірою спиралася на літературну теорію західних модерністів), заснував журнал «Літературна епоха» («Бунгей Дзідай»), вів у ньому активну літературно-критичну діяльність, початок якій було покладено ще в студентські роки співпрацею в журналі «Дзідзі Сімпо».

Відтоді Кавабата Ясунарі в різні періоди життя брав участь в організації нових літературних журналів, був членом їх редакційних колегій; до 1939 року регулярно публікував рецензії та огляди в провідному літературному журналі «Бунгей Сюдзю»; входив до складу журі різних літературних конкурсів і премій.

Першим значним твором Кавабата Ясунарі, який привернув увагу критики та читачів, була новела «Танцівниця з Ідзу» (1925), екранізована 1935 року кінорежисером Госьо. Переживання закоханого юнака стали темою цієї ліричної новели. Письменник психологічно тонко розкриває тендітну красу поетичного почуття. Постійним джерелом творчого натхнення Кавабата Ясунарі, за його власним зізнанням, слугувала «Повість про Гендзі» — найвидатніша пам'ятка середньовічної японської літератури. Письменника приваблюють шедеври національної класичної хейянської епохи

(IX–XII ст.), що утверджують принципи розвитку вільної особистості, загальну гармонію.

Уже в «Танцівниці з Ідзу» виявляється суттєва грань таланту Кавабата Ясунарі: розкриття загальнолюдських, «стійких цінностей», використовуючи естетику та національну самобутність класичної, народної японської літератури.

1931 року Кавабата одружився з Хідеко і поселився з дружиною в давній самурайській столиці Японії, у м. Камакура, на півночі від Токіо, де в них народилася дочка. Літо вони проводили на гірському курорті Каруйдзава в котеджі західного типу, а взимку жили в будинку японського стилю в Дзусі. Неподалік від Дзусі в письменника була квартира, де він працював у традиційному японському кімоно і дерев'яних сандалях.

1960 року за підтримки держдепартаменту США Кавабата Ясунарі здійснив турне по декількох американських університетах (серед них і Колумбійський), де вів семінари з японської літератури.

У лекціях він указував на безперервність розвитку японської літератури з XI по XIX ст., а також на глибокі зміни, що відбулися в японській літературі наприкінці XX ст., коли письменники зазнали значного впливу західних побратимів по перу.

Унаслідок впливу Місіми (письменника, кіноактора і політичного діяча правої орієнтації) Кавабата наприкінці 60-х років разом із Місімою й двома іншими письменниками підписав петицію проти «культурної революції» в комуністичному Китаї.

Повість «Країна снігів» (1934–1937), визнана літературними колами найпомітнішим явищем ліричної прози, найповніше виявила систему художнього мислення письменника. За образним висловлюванням М. Федоренка, «він ніби запрошує нас відкрити мушлю враження — і в ній відразу блисне перлина істини». Книга складається з окремих ліричних оповідань, об'єднаних спільною тематикою: нерозділене кохання, краса природи північного краю Японії — країни снігів. У повоєнні роки, залишаючись вірним своїй колишній творчій манері, Кавабата написав низку творів, найзначніші з яких повість «Тисяча журавлів» (1951) і роман «Стогін гори» (1953).

У романі «Стогін гори» Кавабата Ясунарі на широкому тлі повоєнного побуту досліджує внутрішній світ, психологію своїх героїв: старого Сінго, службовця однієї із токійських фірм, та членів його родини. Пильна увага автора до складних сплетень людських взаємин, до драматичних подій минулого й теперішнього перекоонує, що головним у творі є не стільки сюжет, скільки загальнолюдська тема. Її естетичною основою стає взаємозв'язок Людини та

природи, який дедалі більше усвідомлює Кавабата Ясунарі. Образом гори («...сад будинку Сінго був природним продовженням гори...»), стогін якої інколи вчувався головному героєві, автор підкреслює нерозривність, одухотвореність такого зв'язку. Цією ж думкою пронизані й новели Кавабата Ясунарі, написані в різні роки його творчості.

1950 року Кавабата Ясунарі разом із членами ПЕН-клубу, головою якого він був із 1946 року, здійснив поїздки до Хіросіми та Нагасакі, місць атомних бомбардувань. Про своє бажання «вічного миру на землі» він розповість у новелах «Латочка», «Кораблики», «Камелія».

Твори Ясунарі вирізняються ускладненістю підтексту, ефектом недомовленості, несподіванки. Критика вбачає в цьому вплив на його художній досвід естетики дзен, що ґрунтується на внутрішньому спогляданні. Проте, досліджуючи психологію людини, її відносини зі світом, природою, Кавабата Ясунарі завжди орієнтувався на зв'язок із тією дійсністю, яку він хотів збагнути.

1968 року Кавабата Ясунарі було присуджено Нобелівську премію за «письменницьку майстерність, яка з великим почуттям виражає суть японського способу мислення».

В останні роки життя Кавабата Ясунарі напружено працював над новим романом. Письменник важко хворів, почав уживати наркотики. Перебуваючи в стані важкої депресії після смерті свого учня і друга Юко Місіми, 16 квітня 1972 року він наклав на себе руки у відлюдному курортному містечку Дзусі, що на околиці Токіо, отруївшись газом.

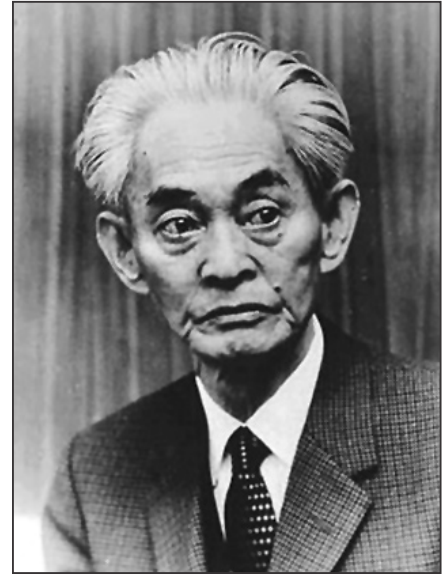
Твори цього митця, що відобразили національне японське уявлення про світ, людину, красу, зажили йому слави за життя і безсмертя після смерті.

В Україні окремі твори Кавабата Ясунарі переклали І. Дзюб, М. Федоришин.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Складання психологічного портрета письменника

- ◆ Складіть за лекцією психологічний портрет письменника, ураховуючи його висловлювання в Нобелівській промові: «Усе своє життя я прагнув до прекрасного і буду прагнути до самої

Кавабата Ясунарі

смерті». І відзначив, що не розуміє, чому обрали саме його, адже для письменника «слава стає тягарем».

Поміркуйте!

- ◆ Поясніть, чому Кавабата Ясунарі почав Нобелівську промову віршами японського поета, прихильника «дзену» Догена (1200–1253):

Цветы — весной,
Кукушка — летом.
И осенью — луна.
Холодный чистый снег — зимой.

Порівняйте свої висновки з поясненням самого письменника: «Можливо, невеликий вірш Догена здається європейцю примітивним, банальним набором образів пір року, але мене він вражає тонкістю, глибиною і теплом почуттів, у ньому “суть японської душі”».

VI. Домашнє завдання

Знати біографію Кавабата Ясунарі.

Прочитати повість «Тисяча журавлів» («Тисячекрилий журавель»).

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення.

- ◆ «Найбільше мені сподобалося... (запам’яталося, вразило...)»

УРОК № 46

Тема. Відображення національної етики та естетики в повісті Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів»

Мета: показати учням роль національних художніх традицій у розкритті ідейно-естетичного змісту повісті; розвинути вміння аспектного аналізу твору, навички естетичного дослідження; виховувати інтерес, толерантне ставлення до цінностей і традицій інших народів.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Ясунарі Кавабата належить до тих відомих представників літератури ХХ ст., творчість яких із кожним роком стає все популярнішою й набуває світового значення», — писав М. Федоренко, відомий політичний і культурний діяч, який особисто спілкувався з письменником.

Сьогодні працюватимемо над повістю Ясунарі Кавабата «Тисяча журавлів». Що ж з особливого у цьому творі японського письменника, чим він зачарував мільйони читачів, — про це будемо розмірковувати на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Розповідь учнів про письменника, про особливі види японської культури, світогляд японців

2. Обмін враженнями про прочитану повість Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів»

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Евристична бесіда, коментар учителя

— Японці більше, ніж інші народи, звернені «в себе», орієнтуються на особистісні фактори. Ця риса національної культури значною мірою обумовлена релігією — буддизмом, який стверджує, що кожна людина повинна зосереджуватися на власному духовному самовдосконаленні.

В оцінці ж інших людей японці найчастіше керуються тими враженнями, які виникають у процесі спілкування, що відповідає принципам філософії неосенсуалізму. «Як неосенсуаліст, Кавабата не відійшов від національних традицій, від класичного уявлення про прекрасне, хоча технічні прийоми модерністів використовував у деяких творах (наприклад, “Озеро”», — писав дослідник творчості І. Дзюб. Тому не можна сказати, що письменник був прихильником якоїсь однієї літературної школи.

Як показують результати досліджень у галузі етнопсихології, більшість японців інтелігентні, виховані, увічливі. Вони дуже вимогливі до чистоти, дисципліновані, із повагою ставляться до людей старшого покоління. Відданість, поклоніння батькам та обов’язок щодо них — специфічні риси японського менталітету.

Саме відданістю зумовлені міцні сімейні зв'язки, що склались між батьком і сином, героями повісті «Тисяча журавлів».

- ◆ Яке місце в житті Кікудзі посідають пані Оота, Фуміко, Тікако та Юкіко? Як пов'язані враження дитинства Кікудзі та його стосунки із цими героями?
- ◆ Яку роль у повісті відіграє перше враження людини? Залишається воно на все життя чи змінюється через певні обставини?
- ◆ З якими почуттями Кікудзі, Фуміко та Юкіко згадують і говорять про свої та чужі сім'ї? Як таке ставлення характеризує героїв?
- ◆ З якою метою автор вводить у твір образи давно померлих батька Кікудзі та пана Оота?

Традиційна мораль не дозволяє японцям бути відкритими душею, але вони з великим інтересом ставляться до спілкування (при цьому, щоправда, завжди уникають обговорення питань особистого характеру). Японці не терплять неповаги, оскільки людина, яка принижує, як і та, яку принижують, «втрачає обличчя».

- ◆ Якою мірою цієї традиції дотримуються герої повісті? Хто з них усе-таки «втратив своє обличчя», а хто зберіг? Завдяки чому?

Алессандро Валіньяно 1642 року писав: «Думаю, що у світі немає більше народу, який би ставився до власної гідності так вимогливо, як японці... Вони завжди обачні й ніколи не обтяжують інших своїми скаргами й нещастями. Вони з дитинства вчаться не розкривати своїх почуттів, бо вважають це безглуздом».

- ◆ Чи дотримувався автор цієї традиції, створюючи образи повісті?

У подружньому житті японців існують певні правила — уважають нормальним, якщо чоловік вступає в інтимні стосунки з іншими жінками. Дружина не докоряє чоловікові, тому що для японців виявлення недовіри є аморальним. Те, що в Європі вважається гріхом, у Японії — норма життя, і саме з такої точки зору слід сприймати дії, учинки, почуття героїв.

- ◆ Чи пов'язане, на ваш погляд, ставлення Кікудзі до жінок, з якими в його батька були стосунки, з такими поглядами, національною традицією японців?

Композиційна побудова повісті «Тисяча журавлів» пов'язана із традицією чайної церемонії. Саме із цього ритуалу в храмі давнього міста Камакура (де сам Кавабата жив тривалий час) і починається ознайомлення читачів із головними героями: Кікудзі та Юкіко, долі яких і становлять основу сюжету. Чайна церемонія — загальний

фон, а точніше, художня тканина, переплетіння «ниток» якої з'єднує минуле і теперішнє всіх персонажів.

Сутність чайного обряду — старовинної традиції, доведеної японською естетикою до рівня високого мистецтва, — полягає в тому, щоб дати можливість людині поміркувати над своїм життям, очистити душу від повсякденних турбот і суєти, нагадати про гармонійну єдність людини з природою та іншими людьми.

Існує чотири правила чайної церемонії:

- **гармонія.** Це умова існування, основа основ; постійність можлива лише тоді, коли є рівновага. Наслідуючи красу, людина вдосконалює себе та свої стосунки зі світом. Пошуки гармонії — призначення традиційного мистецтва японців;
- **чемність.** Вона передбачає щирість стосунків між людьми, співзвуччя сердець, «зустріч почуттів» не за правилами поведінки, а завдяки тому, що душа людини, яка потрапляє у світ краси та натуральності, прихиляється до добра. Чайний дім — це обитель миру та спокою, сюди немає доступу людям із поганими думками;
- **чистота.** Вона повинна бути абсолютною, починаючи від почуттів та думок, закінчуючи чистотою в буквальному розумінні;
- **спокій.** Головне в чайному домі — тиша і спокій, які необхідні для рівноваги духу, для бесіди «серцями».

Як неодноразово підкреслював сам Кавабата, його метою був не докладний опис чайної церемонії, а застереження від вульгаризації її сучасністю. Небезпека духовного знецінення давньої традиції у повісті йде від Тікако Курімото, яка «здобула собі неабияку славу вчительки чайної церемонії». Із нею пов'язані всі життєві труднощі головних героїв повісті. Колись Тікако була коханкою батька Кікудзі, який сьогодні по-дорослому осмислює свої дитячі спогади про неї. Пізніше ця жінка змогла увійти в довіру до його матері, ставши незамінною помічницею в родині Кікудзі, допомагаючи влаштовувати чайні церемонії і навіть прислужуючи на кухні, коли збиралися гості. Тікако опікає й уже дорослого Кікудзі, який утратив батьків. Вона впливає на розвиток його стосунків із нареченою Юкіко Інамурі й чинить перешкоди його контактам із пані Оота та її дочкою Фуміко. Тікако пересуває людей та їхні долі, як кухлі: спочатку вона підсуває Кікудзі Юкіко й відсуває пані Оота, потім відсуває її дочку Фуміко, урешті-решт відсуває і Юкіко, кажучи, що обидві дівчини вийшли заміж.

Слід зазначити, що на сторінках повісті чайний посуд і взагалі вся кераміка — вази, чашки і чайники — живуть немовби власним особливим життям, що пов'язане з минулим. Старовинні речі,

яким по кількасот років, відтіняють швидкоплинність людського існування, утілюють віковичну мудрість, нагадують про неминуці цінності.

Огорнений романтичним серпанком образ Юкіко, яка тримає в руках рожеву крепдешинову хустку (фуросікі) із зображенням журавлів, заповонив уяву Кікудзі від початку повісті. Він закохується в Юкіко, шукаючи в ній утілення своїх мрій. Іншу сюжетну лінію повісті становлять досить складні стосунки (у тому числі й любовні) Кікудзі з пані Оота та її дочкою Фуміко. Із пані Оота його пов'язують спогади про батька (який зближується з нею після Тікако). Оота-сан шукає в синові риси батька, люблячи його і шануючи пам'ять про останнього. Зближення з Кікудзі викликає в неї почуття провини, а сам Кікудзі відкриває в пані Оота не відомі йому раніше привабливі риси й краще розуміє почуття свого батька. Оота не чинить перешкод запланованому шлюбу Кікудзі з Юкіко. Однак піклування і співчуття самого Кікудзі до дочки Оота — Фуміко (після раптової смерті її матері від паралічу серця) і зближення з нею, а також наполеглива «турбота» Тікако про Кікудзі роблять дівчину із журавлями на фуросікі недосяжною мрією для юнака.

У японській символіці журавлі — символ надії, благополуччя й щастя. Малюнок із зображенням білосніжних птахів на рожевому тлі має глибокий смисл: героїня повісті повинна мати щасливу долю. Мрія про щастя взагалі є провідною ідеєю твору, але вона недосяжна.

2. Запитання і завдання для учнів

- 1) У чому полягає сутність чайної церемонії в сприйнятті японців?
- 2) З якою метою використав Ясунарі Кавабата чайну церемонію в композиційній побудові повісті «Тисяча журавлів»?
- 3) У чому значення назви твору «Тисяча журавлів»?
- 4) Як показана природа в повісті?
- 5) Яку роль відіграє символіка у творі? Назвіть символи і поясніть їх значення.
- 6) Охарактеризуйте образи жінок у повісті «Тисяча журавлів». Яка героїня вам найбільше сподобалася? Чому?
- 7) Які філософські проблеми вирішує Кікудзі?
- 8) Ваше ставлення до образу Кікудзі. Чим вам близький цей герой?

V. Домашнє завдання

Знати зміст повісті, уміти її аналізувати, характеризувати образи.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- На мою думку, європейці мали б у японців повчитися...
- Повість справила на мене...

УРОК № 47

Тема. Гармонія людини і природи — одна з головних проблем твору Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів». Вишукана простота стилю письменника

Мета: допомогти учням осягнути ідейно-художні особливості, естетичну вартісність твору письменника; розвивати навички аналізу художнього твору, висловлення своєї думки про прочитане; виховувати почуття поваги до національних особливостей інших народів, любов до природи, естетичний смак.

Обладнання: портрет письменника, видання його твору, ілюстрації до нього, краєвиди Японії.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Один із дослідників творчості Кавабата Ясунарі Д. Кін захоплено писав: «Ясунарі Кавабата — дійсно прекрасний романіст, для якого характерні простота й поетичність стилю, [він] майстер витонченої й глибокої думки, а його твори переповнені гарячими й часто бурхливими почуттями». Чи так це — переконаємося на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Формування вмінь і навичок учнів

1. Лекція вчителя

— В естетиці японського мистецтва уявлення про речі, а точніше, про «сумну принадність речей», відіграє значну роль. Деревя, квіти, каміння, кераміка сприймаються японцями як одухотворені образи, просякнуті настроями туги, співчуття, світлої печалі.

У літературній творчості, особливо в поезії, як і в мистецтві складання букетів (ікебани), як і в традиційному японському саду, немає нічого зайвого, але завжди є місце для уяви, натяк, певна незавершеність і несподіваність, що змушують працювати думку й почуття. Спираючись на традиційну японську естетику, Кавабата з допомогою «сумної принадності речей» передає своє ставлення до героїв: симпатії і співчуття, милосердя й ніжність, гіркоту і біль. Розкривати внутрішній світ героїв, робити їх живими й близькими для читачів людьми допомагають письменникові також і суто японське вміння споглядати, тонко розуміти природу та значення її впливу на душу людини.

Природа у творах Кавабата завжди посідає особливе місце. Життя природи й людини, на думку письменника, поєднані невидимими ланцюгами. Усвідомлення цього первісного невід'ємного зв'язку надзвичайно важливе для митця. З ним пов'язане і відчуття ритму цілісного світу, що дозволяє проникати в закони природи, жити з нею одним життям, не відступаючи від природного єства, не створюючи дисгармонії, дисонансу, розладу з нею, а значить, із самим собою. Рядки про природу створюють своєрідний фон, на якому розгортається життя героїв, проте нерідко природа стає одним із образів твору. Кавабата закликає вчитися в природи, проникати в її таємниці, він убачає в спілкуванні з природою шлях до морального й естетичного вдосконалення людини.

Зображена митцем природа прекрасна й велична; показуючи зміни в ній, автор відтворює порухи людської душі, тому майже всі твори письменника багатопланові, вони мають прихований підтекст. У повісті «Тисяча журавлів» природа немовби співчуває герою. Наприклад, через опис природи передається тривога Кікудзі перед невідомістю. Коли Кікудзі виглянув у сад, «по небу прокотився грім. Далекий і могутній, він насувався все ближче й ближче. На мить дерева в саду освітив спалах блискавки». Блискавка як думка і думка як блискавка — нерозривність цих понять допомагають авторові краще висвітлити образ Кікудзі, який переживає осяяння, знайшов потрібне рішення, певний вихід для себе. «І одразу зашумів дощ, — пише Кавабата. — Поступово грім відкотився далі». Дощ неначе змиває тривожні передчуття героя, очищує його душу, відкриває шлях до нового, чистого начала. «Кікудзі підвівся і зателефонував Фуміко». Розмовляючи з нею по телефону про дрібниці, Кікудзі ледь її слухав, перевівши розмову на головне:

— У нас тут справжня злива. А у вас?..

— Лле як із відра. Тільки-но так гримнуло, що я ледь не вмерла.

— Зате після дощу посвіжішає...

Слово «свіжий», «свіжість» означає не тільки стан природи після дощу, а й зміну внутрішнього світу героя.

В описі зустрічі персонажів використовується така ж сама символіка:

— Напевне, ви чули по телефону, як тут зранку шумів дощ?— спитав Кікудзі.

— Хіба по телефону почуєш? Я не звернула уваги. Дивно, невже можна почути, як шумить дощ у вашому саду?

В останній фразі цього діалогу застосовується прийом іносказання. Це речення слід розуміти так: «Хіба можна знати, що відбувається у вашій душі?»

У фіналі повісті символіка речей і природи зливається воедино. Уранці, після ночі з Фуміко, Кікудзі в саду перед чайним павільйоном піднімає друзки чашки, розбитої дівчиною напередодні. Із цією чашкою пов'язані стосунки чотирьох людей: батька Кікудзі з пані Оота і самого Кікудзі з Фуміко. «Кікудзі склав разом чотири великих уламки, і в його долоні з'явилася чашка. Тільки на її краю не вистачало шматочка. Кікудзі узявся його відшукати, та згодом полишив цю спробу». «Піднявши очі вгору, він побачив, що на сході поміж деревами сяяла одна велика зірка. “Скільки я вже не бачив ранкової зорі!”— подумав Кікудзі, дивлячись у небо, що по троху затягували хмари. Зірка виблискувала серед хмар і від того здавалася ще більшою, ніж була насправді... “Немає сенсу збирати черепки, коли на небі сяє зірка таким свіжим блиском”,— промайнуло в голові Кікудзі. І він кинув уламки на землю».

Фуміко, рішуче розбиваючи ввечері чашку, немовби обривала всі пута минулого, у яких безнадійно заплуталися ті, хто пив чай із цієї чашки до неї, пута, що не відпускали спогадів від тих, хто живе нині. Водночас дівчина переживала з приводу того, що Кікудзі може порівняти її чашку з іншою, кращою (тобто з Юкіко): «У вас є краще “сіно”,— прошепотіла вона». («Сіно» — чашка в стилі Сіно Сосіна, відомого майстра чайної церемонії.) Однак після незабутнього вечора Кікудзі й не думав порівнювати Фуміко з кимось іще. Вона стала для нього незрівнянною, стала самою долею. Проте, кинувши черепки на землю, Кікудзі, знову піднявши очі угору, ледь не скрикнув: «Зірки вже не було. Поки він збирав друзки, ранкова зірка сховалася за хмарою». Він знову підняв черепки. «Шкода було кидати чашку. Та й тут її могла побачити Тікако» (через яку все минуле виглядає гріховним і брутальним). Утративши зірку (Юкіко), Кікудзі все ж таки відчуває, що звільнився від «гідкої чорної пелени, що застила йому світ», символом якої в повісті є потворна родима пляма на грудях (тобто на душі)

Тікако. Невже його врятувало гріхопадіння чистої Фуміко? — розмірковує наодинці герой, згадуючи, як не опиралася Фуміко — «опиралася тільки її чистота». Кікудзі боявся, що цього разу прокляття торкнеться його душі, а вийшло навпаки: його душа неначе очистилася. Чиста хмарка Фуміко, що закрила зірку Юкіко й очистила душу самого Кікудзі, безслідно розтанула. Кікудзі ніде не може знайти дівчину, яка раптово зникла. Згадавши її слова: «Смерть йде за мною слідом», він відчуває, як дерев'яніють його ноги від жахливої думки: «Не можу повірити, що вона померла!» «Як же Фуміко могла померти, коли мене самого вона повернула до життя?» — із цим та багатьма іншими запитаннями залишає свого героя Кавабата у фіналі повісті. І вся природа, що також сумує разом із людиною, немовби відповідає на почуття Кікудзі в скорботній тональності.

У ліричній повісті «Тисяча журавлів» використаний давній естетичний принцип японського мистецтва — міябі (яскрава краса). Краса у творі показана всебічно: і як чуттева, земна краса, утілена в образі пані Оота, і як вишукана, вічна краса, уособлена в образі дівчини Юкіко, і як прихована, внутрішня краса, що втілена в образі Фуміко. Автор передає відчуття краси за допомогою особливого прийому — натяку (йодзю), який створює настрій, викликає «надпочуття», змушуючи працювати думку й уяву читача.

Повість «Тисяча журавлів» має глибокий гуманістичний смисл. Назва твору промовиста: тисяча журавлів — це символ чистоти та щастя, яких шукає кожна людина, інколи не здогадуючись, що вони поруч.

2. Знаходження в повісті інших прикладів єднання людини й природи

3. Робота над образами та художніми прийомами повісті (у групах)

Завдання групам

I група. Дослідіть образ Кікудзі.

II група. Дайте характеристику Фуміко та Юкіко.

III група. Зробіть аналіз образу Тікако.

IV група. Дайте характеристику художніх прийомів письменника, його стилю.

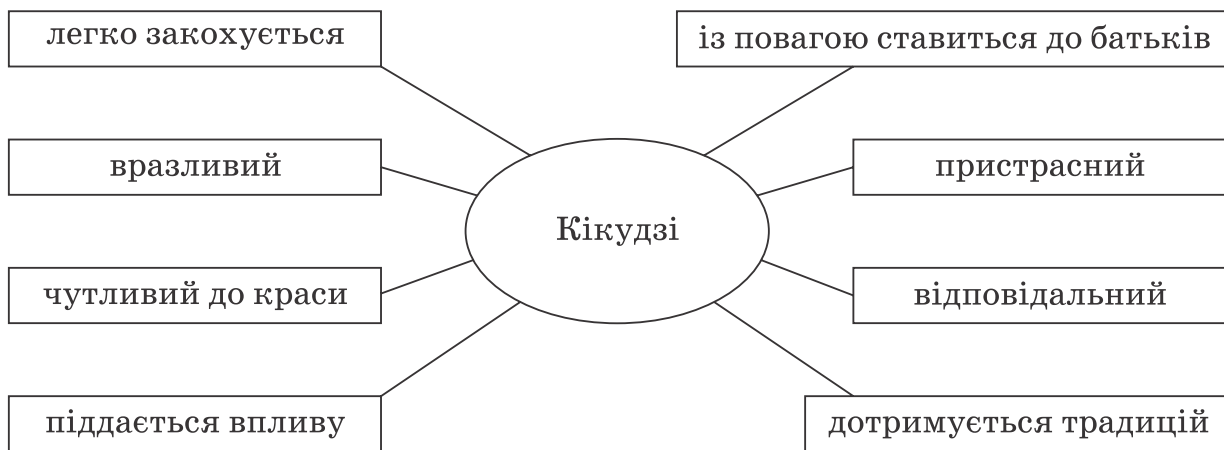
Матеріали для роботи I групи

Кікудзі часто згадує рожеве фуросікі Юкіко й на ньому — тисячокрилий журавель; він кохає дівчину, але вона йому здається

недосяжною. Від смерті Оота-сан минув рік, а юнака все мучать питання: чи винен він у її смерті, чи є і його провина в тому, що зникла Фуміко, що йому робити зі своїми почуттями до Юкіко. Але головне — він звільнився від впливу й пильного ока Тікако. Тепер він має жити. Остаточо ж допомагає йому відродитися Юкіко, яка, незважаючи ні на що, плекає їхні почуття.

«Тільки згадки про пані Ооту та Фуміко... забирали в нього сили. Вони спливали в його голові й починали пурхати, ніби мерехтливий метелик. Здавалося, він бачить, наче з темних глибин підсвідомості піднімається тінь із легкими крилами метелика. Певне, ці спогади були не приви́дом пані Ооти, а приви́дом його власної совісті».

Матеріали для роботи II групи

Характеристика Фуміко й Юкіко

Фуміко	Юкіко
<i>Спільне</i>	
Красиві молоді дівчата, чисті, свіжі, ніжні, поважають батьків, дотримуються традицій, віддаються почуттям, живуть ними	
<i>Відмінне</i>	
Дуже сильна духом, здатна до самопожертви, пережила багато життєвих злигоднів, бере на себе відповідальність за добру пам'ять про матір, раніше оберігала її щастя	Росла в дружній, доброзичливій родині, освічена, більш сучасна, близька до європейського способу мислення (економічного)

Матеріали для роботи III групи

Тікако Курімото — хазяйка чайного павільйону, берегиня чайної церемонії. Жінка була коханкою пана Мітані, батька Кікудзі.

Хлопчика лякало те, що в нього може бути брат або сестра з такою жахливою плямою, яку він бачив на тілі цієї жінки. «З Тікако відбувалися певні зміни. Уже роки за два-три після того, як він побачив її вроджену пляму, вона ніби стала більш схожа на чоловіка, а не на жінку, а останнім часом зовсім перетворилася в істоту невідзначеного роду». Неодноразово вона ще відвідуватиме будинок його батька, щоб слідкувати за паном Мітані, оскільки той опікується пані Оота, допомагаючи їй після смерті чоловіка продати чайний посуд. Тікако принижує гідність пані Оота, навіть мати Кікудзі просить її оговтатись і не пускати в хід свого отруйного язика.

Тепер вона намагається бути корисною хоча б Кікудзі: знайомить його з донькою Інамура Юкіко. Вона нахабно, жахливо, цинічно переслідує пані Оота і, коли та накладає на себе руки, не може й тут стриматися й перемиває їй кістки. Здивований її словами, Кікудзі запитує: «Виходить, це ви її вбили?» І отримує відповідь: «Вважайте, що я. Я звикла грати роль шахрайки. Ваш батько й цінував у мені саме те, що я вміла завжди прекрасно виконувати цю роль...»

Тікако згодом буде плести вигадки й щодо одруження Юкіко, Фуміко... А Кікудзі перебуватиме під впливом Тікако.

Матеріали для роботи IV групи

Художні прийоми

- Прийом контрасту:

Кікудзі вражений, захоплений Юкіко. Він думає, що не може одружитися з нею, адже вона така чиста, як джерельце, як сонячний промінчик, а він у порівнянні з нею — брутальний, бридкий.

Прийом контрасту використано для того, щоб читач міг побачити різницю між життєвими настановами кожного, як між світлом і тінню, між днем і ніччю. Тікако не може закрити собою ні Фуміко, ні Юкіко, ні пані Оота.

На початку повісті: на горищі «безсоромно шурхотіли пацюки, а біля самої галереї цвіло персикове дерево»;

- яскрава художня деталь — рожевий фурсікі Юкіко з тисячекрилим журавлем;
- гармонійне поєднання природи з почуттями та настроями героїв;
- опис чарівності предметів побуту, мистецтва;
- історичні натяки, літературні посилання, поетичні образи майстрів художнього слова тощо;
- місцевий колорит (*навести приклади*);
- вставні конструкції — лист-щоденник Фуміко.

4. Підсумок учителя

— Для культури кожного народу характерними є традиції, у яких відбивається складне духовне життя нації. У Японії одна з таких — чайна церемонія тядо, що втілює мистецтво життя, сформоване віками й збережене як перлина національної культури.

У повісті «Тисяча журавлів» тядо — це й оповідне тло твору, і його ідея. «Зустріч за чаєм — та сама зустріч почуттів», — пише Кавабата Ясунарі. Прагнучи до об'ємності психологічної характеристики героїв, митець виявляє їхню естетичну причетність до чайного обряду.

Пильна увага до внутрішнього стану образів-персонажів, яка проходить через призму авторського життєвого й творчого досвіду, — основа художнього стилю Ясунарі Кавабата.

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи за темою: «Творчість А. Камю, Е. Хемінгуея, Кавабата Ясунарі».

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше враження справив (справила) на мене образ (епізод, думка, деталь)...

УРОК № 48

Тема. Контрольна робота за темою «Творчість А. Камю, Е. Хемінгуея, Кавабата Ясунарі»

Мета: повторити й узагальнити знання учнів; виявити рівень їх знань із метою контролю та корекції; розвивати пам'ять, зв'язне мовлення, образне та логічне мислення, уміння висловлювати свої думки, обґрунтовувати їх прикладами з текстів; виховувати найкращі людські якості.

Обладнання: тестові завдання.

Тип уроку: контролю та корекції знань, умінь і навичок учнів.

ХІД УРОКУ

I. Оголошення теми й мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

II. Контроль і корекція знань, умінь і навичок

1. Інструктаж до виконання тестових завдань

2. Виконання контрольної роботи (виконуються всі завдання)

ТЕСТИ

Варіант I

Початковий і середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал)

- Чума в однойменному романі А. Камю — це символ:
  - хвороби;
  - фашизму;
  - стихійного лиха;
  - усесвітнього зла.
- Сантьяго з повісті-притчі Е. Хемінгуея «Старий і море» після пригоди снилися:
  - леви;
  - дружина;
  - велика риба;
  - гарний корабель.
- Позначте, хто в повісті Кавабата Ясунарі є втіленням потворного в зовнішньому й у внутрішньому світі:
  - Юкіко;
  - Фуміко;
  - Тікако;
  - пані Оота.
- Продовжте речення.
«Екзистенціалізм — це ...».

Достатній рівень

(Кожна правильна відповідь — 2 бали)

- Розкрийте значення образу лікаря Ріє з роману А. Камю «Чума».
- Опишіть філософію *тядо* і роль чайної церемонії у творі Кавабата Ясунарі «Тисяча журавлів».

Високий рівень

(Максимально — 4 бали)

Напишіть твір на одну з тем (за вивченими творами та власними спостереженнями).

- «Трагічне безсилля людини та її нездоланність»;
- «Журавлі, яких людина шукає все життя».

Варіант II

Початковий та середній рівні

(Кожна правильна відповідь — 1 бал)

- Чому Ріє, герой роману А. Камю «Чума», уважав, що «будь-яка радість — під загрозою»?
  - Людина не може перемогти всесвітнє зло;
  - бо чума забрала його найкращих друзів та однодумців;
  - бацили чуми ніколи не щезають;
  - людину постійно мучитимуть страхи пережитого.

Обладнання: карта світу, портрет письменника, видання творів, ілюстрації до біографії, краєвиди Колумбії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Аналіз контрольної роботи

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Я — реаліст, адже вірю, що в латинській Америці все можливо, все реальне... і ця форма реальності може дати дещо нове всесвітній літературі», — сміливо заявляв Габріель Гарсія Маркес — колумбійський письменник і публіцист, лауреат Нобелівської премії 1982 року, один із найяскравіших представників «магічного реалізму». «Фантастичне й реальне в його книжках перемішані, сплавлені одне з одним. Найневірогідніше <...> відбувається у звичайному, тривіальному оточенні.

Вторгнення фантастичного всупереч усім традиціям не супроводжується барвистими ефектами, а оформляється, як найприродніша річ на світі, що ні в кого не викликає здивування», — зазначав літературознавець Д. Затонський.

Про видатного колумбійця та його магічні твори ми й вестимемо мову на уроці.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Актуалізація опорних знань

Повідомлення учня про Колумбію ХХ ст. в супроводі ілюстративних матеріалів

V. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Лекція вчителя

— Габріель Гарсія Маркес (народився 1928 року) — один із найвідоміших письменників сучасності, найяскравіший представник літератури «магічного реалізму». Він народився 6 березня 1928 року в провінційному колумбійському містечку Аракатака поблизу річки Магдалени. Батько майбутнього письменника, добра й чуйна людина, був телеграфістом. Серед головних чинників та життєвих обставин, що визначили світогляд і коло творчих інтересів письменника, він згодом підкреслить благотворний вплив материних батьків, у родині яких виховувався (його бабуся Транкіліна

знала безліч неймовірних історій і була неперевершеною оповідачкою; дідусь Ніколас, полковник у відставці, учасник громадянської війни 1899–1903 рр., був мужньою і доброзичливою людиною). Значну роль відігравала й фантастична атмосфера місцевості, де він жив, історія та побут якої овіяні численними міфами та легендами.

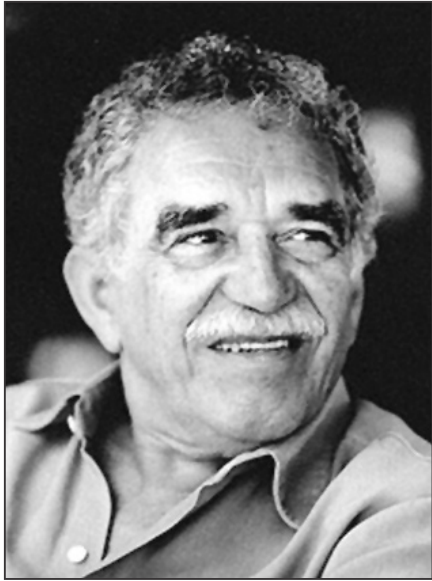
Смерть діда 1936 року змінила дивовижний, іноді фантастичний світ дитинства Гарсія Маркеса: він переїхав з рідної Аракатаки до міста Сапакіри, де вчився в інтернаті. Саме тут спогади дитинства й туга за рідною домівкою спонукали хлопчика взятися за перо — він почав писати.

З 1946 року Гарсія Маркес — студент юридичного факультету в Боготі — столиці Колумбії. У Санта-Фе-де-Богота (повна назва столиці) 1947 року вийшло друком перше оповідання письменника, хоч автор ще не мав чіткої певності щодо майбутньої літературної кар'єри.

1948 року, у зв'язку зі складною політичною ситуацією у столиці, Гарсія Маркес змушений покинути улюблене місто та переїхати до Картахени. Тут він ще деякий час займався юриспруденцією, але згодом переключився на журналістську діяльність: 1950–1954 рр. — Гарсія Маркес — репортер із розділу хроніки. З 1954 року він знов у Боготі вже як журналіст.

Письменник давно мріяв побувати в Європі, і його мрія нарешті здійснилася: як кореспондент газети «Ель Еспектадор» Гарсія Маркес працював спочатку в Римі, а пізніше переїхав до Парижа.

Серйозно до своїх ранніх занять літературою Гарсія Маркес ще не ставився, жартома зазначаючи, що перші оповідання написав із метою розвіяти скепсис критика і романіста Саламея Борди щодо спроможності молодого колумбійського покоління висунути зі своїх рядів власних письменників. Перші художні публікації Гарсія Маркеса справді не були вдалими. Це насамперед стосується його повісті «Опале листя» (1951), у якій він змалював вигадане містечко Макондо, що нагадує реальне містечко його дитинства Аракатаку. Цей твір був знаменний ще й тим, що започаткував одну з провідних тем усієї подальшої творчості письменника, а саме — тему самотності, відчуженості людини у світі. Подальша його письменницька кар'єра зазнавала як успіхів, так і тимчасових занепадів. За одне із оповідань «Якось після суботи» (1955) Гарсія Маркес отримав національну премію Колумбії. Письменницька слава прийшла до Гарсія Маркеса 1967 року, коли з'явився роман «Сто років самотності», що мав

Габріель Гарсія Маркес

неймовірний успіх і був поставлений критиками за глибиною ідейного задуму і рівнем художньої досконалості в один ряд із сервантесівським «Дон Кіхотом». У романі, нав'язаному біографічними образами дитинства, а також історичним контекстом життя країни, змальовані шість поколінь роду Буендіа — від його заснування й до повного виродження. Причиною цього виродження стала замкнутість, ізольованість героїв від часу та проблем, якими живуть решта людей, а в більш глибокій смисловій перспективі роману вимирання роду Буендіа символічно знаменує деградацію, духовний занепад людства, яке все більше інди-

відуалізується й усамітнюється, утрачаючи ту духовну єдність, ту солідарність, яка виступає основною запорукою виживання й розвитку. Саме у зв'язку з романом Гарсія Маркеса «Сто років самотності» з'явився й термін «магічний реалізм».

Ще одна магістральна тема творчості Гарсія Маркеса — це проблема влади, її філософського і психологічного обґрунтування та причин переродження в некеровану законами й мораллю деспотичну тиранію. Ця тема проходить через чимало творів письменника, з яких у першу чергу слід назвати збірку «Незвичайна і сумна історія про довірливу Ерендиру та її жорстоку бабцю» (1972), роман «Генерал у лабіринті» (1989) і головний, за визначенням самого письменника, роман «Осінь патріарха» (1975).

Значний внесок письменника в розвиток латиноамериканської літератури ХХ ст. був відзначений 1982 року Нобелівською премією «за романи й оповідання, у яких фантазія та реальність, поєднуючись, відображають життя і конфлікти цього континенту». Основними стильовими рисами творів Гарсія Маркеса є взаємопроникнення латиноамериканської культури з мотивами й образами індіанської, негритянської та іспанської міфології, експресивний метафоризм, тяжіння до символічних узагальнень та притчової манери оповіді, лаконізм і «снайперська точність мовлення».

Одне з найцікавіших оповідань Гарсія Маркеса — «Стариган із крилами» (1968).

Хто може визначити межу, за якою закінчується абсурд реальності й починається фантазія будь-якого письменника? З одного

боку, життя таке різноманітне, що в ньому трапляються дивовижні збіги обставин чи просто ситуації, які не вкладаються у звичні рамки, а з іншого — хіба завжди письменники-реалісти свідомо дотримувалися фактів? Художнє слово тим і відрізняється від документа, що воно завжди тяжіє до певного узагальнення, реалістичні твори можуть містити в собі і символічний зміст, але невідомою є відповідь на запитання про те, що саме вважає реальністю митець. Для атеїста Бог — вигадка, для вірянина — частина дійсності. Крім того, не слід плутати реалізм зображуваного факту з реалізмом ідеї: вони часто не збігаються. Символічні твори можуть напрочуд влучно відобразити реальні тенденції та сутність явищ або навпаки: реалістичні на поверхні можуть виявитися відвертою брехнею.

«Я реаліст, — казав про себе Габріель Гарсія Маркес, — бо вірю, що в Латинській Америці все можливе, усе реальне... І вважаю, що завдання письменника полягає в тому, щоб домогтися відповідності між літературою та дійсністю». Хоча ці слова стосуються роману «Сто років самотності», вони є справедливими для всієї творчості цього письменника.

Реалізм Маркеса — у внутрішній правдивості. А от щодо фантастичного компонента... Краще розглянути це на конкретному прикладі.

Кожний вірянин упевнений в існуванні янголів. Принаймні теоретично. Чому б янголу не завітати на землю? У Біблії ми неодноразово чули про такі випадки. То фантастична ця історія чи ні? Важко відповісти однозначно. Але події оповідання «Стариган із крилами», що відбуваються навколо цієї надзвичайної, але не такої вже фантастичної для вірян події, — цілком реальні.

Як сучасна людина реагуватиме на диво? Безперечно, саме так, як це робили люди, які побачили старигана з крилами: для одного це лише видовище, другий не йме віри очам, хоч і намагається пояснити це явище, а загалом диво виявляється зайвим у буденному житті.

Пригадаємо деякі біблійні сюжети. Янголи та святі, перевіряючи моральний, духовний стан людей, набували часом більш аніж скромного вигляду. Але ставлення людей до них вирішувало подальшу долю цілих міст і навіть народів: одні отримували нагороду, інші — покарання. Перед знищенням Содому й Гоморри, наприклад, людей також випробували.

Старий і немічний янгол нічого не дарує, нікого не карає і навіть нічого не пророкує. А може, й пророкує, але ніхто не розуміє його мови. Навіть священик не бажає визнавати в янголі янгола

(хоч і не заперечує відверто такої можливості). Він лише застерігає не поспішати з висновками тих, хто й так особливо не поспішає, бо «якщо крила не можуть слугувати головною ознакою різниці між яструбом і аеропланом, то ще менше за цим можна розпізнати янгола», бо, мовляв, у його зовнішності недостатньо гідності. При цьому він насправді просто не бажає брати на себе відповідальність за те, щоб визнати диво дивом, шле листи до вищої інстанції, де також починають ухилятися від остаточної відповіді, надсилають відписки з додатковими запитаннями — і так триває аж до зникнення янгола.

А як ставляться до дива — янгола — звичайні люди? Пелайо тримає його в курнику: коли (за допомогою янгола) одужує його дитина, він готовий відпустити «старигана з крилами», але цікавість сусідів та родичів виявляється сильнішою за диво: він забуває про добрі наміри й торгує видовищем. Янгол, утілення, духовного, стає засобом збагачення. Коли вистава набридає оточуючим, янгол просто дратує випадкових господарів. Вони не відчують навіть вдячності, хоча значно поліпшили своє матеріальне становище: «На зібрані гроші вони збудували великий двоповерховий будинок, з балконами та садом, зробили скрізь високі пороги, щоб взимку до будинку не проникали краби, а вікна забрали залізними решітками, щоб не проникали янголи». Їм не потрібно диво. Приземленість світосприйняття не дозволяє їм осягнути непересічність того, що відбувається.

«Янгол був єдиним, хто не брав участі в подіях, яких був причиною», — пише Маркес. Якщо мотивація всіх людей, які бачили янгола, зрозуміла, то саме його бездіяльність може здатися дивною. Але в цьому криється головний філософсько-етичний сенс оповідання, що стає зрозумілим, якщо спробувати знайти пояснення цій бездіяльності. Люди, які оточують янгола, настільки поринули в буденність, що навіть не заслуговують на покарання (про нагороду взагалі не йдеться). Не лише посланця вищих сил, а навіть живу істоту, рівну собі, не бачать вони в янголі, але роблять це швидше через душевну обмеженість, ніж зі злої волі, якої також нема. Вони не розуміють, що роблять, — і янгол просто летить від них, позбавляє дива своєї присутності, бо вони не варті цього дива. А разом із ним іде від людей щось чарівне й важливе, чого вони не розпізнали й не збагнули.

Хіба це не реальність нашої сучасності? Можливо, варто замислитися, скільки важливого ми втрачаємо, навіть не помічаючи, що диво було поруч і що взагалі було диво?

2. Робота зі словником літературознавчих термінів

(Учні записують визначення в зошити.)

Магічний реалізм — умовна назва модерністської течії в літературі Латинської Америки. Термін увів А. Карпентьєр, який разом із Г. Гарсія Маркесом, Х. Кортасаром, М. А. Астуриасом був одним із найяскравіших представників цієї течії. Для літератури «магічного реалізму» характерні звернення до народного міфологізму, широке змалювання національних традицій, оригінальне переплетіння чарівного, що притаманне міфам, і побутового, сучасності та історії.

VI. Закріплення знань, умінь і навичок

1. Складання психологічного портрету Г. Гарсія Маркеса

2. Коментування вислову Г. Гарсія Маркеса:

«Ми народжуємося й живемо у світі фантастичної реальності»

3. Самостійна робота (у парах)

Складіть по три питання для інтерв'ю з письменником і дайте на них відповіді.

(Найцікавіші висловлювання учні озвучують для всього класу.)

VII. Домашнє завдання

Знати біографію письменника.

Прочитати роман «Сто років самотності».

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про історію створення роману.

VIII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Мене зацікавило...

УРОК № 50

Тема. Алегоричний сенс зображення історії родини Буендіа в художньому часі й просторі роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»

Мета: допомогти учням зрозуміти зміст, ідейно-художні особливості твору, сприйняти алегорію; розвивати навички виділення ключових епізодів, характерних деталей, рис «магічного реалізму»; уміння висловлювати думки з приводу прочитаного, почутого; виховувати інтерес до літератури, до проблем, порушених автором у творі, гуманізм.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Учитель. У Нобелівській промові «Самотність Латинської Америки» Габріель Гарсія Маркес говорив: «Сподіваюсь, що саме ця фантастична реальність, а не лише її літературне зображення, привернула увагу Шведської Академії. Реальність, що існує не лише на папері, а та, що оточує нас, і щодня невпинно сіє поміж нас смерть; реальність, яка живить невичерпне джерело творчості, сповнена страждань й краси, задля якої й виступає тепер перед вами далеко від улюбленої батьківщини, позначена милістю долі. Поети й жебраки, музики й пророки, воїни й злодії — усі ми, діти цієї неприборканої реальності, навряд чи потребуємо допомоги уяви. Навпаки, труднощі в тому, що звичайних засобів для зображення нашого життя нам не вистачає. У цьому, друзі, сутність нашої самотності». І далі письменник застерігає європейців, що їм не слід міряти тією самою міркою народи Латинської Америки, їхню історію з ними самими. І пропонує згадати, що Європа теж пройшла кривавий шлях варварства, воєн, непорозумінь, перш ніж стала цивілізованою. Як бачимо, слово «самотність» у Маркеса багатозначне, дуже містке й навіть алегоричне. Про це й поговоримо на сьогоднішньому уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку**III. Актуалізація опорних знань****1. Розповідь учнів про життя і творчість Г. Гарсія Маркеса**

2. Пояснення літературознавчого терміна «магічний реалізм»

3. Обмін враженнями про роман Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»

4. Переказ сюжету твору

Орієнтовний зміст переказу

На перших сторінках роману Гарсія Маркес розповідає про засновника роду Макондо — Хосе Аркадіо Буендіа та його дружину Урсулу Ігуаран. Вони були двоюрідними братом і сестрою та побралися всупереч попередженням батьків. Проте страх, що від їхнього шлюбу може «народитися дитина з поросячим хвостиком», змусив Урсулу й після весілля зберігати цнотливість. Така поведінка Урсули дала привід Пруденсіо Агіляру, їхньому односельцю, смертельно образити Хосе Аркадіо, що призвело до трагічних наслідків: Хосе Аркадіо його вбив. Гнаний докорами сумління та рятуючись від кровної помсти, Хосе Аркадіо забрав дружину й утік із рідного дому та заснував нове селище, яке було ізольоване від навколишнього світу. У подружжя народилися сини — Хосе Аркадіо й Ауреліано, а значно пізніше — донька Амаранта.

Засновник роду Хосе Аркадіо Буендіа під впливом Мелькіадеса захоплюється алхімією. Він намагається відшукати філософський камінь, вилучити з надр землі золото за допомогою магніту, винайти вічний двигун. Через неприборкану уяву Хосе Аркадіо втрачає почуття реальності, впадає «в стан вічного марення, від якого йому вже не судилося звільнитися». Хосе Аркадіо потрощив усе у своїй лабораторії, і його було прив'язано до каштана. Ще раніше він спробував прокласти дорогу в зовнішній світ, щоб у селище прийшла цивілізація. Проте він обрав шлях, який привів до моря.

Урсула почала виготовляти солодоці, які користувалися значним попитом, і в дім прийшов достаток. Її старший син Хосе Аркадіо, якого зовсім юним звабила Пілар Тернера, злякався, що стане батьком, подався геть із циганами, Урсула вирушила на пошуки сина. Сина не знайшла, але проклала дорогу у великий світ і привела із собою цілий натовп людей, які оселилися в Макондо. Так Макондо перетворилося на містечко, розташоване на торговельному шляху.

Перед тим як Макондо стало жити за новим, історичним часом, його мешканці перехворіли загадковою хворобою, що починалася з безсоння і призводила до втрати пам'яті. Борючись із цією епідемією, люди підписували предмети: «стіл», «стілець», «годинник», «двері», «стіна». На шию корові почепили табличку: «Це корова,

її потрібно доїти щоранку, щоб мати молоко, а молоко потрібно кип'ятити, щоб змішувати з кавою і мати каву з молоком». Біля входу в містечко вивісили плакат із назвою «Макондо», а на центральній вулиці встановили оголошення, яке нагадувало людям: «Бог є». Автор пише, що хвороба прийшла з індіанських країв, тобто натякає на те, що люди забули про руйнування старовинної цивілізації Америки європейськими завойовниками.

Урятував макондівців від несподіваної напасти Мелькіадес, який устиг побувати навіть на тому світі й повернувся назад. Вінвилікував мешканців містечка чудовим еліксиром і оселився в Макондо назавжди. Він почав заповнювати зашифрованими записами свої пергаменти, у яких віщував долю роду Буендіа.

Про те, що макондівці прилучилися до історії, сповіщає така деталь: Хосе Аркадіо Буендіа встановив на кожному будинку годинник із музикою. Після смерті Мелькіадеса (він потонув) починається зміна поколінь.

На цей час у домі Буендіа підросли Ауреліано, Амаранта та прийомна дочка Ребека. Тут виховуються також позашлюбні сини від Пілар Тернери, бо Хосе Аркадіо Буендіа (голова роду) не міг допустити, щоб нащадки роду Буендіа були покинуті напризволяще. Хлопчиків нарекли Хосе Аркадіо (щоб не плутати з батьком, його називали просто Аркадіо) та Ауреліано (молодший). Усі діти, усупереч побоюванням Урсули, були цілком нормальними. Проте, починаючи з другого покоління, у них виявляється спільна риса — схильність до самотності, яка стане спадковою.

Незгоди оселилися в домі Буендіа, коли Амаранта та Ребека закохалися в учителя музики і танців італійця П'єтро Креспі. Він віддав перевагу Ребеці, і вони вирішили одружитися, через що Амаранта зненавиділа сестру. Проте зовсім несподівано Ребека, вражена чоловічою силою блудного сина родини Хосе Аркадіо, який повернувся додому після того, як «шістдесят разів обійшов земну кулю», бере шлюб із ним, а не з італійцем. І хоч вони не були насправді братом і сестрою, Урсула не могла змиритися з одруженням сина й доньки, убачаючи в цьому неповагу до родини, тому молоді змушені були назавжди залишити рідний дім.

Ауреліано одружився з Ремедіос Москоте, чарівною донькою корехідора — голови міста, якого прислав уряд після того, як Урсула відкрила дорогу до інших поселень. Ремедіос наділена щасливою вдачею: вона любить усіх, піклується і про родоначальника сім'ї Хосе Аркадіо Буендіа, який втратив розум і жив під каштаном. Вона принесла в дім Буендіа радість і втіху. На горі всій родині юна Ремедіос померла від пологів.

Згодом П'єтро Креспі, який став своєю людиною в домі Буендіа, покохав Амаранту і запропонував їй руку і серце. Але горда Амаранта, пам'ятаючи про його колишній намір побратися з Ребекою, відмовила йому. Нещасний П'єтро Креспі наклав на себе руки.

Громадянська війна в Макондо розпочалася несподівано. У країні при владі перебували консерватори. Та коли в містечко прибув корехідор Аполінар Москоте, услід за ним з'явився представник «лівої опозиції» — терорист Аліріо Ногера. Спочатку макондівці байдуже ставились до політики, а молодший син Хосе Аркадіо Буендіа — Ауреліано — хоч і співчував лібералам, бо його обурювали зловживання консерваторів, не міг «зрозуміти таких крайнощів, як розв'язання війни». Проте дон Москоте під час виборів, щоб забезпечити перемогу консерваторам, підмінив бюлетені, а потім, побоюючись невдоволення макондівців, викликав урядові війська. Так у Макондо було встановлено воєнний режим, і обшуки та розстріли на площі стали звичними подіями. Солдати забили на смерть доброго падре Никанора та нещасну жінку, покусану скаженим собакою. Ауреліано підняв повстання, розстріляв гвалтівників і пішов із Макондо, приєднавшись до війська лібералів.

Мрійник, ювелір і поет Ауреліано Буендіа став уславленим, але непомірно честолюбним полководцем; війна розбестила його, отруїла йому душу, перетворила на жорстокого диктатора. Тепер «усюди, де б він не з'являвся, його ад'ютанти окреслювали крейдою на підлозі коло, вступати в яке дозволялося лише йому одному. Стоячи в центрі цього кола, полковник Ауреліано Буендіа короткими категоричними наказами вирішував долю світу». Полковник утратив відчуття родини і любов до батьківщини, якою було для нього Макондо, він «заплутався в пустелі самотності».

Несподівано в житті Ауреліано настав трагічний перелом. Коли полковник Герінельдо Маркес заявив, що боротьба ведеться тільки за владу, а відмова від програми ліберальної партії є зрадою, Ауреліано Буендіа прийняв рішення розстріляти свого давнього друга. Але напередодні страти до полковника прийшла Урсула. «Ти чиниш те, що чинив би, якби народився зі свинячим хвостиком», — каже вона синові. І попереджає: якщо він здійснить свій намір, вона його розшукає, де б він не був, і вб'є власними руками. Вирок матері — це вирок роду. Тому Ауреліано скасував свій наказ, відмовився від честолюбних планів і спробував укласти мир. Проте, щоб зупинити насильство, він змушений розпочати нову війну. Ціною численних жертв Ауреліано «завоював поразку». Відчуваючи ненависть до самого себе, він підписує акт капітуляції, а потім робить невдалу спробу покінчити з життям. Полковник

повинен був «вивалятися, як свиня, в гною слави», щоб зрозуміти безглуздість свого життя. Він повернувся в рідний дім і знову зайнявся виготовленням ювелірних виробів. Ця праця вимагала граничної уваги й відволікала його від спогадів про війну.

Війна занапастила також душу племінника полковника Ауреліано — Аркадіо, якого дядько залишив в Макондо при владі. Дбаючи тільки про себе, Аркадіо зловживав владою, брав хабарі, витрачав казенні гроші на будівництво власного будинку та віденські меблі. Через свою жорстокість він «перетворився на найнелюдянішого із правителів, яких бачило Макондо». Після того як Аркадіо вчинив розправу на доном Москоте і його родиною, Урсула, палаючи від сорому, побила онука. Тепер і вона себе відчула «страшенно самотньою». А Аркадіо став жертвою несправедливої війни. Війна його розбестила й призвела до загибелі: він був розстріляний консерваторами. Після смерті Аркадіо Урсула забрала у свій дім його дружину Санта Софію де П'єдад та їхніх дітей — доньку Ремедіос, яку пізніше стали називати Прекрасною, і синів-близнюків Хосе Аркадіо Другого й Ауреліано Другого.

За роки тривалої війни в родині Буендіа відбулися й інші зміни. Помер засновник роду Хосе Аркадіо Буендіа. У власному домі вбито Хосе Аркадіо, чоловіка Ребеки (хто це вчинив, залишилося невідомим). Після загибелі Хосе Аркадіо Ребека прирекла себе на самотництво.

Незабаром Макондо спіткало нове лихо — північноамериканська бананова кампанія. До Макондо прибув сеньор Джек Браун, а з ним адвокати, топографи та наймані вбивці, які замінили поліцейських.

«Грінго» (так називають в Латинській Америці північних американців) хазяйнували в місті, зневажаючи його мешканців. Коли дитина ненароком облила лимонадом мундир одного із непроханих прибульців, то її і діда, який хотів порятувати онука, було позвірячому вбито. Полковник Ауреліано вирішив розпочати ще одну війну, щоб знищити режим, який віддав країну на поталу чужинцям. Тільки ніхто, навіть Герінельдо Маркес, не підтримав старого полковника, і йому залишилося терпляче чекати на смерть.

А тим часом у Макондо виросло нове містечко з білими котеджами, пальмами, басейнами. Для робітників збудовано дерев'яні бараки. З прибуттям чужинців змінився й спосіб життя макондівців. Прагнучи швидко й легко розбагатіти, займаючись тільки підприємництвом, вони втратили любов до землі, до праці.

«Бананова лихоманка» визначила долю правнуків Урсули — близнюків Ауреліано Другого і Хосе Аркадіо Другого.

Ауреліано Другий, життєрадісний, легковажний гультьяй, розбагатівший завдяки своїй коханці Петрі, обклеїв кредитними білетами стіни родового дому. На відміну від дружини Фернанди, шокованої вульгарністю «грінго», Ауреліано Другий звикся з ними, улаштував бенкети, турніри ненажер, прагнувши утопити у вині відчуття самотності.

Фернанда дель Карпіо — спадкоємиця зубожілої аристократичної родини. Вона принесла із собою в дім Буендіа золотий нічний горщик із гербами — символ колоніальної доби. Її ім'я іронічно натякає на легендарного героя іспанських лицарських романів XIV ст. Бернандо дель Карпіо на прізвисько Могутній Боець. Фернанда — сувора, властолюбна жінка, яка з дитинства мріяла стати королевою. Безмежна гордість штовхає її на страшні, жорстокі вчинки. Дізнавшись, що її донька Ремедіос закохалась у простого робітника Маурісіо Бабілонья, Фернанда найняла вбивцю, і той убив Маурісіо. Дочку вона відіслала до монастиря. Коли ж черниця привезла немовля, розлючена бабуся не втопила його тільки через страх перед Богом.

Фернанда, чиї руки були створені лише «для гри на клавікордах і плетіння погребальних вінків», установила в домі нові порядки, заборонивши виготовляти й продавати солодоці. Уже й Урсула разом із нею почала мріяти про те, щоб син Фернанди й Ауреліано Другого — Хосе Аркадіо — став Папою Римським. Усе це обурило полковника Ауреліано: «Ми перетворюємось на аристократів. Так, ми знову підемо війною на консерваторів, тільки тепер для того, щоб посадовити на їхнє місце короля».

«Прогрес, що намітився після того, як містечко Макондо прилучилося до історії, виявився ілюзорним. Недарма ще засновник роду Хосе Аркадіо Буендіа дійшов висновку, що «машина часу зіпсувалась», а Урсулі здавалося, ніби «час по колу крутиться». Адже спочатку макондівці жили і працювали єдиною сім'єю; їхні будинки були розташовані так, щоб на кожен падала однакова кількість сонячних променів; вони відчували себе рівними й незалежними. Тому перший наказ корехідора — пофарбувати фасади будинків у блакитний колір на честь річниці національної незалежності — Хосе Аркадіо Буендіа сприйняв як особисту образу.

А із зовнішнього світу до Макондо прийшли, крім «благ» цивілізації (будинки розпусти, азартні ігри, магазин механічних іграшок та кінематограф), ще й насильство, брехня.

Тільки один із Буендіа протестує проти чужоземного володарювання. Це другий із близнюків — Хосе Аркадіо Другий. Ще в дитинстві він бачив, як розстрілювали людину, і це вразило його. Він

виріс «сумним чоловіком з якимось сумним виразом обличчя». Хосе Аркадіо шукав порятунку від самотності то в релігії, то у боях півнів, порушуючи заборону Хосе Аркадіо Буендіа. Усі його вчинки і витівки обумовлені духом протесту. Він улаштувався наглядцем на бананову плантацію. Проте, зіткнувшись із каторжними умовами праці й беззаконням, Хосе Аркадіо перейшов на бік робітників і очолив їхню профспілку.

В основу зображення страйку покладено справжні події, що відбулися 12 листопада 1928 року. Страйкарів заманили на привокзальну площу й розстріляли з кулеметів: «Люди опинилися замкненими, ніби худоба в загоні: вони крутилися у велетенському вирі, який поступово стягувався до свого епіцентру, тому що краї його весь час обрізувалися по колу, — як це буває, коли обчищають цибулину, — невситимими й планомірно діючими ножицями кулеметного вогню». Письменник називає справжні імена вбивць страйкарів: губернатор провінції генерал Карлос Кортес Варгас і його секретар майор Енріке Гарсія Ісара, які наказали солдатам стріляти в страйкарів, «не шкодуючи патронів». І тут на Макондо обрушилася страшна злива. Дощ ішов чотири роки, одинадцять місяців і два дні. А через усі засоби масової інформації було виголошено заяву уряду, у якій повідомлялося, що «мертвих не було, задоволені робітники повернулися до своїх родин, бананова компанія тимчасово припинила роботи до кінця дощів».

Коли минули дощі, у Макондо ніхто, крім Хосе Аркадіо Другого, який був разом із страйкарями на площі, не пам'ятав про три тисячі вбитих. Він отямився серед трупів в одному з вагонів довжелезного поїзда. Цим поїздом везли мертвих чоловіків, жінок, дітей, щоб скинути в море, наче вибракувані банани. Коли Хосе Аркадіо повернувся в Макондо і спробував нагадати про розстріл робітників, його визнали божевільним.

Коли хмари над Макондо нарешті розсіялися, місто лежало в руїнах, дув спекотний вітер, кущі троянд висохли, заіржавлені дахи й мигдалеві дерева вкрила пилюка. За період тривалих, майже п'ятирічних дощів Макондо ніби повернулося в ті часи, коли було ізольоване від навколишньої цивілізації. Знову з'явилися цигани, дивуючи мешканців міста магнітом, лупою, штучною щелепою... Макондо впав у дитинство. Якщо на початку існування цього селища ніхто не вмирав, то тепер ніхто не народжувався, а вмирали часто.

У старому домі Буендіа залишився лише Ауреліано Бабілонья. Він заглибився в рукописи старого цигана. Та ці заняття переривають то поява родича і його смерть, то повернення Амаранти Урсули,

яка доводилася тіткою Ауреліано. Тітка і племінник покохали одне одного так, що їм ніхто більше не потрібен; вони усамітнилися в безлюдному світі: «єдиною, повсякденною і вічною реальністю в ньому було кохання». І як покарання за цю відчуженість від світу в них народилася дитина із поросячим хвостиком. Амаранта померла. Щодо дитини здійснюється пророцтво цигана: «Останнього в роду з'їдять мурахи».

Ауреліано розшифрував записи на старих пергаментях, дізнався про історію роду і таємницю свого народження, а в цей час, як і зазначено в рукописах, вихор змітав Макондо з лиця землі. Перед смертю Ауреліано відкривається пророцтво, згідно з яким усе, що записано, ніколи більше не повториться, «бо тим родам людським, які приречені на сто років самотності, не судилося з'являтися на землі двічі». Життєві історії усіх героїв завершуються самотністю, у тому числі й самотньою смертю, і все Макондо постає в романі самотнім.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Повідомлення учня про історію створення роману

1965 року Маркес розпочав роман «Сто років самотності». Робота тривала півтора роки й була закінчена навесні 1967 року. Аргентинське видавництво «Сураамерикан» видало книгу накладом вісім тисяч примірників, розраховуючи на те, що вона якось розійдеться протягом другого півріччя. Але тираж не розійшовся, а розлетівся за кілька днів. Вражене видавництво негайно видало другий наклад, але і той розкупили блискавично. Так почалася безпрецедентна, усесвітня слава роману «Сто років самотності», успіх якого був неймовірним. На Заході твір привернув увагу багатьох критиків, які написали про нього безліч статей та монографій.

«“Сто років самотності” — усього лише поетичне втілення мого дитинства», — зазначає Маркес. Але це «усього лише» мало співвідноситься із широтою проблематики, алегоричністю образів роману та його епічністю. Дитинство письменника, дитинство його рідного міста, дитинство Латинської Америки і, врешті-решт, дитинство усього людства. Отже, твір має чимало автобіографічних рис.

В основу історії Макондо Гарсія Маркес поклав життєпис родини Буендіа, яка заснувала містечко й нащадки якої жили, керували, визначали напрям макондівського життя протягом усього його столітнього існування. «Макондо було тоді невеликим селищем з двома десятками хатин, споруджених із глини й бамбука на березі річки, що несла свої прозорі води річищем з білих відполірованих каменів, величезних, як доісторичні яйця. Світ був ще таким

новим, що багато речей не мали назви, і на них доводилося показувати пальцем», — таким бачимо Макондо на початку історії.

Як і дідусь та бабуся письменника, засновники роду Хосе Аркадіо й Урсула виявилися двоюрідними братом і сестрою. Так само, як і дід Ніколас Маркес, Хосе Аркадіо, скоївши вбивство, разом із дружиною покинув своє селище й вирушив шукати нове місце проживання. Як і дід, він вимовив фразу, що закарбувалася в пам'яті майбутнього письменника: «Ти не знаєш, скільки важить один мрець!»

Сам письменник зазначав, що в книзі чимало натяків на родичів і друзів. Але навіть не знаючи всього приватного підґрунтя того чи іншого образу або ситуації, ми розуміємо, що родовий будинок Буендіа — це той самий рідний будинок дідуся й бабусі, життя якого він намагався відтворити, та й багато фактів біографії Буендіа співпадають із біографіями його рідних.

Але письменник так зумів спресувати час і простір, що читачі могли бачити минуле, сучасне й майбутнє героїв майже одночасно й прочитувати прихований між рядків міфологізований зміст подій.

Одна з найважливіших категорій у романі Маркеса, на думку науковців, — це час, що якнайтісніше пов'язаний із поняттям епічності, із характером багатьох подій твору. «Мине багато років, і полковник Ауреліано Буендіа, стоячи біля стіни, чекаючи розстрілу, згадає той далекий вечір, коли батько взяв його із собою подивитися на кригу», — так починає автор роман, відразу ж вводячи читача в певні часові рамки — життя полковника від народження, від споглядання криги й до чекання розстрілу.

Із розгортанням оповіді відбувається зміщення часових рамок — часові виміри переносяться, міняються місцями, застигають на місці або ж рухаються у зворотному напрямку. Слушно підкреслює Д. Затонський, що для Гарсія Маркеса «важливе відчуття фатальної визначеності, яке виникає за рахунок зчеплення минулого, теперішнього, майбутнього. Важливе для нього ще й саме це зчеплення, тобто самий засіб». Урсула, найстаріша з роду Буендіа, доходить висновку, що «час не минає, а знову й знову повертається і ніби рухається по колу».

Мить, що триває вічно і за якої й розгортаються події в Макондо, і є (за Д. Затонським) «епічним часом».

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Розв'язання проблемного запитання

- ♦ Як ви думаєте, чому роман “Сто років самотності” Г. Маркеса мав такий шалений успіх?

VI. Домашнє завдання

Знати зміст роману, уміти визначати проблематику, характеризувати образи.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше в романі Маркеса мене вразив епізод... тому що...

УРОК № 51

Тема. Проблематика твору Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності». Органічне поєднання буденного й фантастичного в романі як характерні риси «магічного реалізму»

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості твору та «магічного реалізму» як літературного напрямку; розвивати навички аналізу літературного твору великого обсягу, уміння виділяти істотні ознаки, визначати їхню роль у творі, висловлювати й аргументувати свою думку; розширювати кругозір учнів; виховувати інтерес до літератури, гуманізм, активну громадську позицію, почуття своєї причетності до історії та майбутнього.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, таблиці.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Відомий чилійський поет Пабло Неруда назвав «Сто років самотності» найкращим романом, який був написаний іспанською мовою після «Дон Кіхота» Сервантеса. Чим же так привабив твір вибагливих літературознавців і простих читачів, спробуємо розібратися на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Заповнення анкети твору «Сто років самотності»

Назва	«Сто років самотності»
Автор	Габріель Гарсія Маркес
Рік видання	1967
Жанр	Роман-міф, роман-притча, сімейна хроніка, інтелектуальний роман
Нагороди	Нобелівська премія
Тематика	Історія шести поколінь роду Буендіа (в алегоричному сенсі — історія розвитку свідомості людства від жадібного пізнання світу до перенасичення ним і відчуження від нього)
Час і місце дії	Час — від середини ХІХ до середини ХХ ст. Жодних дат у творі немає, як і назви країни. Дія відбувається ніби поза часом і простором
Проблематика	Самотність, відповідальність за свій вибір, роз'єднаність і солідарність, історична пам'ять, батьки й діти, кохання, сім'я
Герої	Хосе Аркадіо й Урсула Буендіа, їх нащадки Хосе Аркадіо-молодший, Ауреліано (полковник Буендіа), Амаранта; Хосе Аркадіо (Аркадіо), Ауреліано Другий, Хосе Аркадіо Другий, Ремедіос Прекрасна; Меме, Хосе Аркадіо; Амаранта Урсула, Ауреліано Бабілонья та ін.

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Робота над ідейно-художніми особливостями роману (у групах)

I група. Знайдіть в романі риси реального, буденного. Підтвердьте свої думки цитатами з твору.

II група. Знайдіть у романі риси фантастичного, «магічного». Прокоментуйте й підтвердьте свої думки цитатами з твору.

Матеріали для роботи груп

Реальне	Фантастичне
Мандри циган; бродячі циркові трупи; родинне життя Буендіа; громадянські війни, швидке поширення прогресу, технічних новинок;	Старий циган, що зашифрував історію роду Буендіа й повернувся в їхній дім навіть після смерті, бо йому, «мабуть, там самотньо»; вік героїв — до 150 років (Урсула, Пілар);

Реальне	Фантастичне
природа Латинської Америки; діяльність «бананових» та інших компаній, «бананові лихоманки» та ін.; боротьба за виживання серед дикої природи та ін.	привиди в будинку; вознесіння Ремедіос Прекрасної; струмок крові, що тече від убитого сина до матері; кількість їжі, гостей та інші перебільшені можливості людей, їхні пригоди

2. Слово вчителя

— У романі «Сто років самотності» розповідається історія шести поколінь роду Буендіа, від початку до кінця, від кохання його засновників Урсули й Хосе Аркадіо Буендіа до виродження роду: народження дитини з поросячим хвостом. Це символ деградації людства через утрату ним спільності. Закнненість роду, відірваність від реального часу призводять до його самотності, а далі — до вимирання.

Отже, одна з головних проблем твору — це проблема самотності. Доведіть це на прикладі образів твору.

Хоча герої живуть у сім'ї, але кожен із них самотній. Наприклад, полковника Буендіа ще в дитинстві лікар визнав схильним до самотності, він нікому не довіряє, усіх підозрює, навіть відмежовується від людей. Закінчує своє життя засновник роду Хосе Аркадіо також самотньо: прив'язаним у дворі до каштана. Його вважають божевільним.

Самотньою пішла в інший світ і мудра Урсула, вона так і не довірила нікому таємницю місцезнаходження скарбу.

Хосе Аркадіо Буендіа говорить про Пруденсію Агільяра: «Певно, йому дуже важко. Мабуть, він страшенно самотній». Про Мелькіадеса: «Він справді побував на тому світі, але не витримав самотності й повернувся назад». Про Амаранту: «Вона сподівалась мати його за сина, який розділив із нею самотність і пом'якшив страждання...»

Про Хосе Аркадіо Другого і Ауреліано Другого: «...єдине, що збереглося у близнюків спільне, був самотній вигляд, властивий усій сім'ї». Про Ребеку: «Надто багато років вона страждала і бідувала, завойовуючи собі привілеї самотності». Про Маурісіо: «Він помер старим, у цілковитій самотності».

Самотність у Маркеса — це психологічний стан людини, її внутрішнє захворювання. Воно ізсередини підточує її фізичні та моральні сили і, урешті-решт, зводить у могилу. Це добре проявляється у другому поколінні сім'ї Буендіа. Вони всі замкнені в собі,

відірвані від реального часу і саме це призводить їх спочатку до самотності, а потім — до вимирання. Автор неначе хоче сказати, що людина, сім'я, рід, якщо вони самотні, бездуховні, то приречені на самознищення.

3. Виконання завдання пошуково-дослідницького характеру

Учитель. Якось Гарсія Маркес сказав: «Я мав прожити двадцять років і написати чотири учнівських книжки, аби збагнути, що вихід у самому корені проблеми: слід розповідати так, як розповідали мої дідусь і бабуся, тоном, який природно припускає все надзвичайне, ніби вони знали, що в літературі немає нічого переконливішого, ніж твоє власне переконання».

Звідси й витоки «магічного реалізму» письменника.

Знайдіть у тексті підтвердження наявності у творі Маркеса таких ознак «магічного реалізму»:

- звернення до народного міфологізму;
- широке змалювання національних традицій;
- переплетення чарівного та побутового, реального;
- поєднання історії та сучасності.

Матеріали до теми

Першоджерелом міфологічного й фантастичного начал у Гарсія Маркеса є народна культура прикариської зони Колумбії, де змішалися європейські, індійські й африканські традиції у своєму варіанті побутового народного католицизму. У романі «Сто років самотності» вільно обертається безліч міфообразів і міфосюжетів, що становлять найглибинніший шар образно-символічної структури роману.

Передусім, це ідея й образ земля обітованої — земного раю, у якому живуть спочатку безгріховні, як Адам і Єва, першопредки, — раю до пізнання і падіння, саме через це тут ніхто ще ніколи не вмирав. Далі відбувається перше вбивство (сюжет Каїн — Авель) — це гріхопадіння. Типові для міфології шлюб засновників роду — двоюрідних брата і сестри Хосе Аркадіо й Урсули, першопредків, що жили як брат і сестра, потім — переселення й пошуки нового місця, щоб закласти родовий будинок (мотив вигнання Адама і Єви, які пізнали заборонений плід, і покарання Каїна).

Типовим є міфомотив віщого сну із вказівкою місця закладання будинку, як і мотив «нерозчутих слів», — Хосе Аркадіо чує якусь назву, що неясно звучить: йому вчувається «Макондо», так він і називає селище.

Гарсія Маркес не використовує легенди чи перекази. Але кінцівка роману нагадує уявлення ацтеків про історію всесвіту. «Відповідно до космогонічних міфів ацтеків, в історії всесвіту,

створеного богом-творцем Тлока-Науаке, змінюють один одного світові періоди, або цикли; їх було вже чотири; кожен із циклів закінчується катастрофою — світова пожежа, буря, голод (последовність їх за різними джерелами різна). Сучасний період теж повинен закінчитися загибеллю світу».

Використовуючи різні джерела й поєднуючи їх у своєрідному річищі колумбійської дійсності, трансформованої в народній уяві, Гарсія Маркес зумів торкнутися окремих архетипів народної свідомості. «Письменник використовує міфологічні й казкові мотиви як своєрідний підтекст, що дозволяє надати епічної масштабності образам героїв, вивести їх за межі вузьконаціональних рамок», — відзначав літературознавець В. Столбов.

Справді, фантастичний дощ, що безперервно йшов у Макондо протягом чотирьох років, дощ із жовтих квітів, чарівні речі цигана-ворожбита Мелькіадеса, який знає все на світі і, певною мірою, є одним із основних героїв роману, бо від нього ширяться події в Макондо; з розшифруванням книги — історії Макондо, написаної ним, закінчується саме селище Макондо, — ці й подібні образи справді надають роману Гарсія Маркеса широкої масштабності, епічного характеру.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Розв'язання проблемного питання

- ♦ Г. Маркес говорив: «Я вважаю себе професіональним оптимістом, я завжди дуже сподівався і сподіваюсь на молодь... і вірю, що світ майбутнього буде кращим, ніж наш світ». Виходячи зі змісту роману, його закінчення, які ми, читачі, маємо підстави думати, що це саме так? (*Це твір-пересторога, твір-притча. У людства є шанс на порятунок. Розум, здоровий глузд укажуть йому шлях спасіння; зрозуміти це допоможе твір Гарсія Маркеса*).

VI. Домашнє завдання

Розповідати про тематику, проблематику твору. Характеризувати стиль та образи.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Цінність роману Гарсія Маркеса «Сто років самотності» особисто для мене в тому...

УРОК № 52

Тема. Система образів, національний колорит роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»

Мета: допомогти учням визначити роль і значення образів твору в їх системі, національний колорит роману; розвивати навички характеристики образів, підтвердження своїх думок цитатами з тексту, аргументування висновків; виховувати культуру висловлювання, повагу до літератури, почуття гуманізму та відповідальності за вчинки.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

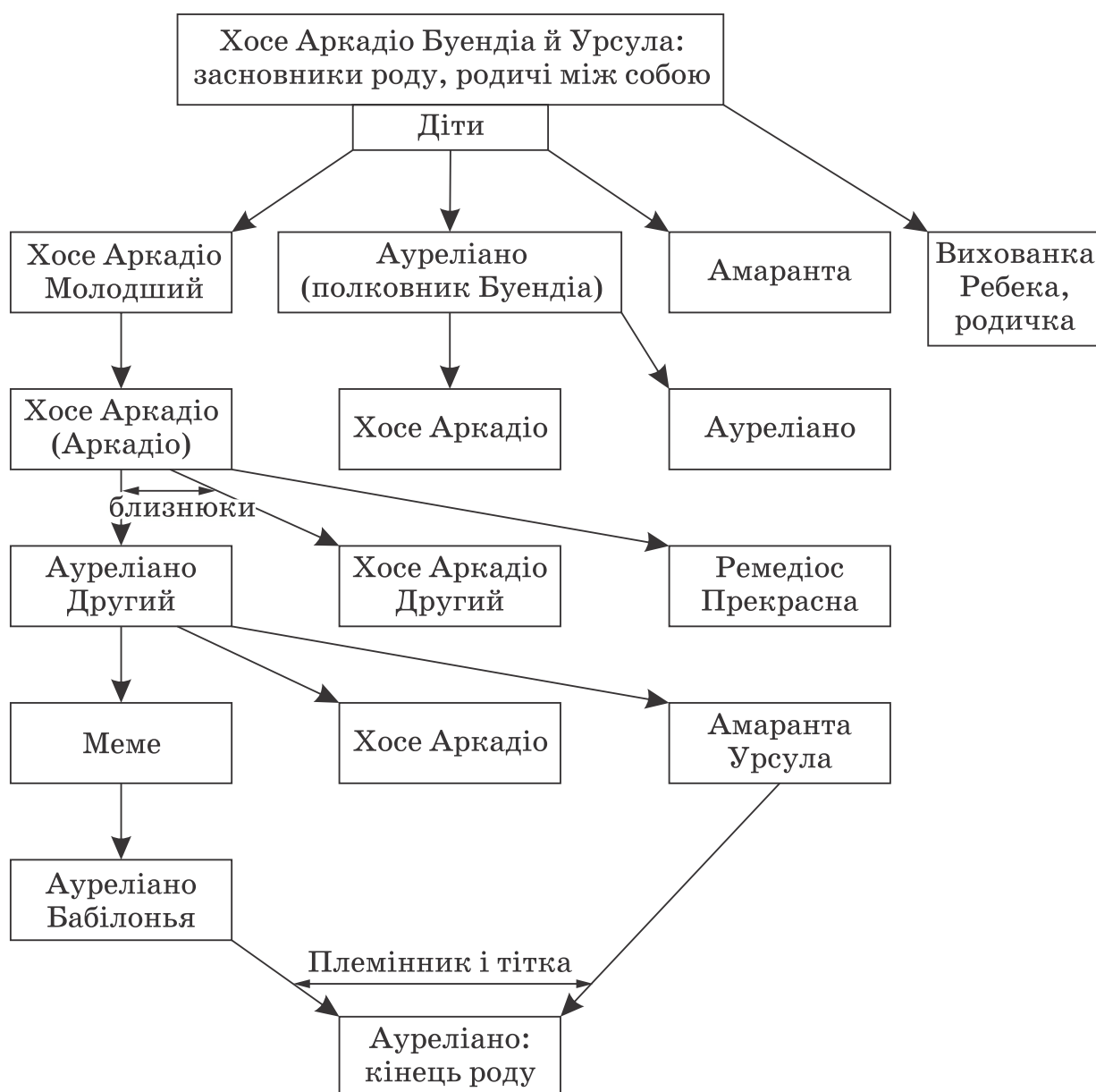
ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Учитель. Маркес пише про самотність латиноамериканської людини. Але точніше було б сказати, про самотність будь-якої людини. І дійсно, кожен із нас, навіть оточений любов'ю близьких і друзів, у якісь моменти життя залишається наодинці зі своїми болем, коханням, стражданням, страхом, урешті-решт — щастям. І здається нам, що такого не відчував ніхто. Справді, кожна людина неповторна, а от почуття — спільні для всіх, загальні й вічні. Декому може здатися, що він має право робити зі своїм життям що завгодно, адже це його життя і ніхто не може завадити йому. Та автор роману «Сто років самотності» переконливо доводить, що поведінка, дії і вчинки людей впливають на майбутнє їхніх дітей, онуків і наступних поколінь. За гріхи предків відповідають навіть невинні нащадки. Ми побачимо це, детально аналізуючи систему образів роману Маркеса.

II. Оголошення теми й мети уроку**III. Формування вмінь і навичок****1. Складання схеми родоводу сім'ї Буендіа****2. Характеристика найбільш яскравих особистостей роману*****Перше покоління Буендіа***

Хосе Аркадіо — праправнук Креола, який вирощував тютюн у поселенні мирних індіанців. Урсула — праправнучка комерсанта,

Родовід сім'ї Буендіа

який через сімейні обставини змушений вести тихе життя задля спокою своєї сім'ї.

Неначе молодий патріарх, Хосе Аркадіо давав усім поради: як сіяти, як виховувати дітей, допомагав кожному, щоб тільки покращити життя. Будинок сім'ї Буендіа був найкращим у поселенні, було багато худоби. Говорили, що Хосе Аркадіо, найрозумніший у селі, порадив поставити вулиці так, щоб у спекотні години на кожен будинок припадала однакова кількість сонячного світла.

Хосе Аркадіо займався вихованням синів, особливо Ауреліано, у якого були здібності до алхімії. Коли зник молодший Хосе Аркадіо (утік із циганами), батько тільки й мовив: «Він стане чоловіком». Поринає в заняття алхімією.

Коли зникла дружина, із загоном односельців, молодшим сином Ауреліано (маленьку Амаранту залишив із годувальницею) пішов на пошуки Урсули. Через три дні ні з чим повернувся додому.

Урсула ж показала людям дорогу до другого кінця долини, якою можна дістатися всього за два дні. Люди почали отримувати листи щомісяця, користуватися машинами, що значно полегшило їм життя.

Дуже скоро скромне поселення Макондо перетворилося на містечко з лавками, ремісничими майстернями і торговим шляхом, яким навіть прийшли перші араби в черевиках, із «кільцями у вухах» і стали обмінювати жіночі прикраси на папуг. Урсула виробляє й продає льодяники — півників та рибок — і цим примножує фінанси сім'ї.

Хосе Аркадіо після приїзду чужинців зацікавлюється реальним життям, втрачає інтерес до алхімії, наводить лад у місті, дає поради щодо будівництва чужинцям, які його дуже поважали, налагоджує всю трудову діяльність у Макондо, лагодить годинник, виміняний у арабів на папуг, пропонує посадити на вулицях мигдальні дерева замість акацій, та ще й придумує, як зробити ці дерева вічними.

Урсула випікає хліб, пундики, бісквіти, це приносить прибуток сім'ї. А коли вона раптово помічає, що підросли Ребека, Амаранта й Аркадіо, то розуміє, що родовий будинок потрібно добудувати, щоб усім було вдосталь місця.

Після призначення урядом у місто управителя корехідора дона Москоте жителі не мають права побілити свій будинок у білий колір, їм нав'язується блакитний на честь річниці незалежності. Хосе Аркадіо говорить: «Ми — мирний народ, у нас ще ніхто своєю смертю не помирав, ми все зробили самі: заснували поселення, проклали дороги і ніколи не турбували уряд, і нас ніхто не турбував. Не для того ми заснували Макондо, щоб перший-ліпший наказував, як нам чинити». І відмовився фарбувати будинок у блакитний колір: «А мій дім залишиться білим, як голубка».

Хосе Аркадіо весь час у науковому пошуку. Він хоче то відкрити вічний двигун, то «застосувати принцип маятника до повозки, до плуга, до всього, що служить людям. Наймогутніший магніт Мелькіадеса він прагне прилаштувати до видобування золота з надр землі, а гігантську лупу перетворити на бойову зброю». Та після наступного невдалого наукового захоплення йому здається, що машина часу зіпсувалась і майбутнього не буде, він втрачає здоровий глузд, його прив'язують у дворі до великого каштана.

Урсула могла безпомилково вбачати в людях головне: її син, полковник Ауреліано, за якого вона могла б піти на смерть, від природи не мав таланту любити; Амаранта мучила італійця і полковника Герінельдо Маркеса.

Урсула відважно говорить правду своєму внукові — правителю Макондо, що він «сором родини Буендіа», рятує життя дона Москоте, Герінельдо Маркеса. Навіть деякий час сама керує містом замість свого внука Аркадіо: оголошує недійсними його декрети, відмінює носіння червоних пов'язок. Але вона відчуває себе самотньою і шукає порятунку в спілкуванні з чоловіком Хосе Аркадіо, але той її не розуміє, бо давно вже несповна розуму. Після розстрілу Аркадіо Урсула забирає до себе в дім його дружину Санта-Софію де ла П'єдад і трьох дітей: дівчинку Ремедіос і хлопчиків-близнюків Хосе Аркадіо Другого й Ауреліано Другого.

Урсула дотримувалася свого слова, була чесною і забрала із собою в могилу таємницю про золото в гіпсовій статуї святого Йосипа, що його приніс невідомий перед війною на збереження, поки не закінчатся дощі.

Вона до кінця була при здоровому глузді й навіть перед смертю, як і все своє життя, турбувалася про свою родину: «Вбивайте рудих мурашок, бо через них будинок розвалиться, хай ніколи не гасне лампа перед дагеротипом Ремедіос, хай жоден Буендіа не одружується з родичкою, бо народяться діти зі свинячим хвостом».

Урсула прожила, як сама нарахувала, не більш ніж 150 й не менш ніж 122 років.

Урсула — ідеал жінки для Маркеса.

Друге покоління Буендіа

Несправедлива війна спустошила душу полковника Ауреліано Буендіа, витравила з неї всі людські почуття, крім честолюбства та жаги влади; перетворившись на жорстокого диктатора, він відокремлюється від оточуючих колом радіусом три метри, нікому не довіряє, втратив зв'язок із сім'єю, батьківщиною (Макондо), відмовився від своїх юнацьких ілюзій, крок за кроком простує до самотності.

«Ми воюємо тільки за владу», — говорить полковник. Він перетворюється на жорстокого цинічного правителя, навіть наказує розстріляти свого друга, майже члена сім'ї, Герінельдо Маркеса, коли той став на заваді його владолюбним амбіціям.

Третє покоління Буендіа

Старший син Хосе Аркадіо, Хосе Аркадіо Молодший, — «дуже великий для свого віку, перетворюється на високого на зріст юнака.

Голос його погрубівшав, підборіддя та щоки покрилися молодим пухом, він був дуже гарної статури. Працював у батьківській лабораторії неохоче, більше гуляв, таємно зустрічався із сусідкою Пілар Тернерою, про свої нічні походеньки розповідав молодшому брату Ауреліано».

Третє покоління Хосе Аркадіо — позашлюбний син Хосе Аркадіо Молодшого і Пілар Тернери (з розповіді про нього розпочинається роман).

Хосе Аркадіо в дитинстві опікувала індіанка Васитасьон, служниця в домі Урсули та Хосе Аркадіо Старшого.

Аркадіо товаришував з Амарантою та Ребекою, але виглядав порівняно з ними ще дитиною.

Разом зі своїм дядьком Ауреліано займається ювелірною справою.

Аркадіо став учителем, поділяв погляди лібералів, мріяв вбити священика, переобладнати церкву на школу, проголосити свободу кохання, за часів воєн став найжорстокішим правителем Макондо. Його характеризують жадоба, прагнення наживи, він офіційно закріплює за батьком усі захоплені земельні угіддя, а місцева влада стягувала замість нього податки. Ці кошти осідали в його кишенях.

За гроші містечка звів будинок та купив меблі, мав позашлюбну дитину, жив у гріху із Сантою-Софією де ла П'єдад.

Через його амбіції загинуло багато людей.

Заарештований консерваторами і розстріляний.

Четверте покоління Буендіа

У дитинстві заповітним бажанням Хосе Аркадіо Другого було побачити, як розстрілюють людей, а коли побачив, то на все життя зненавидів війну.

Він вирощував бойових півнів, гроші заробляв на півнячих боях. Не зважав на те, що це заняття було заборонено в сім'ї ще його прадідом, засновником роду.

Хосе Аркадіо Другий мріяв розчистити русло річки, відкрити на ній навігацію, для цього зібрав робітників, купив інструменти, наказав рити канали, узяв гроші у свого брата-близнюка Ауреліано Другого і зник на деякий час. Та провести швидкою течією йому вдалося лише пліт, зате привіз на нім у містечко французьких гетер (повій).

Під час «бананової лихоманки» працював наглядачем на банановій плантації, що дуже розлютило дружину брата — Фернанду, яка не любила «грінго».

Хосе Аркадіо Другий відмовився від роботи наглядача, перейшов на бік робітників плантацій і підбурив їх на повстання. Але сам більше спостерігав за ходом подій, ніж керував повстанцями.

Після повстання його вважають божевільним, тому що тільки він один пам'ятав про три тисячі вбитих мирних жителів Макондо, які боролися за свої права. Йому ніхто не вірив, бо влада нав'язала всім думку, що в Макондо все добре, не було ніяких вбитих, що влада і профспілки вирішили конфлікт «полюбовно».

Повернувшись додому після страшної ночі повстання, замикається в кімнаті Мелькіадеса і розбирає його пергаменти, знайомиться зі своїм онуком Ауреліано, навчає його грамоти, розповідає йому багато цікавого та потрібного для життя.

Він був чи не найрозумнішим чоловіком у домі: знайшовши криптографічні знаки пергаментів, він склав із них таблицю і довів, що це не що інше, як алфавіт.

Помер, розбираючи пергаменти Мелькіадеса в той самий день, що і брат-близнюк Ауреліано Другий.

Першим захопленням Ауреліано Другого були книги, записки Мелькіадеса. Згодом гра на акордеоні, який він виграв у лотерею, зацікавила його більше, ніж ті записки.

Він не був щасливим у подружньому житті, проте був життєрадісним, безтурботним гультьєм, який тільки те й робив, що кричав: «Плодіться, корови! Життя коротке!», купався в шампанському й наперекір прабабусі Урсулі обклеював увесь будинок банкнотами.

Під час бананової лихоманки він пиячив, улаштовував турніри ненажер, грав на акордеоні. З віком забажав жити на одному місці, мати домашній затишок, тому вирішив залишитися в родовому домі, опікуватися внуком.

У дитинстві Хосе Аркадіо, сином Ауреліано Другого і Фернанди, опікувалася прабабуся, яка вирішила виховати з нього священика, для цього його відправила на навчання до семінарії, де той вивчав курс теології.

Проте юнак, ніде не навчаючись, прогулював гроші, які надсилали йому Фернанда.

Рената Ремедіос (Меме), дочка Ауреліано Другого і Фернанди, навчалася в монастирській школі. Грала на клавікордах, була схожа на свою тітоньку Амаранту, яку дуже любила. Дуже турбувало Фернанду, її матір, те, що Меме любила великі компанії, а одного разу привезла без попередження додому на гостину чотирьох черниць із монастиря і 65 своїх подруг.

Меме після закінчення навчання повернулася в родовий дім у Макондо.

Потім жила до смерті в монастирі, поранення коханого так на неї вплинуло, що вона оніміла; народила позашлюбну дитину.

Амаранта Урсула — молодша донька Ауреліано Другого і Фернанди — навчалась у закритій школі, була здібною ученицею, батько мріяв відіслати її на навчання в Брюссель.

Вона повернулася на батьківщину, у рідний дім, бо мріяла відродити Макондо. Але Макондо вже не існує, і всі її намагання вдихнути в нього життя були марними.

Буендіа Ауреліано Бабілонья привезла черниця з монастиря, де його народила Меме, донька Фернанди та Ауреліано Другого. Фернанда хотіла спочатку його втопити в купальні, а потім передумала, тримала в кімнаті Мелькіадеса, навіть своєму чоловікові нічого про онука не сказала. Тільки через рік Ауреліано довідався про нього й опікувався ним до кінця свого життя.

Хлопчик товаришував з Амарантою Урсулою — своєю тіткою, яка була майже його ровесницею. Фернанда на дозволила йому навчатися, бо в його свідоцтві про народження було написано — підкидьок.

Дід Хосе Аркадіо Другий навчив хлопчика читати й писати, зацікавив дослідженням пергаментів і переконав його у своїй правоті щодо значення бананової кампанії в Макондо, вони разом часто згадували старого в кашкеті, який ще задовго до їхнього народження сидів у цій кімнаті й розповідав їхнім предкам про світ.

Ауреліано Бабілонья вивчив санскрит, розпочав перекладати пергамент Мелькіадеса, та без дозволу Фернанди боявся вийти з дому, щоб знайти потрібну книгу для перекладу.

Спочатку дядько його ненавидів, а потім зацікавився розумом племінника, який умів перекладати пергамент із санскриту, знав англійську, прочитав 6 томів енциклопедії. Вдвох вони були вже не такі самотні, як раніше...

Ауреліано спочатку боявся своєї тітки Амаранти Урсули, потім дозволив їй учити себе танцювати, ще більше захопився книгами, вивчив французьку, грецьку, але найсильніше за все його приваблювали пергаменти. Тітка й племінник палко покохали одне одного коханням, у якому поєдналися пристрасть, почуття дружби і духовна близькість. У них народився хлопчик Ауреліано з порослячим хвостом. Він і є тією міфологічною потворою, якій судилося покласти кінець роду Буендіа.

3. Характеристика інших героїв твору

4. Робота з текстом роману

- ◆ Знайдіть цитати, які відображають національний колорит у романі.

- ♦ Визначте найвиразніші образи-символи, поясніть їхнє значення. (*Дитина з поросячим хвостиком — не тільки людина з фізичною вадою, ознаками фізичного виродження, а й моральна потвора. Згадаймо, як Урсула дорікає синові полковнику Буендіа, який хотів убити рідню дружини й друга, що він чинить так, як зробила б людина з поросячим хвостом. «Хвороба безсоння» — історичне безпам'ятство. Ніхто із жителів Макондо не пригадав жахливого розстрілу трьох тисяч робітників «бананової компанії» та ін.*)

Г. Маркес писав: «...Погіршилося суспільно-політичне становище в Колумбії, настав період, коли я набув політичної свідомості й відчув свою причетність до драми країни. Я перейшов до історій, які зовсім відрізнялися від тих, що цікавили мене раніше, — політичних проблем Колумбії. Я не був згодний із тим, як їх трактували інші колумбійські романісти, як представляли насильство як «опис» убитих, тільки як документ. Я завжди думав, що найважче в насильстві — це не кількість загиблих, а той жахливий слід, який воно залишає в колумбійському суспільстві».

- ♦ Наведіть приклад відображення цієї думки в романі «Сто років самотності». (*Юний Ауреліано Буендіа пішов під час громадянської війни в Колумбії на боротьбу з деспотизмом; домігшись загального визнання й пошани, ставши полковником Буендіа, він повертається з війни жорстоким і самотнім, утративши любов до батьківщини та інтерес до тих ідеалів, за які боровся; згодом він стає типовим військовим диктатором, який для утвердження своєї влади не зупиниться ні перед чим.*)

5. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»: визначення ідей роману Маркеса «Сто років самотності»

Очікувані відповіді

- Заклик до гуманізму, працелюбності, любові до землі, моральної чистоти.
- Утвердження думки про те, що не самотність, роз'єднаність, а солідарність урятує людство.
- Відповідальність людини за свої вчинки, дії, вибір і перед сучасним йому суспільством, і перед майбутніми поколіннями.
- Необхідність думати про наслідки неконтрольованого біологічного потягу.
- Засудження жорстокості, воєн, ворожнечі, історичного безпам'ятства.

IV. Домашнє завдання

Дібрати цитати до образів головних героїв роману, висловлювати свою думку про них, про ідеї твору.

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше мене вразив образ...
- Ідея роману, яка мені найбільше припала до душі, це...

ІЗ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

УРОК № 53

Тема. Постмодернізм — одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст., його теоретичні засади й художня (літературна) практика. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. Основоположні принципи постмодерністської поетики

Мета: допомогти учням усвідомити характерні риси постмодернізму як одного з найяскравіших явищ літератури другої половини ХХ ст.; розвивати навички самостійного пошуку інформації, відбору її та систематизації; сприйняття навчального матеріалу на слух, висловлення своєї думки про підняті проблеми; виховувати прагнення до пізнання, розширення свого кругозору, любов до літератури, естетичні смаки.

Обладнання: портретна галерея письменників-модерністів, виставка їхніх творів, творів інших видів мистецтва у стилі постмодернізму; словники літературознавчих термінів, таблиця.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Історія людства позначена послідовною зміною культурних епох. Остання з них дістала назву доби постмодерну. У максимально широкому контексті під постмодернізмом розуміють «глобальній стан цивілізації останніх десятиліть, усю суму культурних настроїв і філософських тенденцій» (О. Вайнштейн), що пов'язані з відчуттям завершеності цілого етапу культур історичного розвитку, вичерпаності «сучасності»... Віяння, які породили постмодерн, віддзеркалили зміни в житті людства, розчарованого результатом реалізації світових ідей, що панували у XX ст., і проектів «законодавчого розуму», який підійшов до межі самознищення й шукав шляхи співіснування таких відмінних одне від одного, занурених у власні інтереси рас, народів, націй, державно-політичних і релігійних систем, не кажучи вже про окремих людей. Аби вижити, суспільства сьогодні «змушені виробити й засвоїти менталітет, який є адекватним інструментальній могутності й передбачає надзвичайно високу міру терплячості, готовності до самокритики й компромісів» (А. Назаретян). Весь багатовіковий досвід зазнав переосмислення, послугував базою для виявлення цінностей, що з'єднують людство й не будуть прив'язані до будь-якої однієї ідеології, релігії, філософії.

Постмодерн — це «феномен, що передбачає діалог на основі взаємної інформації, відкритість, орієнтацію на розмаїття духовного життя людства» (Н. Маньковська).

Ось які глобальні проблеми нового в другій половині XX ст. мистецького явища ми будемо з'ясовувати на сьогоднішньому уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Евристична бесіда

- ♦ Який «рецепт» порятунку людства від самознищення пропонує Г. Маркес?
- ♦ Яка з тем, проблем твору «Сто років самотності» близька особисто вам, чому?
- ♦ Чи є для людини, на ваш погляд, речі, страшніші за самотність?

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Робота учнів зі словником літературознавчих термінів

Постмодернізм — світоглядно-мистецький напрям, що в останні десятиліття XX ст. прийшов на зміну модернізму.

Цей напрям — продукт постіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування систем — світоглядно-філософських, економічних, політичних.

2. Лекція вчителя

— Уперше термін «постмодернізм» згадується в роботі німецького філософа Рудольфа Панвіца «Криза європейської культури» (1914), але поширився він лише наприкінці 1960-х років спершу для означення стильових тенденцій в архітектурі, спрямованих проти безликої стандартизації, а невдовзі — у літературі, малярстві та музиці.

Як філософська категорія термін «постмодернізм» отримав розповсюдження завдяки філософам Ж. Дерріда, Ж. Батаю, М. Фуко й особливо книзі французького філософа Ж.-Ф. Ліотара «Стан Постмодерну» (1979).

Постмодерністи, завдяки гіркому історичному досвіду, визнали марносилі спроби поліпшити світ, утратили ідеологічні ілюзії, вважаючи, що людина позбавлена змоги не лише змінити світ, а й досягнути, систематизувати його, що подія завжди випереджає теорію. Прогрес визнається ними лише ілюзією, з'являється відчуття вичерпності історії, естетики, мистецтва. Реальним вважається варіювання та співіснування усіх (і найдавніших, і новітніх) форм буття.

Принципи повторюваності та сумісності перетворюються на стиль художнього мислення з притаманними йому ознаками еkleктики, тяжінням до стилізації, цитуванням, переінакшенням, ремінісценціям, алюзіями. Митець має справу не з «чистим» матеріалом, а з культурно освоєним, адже існування мистецтва в попередніх класичних формах неможливе в постіндустріальному суспільстві з його необмеженим потенціалом серійного відтворення й тиражування.

Енциклопедія літературних напрямків і течій подає такий список **ознак постмодернізму**:

- культ незалежної особистості;
- потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого;
- прагнення поєднати, взаємодоповнити істини (часом полярно протилежні) багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій;
- бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу;
- використання підкреслено ігрового стилю, щоб акцентувати на ненормальності, несправжності, протиприродності панівного в реальності способу життя;

- зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді (високий класицистичний і сентиментальний чи грубо натуралістичний і казковий та ін.; у стиль художній нерідко вплітаються стилі науковий, публіцистичний, діловий тощо);
- суміш багатьох традиційних жанрових різновидів;
- сюжети творів — це легко замасковані алюзії (натяки) на відомі сюжети літератури попередніх епох;
- запозичення, перегуки спостерігаються не лише на сюжетно-композиційному, а й на образному, мовному рівнях;
- присутність образу оповідача;
- іронічність і пародійність.

Розглянемо різні точки зору на співвідношення модернізму й постмодернізму.

Американський літературознавець Ігаб Хассан відзначає такі ознаки постмодерністської літератури:

- невизначеність;
- фрагментарність;
- деканонізація;
- втрата «Я»,
- іронія;
- гібридизація;
- карнавальність;
- сконструйованість.

**Порівняльна таблиця «модернізм-постмодернізм»
за Брайніним-Пассеком**

Модернізм	Постмодернізм
Скандалність	Конформізм
Антиміщанський пафос	Відсутність пафосу
Емоційне заперечення попереднього	Ділове заперечення попереднього
Первинність як позиція	Вторинність як позиція
Оціночне в самоназві: «Ми — нове»	Безоціночне в самоназві: «Ми — все»
Декларована елітарність	Недекларована демократичність
Переважання ідеального над матеріальним	Комерційний успіх
Віра у високе мистецтво	Антиутопічність
Фактична культурна спадкоємність	Відмова від попередньої культурної парадигми
Виразність кордону «мистецтво — немистецтво»	Усе може називатися мистецтвом

Серед перших виразно постмодерністських творів — романи У. Еко «Ім'я троянди» (1980), П. Зюскінда «Запахи» (1985), Д. Апдайк «Версія Роджерса» (1985), Т. Пінчона «Веселка гравітації» (1973).

3. Складання опорно-логічного конспекту «Ознаки постмодернізму»

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Прокоментуйте!

- ◆ Прочитайте висловлювання літературознавців про постмодернізм, прокоментуйте їх. Яке з них вам найбільш зрозуміле?

«...Постмодернізм — це відповідь модернізму: якщо вже минуле неможливо знищити, бо його знищення веде до німоти, його треба переосмислити: іронічно, без наївності...» (У. Еко).

«Якщо модернізм вирізняється прагненням до абсолютної влади, то постмодернізм — це досвід кінцевості, досвід, у якому знаходить відображення приреченість всіх завойовних планів» (Ж. Дерріда).

«Модернізм і постмодернізм не розділені ані залізною завісою, ані Китайською стіною, бо історія — то є палімпсест, а культура відкрита минулому, теперішньому й майбутньому часам. Я підозрюю, що в усіх нас є дещо від вікторіанства, модернізму й постмодернізму водночас. І автор може протягом свого життя писати і модерні, і постмодерні твори...» (І. Хассан).

«Постмодернізм — не хронологічно фіксоване явище, а певний духовний стан... У цьому сенсі правомірним є твердженням, що кожна доба має власний постмодернізм... Мабуть, кожна доба підводить нас до порога кризи, яка описана Ніцше в “Несвоечасних роздумах”, де йдеться про вади історизму... Якщо “постмодернізм” означає саме це, зрозуміло, чому “постмодерністами” можна вважати Стерна, і Рабле, і, безумовно, Борхеса...» (У. Еко).

«Одне слово, земна куля переживає постмодерністський спад, напевне, найзначніший і найдоленосніший упродовж усієї історії людства. Принаймні — найпомітніший. Він, як заведено, плутає карти, але відкриває очі. Тому тільки сьогодні стає можливим — як це не парадоксально — краще визначити деякі загальні закономірності земного буття й уявити собі його саме у вигляді вічної зміни модерністських “злетів” і постмодерністських “спадів”» (Д. Затонський).

«Постмодернізм багато чим зобов'язаний своїм виникненням розвитку новітніх засобів масових комунікацій — телебаченню,

відеотехніці, інформатиці, комп'ютерній техніці. Виникнувши насамперед як культура візуальна, постмодернізм в архітектурі, живопису, кінематографі, рекламі зосередився не на відображенні, а на модульованні дійсності шляхом експериментування зі штучною реальністю — відеокліпами, комп'ютерними іграми, диснейськими атракціонами. Ці принципи роботи з «іншою дійсністю, тими знаками культури, які покрили світ панциром слів, поступово просоталися й в інші сфери, захопивши у свою орбіту літературу, музику, балет» (Н. Маньковська).

«У сенсі соціальної прагматики постмодернізм може усвідомлюватися як вираження нової ситуації, у якій суспільство й культура намагаються виявити продуктивні зв'язки та інновації, збереження й оновлення соціальних форм. Часи, коли домінувала традиція, давно вже позаду. Проте й доба домінування інновації, тобто доба модернізму, минає. Виникають нові мотиви відкриття інновації всередині традиції...» (Т. Керімов).

«Постмодерністська позиція нагадує мені чоловіка, закоханого в дуже освічену жінку. Він розуміє, що не може сказати їй «кохаю тебе шалено», бо розуміє, що вона розуміє (а вона розуміє, що він розуміє), що подібні фрази — прерогатива Ліала. Утім, вихід існує. Він повинен сказати: «За висловом Ліала, кохаю тебе шалено». При цьому він уникає удаваної простоти й прямо показує їй, що не має можливості говорити просто: він у такий спосіб дає їй зрозуміти те, що кохає її, але його кохання живе в добу втраченої простоти. Якщо жінка готова грати в ту саму гру, вона зрозуміє, що освічення в коханні залишилося освіченням в коханні. Жодному із співрозмовників простота не дається, обидва витримують натиск минулого, натиск всього до них сказаного, від якого вже нікуди не дінешся, обоє свідомо й охоче вступають у гру іронії... І все ж таки їм удалося ще раз поговорити про кохання...» (У. Еко).

«Розглядаючи світ тільки крізь призму його усвідомлення, тобто виключно як ідеологічний феномен культури, навіть вужче — як феномен писемної культури, постструктуралісти готові уподібнити самосвідомість особистості до певної суми текстів у тій масі текстів різного ґатунку, яка, на їхню думку, і складає світ культури. Оскільки, як не втомлюється повторювати Дерріда, “нічого не існує поза текстом”, то і будь-який індивід у такому разі неминуче перебуває “всередині тексту”... Весь світ зрештою сприймається як нескінченний, безмежний текст» (І. Ільїн).

«Скриптор, що прийшов на зміну Автору, несе в собі не пристрасті, настрої, почуття або враження, а тільки неосяжний словник,

з якого він черпає своє писання, що не знає зупину; життя лише наслідує книгу, а сама книга виткана зі знаків, сама наслідує щось уже забуте, і так до нескінченності» (*Р. Барт*).

«Подібно до давньої химери, постмодерн грізно гарчить на розтиражовані шаблони високого модернізму, буцає ідею реалістичного мімезису і своїм отруйним хвостом злісно жалить жанрові штампи розважального читива та інших форм індустрії розваг» (*І. Ільїн*).

«Саме за нашої доби розпочинається осягнення світу, у якому всі цінності, всі абсолюти перетворюються на міфічних істот...» (*Дж. Ваттімо*).

VI. Домашнє завдання

Розповідати про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про представників постмодерністської прози: У. Еко, Дж. Фаулза, Дж. Барта, Дж. Хеллера, І. Кальвіно, К. Рансмайра, М. Кундера.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- До появи постмодернізму, на мій погляд, привели...

УРОК № 54

Тема. Найяскравіші представники постмодерністської прози. Постмодерністське мистецтво, його стосунки з елітарною та масовою культурами

Мета: допомогти учням глибше розкрити для себе поняття «постмодернізм», визначити його риси в конкретних творах; розвивати навички самостійної роботи з додатковими джерелами інформації, аналізу прозових творів, визначення їх ідейно-художніх особливостей; уміння висловлювати свою думку з приводу прочитаного; виховувати любов до літератури, потяг до пізнання, естетичний смак.

Обладнання: портретна галерея письменників-постмодерністів, виставка їхніх творів.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Умберто Еко дав таке визначення постмодернізму: «Іронія, метамовна гра, переказ у квадраті». Р. Барт переконаний, що кожен текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш-менш знайомих формах: форми попередньої культури та тексти наявної культури. Як це відображено в конкретних творах, побачимо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Евристична бесіда

- ◆ Що таке постмодернізм у літературі другої половини XX ст.?
- ◆ Назвіть основні ознаки постмодернізму.
- ◆ Яких найвідоміших прозаїків постмодернізму ви знаєте?

2. Заповнення таблиці «Чинники розвитку постмодернізму в художній літературі» (див. наступну сторінку)

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Повідомлення учнів про найяскравіших представників постмодерністської прози та їхні твори: У. Еко, Дж. Фаулза, Дж. Барта, Дж. Хеллера, І. Кальвіно, К. Рансмайра, М. Кундера та ін.

Орієнтовний зміст повідомлення

Умберто Еко — ушавлений італійський учений і письменник, автор багатьох робіт з історії та теорії культури, а також чотирьох романів, кожний з яких став цікавою сторінкою сучасного постмодернізму.

Народився 1932 року в Алессандрії, Італія.

Неординарність мислення У. Еко виявилася ще під час навчання в Туринському університеті, де він опановував філософію. У дисертації, присвяченій естетиці Фоми Аквінського, молодий науковець зробив несподіваний висновок про подібність методології, яку застосував середньовічний католицький теолог, із сучасним структуралізмом. Перша ж книга, «Відкритий твір» (1962), принесла У. Еко визнання серед фахівців і окреслила одну з центральних проблем його наукових зацікавлень — сприйняття художнього тексту та його інтерпретація.

Чинники розвитку постмодернізму в художній літературі

Соціоісторичні	Культурно-філософські	Естетичні
<p>Постмодерністи визначали, що культурний «простір» нині сприймається як багатомірна структура, а орієнтація на ідеї Розуму в умовах цієї структури означає перехід на позиції універсального гуманізму, що охоплює все людство. «Нове» розуміння істини дозволило поставити перед кожною людиною завдання обов'язково взяти до уваги інші культурні традиції, світоглядні орієнтири, духовні світи інших людей.</p> <p>Постмодернізм набув поширення і в психоаналізі. Психоаналітик Гваттарт спирався на тезу про те, що влада над свідомістю людини належить позасвідомим структурам і механізмам, які формують «соціум». У літературі це виявляється як тотальне висміювання, розчарування в традиційних цінностях та ідеалах. Ні в кого немає монополії на добро, на справедливість, на влаштування чужого щастя</p>	<p>За концепцією французького філософа Ж.-Ф. Ліотара, постмодернізм відображає відчуття вичерпності історії, естетики, мистецтва. Сучасний світ — це варіювання та співіснування всіх — і найдавніших, і новітніх форм буття. Постмодернізм як напрям у сучасному літературознавстві спирається на теорію і практику структуралізму, що оперує поняттями: «світ як хаос», «світ як текст», «інтертекстуальність», «криза авторитетів», «авторська маска», «подвійний код», «пастиш» (твір як самопародія). Література є не відображенням дійсності, а переказом міфів, що існують у віртуальній реальності. Головне в ній не істина, а слово, яке як елемент тексту є новою реальністю. Твір — це поєднання міфів, архетипів, цитувань, алюзії. «Ми живемо в епоху, — твердить С. Аверинцев, — коли всі слова вже сказані»</p>	<p>Для наукової естетики позаісторичне тлумачення літературних явищ, заперечення зв'язків літератури з конкретною історичною дійсністю є неприйнятним. Проте вона використовує окремі підходи і прийоми вивчення літератури, запропоновані теоретиками постмодернізму, зокрема структурування твору, інтертекстуальні зв'язки, елементи міфопоетики тощо</p>

Його авторитет теоретика-семіотика (семіотика — грецьк. *semion* — знак — наука про знаки та знакові системи) зміцнився після виходу друком книг «Поетика Джойса» (1966), «Трактат із загальної семіотики» (1975).

У. Еко було сорок шість років, коли вийшов його перший художній твір — роман «Ім'я троянди». Роман приніс автору всесвітню славу. З того часу з періодичністю в шість-вісім років почали з'являтися його нові романи — «Маятник Фуко» (1988), «Острів попереднього дня» (1994), «БAUDOLINO» (2000).

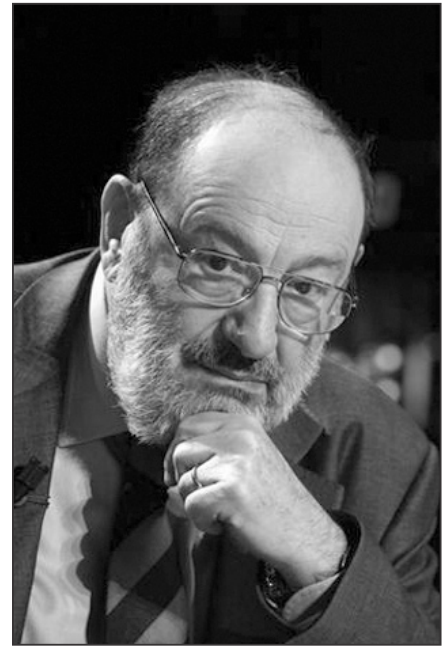
Незважаючи на письменницький успіх, У. Еко продовжував займатися наукою, і світ побачили збірка статей «П'ять есе на тему етики» (1997), дотепний методичний посібник для студентів «Як написати дипломну роботу» і філософська праця «Кант і качкодзьоб» (2000).

Досвід дослідника і глибоке знання У. Еко середньовічної культури суттєво вплинули на задум роману «Ім'я троянди». Дія твору відбувається 1327 року в загубленому монастирі, куди приїздять колишній інквізитор Вільгельм Баскервільський і його помічник — юний послушник Адсон Мелькський, щоб підготувати зустріч делегацій, які ведуть переговори про примирення імператора Людовіка Баварського і Папи Римського Іоанна XXII.

За кілька днів до прибуття Вільгельма й Адсона в монастир там загинув наглою смертю один із ченців. Настоятель монастиря Аббон благає Вільгельма, який має талант детектива, розслідувати злочин.

Вільгельм починає розслідування, а тим часом кояться нові злочини: ченця Венація знайшли втопленим у діжці зі свинячою кров'ю, потім загинули від отрути ще двоє ченців, а наступного дня хтось масивним глобусом розтрощив череп ченцю Северину.

Просуваючись у розслідуванні, як у лабіринті, блукаючи в невідомості, захоплюючись різними версіями, Вільгельм і Адсон поступово наближаються до істини. Спочатку їм здається, що причина вбивства — в монастирі: гріховне життя ченців та ворожнеча між ними, потім — що то наслідки колись жорстоко придушеного повстання еретиків. Незабаром у вбивствах починає настійливо проглядатися не дуже вмотивований зв'язок із пророкуванням

Умберто Еко

Апокаліпсису — останньої книги Нового Заповіту, у якій розповідається про кінець світу, а також про події й знаки, що йому передують. І нарешті з'ясовується, що всі вбивства пов'язані: кожен із загиблих мав намір заволодіти якимось ретельно приховуваним грецьким текстом і прочитати його.

Розслідування вбивств для Вільгельма й Адсона поступово перетворюється на пошук цієї грецької книги, яка здатна розкрити причини злочинів, а місцем пошуків стає центр духовного життя монастиря — лабіринтоподібна бібліотека з найбільшим у християнському світі зібранням книг.

На четвертий день перебування Вільгельма й Адсона в монастирі сюди приїздять посланці Папи Римського і, дізнавшись про вбивства, чинять власне «правосуддя», звинувачуючи в усіх злочинах ченців-дольчиніанців, еретиків і учасників минулого кривавого бунту, які переховуються в монастирі. Мирні переговори між Папою й імператором Людовіком за таких умов стають неможливими.

Реальний історичний конфлікт між Папою й імператором Людовіком Баварським органічно вплітається в інтригу роману і підкоряється авторському задуму. Бенедиктинський монастир, у якому відбуваються події, постає в романі осередком культурного й духовного життя Середньовіччя, з усіма його пошуками й протиріччями. У найголовнішій частині монастиря — Храміні, де розташувалася бібліотека, Вільгельм Баскервільський урешті-решт відшукує книгу, що стала причиною злочинів, а також убивцю.

Убивцею виявляється старий сліпий бібліотекар Хорхе Бургоський. А книга, яка, на думку Хорхе, здатна «перевернути уявлення про Бога», — єдиний, що зберігся на землі, примірник другого тому «Поетики» Аристотеля, у якому йдеться про природу комедії й утверджується сміх.

Ставлення до сміху виявляє суть центрального конфлікту роману У. Еко. У романі «Ім'я троянди» автор зводить протилежні позиції, з яких ведуться дискусії про сумісність сміхового світосприйняття із християнством. Позиція прибічників сміху, яку послідовно обстоює Вільгельм Баскервільський, ґрунтується на традиціях античного світу. Його противник Хорхе вважає, що сміх — диявольська зброя, яка здатна «знищити останні кордони» віри й моральності.

Виходячи з подій, які відбулися після бесіди Хорхе і Вільгельма, можна зробити висновок, що остаточну перемогу отримує все ж таки Хорхе. Вільгельм дізнався, хто злочинець, але не зміг заволодіти книгою Аристотеля і зробити її загальним надбанням.

Більш того, Вільгельмове розслідування призвело до знищення не лише другого тому «Поетики», але й усієї бібліотеки та й самого монастиря. Перед смертю, ніби утверджуючи власну позицію щодо диявольського походження сміху, Хорхе несамовито регоче, а Вільгельм марно намагається загасити пожежу.

Але останнє й вирішальне слово щодо конфлікту роману належить автору. І він реабілітує сміхове начало. Адже весь роман побудований як одна велика пародія, яка поєднує елементи історичного, детективного й пригодницького жанрів з елементами роману жахів та мемуарів і одночасно є пародією на історичний, детективний, пригодницький романи. Від самого початку роману автор налаштовує читача на певну гру, сповіщаючи, що «Ім'я троянди» є випадково знайденим рукописом, у якому розповідається про пригоди, пов'язані з пошуком іншого рукопису. Таким чином, роман замикається в рамках літературної містифікації: йому передує авторська передмова під заголовком «Звісно, рукопис», у якій письменник пародіює жанр мемуарів і розповідає, як 1968 року придбав книгу «Записки отця Адсона з Мелька, перекладені французькою мовою за виданням отця Ж. Мабійона», викладає причини, з яких вирішив видати цю книгу 1980 року у власному перекладі італійською. А через два роки після виходу «Імені троянди» У. Еко публікує «Нотатки на берегах “Імені троянди”», у яких, не приховуючи свого авторства і цим підкреслюючи запропоновану в передмові до роману містифікацію, розповідає про процес підготовки до написання роману і про постмодерністські завдання, які вирішував, створюючи текст.

Мемуарна лінія роману пов'язана з образом Адсона Мелькського. Оповідь ведеться від його особи, але сам образ двоїться: вісімдесятилітній старий Адсон розповідає про події, які відбулися багато десятиліть тому з вісімнадцятирічним послухником Адсоном. А пародійний ефект полягає в тому, що, переказуючи події, Адсон не здатен осмислити їх глибинну сутність і через п'ятдесят років, набувши величезного життєвого досвіду. Оповідач залишається поза суперечкою про правомірність християнського сміху, його однаково страхає як позиція Хорхе, так і позиція Вільгельма Баскервільського. Утім, не розуміючи сутності суперечки, Адсон підсвідомо, уві сні, осягає істину. Ранком передостаннього, шостого дня перебування в монастирі, слухаючи католицький гімн під час заупокійної відправи, Адсон засинає і бачить сон, у якому все, що сталося, і все, про що він розмірковував, з'являється в блазенському, вертепному вигляді, який вивертає й перекидає все найсерйозніше та найсвятіше. Світ у сні Адсона постає як хаос,

позбавлений причиново-наслідкових зв'язків і священних авторитетів, як мозаїка невпорядкованих фрагментів, де все змішане, як під час карнавалу. У той же час у тексті роману сон Адсона набуває пророчого значення: у ньому передбачається і з'їдання книги Хорхе, і диявольський регіт бібліотекаря, і багато з того, що станеться цього дня.

Пророчий сон Адсона, людини, яка не здатна осмислити події, а тим більше впливати на них, за століття передбачає початок Відродження, у якому сміхова народна стихія перетне «останні кордони» і потужним струменем увіллється в літературу й мистецтво, спростовуючи богословські суперечки про правомірність чи неправомірність сміху.

Пародіюється в романі й детектив. Уже самі імена слідчого і його помічника — Вільгельм Баскервільський та Адсон Мелькський — є іронічними посиланнями на класику детективного жанру і повинні нагадати читачеві героїв Конан Дойля — Шерлока Холмса і доктора Ватсона. У своєму розслідуванні Вільгельм застосовує дедуктивний метод, який приніс славу Шерлоку Холмсу. Напружена, загадкова атмосфера роману викликає асоціації з новелами іншого класика детективу — американського письменника Едгара По. А стиль «Імені троянди» нагадує популярний історичний пригодницький роман «Копальні царя Соломона» англійського письменника Р. Хаггарта. Але У. Еко не є продовжувачем традицій детективного, пригодницького, історичного, мемуарного жанрів і використовує їх лише як пародію, тобто жодна з ліній роману не реалізується відповідно до традиції: викритий злочинець не тільки не кається у своїх злочинах, але й перемагає в боротьбі за об'єкт злочину — книгу Аристотеля, а через дії детективів гине бібліотека й монастир; події, про які розповідає автор, стають лише історичними декораціями для зображення світовідчуття людини ХХ ст. — відсутність віри в історичний прогрес і еволюцію, кризу авторитетів; в «Імені троянди» відсутній «щасливий кінець», як у пригодницьких романах масової літератури, добро і зло виступають як рівнозначні категорії.

Як і в інших постмодерністських творах, основною технікою, яку використовує автор, є «цитатне мислення», гра з чужими текстами. У «Нотатках на берегах “Імені троянди”» У. Еко стверджував, що в будь-якому творі ведеться діалог між створюваним текстом і рештою раніше написаних творів. Тому письменник використав у своєму тексті сотні неприхованих цитат з античних, біблійних, середньовічних творів, які знала кожна освічена людина доби Середньовіччя. Крім неприхованих цитат, у романі використано

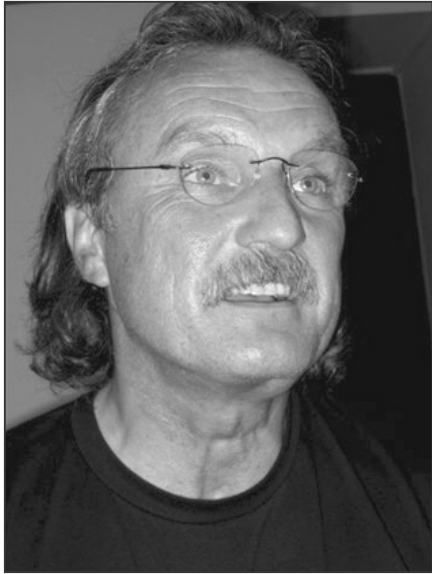
чимало «замаскованих» цитат, яких не міг знати оповідач Адсон, бо цитуються тексти, сучасні автору. У. Еко використовує й іронічну містифікацію: свідомо робить помилки в хронології подій, переносить на персонаж ім'я й риси реальної людини тощо. (Наприклад, за літературною маскою бібліотекаря Хорхе легко вгадується один із провідних діячів постмодернізму — аргентинський письменник Хорхе Луїс Борхес, який насправді, незважаючи на сліпоту, працював директором аргентинської Національної бібліотеки.) Гра з чужими текстами сприяє налагодженню діалогу з ерудованим, інтелектуальним читачем. Масовий читач сприймає роман здебільшого на рівні фабули, його цікавить у першу чергу інтрига. Читача-інтелектуала письменник залучає до гри, яка нагадує детектив, до пошуків «чужих» текстів у своєму тексті.

Елементом гри з читачем виступає і назва роману, адже троянда згадується лише наприкінці твору, у віршованому рядку латинського тексту. Символ троянди, перевантажений у європейській культурі численними смислами, покликаний заплутати читача, дезорієнтувати його, щоб він не міг наперед налаштуватися на якесь певне трактування назви. У. Еко свідомо обрав назву, яка не має певного значення. А ось те, чи має троянда ім'я, мусить відгадати читач. Можливо, це лабіринт, за принципом якого побудований детективний сюжет роману й бібліотека-Храмина, і теоретичні суперечки середньовічних ченців, і сама структура тексту, у якому «чужі» цитати переплітаються, як ходи в лабіринті.

(І. Столій)

Крістоф Рансмайр — сучасний австрійський письменник. Його роман «Останній світ» вважається одним із найкращих досягнень літератури постмодернізму.

Народився 1954 року у Веслі, що у Верхній Австрії, біля озера Траун, у сім'ї сільського вчителя. Суворі краса Альп, незайманість природи значно вплинули на формування почуття прекрасного. Відлуння вражень дитинства відчувається й у романі «Останній світ» (1988). Закінчивши Бенедиктинську гімназію в містечку Гмундені, К. Рансмайр подався до Відня, де вивчав філософію в університеті. Саме заняття філософією привчили його піддавати сумніву панівну роль будь-якої ідеологічної або світоглядної концепції. У середині 70-х років К. Рансмайр удався до журналістики, що давало йому змогу й заробляти на прожиток, і спостерігати та вивчати життя, і спілкуватися з людьми різних поглядів, соціальних станів та прошарків, і наполегливо вчитися володіти словом. Журналістська робота допомагала виробляти власний стиль, привчала

Крістоф Рансмайр

до точності, лаконізму й виразності висловлювання. Коло проблем, які цікавили в першу чергу Рансмайра-журналіста, охоплювало сферу філософську: ставлення людини до природного середовища, його спустошення внаслідок людської діяльності; сутність тоталітарних режимів; проблеми взаємин різних культур.

Перший роман К. Рансмайра «Жахіття криги й пільми» (1984) прихильно зустріла критика, відзначивши досконалість стилістики та високий рівень інтелектуально-психологічного вирішення теми. У розповіді про австро-угорську наукову експедицію 1872–1874 рр. до

Арктики письменник поєднав можливості різних жанрів літератури. Невипадково його твір називали «археологічно точною хронікою руйнування», бо публіцистика й красне письменство невідривні в цьому творі. Справжнє визнання твору «Жахіття криги й пільми» сталося після виходу з друку наступного твору К. Рансмайра — роману «Останній світ».

Поштовхом для написання роману «Останній світ» стала робота К. Рансмайра над прозовими перекладами «Метаморфоз». У «Задумі до роману» К. Рансмайр дав таку характеристику свого твору: «Тема — зникнення і реконструювання літератури, поезії; матеріал — «Метаморфози» Публія Овідія Назона».

Художній світ роману складний і неоднозначний. Перше, на що читач звертає увагу, це дивне поєднання в одному творі ознак різних історичних епох. Події, які відбуваються в романі, пов'язані з античністю, але визначити історичний час «Останнього світу» дуже складно: міфічні, історичні, вигадані персонажі живуть у якомусь умовному часі, де наче спресована вся історія людства. Тому Піфагор, давньогрецький математик, філософ і вчений, що народився близько 570 року до н. е., перетворюється в романі на слугу Публія Овідія Назона, римського поета, що народився 43 року до н. е. А один із персонажів — Діт — виявляється ветераном і дезертиром Другої світової війни. Із цього сплаву різних історичних епох виникає своєрідний художній «позачасовий» простір твору. У цьому позачасовому світі втрачаються й реальні просторові поняття. Наприклад, Діт під час Другої світової війни бував у Констанці, потім його, тяжко пораненого, привезли в Томи; у Томи з Констанци колись ходив навіть автобус (хоча Констанца — теперішня назва давніх Томів).

Сюжетну канву роману становить подорож римського громадянина Котта до чорноморського міста Томи, де перебував у засланні поет Публій Овідій Назон. Спонукали Котта до цієї подорожі непевні чутки про поетову смерть, бажання розшукати або його самого, або його могилу й останній Назонів твір «Метаморфози», який опальний поет спалив, назавжди залишаючи Рим. Сюжет роману К. Рансмайра ґрунтується на Овідієвих «Скорботних елегіях» та «Посланнях з Понту», а от систему образів, а з нею і загальну ідею, визначають «Метаморфози». Сам поет-митець, який подав у «Метаморфозах» історію людської цивілізації, стає головним героєм роману К. Рансмайра, хоча жодного разу він не з'являється перед читачем, лише в Коттових спогадах та розповідях про нього інших людей. Метаморфоза стає композиційним принципом будови твору й основним смисловим принципом. Змін зазнають усі й усе: Томи, мешканці міста, природа. Не знайшовши Овідія, але частково почувши його книгу від Ехо й частково побачивши її на килимах німої ткалі Арахни, змінюється і Котта.

«Усе, що я намагався виразити у своєму романі, закладено в тексті, і вже від самого читача, від його здатності сприймати залежатиме, наскільки його захопить асоціативне поле, чи наштовхне на власні роздуми й інтерпретації», — зазначив письменник в одному з інтерв'ю. Тому «Останній світ» можна сприймати як суворий вирок людській цивілізації, що неминуче йде до загибелі, вичерпавши свою культуру, моральні й художні цінності. А можна — як «постмодерністську гру», у якій один художній текст уживається в іншому, стверджуючи «сталість мінливості» буття, спонукаючи читача вчитувати авторський «підтекст» і створювати свій власний «надтекст».

Підштовхнуть до цього читача й коментарі автора до власного роману — «Овідіїв репертуар», де коротко характеризуються персонажі «Останнього світу» та їхні античні прототипи, хоча й у цьому розділі твору відчувається певна авторська іронія.

Джон Роберт Фаулз (1926–2005) — англійський письменник, романіст і есеїст.

Народився у графстві Ессекс у родині успішного торговця сигарами. Закінчив престижну школу в Бедфорді, де показав себе хорошим спортсменом і здібним учнем. Невдовзі вступив до Единбурзького університету, проте 1945 року, незадовго до закінчення Другої світової війни, залишив його заради військової служби. Після двох років у морській піхоті Фаулз відмовився від військової кар'єри і вступив до Оксфордського університету, спеціалізуючись на

Джон Роберт Фаулз

французькій і німецькій мовах. У 1950–1963 роках Фаулз викладав в університеті міста Пуатьє (Франція), потім у гімназії на грецькому острові Спецес, який послужив прообразом місця дії в романі «Волхв», і в лондонському Коледжі Святого Годрика.

1963 року успіх першої книги Фаулза дозволив йому залишити викладання і цілком присвятити себе літературній діяльності. 1968 року він оселився в невеликому містечку Лайм-Реджіс на півдні Англії. Значну частину життя письменник провів у своєму будинку на березі моря і зажив слави замкненої людини.

Інтерес до історії, особливо помітний у романах «Жінка французького лейтенанта» і «Хробак», був притаманний Фаулзу не лише за письмовим столом: 1979 року письменник очолив міський музей і обіймав цю посаду впродовж десяти років. Основні твори Фаулза дістали світове визнання, а створені на їх основі кінофільми сприяли популярності й комерційному успіху книг письменника. «Коллекціонер» (1963) — перший опублікований роман Фаулза, який приніс автору визнання. Історія збирача метеликів, що спробував додати до своєї колекції живу дівчину, була екранізована (1965) режисером Вільямом Вайлером. Одноіменний фільм мав великий успіх.

«Жінка французького лейтенанта» (1969) — найвизначніший роман Фаулза, за яким зняв фільм Карел Рейш (сценарій Гарольда Пітера, у головних ролях Меріл Стрип і Джеремі Айронс). Він поєднує в собі ознаки історичного і любовного романів, проте неповторність йому надає постмодернізм авторських роздумів. У творі розповідається історія молодого дворянина, який у 60-ті роки XIX ст. повинен був зробити вибір між благопристойним шлюбом за розрахунком і любов'ю до бідної гувернантки. Фаулз пропонує читачеві варіанти розв'язання цієї проблеми з точки зору людини 60-х років XX ст. — свідка «сексуальної революції». Роман «Жінка французького лейтенанта» розійшовся багатомільйонним накладом, був перекладений тридцятьма мовами.

Час дії роману — XIX ст., вікторіанська Англія — обраний Фаулзом почасти із прагнення вступити в полеміку з модними псевдовікторіанськими романами, привабити читача пікантною любовною фавулою, численними побутовими деталями в стилі ретро,

колеритними характерами і жанровими сценами. Усе це присутнє в романі. Але є й інше — драма ідей, психологія інтимних відносин, нарешті, історія становлення особистості, яка трактується як вибір між почуттям і обов'язком.

«Хробак» — філософська притча про моральність і моральне право одних судити інших. Час і місце дії роману — Англія XVIII ст. Прообразом головної героїні була знаменита Анна Лі, мати-засновниця релігійної протестантської секти «Шейкери».

«Вежа з чорного дерева» — повість, опублікована 1993 року. Мистецтвознавець і критик Девід Вільямс приїжджає у відлюдне місце Котміне (Франція), щоб поспілкуватися зі скандально відомим художником Генрі Бреслі. 77-річний старий прославився своїм різким норовом і геніальними творами, що поєднують у собі надзвичайну чуттєвість і «первісний сюрреалізм». Девід, прихильник абстрактного мистецтва, відчуває на собі сильний емоційний тиск художника, прихильника «природного» живопису. Крім того, молодий критик піддається спокусі завести роман з однією з двох дівчат, що гостювали в Генрі в маєтку. Проте Девід зазнає фіаско у спробах примиритися зі способом життя старого художника здебільшого через власну нерішучість, що заважає йому зійтися з дівчиною на прізвисько Миша, яка гостювала в Генрі.

Повість розкриває внутрішні мотиви творчого процесу, зв'язок творчого потенціалу із сексуальною розкутістю, з принципом «дихати на повні груди», що виливається в проблему зубожіння мистецтва.

Фаулз у цьому творі відсилає читача до свого роману «Волхв» — через схожість сюжету й філософської підоснови. Проте у «Везі з чорного дерева» загадка полягає у залежності художніх здібностей від життєвих сил людини в принципі. Фаулз неявно звертається до філософії екзистенціалізму, привносячи у повість ідею істинного існування людини задля досягнення найбільшого результату в створенні прекрасного.

Італо Кальвіно (1923–1985) — італійський письменник. Народився в Сантьяго-де-лас-Вегас (Куба) у родині італійців-агрономів, спеціалістів із тропічної рослинності, Маріо Кальвіно та Евеліни Мамеллі. Освіту здобув в Італії, у Сан-Ремо, куди родина повернулася 1925 року. На початку Другої світової війни був мобілізований, 1940 року брав участь в окупації Французької Рів'єри. З 1942 року вивчав агрономію в Туринському університеті, де його батько був професором. З 1942 року, після окупації країни фашистами, брав активну участь у русі італійського Опору, 1944 року Кальвіно

Італо Кальвіно

навіть вступив у комуністичну партію. Після закінчення війни 1945 року здобув вчений ступінь з англійської літератури в Туринському університеті й звернувся до літературної творчості.

Перші твори Кальвіно написані під впливом неореалістичної естетики — повість «Стежка павучих гнізд» (1947), збірка новел «Останнім прилітає крук» (1949) — і присвячені змалюванню буднів та героїчної боротьби італійських партизанів із нацистами. Головну увагу при цьому Кальвіно зосереджує на морально-етичних проблемах виховання патріотичної свідомості учасників

руху Опору, простих італійців. Уже в цих творах прослідковується тяжіння Кальвіно до казково-фантастичної, алегорично-філософської інтерпретації дійсності, яка стане провідною в його творчості.

З кінця 40-х років Кальвіно співпрацював із кількома італійськими газетами, з 1950 року обіймав посаду редактора у видавництві «Ейнауді», у серпні 1957 року вийшов з комуністичної партії у зв'язку з тим, що «протириччя між ним та партійним керівництвом заважають йому брати участь у будь-якій формі політичного життя». У 50-х роках Кальвіно написав низку творів, у яких звернувся до гостроактуальних проблем італійської дійсності. У повістях «Будівельна афера» (1957), «Хмара смогу» (1958) відображено бурхливу індустріалізацію в Італії повоєнних років, що сприймається через свідомість інтелігента, для якого хмара смогу стає символом небезпечних антиестетичних і антигуманних тенденцій сучасного суспільства.

Водночас на початку 50-х років у творчості Кальвіно намітився відхід від принципів неореалізму. Натомість посилився потяг до алегорично-філософських узагальнень, поєднаних з елементами фантастики та інтелектуальної сатири (філософсько-алегорична романна трилогія «Наші предки»). У романах цієї трилогії «Розполовинений віконт» (1952), «Барон на дереві» (1957), «Неіснуючий лицар» (1959) на матеріалі сатирико-фантастичної інтерпретації історії Кальвіно порушує гострі етичні питання сучасності. Це, зокрема, проблеми добра та зла, роздвоєння особистості між моральними полюсами, сенс історичного розвитку, доля соціального прогресу, проблема та суть моральних зобов'язань, проблема

відчуженості людини від суспільства тощо. У такому ж філософсько-фантастичному, з елементами інтелектуальної сатири, аспекти написані й збірки оповідань Кальвіно.

У творах «Космікомічні оповідання» (1965), «Нульовий момент» (1967) йдеться про космогонічні процеси, пов'язані з виникненням планет, розвитком Усесвіту, людської цивілізації. У циклі гумористичних оповідань-притч «Марковальдо» (1963) Кальвіно змальовує долю простої людини в сучасному суспільстві.

1962 року Кальвіно одружився з перекладачкою Естер Джудіт Зінгер. З 1967 року і майже до кінця життя він із родиною мешкав у Парижі, де захопився науковими розробками в галузях структуралізму та семантики. Інтелектуально-філософська інтерпретація семіотичної теорії знаків, символів, кодів відобразилася в романах «Таверна перехрещених доль» (1969), «Невидимі міста» (1972), «Якщо мандрівець однієї зимової ночі...» (1979), «Паламар» (1983). До збірки «Під ягуаровим сонцем» (1986) повинні були увійти розповіді про органи чуттєвого сприйняття людини, але письменник встиг написати лише про три з них: смакові, слухові, нюхові. Посмертна збірка з п'яти автобіографічних есе «Шлях до Сан-Джованні» вийшла друком 1993 року.

1975 року Американська академія обрала Кальвіно своїм почесним членом. Письменник часто виступав з лекціями у Франції та США, останні роки життя провів у Римі. У квітні 1985 року Кальвіно здійснив мандрівку в Аргентину, підготував цикл лекцій, з якими збирався виступити в Гарварді, у США. Ця книга під назвою «Шість нотаток на наступне тисячоліття» була видана посмертно 1987 року. На початку вересня 1985 року Кальвіно брав участь у конгресі з питань фантастичної літератури, звідки 6 вересня його забрали в лікарню італійського містечку Сієна. Там Кальвіно і помер від крововиливу 19 вересня 1985 року.

Джозеф Хеллер (1923–1999) — відомий американський письменник-романіст і прозаїк.

Народився в бідній єврейській родині вихідців із Росії, у Нью-Йорку, США. З дитинства полюбив літературу і в ранньому віці намагався писати. Після закінчення школи імені А. Лінкольна 1941 року перепробував безліч професій: клерка, помічника коваля, кур'єра, але, не домігшись належного успіху, у віці 19 років вступив до лав льотного складу американських ВПС. Через два роки, після проходження підготовчих курсів, був направлений на війну до Італії, де на літаку В-25 здійснив понад 60 бойових вильотів як бомбардир.

Джозеф Хеллер

Після закінчення війни Дж. Хеллер активно взявся за свою освіту. 1949 року здобув ступінь магістра Колумбійського університету, потім зайнявся дослідженнями в Оксфорді й перейшов на посаду викладача в Університет штату Пенсільванія. Пізніше співпрацював із періодичними виданнями і дістав посаду менеджера в компанії «Мак-Калл», але залишив її, щоб навчитися фантастиці й драматургії в Єльському та Пенсільванському університетах. Російськомовному читачеві він відомий твором «Пастка-22».

Джон (Сіммонс) Барт (нар. 1930) — американський прозаїк. Письменник належить до так званого «неонового покоління», або покоління 30-х років. Він народився на Півдні США (Кембридж, штат Меріленд), навчався в університеті Джона Хопкінса, потім студіював літературу в Пенсильванському університеті. Замолоду захоплювався джазом — грав на барабані. Музиканта з нього не вийшло, але, як каже сам письменник, потяг до аранжування він переніс на літературу. «На краще чи на гірше, — пояснював Барт потім в одному з інтерв'ю, — моя кар'єра романіста склалася як аранжувальника. Моїй уяві найкомфортніше в старих літературних умовах: чи то в епістолярному романі, чи в класичному міфі є, так би мовити, мелодія, яку я переоркеструю для власної мети». У тому самому інтерв'ю він зізнався, що читати почав пізно — скажімо, твенівського «Гека Фінна» прочитав уперше десь у 25 років. А улюбленими вважає Шахерезаду, Гомера, Вергілія, Дж. Боккаччо, санскрит, народні оповідки. Найбільше його приваблюють, як він каже, «води оповіді».

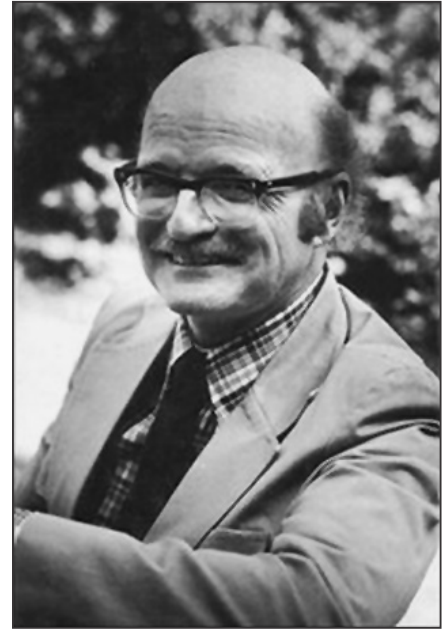
З «чорних гумористів» він одним з перших вийшов на авансцену, дебютувавши 1956 року романом «Плавуча опера». І вже цією книжкою, за влучним висловом О. Зверева, «увів у кадр абсурд», зробивши його «живою, безпосередньою, повсякденною реальністю». Тут на повну силу зазвучав бартівський «нігілізм» — абсурдним зображено все, і вижити людина може, лише визнавши цей абсурд. Дж. Клінковітц констатує відчутну наближеність творів першого періоду до французьких екзистенціалістів (А. Мальро, А. Камю) з точки зору «визнання абсолютного нігілізму».

Барт — письменник, який творить не інтуїтивно: він конструює, узагальнює. І через два десятки років творчості він підбив

підсумки, констатуючи, що перші романи було написано в Америці 1950–1960-х років, що вони вкладалися в параметри «чорного гумору» п'ятдесятих і визначали рух до притчевості (Fabulism) 60-х. Недаремно І. Хассан уважав роман «Козеня Джаїлс» «прикметним для літератури свого часу, оскільки був переконаний, що посилення уваги до міфів, архетиповості мислення покликані надати літературі нових життєвих сил у відстоюванні індивідуальності за часів омасовлення.

Свої погляди Барт виклав у статті «Література виснаження» (1967). У той час, коли модерністська критика проголосила смерть роману та літератури взагалі, Барт теж констатував вичерпаність великих оповідних і класичних форм. Проте це для нього не означало смерті літератури, а тільки завершеність певної літературної ситуації. І він поставив собі за мету — дати великій прозі нове життя. Барт не відмовився від попередньої літератури і не декларував заперечення традицій — лише своєрідне до них ставлення. Він заглибився в історію літератури і побачив, що під час зародження роман широко користувався пародією. «Я, — каже Барт, — повернувся до Сервантеса, Філдінґа, Стерна, «Тисячі і однієї ночі», до вправного обрамлення та розлогого велемовного оповідання. І сама можливість сконструювати фантастичний бароковий сюжет викликала ідею виступити у всеозброєнні проти модерністського твердження, що сюжет є анахронічним елементом у сучасній літературі». Барт називав свій метод «ірреалізмом».

Друга програмна стаття Барта «Література наповнення» (1980) написана вже на етапі постмодернізму. «Наповнення» літератури відбувається шляхом максимального використання не тільки «реальної реальності», відчутної і зримої, а й через уведення в літературний твір культурного дискурсу як підґрунтя, як першого поверху, як феномену інтертекстуальності, який і забезпечує ефект метарозповіді. Далі Барт продовжує експеримент і пошук у жанрі роману, поглиблюючи й поширюючи його на категорії ще більш загальні. Герої «Саббатікел» — інтелектуали, університетські професори, які відзначають сьому річницю подружнього життя, мандруючи вдвох на вітрильнику. Отже, Барт використовує каркас авантюрного, традиційного для англomовної літератури роману

Джон Барт

плавання. Але для Фенніка, сучасного інтелектуала, вірогідною є не тільки видима і відчутна, а й ірреальна реальність.

«Шекспір і Шахерезада вміли знаходити в житті казкове, — каже його герой. — У нашому житті воно теж є... Реальність чудова, реальність жахлива. Реальність є те, чим вона є. Але реалізм страшенно набрид.

Сюзанна. О'кей. Але ж не впадемо ми в окультизм чи неоготику?

Феннік. Звичайно, ні.

Сюзанна. Ось тобі й проблема.

Феннік. Так. Одисей знав дива. Шахерезада була чарівницею. У Данте було казкове. А в нас що?

Сюзанна. Добре. У Дон Кіхота були лише галюцинації... У Гека Фінна були лише пересуди.

Феннік. Чарівне є те, чого ми бажаємо, але із здоровою долею реалізму, щоб його збалансувати. Проте тепер ми можемо зустріти в світі найфантастичніше.

Сюзанна. Реалізм як збалансованість. Це мені подобається.

Феннік. Дякую. Реалізм — це киль і баласт корабля оповідання, хороший сюжет — ваша щогла і вітрила. Але ж чарівне — ваш вітер, С'юз. Справжнє диво — ваша мати — попутний вітер».

Отже, два крила, на яких летить художня література, — то реальність і вимисел... Але кермує цим кораблем усеосяжна іронія автора, і це докорінно змінює літературну ситуацію, надаючи тексту не тільки варіативності, а й непевності в можливості пізнання реальності.

Отже, сумнів у незмінності канонів присутній, пошук нових структурувань тексту-життя триває.

Роман «Остання подорож якогось моряка» (1991) дослідники вважають певною синтезувальною конструкцією, у якій узагальнюються попередні тексти. Це розповідь про одночасні, але різнопросторові подорожі незвичайного героя — моряка Сімона Вільяма Бехлера, який, потрапивши в дивний спосіб на Середній Схід у часи Середньовіччя, перетворюється в Бей ель-Лура... Аналізуючи цей роман, М. Коваль доходить висновку, що в ньому «повністю реалізувалася бартова концепція «повторного наповнення» літератури, створена на основі використання ігрового чинника. Гра визначає надзавдання роману: передати ідею неперервності культурного досвіду, його багатогранності та тяжіння сучасної культури до інтеграції». Варто додати, що із цим надзавданням безпосередньо пов'язано й ідею людської особистості як творця власного життя-

подорожі-тексту, зітканого з неперервного культурного простору, а не лише сформованого соціальним моментом, як це було в реалізмі, або трагічно жертвовного через свою повну невідповідність цьому моменту, як це було в модернізмі.

І це вже поворот до нових часів, до нового літературного мислення, що увібрало в себе культурологічне минуле, зокрема й техніку постмодернізму, і стало характерним для 80-х років. Останнім твором Барта на цей час є роман «Незабаром».

(За Т. Денисовою)

2. Опрацювання понять «елітарна» та «масова» культури, їх зв'язок із постмодерністським мистецтвом

Елітарна (франц. — *краще, добірне*) література вирізняється інтелектуальною й естетичною ускладненістю, наявністю багатого підтексту та зашифрованої образності; часто суттєву роль у них відіграють літературний і культурний контексти. Такі твори потребують активного, освіченого й розвиненого читача, який би в процесі ознайомлення з текстом залучався до «співтворчості».

Масова література — це розважальна й дидактична белетристика, яка друкується великими накладками і є складовою «індустрії культури». Використовуючи стереотипи масової свідомості й популістську стратегію завоювання публіки, а також примітивізуючи художні відкриття «високої» літератури, такі твори являють собою спрощене, «комфортне» читання. Їх типові ознаки — пригодницький або звульгаризований романтичний сюжет, який має зовнішню напружену динаміку й часто щасливий фінал.

Стосунки постмодернізму з елітарною масовою культурою дотепно визначив Фіндлер. Він назвав постмодерністського митця «подвійним агентом» — у «масовому» він представляв «елітарне», а в «елітарному» — «масове». Постмодерністський митець, на думку дослідника, завжди перебуває у двох «площинах», не має чітко визначеної точки опору, а його свідомість завжди певною мірою роздвоєна.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Міні-диспут

Коментар. Учитель організовує диспут за темою «Плюси й мінуси елітарної та масової літератур для сучасної молоді», проте на свій розсуд та залежно від рівня підготовки класу може дати учням й інше завдання.

VI. Домашнє завдання

Знати факти біографії та творчості найвідоміших представників постмодерністської прози, характеризувати їхні твори.

Пояснювати поняття «елітарна» та «масова літератури».

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше мені запам'ятався письменник-постмодерніст..., тому що...

УРОК № 55

Тема. Ознаки постмодернізму у творчості письменників-прозаїків другої половини ХХ ст.

Мета: допомогти учням глибше осягнути ознаки постмодернізму, розширити їх кругозір; розвивати усне зв'язне мовлення, аналітичне мислення, уміння висловлювати свої думки й аргументувати їх, добирати приклади, цитати з тексту; виховувати прагнення до пізнання нового, саморозвитку, естетичний смак.

Обладнання: картки з уривками текстів творів постмодерністів.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення (усний).

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. перед людством постали надскладні проблеми. Це своєрідно й досить непросто відбилося в літературі постмодернізму, у визначення якого літературознавці ще не дійшли єдиної думки. З цього приводу Дж. Нейсбіт писав: «Ми завжди охрещуємо епохи на напрямки “пост” або “нео”, коли не знаємо, як їх назвати». І все ж із деякими рисами: інтертекстуальність, іронія, фрагментарність, деканонізація історичних цінностей — погоджуються всі. Осягненням глибин постмодернізму, розвитком усного зв'язного мовлення ми й будемо займатися на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Розвиток зв'язного мовлення

1. Робота над текстами постмодерністської літератури (у групах або індивідуально)

Завдання. Прочитайте уривок із твору постмодерніста, детально перекажіть його, визначте риси стилю, розтлумачте, якщо можливо, асоціації, запозичення (інтертекстуальність).

Картка № 1

«Історія — це зовсім не те, що відбулося. Історія — це всього лиш те, що розповідають нам історики. Були, мовляв, тенденції, плани, розвиток, експансія, торжество демократії; перед нами гобелен, потік подій, складна розповідь, зв'язна, пояснювана. Один вишуканий сюжет веде за собою інший... А ми, хто читає історію і страждає під її ігом, — оглядаємо весь цей малюнок, сподіваючись на сприятливі висновки щодо майбутнього. Ми вперто продовжуємо сприймати історію як низку салонних портретів і розмов, які легко оживають у нашій уяві, хоч вона скоріше нагадує хаотичний колаж, на який фарби нанесені малярним валиком, а не білячим пензлем.

Історія світу? Це всього лише відлуння голосів у пільмі, що світять кілька століть, а далі зникають; легенди, старі легенди, які часом ніби перегукуються; химерні відлуння, безглузді зв'язки. Ми лежимо тут, на лікарняному ліжку сьогодення (які гарні, чисті в нас тепер простирадла), а поряд булькає крапельниця, живлячи нас розчином щоденних новин» (*Дж. Барнс «Історія світу в 10^{1/2} розділах»*).

Можливі відповіді

- Поєднання художнього стилю й публіцистичного;
- деканонізація цінностей попередніх епох;
- іронія.

Картка № 2

«Ще не отямившись від вигляду Трахіли, Котта помітив тоненькі цівки диму, що вилися з-поміж брил. І раптом наче прийшов до тям: менш як за півсотні кроків од нього, у неглибокій ніші курилася чавунна грубка з Овідієвого будинку, а перед відчиненими дверима сидів Піфагор, розстеливши на колінах блакитну пілку, яка вперто метлялася на вітрі й на якій він наче щось писав. Але неподалік від старого, там, куди не сягало оте срібне сяйво на схилах, стояв, опершись ліктями на кам'яний конус, немов на бюро, й недбало піднісши в привітальному жесті руку, сам Овідій Назон, поет Риму.

Задивившись на вогонь у грубці, Назон, здавалося, щось говорив до свого слуги. Голос Назонів Котта впізнав, однак не зрозумів жодного слова. Потім він почув, як у голові в нього зашуміла кров, почув подуви вітру, що зривали з вуст вигнанця слово за словом і відносили їх на схили. А Піфагорова рука все пурхала над блакитною пілкою, так наче слуга намагався якомога хутчіш позаписувати слова, поки їх не розвіяв вітер.

Та ось час уповільнився, зупинивсь, а тоді повернув у минуле. Запліснявілий помаранч котився молом залізного міста, розбурханим морем пливла, зазнаючи кільової хитастики, “Трівія”. З одного вікна на П'яцца дель Моро сіявся, мов сніжинки, попіл, а на стадіоні «Сім притулків» перед цілим букетом мікрофонів стояла осяяна світлом вогненного візерунка з двохсот тисяч смолоскипів невеличка постать. І вже з цього гамірного овалу час знову швидко повернув назад до трахільських завалів.

Я знайшов Назона. Я знайшов засланого, безвісти зниклого поета Риму, вигнанця, якого всі вважали небіжчиком. Серед цього спустошення, тут, на руїнах останнього пристанища найзнаменитішого колись чоловіка в столиці, Котта відчув полегшення, так ніби з плечей у нього спав нестерпний тягар. Вигляд цих двох чоловіків біля курної грубки, вигляд огорненого димом поета, що стояв у недбалій позі, так, як тоді, коли виголошував промову на стадіоні, вивільнив Котту з лещат залізного міста й переніс знов до римської дійсності. І він побіг до вигнанця, і щось закричав, замахав руками й засміявся, а тоді послизнувся на ріні, вдарився кісточкою на носі, але не відчув ні цього удару, ні різкого болю в сухожилках. Нарешті він таки знайшов Овідія Назона!

Коли, стрімголова пробігши півсотні кроків по срібній руді, об яку порозбивав собі ноги ще дужче, ніж об усі перешкоди на шляху до Трахіли, Котта, спотикаючись, нарешті ступив із сьйва схилів у тінь прямовисної скелі, коли від раптової зміни світла йому на хвилю потемніло в очах, коли позад нього ще котилися порушені ним камінці і він, важко хекаючи, привітався, то раптом збагнув, що, крім нього, тут більш нікого нема».

(*К. Рансмайр «Останній світ»*)

Можливі відповіді

- Зміщення історичного часу й історичних фактів — Піфагор — слуга Овідія Назона;
- в історичному контексті — сучасна лексика, сучасні реалії (мікрофони);
- звернення до ірреальності;

- попів над містом, можливо, натяк на загибель Помпеїв під попелом вулкана.

Картка № 3

«Здавалося, неначе слимаки тримають в облозі кожнісіньку літеру, аж поки з неї вивітриться остання згадка про загибель, а потім поблажливо, спокійно розповзаються по всіх знаках на камені, ховаючи під собою одне по одному всі слова.

Котта шкандибав світом трахільських руїн як людина, що дивом зосталася жива й никає завалами знищеного стихією міста — спочатку спантеличено й без певної мети, згодом усе зосередженіше й, нарешті, навіть із готовністю пошукати серед каміння якихось ще придатних речей... Але в Трахілі не лишилося нічого, крім потрісканої грубки та нашкрябаних на клаптиках тканини чи викарбуваних на камені слів. Отож Котта монумент за монументом обійшов це хранилище потьмянілих знаків, повисмикував з каміння прапорці, серед тиші прочитав уголос те, що ще можна було прочитати, — якийсь позбавлений глузду текст, — і наповнив свою торбу тим шматтям. Бо серед багатьох вицвілих написів та окремих слів на вітрі лопотіли й імена, йому знайомі, — імена мешканців залізного міста.

Минуло два дні, харчі скінчилися, і зуби в Котти від водявих шовковиць стали фіолетовими. А на стрімчаках та гребенях хребтів, куди Котта зі своєю скаліченою ногою не міг видертися, й досі бовваніли монументи з непрочитаними словами.

Голод гнав Котту назад, на узбережжя, але він ще мусив повернутися сюди, поки дощі не змили на клаптиках останню літеру!

І ось одного вітряного жовтневого ранку Котта обережно, спираючись на ціпок із розгілини, ступаючи крок за кроком, спустився до моря. Ще до смерку він був уже в бухті балюстрад. Там його й знайшов винар Фіней, який привів на берег двох мулів із великими кошиками, щоб набрати подрібненої прибоєм щєбінки. Побачивши виснаженого римлянина, винар повідв'язував з одного сидла кошики й запропонував Котті сісти на мула. Отак після заходу сонця Котта, напівсонний, скоцюрблений, доїхав, похитуючись, до ливаревого будинку й застав там усе так, як і сподівався. Вікна й двері стояли навстіж. Лікаонів дім був порожній».

(К. Рансмайр «Останній світ»)

Можливі відповіді

- Світ-текст, система знаків;
- натяк на кам'яні скрижалі пророка Мойсея;
- біблійні мотиви (в'їзд до міста на мулі).

Картка № 4

«Зникнення линваря Лікаона схвилювало мешканців залізного міста не більше, ніж звістка про загибель Трахіли... Кому потрібні були нитки, шворки чи вірьовки, той просто ходив до линварні з боку освітленої сонцем вулички й під наглядом римлянина порпався в тому припалому порохом безладді, поки нарешті знаходив те, що шукав, і платив пригорщею монет, які Котта байдуже кидав до бляшаної коробки. Так само байдуже Лікаон щоразу кидав колись гроші до своєї залізної шафи. Часом люди бачили, як римлянин стоїть уранці біля крутильні й дослухається до знайомого хурчання.

Було в Лікаоновому домі й дещо нове, і воно привертало увагу: цілі гірлянди прапорців; ті гірлянди Котта понапинав навкіс через ливарню, а також у веранді. Це були нанизані на конопляні шворки клаптики, які він повивільняв із трахільських кам'яних монументів і приніс до залізного міста. Мов оті незліченні гасла та заклики на столичних вулицях та на дошках для об'яв, що нагадували римським громадянам про їхні численні обов'язки, так у линваревому будинку погойдувалися тепер на вздовж і поперек напнутих шворках пообписувані й вицвілі прапорці з Трахіли.

Згодом Котта спробував дати цим клаптикам лад. Тепер на кожній шворці вони були якось пов'язані між собою, кожна шворка мала свою назву: "Арахна", "Чайки", "Єдваб" ... Але куди нанизати численні назви рослин та камінців? На шворку "Ехо"? Чи на ту, що дістала ім'я скам'янілого епілептика? Гра, у яку Котта почав грати знічев'я, аби перебрати клунок ганчір'я, іноді тримала його в напруженні цілими днями.

Арахна про це не знала. Коли він приніс їй клаптик з її ім'ям, вона тільки сплеснула в долоні й показала на мигах щось незрозуміле.

А Фіней, перш ніж повернути Котті такий самий клаптик зі своїм ім'ям, засміявся й витер тим клаптиком шинквас.

Терей ледве-ледве прочитав своє ім'я, тоді мовчки стенив плечима й знову схилився над діжкою з тузлуком.

Тільки Феме щось пригадала. У тузі за сином вона стала балакуча, їй увесь час потрібно було, щоб її хтось слухав.<...>

А пригадала Феме ось що: такі клаптики, як оці, Назонів слуга Піфагор збирав у томських будинках, приходячи на узбережжя, — фартухи, потертий одяг, речі, з яких повиростали діти; потім, у горах, він ставив якісь дивні кам'яні баби і обертав їх на такі собі дороговкази».

(К. Рансмайр «Останній світ»)

Можливі відповіді

- Уживання в історичному контексті нових слів і називання нових понять («мов оті незліченні гасла та заклики на столичних вулицях»);
- Натяк на «метаморфози» Овідія Назона (імена, перетворення).

Картка № 5

«І поки ткаля полотнищем розгортала перед римлянином свої творіння, поки брудна підлога в коморі й увесь мотлох довкола по-малу зникав під купою райських світлів, Котта усвідомив, що на цих панорамних картинах найбільше важить не земля й не море, а небо — чисте, блакитне, трохи захмарене або затягнене грозовими хмарами, але повсюди ніби живе, заселене летючими птахами; небо, де кожна зграйка мала своє місце.

Навіть те, що жило на суходолі чи в морі, що там повзало, плавало, за чимось гналось чи від чогось утікало,— усе, здавалося, прагло краси й довершеності пташиного лету. А вгорі над табунами звірів численні фігури пташиного лету являли собою знаки звільнення від будь-якого тяжіння. Коли море було збурене, розбурхане, а береги покраяні розщелинами чи залиті водами сизигійських припливів, тоді рожеві чайки, буревісники й чорні кряки здіймалися над спіненими гребенями хвиль та рифами, так ніби разом із припливом їхнє прагнення до легкості тільки зросло <...>

Аж на останніх картинах, що Арахна розгортала перед Коттою, він завважив якийсь сумнів у величі лету, завважив, власне, падіння; разючий, якийсь майже зловтішний контраст до райського самозабуття пташиних зграй. Це була картина порожньої далечини, зіткана з ниток синіх, білих та сріблястих відтінків,— вид на море, що спокійно простиралося під сонцем: небо, поцятковане легенькими літніми хмарками, мертва хвиля, а вгорі — поодинокі чайки. Але ніде ні берега, ні острова, ні судна.

Далеко-далеко, на самісінькому обрії, Котта розгледів двоє широких і сірих, як у кондора, крил, безпорадно скинених над водою, наче руки потопельника; проте ні дзьоба, ні голови не видно було. Навколо крил із води білими списами здіймалися фонтани бризок, а з високості ще летіли, погойдуючись, загублені пір'їни й легенькі пухинки — опускалися на море повільніше, ніж важке тіло, що його доти несли ті крила. Там, удалині, у море впало щось велике й схоже на птаха, а у висхідному повітряному потоці нерухомо позависали чайки, і філігранно оздоблена легеньким бризом морська поверхня відкидала в небо сонячне світло».

Ікар. Ім'я того, що впав у хвилі й зник у тому яскравому сяйві, було одним із багатьох знаків, який спурхнув із пальців глухонімої ткалі і якого так і не зрозумів Котта».

(К. Рансмайр «Останній світ»)

Можливі відповіді

- Використання античних міфів (міф про Ікара);
- мистецькі студії про твори живопису (мутантна зміна жанрів).

Картка № 6

«“Око мудрого й набожного читача здатне узріти світло — нехай навіть слабеньке — світло Божественного Знання. Але і для таких читачів бібліотека нехай залишається заказаною. Саме із цих причин, як ви розумієте, у бібліотеку не можна допустити всіх і кожного. До того ж, — додав Абат, ніби розуміючи, наскільки німецький останній аргумент, — книга така тендітна, так страждає від часу, так боїться гризунів, непогоди, невдатних рук! Якби всі ці сотні років кожен, хто хоче, мусолив наші кодекси, чимало їх не дожило б до нинішніх часів. Бібліотекар оберігає томи не тільки від людей, але й від природних сил, присвячуючи життя боротьбі зі згубним Забуттям, цим віковичним ворогом Істини”.

“Отож ніхто, крім двох ченців, не входить на верхній поверх Храмини”.

Абат усміхнувся.

“Ніхто не повинен. Ніхто не може. Ніхто, якщо й захоче, не зуміє. Бібліотека захищається сама, вона непроникна, як істина, що в ній зберігається, підступна, як неправда, у ній заточена. Лабіринт духовний — це й справдешній лабіринт. Увійшовши, ви можете не вийти з бібліотеки. Я виклав вам наші правила й прошу вас дотримуватися правил абатства”.

“Але ви допускаєте, що Адельм упав у прірву з вікна бібліотеки. Як можу я розслідувати обставини його загибелі, якщо не огляну ймовірне місце злочину?”

“Брате Вільгельме, — відповідав настоятель примирливим тоном, — людина, яка змогла описати мого Гнідого, ніколи не бачачи його, й стосовно загибелі Адельма легко зможе судити про місце, куди доступ заборонений”.

Вільгельм відповів, уклонившись: “Ваше високопреподобіє і суворість свою наділяє мудрістю. Хай буде так, як ви вважаєте за потрібне”».

(У. Еко «Ім'я троянди»)

Можливі відповіді

- Світ — бібліотека, текст;

- натяк на античні тексти, міф про Лабіринт;
- Містить ознаки детективного жанру, є натяк на знаменитого Шерлока Холмса та його дедуктивний метод розслідування.

Картка № 7

«І от у полоні цього щиросердного одурманення, ніби перенісшись за цьогосвітню межу, я мав видіння. Або сон. Не знаю, як краще це назвати.

Я йшов крученими сходами всередині якоїсь тісної кам'яної труби. Йшов начебто в крипту зі скарбами. Але коли нарешті відкрився вихід (десь дуже глибоко вниз), я опинився у величезному приміщенні, ще просторішому, ніж монастирська кухня, що займала перший поверх Храмини. Так, це й справді була кухня, але оснащена не тільки печами й різноманітним посудом, а й ковальськими міхами та молотами. Начебто тут зійшлися для своєї справи ще й підмайстри Миколи*. Повітря аж пашіло від розжарених печей і розплавленого заліза; з вогнедишних каструль виривалися клуби пари, а на поверхні варива здувалися, булькали і голосно лопалися великі круглі міхури, сповняючи все навколо густим безупинним гулом. Кухарі метушилися, розмахуючи вертелами, а послушники підстрибували в повітря — хто вище, — намагаючись дістати курей та іншу дрібну живність, насажену на розпечені штирі. І поруч, за два кроки, ковалі гатили молотами з такою силою, що саме повітря, здавалося, глухнуло, і хмари іскор випорскували з ковадел, зливаючись на льоту з іншими іскрами, що виривалися з двох нагtoplених печей.

Я не розумів, де перебуваю: у пеклі чи, навпаки, у раю, облаштованому за уявленнями Сальватора**, у раю, залитому м'ясними соками й бентежному від смажених ковбасок. Але не було часу задумуватися, де я, бо орава якихось курдупелів, якихось карликів із величезними, як цебри, головами, з'явившись незрозуміло звідки, накотилася на мене, потягнула за собою в трапезну й насильно увіпхнула в двері.

Усе було прибрано до балу. Величезні килими й гобелени висіли на стінах, але малюнки були не такі, які зазвичай навівають побожні думки або прославляють доблесних царів, — найдужче вони нагадували маргінальні ілюстрації Адельма; причому з-поміж усіх його малюнків були обрані якраз нестрашні й потішні: зайці, що танцюють навколо куканського дерева; риби, що пливають упоперек

---

* Монастирський коваль.

** Один із найколоритніших персонажів роману «Ім'я троянди»; чернець, який зазнав бідувань, доки опинився в цьому монастирі.

ріки й вистрибують з води прямо на сковорідку; хороводи мавп, переодягнених єпископами-кухарями; животасті потвори, що в'ються в клубках пари навколо казанів.

На чолі столу був Абат, убраний, як на свято, у розшиті пурпуром шати. Він здіймав свою вилу*, як скіпетр. Поруч із ним Хорхе, тримаючи величезний кубок, цмулив вино, а келар, в одязі Бернарда Гі**, набожно читав із книги, виготовленої у формі скорпіона, життя святих і уривки з Євангелій».

(У. Еко. «Ім'я троянди»)

Можливі відповіді

- Використання образу потвори-карлика. Натяк на героя Е. Гофмана «Крихітка Цахес...»;
- бал нагадує роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита»;
- ірреальність.

2. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ◆ Визначте ознаки постмодернізму у творах письменників другої половини ХХ ст.

Очікувані відповіді

- Широке використання відомих текстів, образів, пряме й приховане цитування.
- Фрагментарність оповіді.
- Деканонізація цінностей попередніх епох.
- Ірреалістичність.
- Іронія, пародіювання.

IV. Домашнє завдання

Скласти усний твір-роздум: «Чи готовий я стати читачем елітарної літератури?»

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про Сербію ХХ–ХХІ ст.

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Мене зацікавило твердження...
- Найбільше мені сподобалася робота групи (учня)...

---

* Мається на увазі виделка для м'яса, яку Абат демонстрував Вільгельмові й Адсону під час трапези.

** Один із персонажів роману, інквізитор.

УРОК № 56

Тема. Життєвий і творчий шлях сербського письменника Милорада Павича. Утілення в оповіданні «Дамаскин» ознак постмодернізму

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, розкрити особливості його постмодерністського твору; розвивати навички роботи з електронною книгою; уміння аналізувати твори постмодернізму, «розшифрувати» їх; розширювати кругозір учнів; виховувати повагу до літератури, естетичний смак.

Обладнання: портрет письменника, тексти творів, ілюстрації до них.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Закінчивши книгу, опиняєшся на початку наступної історії», — пише К. Рансмайр. Так і ми опиняємося на початку історії сьогодення, початку літератури ХХІ століття. Її представляють письменники найрізноманітніших течій, напрямів, стилів, від традиційних до найоригінальніших. І чільне місце серед них посідає постмодерніст, сербський письменник Милорад Павич. Про нього і йтиме мова на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Евристична бесіда

- ◆ Які чинники сприяли виникненню постмодернізму, як його обґрунтовують філософи й самі письменники?
- ◆ Які основні ознаки постмодернізму?
- ◆ Назвіть найяскравіших представників постмодернізму та їхні твори.

2. Заслуховування усних творів учнів; коментар учителя

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Повідомлення учня про Сербію ХХ–ХХІ ст.

2. Лекція вчителя

Майбутній письменник Милорад Павич народився у Белграді (Сербія), що на березі Дунаю, 15 жовтня 1929 року. В автобіографічному нарисі Павич, описуючи своє народження, особливо підкреслював те, що він з'явився на світ під знаком Терезів.

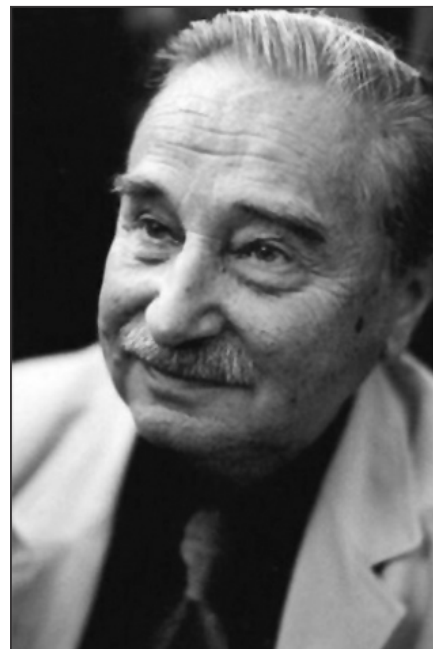
Його батько був скульптором, а мати — учителькою в гімназії (викладала філософію). Їх поєднала любов до спорту, особливо захоплювалися закохані лижачами і вправами на гімнастичних снарядах. Перші дитячі спогади маленького Милорада пов'язані з материними родичами, які жили на протилежному боці Дунаю, на березі річки Тамиш, у місті Панчево. У них був там свій будинок, а в околицях Панчева — хутір вз кіньми, коровами, стайнями, колодязем і виноградниками. Батько з матір'ю, прихопивши Милорада та його старшу сестричку, частенько каталися човном по Тамишу й гостювали в маминих родичів. Найчастіше бували в діда Аца, який мав великий баштан, де вся сім'я ласувала кавунами. Багато чого із того зачарованого світу Панчева пізніше потрапило в прозу письменника. Твори Павича дуже нагадують твори українського письменника й кінорежисера О. Довженка: у них таке ж відчуття рідної землі та природи, той самий дух і світосприйняття, що й у автора «Зачарованої Десни».

Учився Милорад Павич у школі імені Карагеоргія в Белграді. З першого класу до школи ходив самотійно. Батько лише одного разу відвів хлопчика до закладу, оформив документи й сказав, що тепер той буде самотійно щодня о восьмій годині приходити на уроки. «Я так і робив, адже школа була поруч із будинком, і все це не здавалося мені дивним, — згадував Павич. — Узагалі ж, ще до того як я почав учитися, я ходив у якийсь французький дитячий садок, що знаходився в тім же дворі, що й школа, я пам'ятаю кумедну француженку, яку ми називали «тітка Дроль».

1949 року М. Павич вступив до Белградського університету, а 1954 року закінчив відділення літератури філософського факультету. Це були важливі роки в житті майбутнього письменника: він здобував різноманітні знання, йшло формування світогляду та його світосприйняття. Саме тут, в університеті, Павич почав писати, відпрацьовуючи свій оригінальний стиль. «Тоді я був здатний писати о будь-якій годині дня або ночі, — згадував письменник. — Сьогодні пишу тільки вечорами або зранку».

Слід відзначити, що в родині Павичів Милорад був не першим і не єдиним письменником: у родоводі по батьківській лінії письменники були ще у XVIII ст. У цій славетній родині завжди хтось займався літературою. Так, наприклад, Емерик Павич ще

1768 року опублікував книгу поезій, він писав десятистопним віршем народно-го епосу. Сам Милорад Павич ще з дитинства хотів бути схожим на дядька по батьківській лінії, Миколу Павича, який у той час, у середині XX ст., був відомим письменником. Милорад хотів продовжити літературні традиції своєї родини і був дуже радий, що йому вдалося зробити це. «Я завжди любив слухати, як мій дядько Микола, який був чудовим оповідачем, мій дід Аца та моя тітка по матері Емілія згадували випадки з історії нашої родини,— напише у автобіографічних нарисах уже всесвітньо відомий письменник.— При цьому я мимоволі навчався майстерності усного оповідання. У Панчеві в мене було чотири бабці. Одна з них — Козара — була красунею й залишалася нею до глибокої старості. Вона краще за інших її сестер уміла вчинити тісто й могла заспівати пісню про кожен знак Зодіаку, я потім знаходив ці пісні в старовинних календарях кінця XVIII — початку XIX ст.».

Милорад Павич

Тісний зв'язок із народними витоками, фольклорною літературою привели до появи оригінальної поезії і прози Милорада Павича. Він — автор декількох поетичних збірок і численних романів. Добре володіючи російською та англійською мовами, Павич проявив себе як майстерний перекладач творів Пушкіна та Байрона. Професор Павич є дійсним членом Сербської Академії наук і мистецтва (1991), регулярно читає лекції в Белграді, Сорбонні, Регенбурзі, Відні. Твори Милорада Павича найбільш популярні в сучасного читача. «Вашингтон таймс» вважає його «оповідачем, який дорівнює Гомеру», південноамериканська критика характеризує Павича, як «найвидатнішого письменника сучасності» («Вежа», Сан-Пауло), а в Іспанії він визнаний «однією з найвеличніших особистостей світової літератури» («Темпо», Мадрид).

Основні твори: «Хазарський словник», «Залізна завіса», «Внутрішня сторона світу», «Ліжко на трьох», «Кохання в Константинополі», «Російський хорт», «Скляний равлик».

3. Складання учнями опорної схеми-конспекту за лекцією вчителя

4. Читання уривка з роману М. Павича «Хазарський словник»

«Та в будь-якому випадку читати таку товсту книгу означає довго бути самому. Довго бути без того, чия присутність вам необхідна, бо читання в чотири руки ще не ввійшло в ужиток. Тому автор відчуває докори сумління і намагається заглибити свою вину. Тій прекрасній особі зі швидкими очима й лінивим волоссям, яка, читаючи цей словник і пробігаючи крізь свій страх, мов крізь кімнату, відчуває себе самотньою, — тій особі автор радить зробити таке. Нехай надвечір першої середи місяця вона вийде зі словником під рукою до крамниці солодоців на головній площі свого містечка. Там на неї чекатиме молодий чоловік, який, зовсім як і вона, відчув себе самотнім, згайнувавши час на читання тієї самої книги. Їм слід сісти одне біля одного за кавою і порівняти чоловічий та жіночий примірники своєї книги. Вони відрізняються. Порівнявши між собою короткі, написані курсивом речення з останньої сторінки цього словника в жіночому і чоловічому примірниках, вони отримають книгу, складену в єдине ціле, як закінчену партію в доміно, і тоді вона стане їм не потрібною. Тоді нехай вони добре вилають лексикографа, але хай роблять це якомога швидше, в ім'я того, що приходить потім, бо те, що приходить потім, — то тільки їхня справа, і вона найважливіша від будь-якого читання. Я бачу, як на вуличній скриньці для пошти вони розкладають вечеру і, обійнявшись, їдять у сідлах своїх велосипедів.

Утім, нехай читача всі ці інструкції не цікавлять. Він може зі спокійною совістю знехтувати будь-якими рекомендаціями і читати так, як їсть, — користуючись правим оком, як виделкою, лівим — як ножем, а кістки кидаючи за спину...

Крім того, словник зовсім не обов'язково читати повністю, можна прочитати лише половину чи будь-як частину й тим задовольнитися, що, до речі, зазвичай і відбувається зі словниками. Чим більше шукатимеш — тим більше здобудеш...»

(М. Павич «Хазарський словник»)

5. Обговорення прочитаного

- ◆ Чи зацікавив вас зміст книги? Якщо так, то чим саме?
- ◆ Що здалося вам незвичним у формі, у змісті твору?
- ◆ Які ознаки постмодернізму ви помітили в романі «Хазарський словник»?

6. Слово вчителя

— Особливе місце у творчості Павича посідає оповідання «Дамаскин».

Автор активно використовує факти візантійської та поствізантійської культури (будівництво храмів по всіх християнських

землях на зразок візантійських). Письменник дає можливість вибору шляхів читання твору на двох його «перехрестях» (у тому числі на комп'ютері). Це своєрідна гра з текстом і з читачем, «відмова від монопольного права автора на істину». Детальніше особливості твору розглянемо на наступному уроці.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

1. Складання психологічного портрета письменника за його автобіографією

АВТОБІОГРАФІЯ

Я письменник уже двісті років. Далекого 1766 року якийсь Павич видав у Будиму збірку віршів і відтоді вважається в колі письменницької родини.

Народився я 1929-го на березі однієї з чотирьох райських річок о 8.30 ранку під знаком Терезів (що передують Скорпіону), за горо-скопом ацтеків — Змія.

Перший раз мене бомбардували, коли мені минав 12-й. Удруге — коли минав 15-й. Між тими двома бомбардуваннями я вперше закохався та під німецькою окупацією вимушено вивчив німецьку мову. У той час я потай вивчив і англійську від одного пана, який палив запашний тютюн. Тоді ж я вперше забув французьку (потім я забував її ще двічі). Нарешті в одній собачій буді, де опинився, рятуючись від англо-американського бомбардування, один колишній царський офіцер почав давати мені уроки російської мови за книжками поезій Фета й Тютчева: інших він не мав. Сьогодні вважаю, що навчання мов було для мене своєрідним перетворенням у різних чарівних звірів.

Я любив двох Йованів — Йована Дамаскина та Йована Златоуста (Хризостома).

Набагато більше кохань я пережив у своїх книжках, аніж у своєму житті. За винятком того, що триває й досі. Ніч у моїх снах солодко притулялася мені до обох щік.

До 1984 року я був найменш читаним письменником у моїй країні, а від того року й надалі — найбільш читаним.

Я написав роман у вигляді словника, другий — у вигляді кросворда, третій у вигляді клепсидри і четвертий — як довідник для вожиття картами таро. Я намагався якнайменше зашкодити людям цими романами. <...> День у день я все менше письменник своїх книг, а все більше письменник майбутніх, які, можливо, ніколи не напишу.

Як не дивно, мої книжки дотепер перекладалися 66 різними мовами. Коротше кажучи, я не маю біографії. Маю лише бібліографію. Критики у Франції та Іспанії зазначили, що я перший письменник

XXI-го століття, який жив у XX-му, коли потрібно було доводити безневинність, а не провину.

Найбільше розчарування в житті принесли мені перемоги. Перемоги не окупаються. Я знав, що не треба торкатися живих рукою, якою уві сні торкнувся мертвого. Я нікого не вбивав. Натомість убили мене. Задовго до смерті. Для моїх книг було б краще, якби їх автором був якийсь турок чи німець. Я був найвідомішим письменником найупослідженішого народу на світі — сербського народу.

XXI століття для мене почалося *avant la date*, 24 березня 1999 року, коли НАТО впродовж 78 днів бомбардувало Белград та Сербію. Відтоді Дунай, на берегах якого я народився, вже не судноплавний...

Гадаю, Господь осипав мене безмежною ласкою, подарувавши мені радість писати, але такою ж мірою й покарав мене, може, саме за цю радість.

2. Творче завдання

Уявіть, що ви на презентації нової книжки М. Павича. Як би ви представили його аудиторії? Складіть невеликий усний виступ.

VI. Домашнє завдання

Знати біографію письменника.

Прочитати оповідання «Дамаскин», уміти його аналізувати.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Мене зацікавило...
- Мені здалася слухною думка про те...

УРОК № 57

Тема. Оповідання Милорада Павича «Дамаскин». «Віртуальний історизм» як характерна ознака творчості письменника

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні, естетичні особливості твору письменника; розвивати навички аналізу постмодерністських творів, уміння висловлювати свою думку й аргументувати її; виховувати повагу до культурних надбань народів світу, естетичний смак, прагнення до духовного саморозвитку.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, таблиці.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель

— Чого ти хочеш?

— Книжку.

Такий діалог ведуть герої одного з творів К. Рансмайра. Як хочеться, щоб такі слова звучали якнайчастіше з уст молоді, школярів. Адже гарна книга — це і розрада, і порада, а стосовно творів постмодернізму — ще й інтелектуальна розминка, тест на ерудицію, загальну літературну освіту й свідоме ставлення до життя, його різноманітних виявів. Про художній твір постмодернізму та його естетичну вартість і говоритимемо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда

- ◆ Що ви знаєте про автора оповідання «Дамаскин» М. Павича?
- ◆ Яке враження у вас склалося від твору?
- ◆ У чому особливості читання твору й гри письменника з читачем?

2. Стислий переказ сюжету оповідання

Можливі варіанти переказу

До сербської Остени приходять 800 будівничих, і всі на ім'я Йован. Вони видатні майстри, які будують храми в давньогрецькому стилі.

Дочка пана Николича фон Рудки, попечителя сербських шкіл і судді, Атилія забажала, щоб до її весілля вибудували палац, де вона житиме, та церкву, де вінчатиметься. Покликали найкращих будівничих — Йована Лествичника та Йована Дамаскина.

Атилія розповіла Дамаскину про свої сни-мрії. Ніби в неї народилася дитина, і вона її любить та ростить. А в того сина — особлива прикмета: шрам у вигляді заплющеного ока. У Дамаскина виявився такий самий шрам.

Читачі потрапляють на перше «перехрестя» й читають або про палац, або про третій храм, які будуються одночасно. Йован,

будівничий церкви, показує креслення трьох церков — зеленої (цей посаджений ним самшит ростиме разом із храмом і набуватиме однакового вигляду з ним), жовтої (з каменю) та бузкової (це храм на небі, храм душі).

Якось панові повідомили, що церкву перестали будувати, бо перестав рости самшит. Коли Николич запитав, чому не росте самшит, йому відповіли: «Десь ви согрішили, пане Николич. Щось ви заборгували, комусь од рота кусень хліба відірвали. Коли покаєтеся й спокутуете, борг повернете». А пан справді заборгував будівельникам.

Палац теж стоїть недобудований. На Дамаскина хтось напав і поранив, тому він зник. Атилія хоче його розшукати, йде в палац.

Читач знову опиняється на «перехресті» й може читати або про їдальню, або про спочивальню.

Атилія розуміє, що Дамаскин зашифрував її послання в назвах меблів, у малюнках на стелі. Вона починає розгадувати, користуючись компасом і циркулем, здогадується, у які місця її кличуть, і їде туди. Усе вказує на один монастир. Атилію з поштом добре там приймають. Дочка пише батькові листа із враженнями про поїздку, місцевість, гостинність ченців. На зворотній дорозі до дівчини в карету підсідає молодий чоловік, схожий на її нареченого Александра, і дає книгу, у якій описано точно такими словами, як вона писала, подорож до монастиря. Але книга називається «Життєпис генерал-майора і кавалера Симеона, сина Стефана Пищевича в роках 1744–1784». Атилія дивується. Між нею та молодиком відбувається любовна сцена. Атилії здається, що це Александр, вона не помічає відрубаного вказівного пальця в юнака (а саме таке поранення дістав Дамаскин).

Повернувшись додому, Атилія розраховується з боргами батька й вибачається перед будівничими; по знаках у спочивальні знову здогадується, що Дамаскин її кличе. Вираховує маршрут і їде. Кінцевий пункт — монастир, який, виявляється, належить їй самій. У подарунок вона дістає ще дві обручки й... відрубаний палець у скриньці.

IV. Формування вмінь і навичок

1. Визначення в оповіданні М. Павича «Дамаскин» ознак постмодернізму (заповнення таблиці)

№	Ознаки постмодернізму	Приклади
1	Гра письменника з текстом і читачем	Можливість читати розділи від «перехрестя» у будь-якому порядку

№	Ознаки постмодернізму	Приклади
2	Інтенсивне використання фактів візантійської та поствізантійської культури («віртуальний історизм»)	Будівництво храмів за давньогрецькими зразками, античні статуї, міфи (про храм на небі, про урни, у які збирають сльози та ін.)
3	Відтворення «місцевого колориту»: балканські імена, географічні назви; побутові деталі	<i>Імена та прізвища:</i> Йован, Станаревич, Лаушевич, Влашич, Аксентієвич, Дмитрієвич, Ване, Майзінгер, Бауер та ін. <i>Географічні назви:</i> Карловиці, Земун, Панонія, Остена, Танчев, Сремська Митровиця та ін. <i>Їжа та напої:</i> дрантя, «безсоромний паприкаш», чорнослив, відлежаний у тютюні для люльки

2. Добір цитат із тексту до улюблених художніх засобів письменника*

Художні засоби	Приклади
Розгорнуті (схожі на барокові) метафори	— Ви гадаєте, я грію? — усміхнулась вона до Дамаскина. — Де там! Цими звуками я поливаю квіти в садку від вікнами. ...Що можна сказати про будинки? Просто, якісь із них мають хист нас любити, а якісь — ні. Будинки — то по суті безперервне листування між будинком та тими, хто в них мешкає
Парадоксальні портрети	Один із будівничих був старий, переляканий чоловічок, короткорукий і такий мовчун, що коли його примушували заговорити, рот його ляскав, наче риб'ячий міхур. Дамаскин був гарний, але лівша, з міцними литками й цупкою чорною бородою із золотою заціпкою. Лікті та зап'ястя в нього були перев'язані білими хустками, як це роблять шаблісти. Коли вони нападають, хустки розвіваються і спантеличують супротивника — той не знає точно, з якого боку слід чекати удару. Але молодий Дамаскин не носив ані шаблі, ані ножа. Майже весь час мовчав, хоча безупинно щось робив руками
Каталогізація, «плетення слівес»	Імена будівничих, географічні назви, речі (наприклад, меблі в кімнаті всі починалися на «с»)

* Тут і далі переклад О. Микитенко.

3. Визначення традиційних художніх засобів, використаних автором в оповіданні

Іронія — невідомому, який напав на сплячого Дамаскина, не вдалося його вбити, бо раптом «прикро забурчало в животі»;

гіпербола — в Атилії так багато мрій і відчуттів, що їх щодня доводиться забувати «не пудами чи кілограмами, а тоннами»;

афоризми — «Якщо хочеш довго і щасливо прожити на землі, не щади себе ні в чому»;

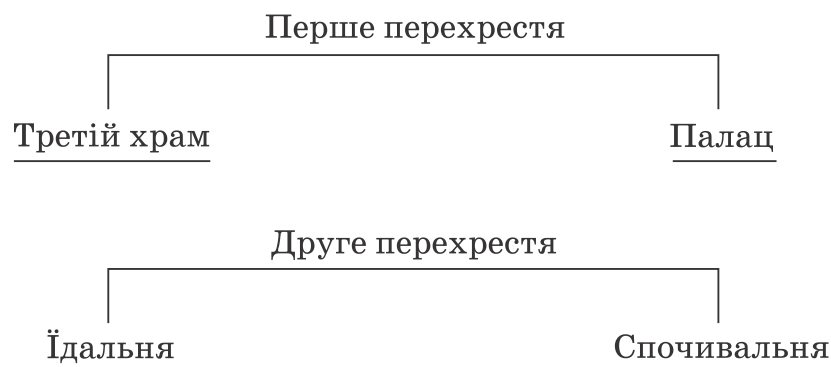
епітети, порівняння та ін.

4. Складання графічного змісту оповідання

Оповідання для комп'ютера та циркуля: Дамаскин

Будівничі

Обід

5. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ♦ Чи можна винести якісь моральні уроки з оповідання?

Очікувані відповіді

- Слід дбати про «храм душі».
- Гріхи необхідно спокутувати, а борги сплачувати.
- Кохання — дивне й непередбачуване почуття.

V. Домашнє завдання

Знати зміст оповідання. Уміти визначати риси постмодернізму, аналізувати твір.

Прочитати роман П. Коельо «Алхімік».

Підготуватися до бесіди за твором.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях П. Коельо.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Мое враження від твору М. Павича після літературознавчого аналізу...

УРОК № 58

Тема. Позакласне читання. Твір Пауло Коельо «Алхімік»

Мета: зацікавити учнів художнім читанням, спонукати до нього; ознайомити з одним із найпопулярніших у світі письменників сучасності та його творчістю; розвивати навички аналізу самостійно прочитаних творів, висловлення своєї думки про них; виховувати любов до літератури, прагнення до самопізнання та самовдосконалення.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього, схема.

Тип уроку: бесіда з позакласного читання.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Замислимося над такими цифрами: він добре відомий і популярний більш ніж у 150 країнах світу; його твори перекладені близько 60 мовами різних народів; його найвідоміша книга вийшла загальним накладом більш як 40 мільйонів примірників. Це про бразильського письменника Пауло Коельо і його знаменитий твір «Алхімік». «Алхімік» — це мовби сучасний «Маленький принц». Глибока і проста книжка», — писав Милорад Павич. *Що* знайшли ви для себе у цій книзі, обговоримо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Бесіда з позакласного читання

1. Експрес-опитування з метою з'ясування читацьких інтересів школярів; коментування й підсумки вчителя

2. Повідомлення учнів про життєвий і творчий шлях П. Коельо

— Пауло Коельо — знаменитий бразильський письменник і поет. Оpubлікував загалом 16 книг — романів, коментованих антологію, збірок коротких оповідань-притч. Прославився на пострадянському просторі після видання роману «Алхімік», який довго залишався в першій десятці бестселерів. Загальний наклад роману на всіх мовах перевищує 100 мільйонів.

Народився Коельо 24 серпня 1947 року в Ріо-де-Жанейро, Бразилія, у благополучній родині інженера Педро і Ліжії Коельо. У сім років його відправили до єзуїтської школи Святого Ігнатія Лойоли, де вперше виявляється його бажання писати книги. Мрія стати письменником не знайшла порозуміння в його родині, тому під тиском рідних він вступає на юридичний факультет університету Ріо-де-Жанейро, але незабаром кидає навчання і займається журналістикою. Розбіжності між ним і родиною дедалі збільшувалися, і 17-річний Пауло був примусово поміщений у приватну психіатричну клініку на курс лікування. Але ні лікування електрошоком через виявлену шизофренію, ні другий курс лікування не змінили його впевненості в собі — і він втік із клініки, поневірявся деякий час і згодом повернувся додому.

Через рік він примкнув до руху аматорського театру, який у Бразилії 60-х років став масовим явищем — не тільки мистецтва, але й соціального протесту.

Театрально-протестна активність для Коельо закінчилася в лікарні, звідки він знову втік, але безгрошів'я змусило його знову повернутися додому. Урешті-решт після третього курсу лікування його сім'я змирилася з тим, що «нормальна» робота — не для нього. Пауло Коельо продовжував займатися театром і журналістикою.

1970 року почав подорожувати по Мексиці, Перу, Болівії, Чилі, Європі й Північній Африці. Через два роки Коельо повернувся до Бразилії і почав писати вірші для пісень, що стали потім дуже популярними, працював із відомими бразильськими виконавцями, зокрема з Раулем Сейшасом. Як письменник зізнається в одному з інтерв'ю, у цей час він познайомився з роботами суперечливого англійського містика Алістера Кроулі, що вплинули на його творчість, яка поширилася не тільки на музику, але й на плани створення «Альтернативного товариства», яке мало стати громадою анархістів у штаті Мінас-Жерайс, заснованою на ідеї Кроулі: «Роби що хочеш — такий весь закон». Бразильські військові, які прийшли до влади в результаті перевороту 1964 року, уважали цей проект підривною діяльністю і взяли всіх імовірних членів під варту. Відомо також, що під час перебування у в'язниці Коельо і Сейшаса

катували. Вийти з в'язниці Коельо несподівано допомогло минуле: його визнали неосудним і відпустили.

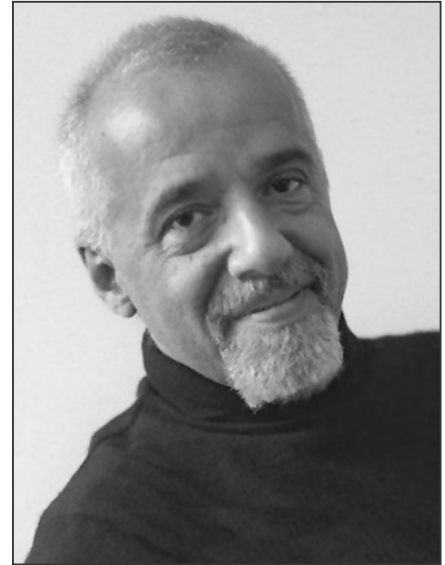
Пізніше, у Голландії, він зустрів особистість (звану їм Джи (лат. J) у «Валькіріях», «Паломництві» і на його сайті «Воїн Світла»), яка змінила його життя і посвятила в християнство. Він став членом католицької групи, відомої як RAM (Regnus Agnus Mundi), де Джи був його Учителем. 1986 року Коельо пройшов Шляхом Сантьяго, старовинним іспанським шляхом паломників, і описав пізніше все, що відбулося, в книжці «Щоденник Мага».

Зараз він живе з дружиною Крістіною в Ріо-де Жанейро, у Бразилії, і в Тарбі, у Франції.

У 150 країнах світу було продано понад 86 мільйонів примірників книг Пауло Коельо, перекладених на 67 мов. Він одержав безліч призів та нагород у різних країнах, включаючи Францію (La Légion d'honneur) та Італію (Super Grinzane Savour Book Award). Крім того, ним написані твори «Паломництво» (лягло в основу комп'ютерної гри, розробленої компанією Arxel Tribe), «На березі Ріо-П'єдра сіла я і заплакала...» і «Валькірії». Його новела «Заїр», видана 2005 року, була заборонена в Ірані з конфіскацією 1000 копій, але згодом її все ж таки дозволили друкувати.

Твори Коельо входили до списку бестселерів не тільки в Бразилії, але й у Великій Британії, США, Франції, Німеччині, Канаді, Італії, Ізраїлі, Фінляндії та Греції. «Алхімік» донині залишається книгою-рекорсменом за кількістю продажів в історії Бразилії, її згадують у Книзі рекордів Гіннеса. Коельо є автором бестселерів португальською мовою.

Незважаючи на успіх, численні бразильські критики вважають його незначним письменником, чиї роботи занадто прості. Деякі з них також називають його роботи «комерційними» та орієнтованими на ринок. Його обрання до Літературної академії Бразилії заперечується багатьма бразильцями. Відома російська телеведуча і сценарист Авдотья Смирнова сказала про нього таке: «Подразнення, яке Коельо викликає у будь-якого хоч почасти літературно досвідченого читача, пояснюється перш за все його надзвичайною серйозністю, гусячою якоюсь важливістю — нудьга смертна, на весь роман жодного жарта, жодної посмішки, жодної гостроти.

Пауло Коельо

Я маю на увазі не хиханьки-хаханьки, гостроти в літературі бувають які завгодно — фонетичні, філософські ідіоми; але ось так, без жодної навіть тіні жонгливання, без найменшого артистизму, без натяку на гру розуму — так справжня література не пишеться. Тим часом саме ця серйозність і робить Коельо таким популярним письменником».

Стилізації в дусі Коельо присутні в книгах Анхеля де Куатьє.

3. Евристична бесіда

- ◆ Які враження у вас склалися про твір П. Коельо?
- ◆ Який цей твір за жанром? Свою думку доведіть. (*Повість-парабола*)
- ◆ Які риси постмодернізму ви помітили в «Алхіміку»? (*Інтертекстуальність, позачасовість тощо*)
- ◆ Розкажіть про сюжетну лінію твору.
- ◆ Охарактеризуйте образ головного героя повісті іспанського пастуха Сантьяго.
- ◆ Які моральні уроки містить книга, у чому її притчевість?
- ◆ Прокоментуйте висловлювання П. Коельо:

«У кожного своє Особисте призначення в житті, і через це людина живе у світі...»

«Якщо ти чогось бажаєш, то Всесвіт сприятиме тому, щоб твоє бажання здійснилося...»

«Кожному дається дар: можливість вибору. Тому, хто не використав цей дар, він стає прокляттям, — інші будуть завжди обирати за нього...»

«Усе, що відбувається в теперішньому, впливає на майбутнє та є спокутою минулого».

4. Розв'язання проблемних питань

- ◆ У чому, на вашу думку, секрет популярності твору П. Коельо «Алхімік»?
- ◆ Хто такий Алхімік? У чому парадоксальність цього образу? (*Алхімія — лженаука; алхіміки асоціювалися із шарлатанами, лжевченими, які марнували життя й зусілля, прагнучи перетворити інші метали, речовини в золото. Тут алхімік — той, хто знаходить філософський Камінь, Еліксир Життя.*)

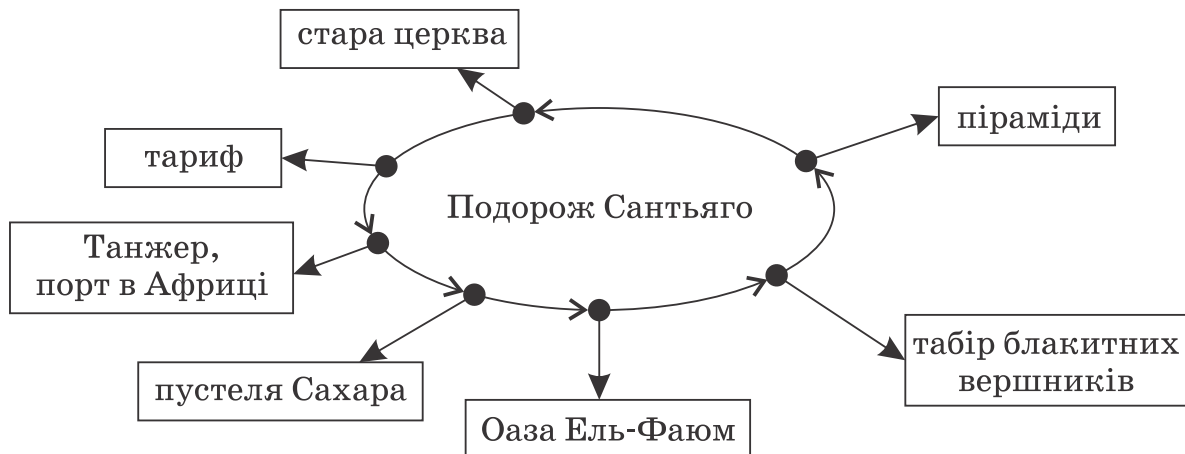
5. Накреслення «сюжетної» параболи роману у вигляді схеми, поясніть значення зупинок

Можливий варіант відповіді

Кожна зупинка, кожен епізод відкривають героєві якусь істину, мають алегоричне значення.

- «Тариф» — «Усе у світі має ціну».
 «Танжер» — «Ніколи не відмовляйся від своєї мрії».
 «Пустеля Сахара» — «Усі ми — частинки Світової Душі».
 «Оаза Ель-Фаюм» — «Любов — це сила, яка трансформує й удосконалює Світову Душу».
 «Табір блакитних вершників» — «Я здатен творити чудеса».
 «Стара церква» — «Скарби там, де заплаче серце».

- ♦ Назвіть літературні паралелі твору «Алхімік» (А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц», Е. Хемінгуей «Старий і море», Г. Гарсія Маркес «Сто років самотності», Е. Андіївська «Казка про як» та ін.)

IV. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи — написання твору за темою «Постмодернізм» та творчістю Г. Маркеса, М. Павича, П. Коельо.

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- У творі П. Коельо мене вразило...
- Мені припала до душі думка...
- Для мене відкрилася сучасна література, як...

УРОК № 59

Тема. Контрольний твір за темою «Постмодернізм», «Творчість Г. Гарсія Маркеса, М. Павича, П. Коельо»

Мета: підсумувати й узагальнити вивчене; розвивати писемне зв'язне мовлення, уміння висловлювати свої думки, аргументувати їх прикладами й цитатами з тексту, власними спостереженнями; виховувати найкращі людські якості.

Обладнання: тексти вивчених творів.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

ХІД УРОКУ**I. Оголошення теми й мети уроку****II. Мотивація навчальної діяльності учнів****III. Розвиток зв'язного мовлення****1. Інструктаж до написання твору-роздуму або есе за однією з обраних тем***Пропоновані теми*

- 1) «“Магічний реалізм” у романі Г. Гарсія Маркеса “Сто років самотності”».
- 2) «Алегоричний сенс зображення історії родини Буендіа в художньому часі й просторі твору» (за романом Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»).
- 3) «Постмодернізм — одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст.».
- 4) «Боротьба за читача та її засоби в оповіданні М. Павича “Дамаскин”».
- 5) «“Віртуальний історизм” творів “першого письменника третього тисячоліття” М. Павича».
- 6) «У чому причина величезної популярності у світі твору П. Коельо “Алхімік”»?
- 7) «Що значить “жити своєю Легендою”?»

(Можна як тему твору запропонувати одне із висловлювань П. Коельо, див. урок № 58)

2. Написання роботи

**ТРАГЕДІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ САМОТНОСТІ В РОМАНІ
Г. ГАРСІЯ МАРКЕСА «СТО РОКІВ САМОТНОСТІ»**

Провідною темою творчості Г. Гарсія Маркеса стала тема самотності. На першому етапі творчого шляху письменника вона

трактувалася по-різному: як одна з вічних якостей людської натури («Опаль»), як атмосфера недовіри, розрізненості людей («Полковнику ніхто не пише»).

Цю тему видатний художник-реаліст проводить і в романі «Сто років самотності». Твір став широкою, цілісною, синтетичною картиною сучасного світу. Створивши роман-міф (і біблійний з його творенням світу, і античний з його трагедією долі, і водночас психоаналітичний за Фрейдом), письменник не тільки не поступається принципами реалізму, а поринає в глибини дійсності, вивертаючи її на зворотню сторону і показуючи трагедію всесвітньої самотності.

В основі роману — історія роду Буендіа, у якому всі діти чоловічої статі народжуються із самотністю в очах. Що це? Знак долі? Чи символічна риса екзистенціальної самотності, на яку приречена людина в сучасному світі? Останньому Буендіа відкривається пророцтво пергаментів, де говориться про зникнення роду, бо «тим родам людським, які приречені на 100 років самотності, не судилося з'являтися на землі знов». Метафора самотності переслідує героїв, заповнює весь художній світ роману: реальний і фантастичний. Бо це то «жалюгідна самотність», з якою весь час зустрічається великий полководець Ауреліано, то «бездоння», яка «розділяє і з'єднує» інших Буендіа, навіть Мелькіадес «дійсно побував на тому світі, але не зміг винести самотності там і повернувся назад».

Що ж означає ця самотність, на яку приречений рід Буендіа, ціле Макондо, а може, й людство?

Твір відкривається образом «щасливого селища, де ще нікому не минуло 30 років і де ще ніхто не вмирав». Це Макондо. Тут живуть люди однією сім'єю. А перший із роду Буендіа схожий на молодого патріарха, який учив сіяти зерно, допомагав кожному, аби життя селян було добрим.

З появою людей з інших міст до Макондо приходить історія. Її творять чоловіки роду Буендіа. На могутніх крилах вириваються вони у світ, але зламані, розчаровані, повертаються додому. Першому Буендіа здається, що «машина часу зламалась і майбутнього немає». Диктатор Ауреліано, який «не міг не думати про війну», відгороджується від людей колом радіусом 3 метри. Та настає трагедійний перелом в його житті, і полковник намагається вибратися з «болота війни», але інших основ, цінностей він не має. Символом його безцільного труда є золоті рибки, як і саван для Амаранти. Полковник умирає за найпрозаїчних обставин, зіткнувшись знову зі своєю жалюгідною самотністю, а всіх його 17 синів знищують. Брудні коловерті підхоплюють інших Буендіа, кружляючи

їх у пияцтві, гастрономічних турнірах, коханні, що позбавлене кохання. Розпад роду відчуває Урсула, яка була опорою сім'ї. Починаючи сліпнути, вона раптом здобула духовний зір. Мудрим серцем жінка побачила безодню жахливої самотності роду. Ця самотність, що переслідувала всіх, є духовною внутрішньою порожнею, бо не було в душах любові. Тепер вона зрозуміла, чому її син Ауреліано заплакав у череві матері. Це не був знак пророцьких дарувань, це був знак трагічної долі через нездатність любити. Отже, рід, який не несе любові, приречений. Буендіа метушаться, намагаються щось творити, але їх знов і знов поглинає внутрішня порожнею — самотність. Вона охоплює ціле Макондо. З приходом «бананової компанії» в роман вривається історична реальність. Один із Буендіа залишається єдиним живим очевидцем страйку. Умираючи, останньому з роду він залишає духовний наказ: «Назавжди запам'ятай: їх було більше трьох тисяч, і всіх скинули в море». Після цієї трагедії в Макондо чотири роки одинадцять місяців і два дні йде дощ. Відновити життя намагаються останній із роду і його тітка, які по-справжньому кохають одне одного. Та Макондо вже не існує. І біблійний вітер зносить усе з обличчя землі. Бо дім був на «піску». «І пішов дощ, і розлились ріки, і подули вітри, і налягли на дім той; і упав він, і було падіння його велике» (Євангеліє від Матфея, гл. 27). Отже, роман Маркеса — це роман-пересторога: рід, людство, позбавлені любові, приречені на зникнення.

III. Домашнє завдання

Індивідуальне: підготувати повідомлення про життя і творчість П. Зюскінда.

IV. Підсумки уроку

УРОК № 60

Тема. Життя і творчість німецького письменника Патріка Зюскінда. Ознаки постмодернізму в повісті «Запахи. Історія одного вбивці»

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, ознаками постмодернізму в його найвідомішому творі; розвивати навички сприйняття й аналізу творів постмодернізму, висловлення своєї думки та її аргументування; розширювати кругозір учнів, виховувати естетичний смак, критичне мислення.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до нього.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Аналіз контрольної роботи

II. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Використовуючи форму й стереотипи «масової культури», німецький письменник Патрік Зюскінд порушив складні філософські проблеми. Серед них особливе місце посідає феномен творчості генія. На цьому уроці ми ознайомимося з особистістю митця та його постмодерністськими хитросплетіннями, прихованими за життєподібним сюжетом та детективною інтригою.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Повідомлення учня про життя і творчість П. Зюскінда

— Патрік Зюскінд народився 1949 року в місті Амбах, Федеративна Республіка Німеччина (ФРН), у родині письменника. Хлопець ріс у творчій атмосфері, адже в батьків у гостях часто бували літератори, композитори, художники, які вели між собою цікаві дискусії про мистецтво. Із семи років Патрік почав серйозно займатися музикою, здобув музичну освіту. Після закінчення гімназії вивчав у Мюнхенському університеті історію, одночасно працюючи у відділі патентів компанії «Сіменс», потім тапером у танцбарі, тренером із настільного тенісу, сценаристом на телебаченні. Університет закінчив із відзнакою.

1984 року Патрік Зюскінд написав одноактний монолог «Контрабас». Після прем'єри в Мюнхенському театрі п'єса стала однією з найпопулярніших у Європі. Одна із цюрихських газет відзначала, що «віртуозне володіння мовою, тонкий гумор автора, неприховані симпатії до свого героя, вигідно вирізняють цей твір серед багатьох драматичних одноденок». Театральні критики писали захоплені відгуки про твір «Контрабас»: «П'єсу Патріка Зюскінда хочеться цитувати безкінечно, захоплено милуючись її гармонійною побудовою, неспішно смакуючи вишукані перепади авторської думки».

Патрік Зюскінд

1985 року був надрукований роман «Запахи. Історія одного вбивці», який приніс авторові світову славу. Цей твір перекладений більш ніж 30-ма мовами світу, близько десяти років був бестселером. Наступного року письменник отримав у Парижі премію Гутенберга за найкращий іноземний роман. Німецька преса відгукнулася на це так: «Про те, що описує Зюскінд, можна не тільки довідатися по запаху, відчутти на смак, побачити й почути; це художник, який уміє показати вбоге життя в його великому внутрішньому драматизмові».

Нині письменник живе в Мюнхені та Парижі, є членом Пен-клубу. Він веде замкнений спосіб життя, уникає публічності.

Творчість П. Зюскінда близька до літературних традицій Ф. Кафки, Г. Гарсія Маркеса та інших прибічників фантастичного перетворення реальності, у якій абсурдність життя переплітається з глибоким філософським змістом.

2. Ознайомлення з уривком із твору П. Зюскінда «Літературна амнезія»

«Я опускаюся на стілець біля письмового столу. Ганьба. Скандал. Упродовж тридцяти років, з тієї пори, як я навчився читати, я дещо прочитав, не так вже й багато, але дещо, однак що від цього залишилося? Неясний спогад про те, що в другому томі тисячосторінкового роману хтось застрелився з пістолета. Тридцять років читав — і все марно. Тисячі годин мого дитинства, хлоп'яцтва та юнацтва я провів за читанням і не зберіг нічого, крім великого забуття. І це лихо не зникає, навпаки, воно лише посилюється. Якщо я сьогодні читаю книжку, то забуваю початок, ще не дібравшись до кінця. Іноді моя пам'ять відмовляє вже до кінця сторінки. І я ледь плетуся від абзацу й незабаром зможу утримувати у свідомості тільки окремі слова, що доносяться з п'ятьми якогось вічно невідомого тексту, спалахують, немов падучі зірки в момент читання, аби відразу ж потонути в забутті... Упродовж літературних дискусій я вже давно не розкриваю рота, аби не знеславитися, переплутавши Мьорріке з Гофмансталем, Рільке з Гельдерліном, Беккета з Джойсом, Італо Кальвіно з Італо Звево, Бодлера з Шопеном, Жорж Санд із мадам де Сталь тощо. Я цілими днями перегортаю сторінки книжок

у пошуках якоїсь цитати, оскільки ім'я автора вислизнуло з моєї пам'яті, а в той час, коли я копаюся в невідомих текстах абсолютно незнайомих мені авторів, я примудряюся забути, що ж я, власне, шукаю...»

(П. Зюскінд «Літературна амнезія»)

3. Евристична бесіда

- ◆ Яке враження склалося у вас після прочитання уривка з твору?
- ◆ Що можете сказати про героя оповіді? *(Це високоосвічена людина, фахівець у галузі літератури, який прочитав сотні тисяч сторінок. Йому здається, що нічого не пам'ятає, але перелік авторів свідчить про інше. Очевидно, це своєрідне прагнення до досконалості — знати все про літературу, бути найкращим спеціалістом.)*

Названі оповідачем автори свідчать про те, що це серйозна література, а не «розважальне читиво». А може, навпаки — саме від «масової літератури» нічого не залишається в пам'яті героя? Тоді навіщо він шукає цитату із цього твору? Усе це залишається на розсуд читача...)

- ◆ Яким вам здався стиль твору, його манера оповіді? *(Легкий, простий, життєподібний, але, очевидно, з інакомовленням.)*

4. Слово вчителя

— Твір П. Зюскінда «Запахи. Історія одного вбивці» (дехто перекладає як «Парфумер») належить до постмодерністських, отже, складний і багаторівневий, інтертекстуальний. Читаючи твір удома, зверніть увагу і на детективний сюжет, і на асоціації з іншими творами, і на «віртуальний історизм», що полягає в імітації світогляду Франції доби Просвітництва, і на можливість різних інтерпретацій твору читачем.

V. Закріплення знань, умінь і навичок

1. Словесне малювання

- ◆ Намалюйте «психологічний портрет» письменника.

2. Заповнення анкети автора

- ◆ Заповніть «паспортну анкету» письменника, опрацювавши матеріал підручника, прослухавши лекцію вчителя чи повідомлення учня.

VI. Домашнє завдання

Знати біографію письменника.

Прочитати роман «Запахи...».

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Постмодерністська література і її автори відкрилися мені...
- Я зрозумів(-ла), що сучасна література...

УРОК № 61

Тема. Патрік Зюскінд «Запахи. Історія одного вбивці». Образ Гренуя та його літературні прототипи

Мета: допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст, особливості твору письменника; розвивати навички сприйняття, аналізу постмодерністського твору, «розшифрування» його, прочитання підтексту, висловлення своєї думки про нього, своєї інтерпретації; розширювати кругозір учнів; виховувати прагнення до самопізнання та самовдосконалення, естетичний смак.

Обладнання: портрет письменника, видання твору, ілюстрації до повісті, твори з літературними прототипами.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Є генії і є Генії. Одні будують храми, створюють шедеври мистецтва, роблять винаходи, що сприяють людському прогресові, — і уславлюються у віках. Інші цього не вміють, але теж хочуть прославити своє ім'я. Тому руйнують храми, як Герострат, отруюють свідомість молодих людей ідеєю всюдозволеності, як Наполеон, оспівують жорстокість і розпусту, як маркіз де Сад (звідси поняття «садизм»), знищують мільйони людей, як відомі очільники тоталітарних режимів ХХ ст. Природу «злих геніїв» намагається осягнути П. Зюскінд у повісті «Запахи...» Про це й поміркуємо на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього завдання

- ♦ Розкажіть про життєвий і творчий шлях П. Зюскінда.
- ♦ Поділіться враженнями про прочитаний твір «Запахи...».
- ♦ З'ясуйте основні елементи сюжету твору.

Експозиція — опис Франції XVIII ст., запахів, що панували в тогочасному Парижі, а відповідно, і міського побуту.

Зав'язка — народження в жінки, що торгувала рибою, дитини, яку вона збиралася знищити, як і чотирьох попередніх, їй не потрібних.

Розвиток дії — життя Гренуя в установі мадам Гайяр, у майстерні Грімалія, загальна ненависть до нього, відсутність у хлопця будь-яких моральних принципів і відповідальності.

Перша кульмінація — скоєння Жаном-Батістом Гренуєм убивства дівчинки заради її запаху. Рішення героя стати найкращим парфумером, зберегти запах, який його захопив.

Розвиток дії — Гренуй опанував парфумерне мистецтво в майстерні Бальдіні, вразив того своїм талантом. Прагнучи досконалості, він після невдалих експериментів захворів і ледь не вмер. Мандрує й усамітнюється на горі. Прибувши до міста Грас, знову заради запаху невинної дівчини убиває кількох дівчат.

Друга кульмінація — убивцю дівчат Гренуя схопили й засудили до страти. Коли зібралася багатотисячна юрба, щоб подивитися на страту злочинця, він застосовує парфуми, які викликають любов і захоплення. Засліплені мешканці вибачають Гренуя, ним захоплюються, його опікує батько вбитої дівчини Ріші. Гренуй відчуває себе Великим, Богом, Прометеєм. Але йому не потрібна любов, бо він не знає, що це. У його серці тільки ненависть.

Розв'язка — злочинці-людожери, кинувшись на запах парфумів Гренуя, розривають їх творця на шматки.

IV. Формування вмінь і навичок

1. Колективна характеристика Гренуя (або робота в групах за етапами життя героя)

1) *Бесіда*

- ♦ Звідки могла взятися така потвора — у фізичному й у моральному планах? (*Народжений без любові, кинутий матір'ю напризволяще; виростав у жахливих умовах сирітського закладу; не мав запаху, що відлякувало людей, дратувало однолітків;*

пройшов жорстоку школу каторжної праці й знущань у майстерні чинбаря; не знав слів «любов», «чесність», «порядність», «віра» й не розумів їх значень.)

- ◆ Яким чином Гренуй добився професійного успіху, навіть отримав владу над людьми? *(Завдяки своїм феноменальним здібностям відчувати запахи, запам'ятовувати їх, комбінувати й створювати нові композиції; був працьовитим, мав фанатичну жагу до експериментів, мріяв створити найдосконаліший запах парфумів.)*
- ◆ Чому Гренуй здійснював жахливі вбивства? *(У нього не було жодних моральних перепон, табу на шляху досягнення мети, адже він не знав ні жалю, ні любові, не відав про цінність і неповторність людського життя.)*
- ◆ Чи була в Гренуя якась інша можливість досягти мети, улаштувати своє життя, не забираючи інше? *(Так, адже мав надзвичайні здібності й можливості, забезпечив Бальдіні славу найвизначнішого майстра Європи.)*
- ◆ Як автор ставиться до свого героя? *(Відкрито негативно, описує його то як кліща, то як павука.)*
- ◆ Який ідейний смисл цього образу? *(Ніяка геніальність, ніяка висока чи невисока мета не варті людського життя.)*

2) Складання усної характеристики образу Гренуя із добиранням відповідних цитат із твору

2. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ◆ Визначити в повісті «Запахи...» риси постмодернізму.

Очікувані відповіді

- Наявність двох пластів — рис масової літератури (детективний сюжет) та елітарної.
- Інтертекстуальність.
- Пародіювання іронія, гротеск.
- «Віртуальний історизм» та ін.
- Змішування стилів — художнього й публіцистичного.

3. Слово вчителя

— Головний герой повісті П. Зюскінда «Запахи» Гренуй має своїх літературних прототипів. Перш за все, це герой твору Т. А. Гофмана «Малюк Цахес на прізвисько Циннобер» — такий же потворний «курдупель», що виявився непотрібним власній матері. Його пожаліла фея й подарувала три чарівні волоски, завдяки яким люди бачили в ньому тільки прекрасні риси та вчинки, які він, до речі, нахабно забирає у інших. Закінчується ця історія ганебною

загибеллю героя в нічному горщику. Сама фея пошкодувала про свій добрий вчинок.

Пригадаймо негативних персонажів роману Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» — добропорядних і законослухняних, на перший погляд, громадян — наглядачів робітного дому, сирітських закладів, членів опікунської ради, сусідів, — жорстокосердих, байдужих і корисливих.

У «Дивовижній історії Петера Шлемеля» німецького письменника Адальберта Шаміссо герой обміняв власну тінь на гаманець із золотом. Однак людина без тіні викликала страх та відразу в усіх оточуючих й потерпіла фіаско.

Отримав за допомогою гіпнозу владу над аудиторією і герой новели Т. Манна «Маріо і чарівник» Кавальєро Чиполла. Приниження людей, насмішка над ними тішить фокусника. Кінець відомий. Простий хлопець, офіціант Маріо не витримує знуцань над найсвятішим, що є в його душі, і стріляє в кривдника.

П. Зюскінд називає свого героя «бацилою», що що перегукується з невмирущою бацилою чуми в однойменному романі А. Камю.

Паралелей із твором письменника можна навести чимало. Та всі вони підкреслюють істинність відомого твердження, що геній і злочинство — речі несумісні.

V. Домашнє завдання

Знати зміст твору, уміти його аналізувати.

Характеризувати образ головного героя, розповідати про його літературні прототипи.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про життя і творчість Р. Баха, М. Кундєру, Харукі Муракамі, Я. Вишневського.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найбільше мене вразило у творі П. Зюскінда...

УРОКИ №№ 62–63

Тема. Сучасний літературний процес (огляд). Співіснування і взаємодія різних стилів, напрямів, течій. Найпомітніші сучасні літературні явища

Мета: ознайомити учнів із напрямками розвитку сучасного літературного процесу, співіснуванням та взаємодією різних стилів, напрямів, течій; розвивати навички самостійної роботи з літературними текстами, визначення їхньої художньої вартості, висловлення та обґрунтування своєї думки про явища мистецтва; виховувати любов до літератури, повагу до загальнолюдських цінностей, естетичний смак.

Обладнання: «портретна галерея» письменників сучасності, виставка їх творів, ілюстрацій до них; матеріали про сучасні твори інших видів мистецтва.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Учитель. Художня література кінця ХХ — початку ХХІ ст. змушена виживати в умовах жорстокої конкуренції з «відео», «мультимедіа», Інтернетом та іншими реаліями сучасності. Її шлях тепер лежить, за влучним висловом У. Еко, «від Інтернету до Гутенберга». Для сучасності характерна «втеча культури на університетські кафедри».

Про це й буде наша розмова.

II. Оголошення теми й мети уроку**III. Актуалізація опорних знань****Бесіда**

- ◆ Яких письменників сучасності у світовій літературі ви знаєте? Які їхні твори ви читали? Що вас найбільше в них приваблює?
- ◆ Як би ви охарактеризували сучасний світовий літературний процес? (*Поєднання і взаємодія різних стилів, напрямів, течій; перевага постмодернізму; тяжіння до художнього осмислення сучасності; захоплення античністю та культурними здобутками попередніх епох*)

IV. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу

1. Лекція вчителя

«Сучасний літературний процес світової літератури»

Стислий зміст лекції

40–50-ті роки — ідеологічна радикалізація: холодна війна; маккартизм, крах колоніальної системи, успіхи європейських соціал-демократичних і комуністичних партій та придушення «антикомуністичних повстань» у Берліні, Будапешті.

Пошук відповідей на «прокляті» питання епохи: історія як трагедія, історія як порочне коло (Г. Казак, Е. Юнгер), історичний збій (відхилення європейської цивілізації від прогресивного шляху); гостра конфронтація ідей — посилення релігійного світогляду (особливо католицького — Е. Ланггессер, Г. Марсель, Г. Грін, В. Голдінг) — протистоїть популярності лівих ідей і атеїзму. Національна та естетична специфіка вирішення антивоєнної теми (Г. Грасс, Г. Белль, Н. Мейлер, А. Зегерс, З. Ленц, І. Шоу, Дж. Джонс, Р. Мерль, В. Голдінг). Пошуки самоідентифікації особистості — національно-культурна, соціальна ідентичність (ми — вони) поступається місцем усвідомленню індивідуальної іншості (я — вони) — виявляється однією з характеристик, що визначають літературний прогрес аж до кінця 60-х років (Т. Пінчон, Дж. П. Донліві, Дж. Селінджер, Дж. Апдайк, «розсерджені молоді люди», «бітники», М. Дюрас, А. Моравія).

Період зближення і взаємовпливу літератур, як у сфері ідей, так і в естетичній практиці. Розширюються не тільки національні, але і часові межі. У Франції та Великій Британії відкривають театр Фріша і Дюрренматта, відновлюють інтерес до німецькомовного роману Т. Манна, Р. Музіля, Г. Гессе (популярність Гессе не спадає до середини 70-х років). Особливо популярний у Європі та США Дж. Оруелл («1984», «Скотний двір»). Німеччина знову відкриває літературу США: Дж. Д. Пассос, В. Фолкнер. Популярність «сучасних» американських письменників (Е. Хемінгуей, У. Сароян, Т. Капоте, Дж. Селінджер) стає знаковою в загальноєвропейських культурних змінах.

«Антитрадиціоналістські» тенденції наприкінці 50–60-х років. Французький «новий роман» (А. Роб-Ґріє, Н. Саррот, М. Бютор, К. Симон). «Новий журналізм», естетичні пошуки (Дж. Барт, Т. Пінчон, В. Голдінг, А. Мердок, Дж. Фаулз), «театр абсурду».

Протиріччя теоретичних маніфестацій (звинувачення традиційної літератури у використанні стереотипних прийомів, що

приховують реальність) і художньої практики (звуження репертуару прийомів, гіпертрофія авторської самосвідомості, літературна гра). «Відкриття» естетично родинних тенденцій у літературі 30–40-х років (Х. Л. Борхес, Брайон О'Нолон, В. Набоков). Занепад європоцентризму і феномен латиноамериканського роману (Х. Кортасар, Г. Маркес). Зрушення в традиційних поняттях «статус художника», «статус художнього тексту».

60–70-ті роки — перемога нонконформізму як утвердження права не вбивати і не віддавати своє життя за «ідеали». Феномен 1968 року: Париж, Прага, Вудсток. Соціальна і культурна емансипація.

70–80-ті роки — «карнавалізація» літератури: паралельне співіснування й взаємопроникнення «паракультури» й «інтелектуального роману». Зрушення в усвідомленні статусу художнього твору і ролі митця. Розширення сфери об'єктів зображення. Реальність, включаючи внутрішній світ, перестає бути головним і «найдостойнішим» для зображення. Можливі світи (уявні, галюциногенні, алегоричні конструкти, фентезі тощо) відтепер не розцінюються як ознака маргінальної літератури. Маркована створеність художнього світу (наявність автора-творця, фіктивність, інтертекстуальність), його залежність від конвенцій усвідомлюються читачем як необхідна ознака сучасності (постмодерністичності) літературного твору (І. Кальвіно, Дж. Барт, У. Еко, Дж. Фаулз, Г. Гарсія Маркес).

80–90-ті роки — кінець холодної війни, крах соціалістичної системи, об'єднана Європа, глобалізація та антиглобалізм, англійська культурна експансія, нові політичні реалії однополярного світу.

90-ті роки — розширення художнього репертуару, повернення традиційних конвенцій в умовах незаперечного права літератури на фіктивність. Кінець ХХ ст. — період «мирного співіснування» більшості яскравих тенденцій художнього життя трьох останніх століть (М. Еміс, П. Акройд, І. Велш).

Сучасний літературний процес (у російській літературі)

На рубежі ХХ–ХХІ ст. змінюється саме обличчя літератури: вона схрещується з технікою, здобуває нові якості й можливості. Звісно ж, ситуація постмодерну вдихнула нове життя в зношені художні системи, активізувала їхню взаємодію. При цьому дуже сильною є тенденція до мультикультуралізму. Це тенденція загальносвітова, позначається вона й у такому явищі, як міжжанровість і поліжанровість сучасної літератури. Отже, література виходить

із звичних жанрових берегів. Ми бачимо, що сучасна література часто не вміщається у свої звичні межі. Не випадково досить часто автори дають своїм творам визначення «книга»: «Книга номада», «Книга з безліччю вікон і дверей», «Дойче бух».

Сучасна російська проза

Поряд із підбиттям підсумків і осмисленням сучасності помітне місце в прозі на рубежі століть посідає футурологічне моделювання. Це приводить до появи численних антиутопій, здебільшого постмодерністських та реалістичних. Вони привертають увагу до несприятливих і навіть небезпечних тенденцій розвитку як самої Росії, так і світу.

Серед творів про загрозу третьої світової війни вирізняється роман Тетяни Толстої «Кись». У цьому творі змальована Земля через століття після Вибуху, тобто термоядерної війни. Майбутнє зображено як минуле, як епоха неоліту, що настала знов. Невелика частина населення все ж таки залишилася жити, але цивілізація прийшла в занепад: ті, що вижили, абсолютно регресували й унаслідок радіоактивного випромінювання перетворилися на мутантів-виродків із зооморфними ознаками. Як і в Бредбері, у цьому суспільстві йде боротьба з книгами, їх вилучають і спалюють, тому що вважають, що все зло від книг. Але, показує Толстая, людина, що відмовилася від культури чи позбавлена культури, стає справжнім звіром, сіє зло, руйнування і спричиняє вибух останньої війни, після якої нічого живого не залишиться. Автор активно використовує іронію, пародіювання, але все ж таки фінал роману не зовсім безнадійний.

Як можливі причини планетарної катастрофи розглядаються ідеологічний розкол світу, взаємна нетерпимість, претензії на гегемонію. Звісно, кожна сторона переконана, що вона має рацію; але усі приречені. Література засуджує національний і груповий егоїзм, що готує остаточний вибух смерті. У сучасній прозі прогнозується загибель соціуму, який не розрізняє добро і зло, і з огляду на це цікавим є роман А. Кіма «Селище кентаврів». Автор нібито задається питанням, куди поділися кентаври. Але насправді кентаври в нього — метафора людей. Кім показує, які суто зоологічні причини (відсутність духовних інтересів, неготовність зважати на собі подібних) ведуть рід кентаврів до загибелі.

Не обходять письменники й інші небезпечні речі, які можуть чекати людство в майбутньому. П. Крусанов у романі «Укус ангела» розглядає можливі негативні наслідки російської національної ідеї, яка спочатку була розвинена слов'янофілами, деградувала

за часів СРСР і відновлена зараз. Автор показує наслідки, які чекають Землю, якщо прихильники «російської ідеї» почнуть діяти. Вони мріють врятувати світ ціною усунення всього, що їм не подобається. Такі зусилля неминуче спровокують третю світову війну.

Проза попереджає і про небезпеку тоталітаризму в Росії, яка повністю не зникла. Тоталітаризм існував 70 років, увійшов у плоть і кров народу. Найбільш послідовно цю тему розробляє Сорокін у діалогії «День опричника» і «Цукровий Кремль».

Критикується в сучасній прозі національна ідеологія аморального забезпечення, що найбільш виразно проявилось в романі Сергія Носова «Господиня історії». Не могли сучасні автори обійти в своїх антиутопіях і важливої для нашого часу проблеми глобалізації.

Про неприпустимість механічного (що не зважає на специфіку національного менталітету) перенесення чужого досвіду на російський ґрунт говорить Володимир Тучков в оповіданні «Острів свободи і щастя». Він розповідає про намагання створити в одному з районів Сибіру подобу міні-Америци. Якийсь олігарх пожертвував величезну суму грошей на створення такої моделі. Міста так само вибудовані, і шерифи є, і поліція діє — але це лише зовні, а по суті все закінчується крахом через неврахування російської реальності. Тучков підкреслює: люди цінують те, чого вони домагаються. А тут їм все подарували, і вони ставляться несерйозно: пиячать, крадуть.

Природно, що і в антиутопіях письменники не обходять проблеми ідеалів споживання, які дуже активно насаджуються в російському суспільстві. Це не означає, що люди не повинні споживати, але має бути перевага духовних цінностей над матеріальними. Автори незадоволені, що споживання стає єдиним сенсом існування і витісняє на задвірки духовне життя. Простежуються негативні наслідки деяких наукових відкриттів та ідеологічних віянь останнього часу. Один із найяскравіших творів такого роду — книга В. Сорокіна «Бенкет». Розглядаються наслідки впливу на людину ідеології, мас-медіа, техніки, генної інженерії. Змістом творів автор доводить, що ці явища ведуть до ліквідації особистості, до тотального відокремлення.

Наслідком впливу мас-медіа Сорокін вважає появу суб'єкта-споживача. Автор дуже активно використовує пародіювання і гротеск, викриваючи сучасні мас-медіа. Він зображує перформанс, який відбувається на сцені Палацу з'їздів, основний зміст якого — популяризація різних речей і товарів. Щоб створити видимість, що нові бізнесмени — благодійники суспільства, у зал

виносять їжу й напої, звучить гімн. У Сорокіна все це зображено дуже смішно, у комедійному, безглуздому світлі, оскільки розумні люди знають, що олігархи — аж ніяк не благодійники людства. Але псевдореальність вкладається в голови народу і підмінює собою справжню.

Наш час — час активізації та впровадження в життя біотехнологій. Вони активно заявляють про себе останніми десятиліттями: штучне серце, силіконові груди... Сорокін задається питанням: до якої межі можна замінювати елементи в людині, щоб віна залишалася людиною і не перетворилася на кіборга не тільки в механічному, а й у моральному плані? Автор показує, що сучасний світ чекає на витіснення природного штучним. Людина більш ніж наполовину знищила суміжне природне середовище й на рубежі століть перейшла до дослідів над собою, щоб і свій внутрішній простір, а може, і фізичне тіло підмінити штучними частинами. Сорокін критично ставиться до цього, особливо коли імплантація не викликана нагальними потребами, а мотивована модою. Поступово, говорить автор, біотехнології стануть дуже модними, а оскільки ці операції дорогі, їх спочатку дозволятимуть собі лише дуже забезпечені люди. Автор присвячує цій проблеми п'єсу «Конкретні», у якій зображено «золоту молодь» майбутнього. Автор дає зрозуміти, що це вже наполовину не люди, вони живуть без справжніх почуттів, як автомати.

Наступний етап потенційного розвитку людини пов'язаний з клонуванням. Сорокін також дуже критично ставиться до цього питання. Це остання ступінь витіснення природного штучним. Повне клонування всього людства, з одного боку, забезпечує людству безсмертя: людина зможе себе відтворювати мільйони і мільярди років. Завдяки клонуванню також ліквідується голод на Землі (відтворення овець, телят...). Таким чином, Сорокін однозначно не заперечує необхідність клонування, але ставить питання про те, чи потрібне воно людині й чи є клон людиною в повному розумінні слова: чи людина перед нами або якась знята з людини і примітивізована в порівнянні з реальною істотою копія? Клоновані герої Сорокіна — виродки, і їхня зовнішня потворність підкреслює внутрішню. По суті, вони перестали боятися смерті й перестали чогось прагнути. Вони знають, що в будь-яку мить зможуть клонувати себе й своїх близьких. Великі проблеми виникають у цьому суспільстві з тим, кого вважати онуком, коли онук старший за діда. Автор показує різні аспекти боротьби з клонуванням, яку веде живонароджений герой твору. Нарешті героя страчено, щоб настрахати інших.

Майбутнє, таким чином, бачиться письменникам сповненим небезпек, якщо дозволити негативним тенденціям сьогодення повністю реалізувати свій потенціал. У міру своїх сил література, зокрема сучасна російська проза, здійснює політику стримування цих тенденцій.

Сучасна російська поезія

Чимало спільного бачимо ми між сучасною російською прозою і поезією.

У поезії рубежу століть виділяються три основні мотиви:

- підведення підсумків ХХ ст. і всього тисячоліття;
- оцінка сучасності;
- затвердження життєздатних цінностей.

З підбиттям підсумків ми зустрічаємося у вірші Бродського «1994» (1994), у книзі поезій Кенжеєва «Та, що сниться під ранок» і в книгах віршів В. Соснори «Флейта й прозаїзми», «Двері закриваються» (ці книги дуже тісно пов'язані між собою за змістом). Домінують у названих авторів розчарування, скепсис, туга, оскільки глобальні історичні проекти, що висувалися в минулі століття, не здійснені, а в СРСР комуністичний проект закінчився крахом. Віру у світле майбутнє змінює відчуття кінця історії. «Легіонери з порожніми руками повертаються з походу, <...> і актори, яким більше не аплодують, забувають свої великі репліки».

Досить тривожними є численні поетичні твори, присвячені минулому. Вирізняються серед них поеми Корнілова «Рулетка» (1999) і Байтова «Три роки» (1995), а також книга поезій Стратановського «Темрява денна» (2000).

Релігійні мотиви посідають помітне місце в сучасній російській поезії. Крім книги Стратановського, слід назвати книги Кублановського «Третя правда», Чухонцева «Фіфія», Русакова — великий цикл «Розмови з богом». Ці художники обстоюють цінності справжнього, нефальсифікованого і недержавленого християнства. Вони закликають не на словах, а на ділі стати християнами, домогтися християнізації душ. Таким чином письменники в епоху девальвації колишніх цінностей відроджують цінності християнські. Серед таких авторів слід виділити Юрія Кузнецова.

Християнські настрої сильні й у поетичному щоденнику Ахмадуліної «Несподіване» (1999).

Т. Кібіров у творі «Парафразис» на плюралістичній основі сполучає переосмислені християнські цінності з постмодерністським плюралізмом, екуменізмом і панекологізмом — закликом до

збереження всього живого на землі. Чи не всі порушені ним питання Кібіров пов'язує з літературою і всі свої роздуми опосередковує літературою. Тим самим він підкреслює, що в людей є невичерпний золотий естетичний запас, і це також одна з цінностей, про які не слід забувати. Поет звертається до того кращого, що є в людині, і прагне його активізувати, одухотворити. Якщо порівняти книгу Кібірова з книгою Стратановського, то можна сказати, що «Парафразис» — найсвітліша книга в сучасній російській поезії і, можливо, усій сучасній російській літературі. Темне й світле в сучасній літературі врівноважують одне одного, спонукаючи, з одного боку, адекватно сприймати життя, а з іншого — не впадати у відчай і обстоювати ідеали.

Сучасна російська драматургія

Як і вся російська література рубежу століть, драматургія позначена духом естетичного плюралізму. У ній представлені реалізм, модернізм, постмодернізм. У створенні сучасної драматургії беруть участь представники різних поколінь: нарешті легалізовані представники поствампіловської хвилі Петрушевська, Арбатова, Казанцев, творці постмодерністської драми Прігов, Сорокін, а також представники драматургії дев'яностих. Ціла плеяда цікавих авторів зуміла привернути до себе увагу: Угаров, Гришковець, Драгунська, Михайлова, Слаповський, Курочкін та інші.

Провідна тема сучасної драматургії — людина і суспільство. Сучасність в особах відображає творчість драматургів-реалістів. Можна послатися на такі твори, як «Конкурс» Олександра Галина, «Французькі пристрасті на подмосковній дачі» Розумовської, «Пробне інтерв'ю на тему свободи» Арбатової та чимало інших. Найбільший інтерес серед представників реалістичної драми зуміла викликати в 90-ті роки Марія Арбатова завдяки новій для російської літератури феміністській проблематиці.

На рубежі століть у драматургію приходять покоління двадцятилітніх. Їх твори, як правило, виключно похмурі й у тому чи іншому вигляді досліджують проблему зла. Головне місце в п'єсах займають зображення нелюдності й насильства частіше за все не з боку держави, а зла, яке вкорінене у відносинах людей і свідчить про те, що їх душі покалічені. Такі «Пластилін» Сигарева, «Клаустрофобія» Костянтина Костенка, «Кисень» Івана Виропаєва, «Паб» братів Преснякових. Таких похмурих п'єс і в такій кількості не було навіть за часів андеграунду. Це свідчить про розчарування в цінностях сучасної цивілізації і в самій людині. Методом від

супротивного, згущуючи чорні фарби, молоді автори обстоюють ідеали людяності.

Значне місце в сучасній драматургії посідають також римейки — нові, осучаснені версії відомих творів. Драматурги звертаються до Шекспіра, про що свідчать «Гамлет. Версія» Бориса Акуніна, «Гамлет. Нульова дія» Петрушевської, «Гамлет» Кліма (Клименка), «Чума на обидва ваші доми» Григорія Горіна. Із російських авторів звертаються до Пушкіна («Драй, зибен, ас, або Пікова дама» Коляди), Гоголя («Старосвітське кохання» Коляди, «Башмачкін» Богаєва), Достоевського («Парадокси злочину» Кліма), Толстого («Анна Кареніна – 2» Шишкіна: допускається варіант, що Анна залишилася жива), Чехова («Чайка. Версія» Акуніна).

Критерії класики під час оцінювання сучасності визнаються більш об'єктивними, ніж будь-які ідеологічні критерії. В інших випадках із попередниками ведуть суперечку або поглиблюють їх спостереження. Але в першу чергу драматургія відсилає до заповіданих класикою загальнолюдських цінностей. Найкращі із створених сучасними драматургами п'єс стали надбанням не тільки російської, а й зарубіжної драматургії.

Російська література кінця ХХ — початку ХХІ ст. загалом становить значний інтерес. Вона вчить думати, формує моральне почуття, заперечує потворне, даючи (часто в опосередкованій формі) уявлення про прекрасне і бажане.

2. Повідомлення учнів про життя і творчість Річарда Баха, Мілана Кундери, Харукі Мураками, Януша Вишневського та ін.

Орієнтовний зміст повідомлення

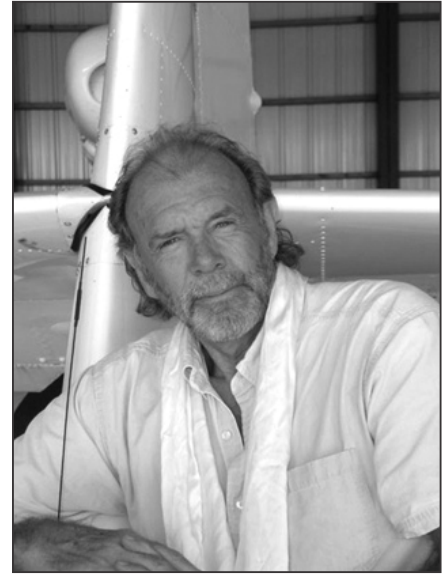
Річард Девід Бах (1936) — американський письменник, пілот за професією. Не досягши великих успіхів у професії, він перейшов працювати до спеціального журналу «Флайнг» («Льотна справа»). Як автор багатьох нарисів, статей, оповідань, книг про авіацію, серед них «Чужий на землі» (1963), «Біплан» (1966), «Нічого не трапилось» (1969), він не здобув визнання ні в масового читача, ні в колах критиків. Але наприкінці 1970 року виходить із друку його притча «Чайка Джонатан Лівінгстон», яка очолила список бестселерів і тривалий час зберігала цю позицію. Повість була перекладена багатьма мовами світу, і вже 1973 року американський режисер Холл Бартлетт екранізував її.

Наступні книги Баха — «Дар, який приносять крила», «Не існує таких місць, як далечінь», «Міст через вічність» — знову проходять

непоміченими, аж поки 1977 року виходять із друку «Ілюзії», що зачаровують читачів. Незмінною популярністю користуються твори Баха і в нашій країні. Один із них — «Чайка Джонатан Лівінгстон». Щодо твору «Чайка...», то письменник стверджує, що він не стільки її автор, скільки медіум, бо ідея цієї філософської повісті йому не належить. Одного разу, прогулюючись туманним берегом каналу Белмонт Шор (штат Каліфорнія), він почув Голос, який вимовив загадкові слова: «Чайка Джонатан Лівінгстон». Підкоряючись Голосу, Бах сів за письмовий стіл і записав марево, що пройшло перед його очима, як кінофільм. Але на цьому історія майже скінчилася, бо скільки не намагався Бах власноручно продовжити повість, йому це не вдалося, аж поки через 8 років йому примарилося продовження. Метафора «Чайки...» зрозуміла всім: зграя чайок із непереборною жадобою їжі — це наше повсякденне життя, політ Джонатана Лівінгстона — це свобода, його прагнення вдосконалювати свій політ — це наші шляхи самовдосконалення і наше бажання вирватись із дріб'язкової суєти, пізнати сенс життя й осмислити свій статус у світі. А ці ідеї особливо близькі молоді, адже літають, коли ростуть, коли закохуються, коли обирають професію пілота, тобто, перш за все, у молоді роки. Недарма Рей Бредбері відгукнувся на цю повість так: «Ця книга Річарда Баха діє відразу в двох напрямках. Вона надає мені почуття Польоту і повертає мені молодість».

Уже з перших рядків, а точніше, з присвячення — «Істинному Джонатану — Чайці, яка живе в кожному з нас» — Бах стверджує, що справжній герой, найсильніший і найздібніший, — це той потенціал нашої внутрішньої снаги, який нам обов'язково необхідно розкрити. У нас є можливості вибратись із необізнаності; ми можемо навчитися літати, ми можемо здобути свободу, тільки треба усвідомити власні винятковість, силу і розум. Рефреном повісті звучать слова: «Ми вільні — і тому вільні йти куди схочемо і бути собою всюди, де б ми не перебували».

Притча Баха своєю першоосновою має біблійно-євангельський сюжет: обранництво і вигнання, повернення до тих, «чий розум відкритий до знать», учені-апостоли, чудеса, відвідування раю для чайок, смерть і воскресіння. Не випадково Майкл Корда (кінокритик

Річард Девід Бах

американського журналу «Глемоур» і головний редактор видавництва «Саймон і Шустер»), рецензуючи екранізацію притчі Баха режисером Холлом Бартлетом, підкреслив, що в кінострічці Джонатан Лівінгстон виглядає пташиним Христом. Але, незважаючи на євангелійські мотиви, притча вільна від будь-якого релігійного пафосу. Навпаки, головне у філософській проблематиці повісті — віра в усемогутність людського розуму й духу, безкрайність людського пізнання, наполегливість у подоланні своїх обмежених можливостей, упевненість у необхідності боротьби за досягнення своєї мети. «Віра тут ні до чого... Навіть у випадку звичайного вміння літати на одній вірі далеко не залетиш», — повчає юного Джонатана Лівінгстона наставник. А остання заповідь Чайки своєму учневі звучить так: «Не давай їм розпускати про мене безглузді плітки, або робити з мене бога, добре, Флетч? Я чайка. Ну, хіба що люблю літати». Не випадково церковна влада в США засудила притчу Баха, вбачаючи в ній гріх гордині.

Обриси традиційного євангельського міфу в «Чайці...» підправлені також за рахунок основних постулатів буддизму та змісту й структури дзен-буддійської психотехнічної практики досягнення Абсолюту.

У буддійській картині світу буття є безначальним і безкінечним ланцюгом перетворень (сансара), основою яких є страждання. Отже, смерть — це не кара, не визволення, а перехід до нового життя і нових страждань. Урятуватися від пут сансари, досягти вершини духовного розвитку (нірвани) і стати Буддою може тільки людина, а не боги чи інші міфічні істоти. Отже, сутність Будди, тобто Вища Реальність, міститься в самій людині, і досягти стану Будди можна в нинішньому житті (згадаємо слова з «Чайки...»: «Небеса — не місце і не час — але лише наша власна досконалість»). Після досягнення нірвани Будди перебувають деякий час на небі, але можуть залишатися деякий час у людській подобі. Вони проповідують учення, за допомогою якого можна досягти нірвани, здійснюють добрі вчинки. Вони мають чудотворні сили: психічні (розуміння намірів і думок інших людей, знання про їх минуле і майбутнє) і фізичні (уміння літати, робитися невидимими тощо).

Як бачимо, у повісті Річарда Баха дуже точно відтворено основні постулати буддизму, починаючи з телепатичних можливостей і саява, яке випромінює пір'я чайок-будд і закінчуючи програмним монологом: «Мета життя — пошук досконалості, а завдання кожного з нас — максимально наблизити її прояв у самому собі, у власному стані й поведінці. Закон на всіх рівнях буття — той самий: свій наступний світ ми вибираємо за допомогою знання, яке знайшли тут. І якщо тут ми віддаємо перевагу невігластву і знання наше

залишилося дотеперішнім, наступний наш світ нічим не буде відрізнятися від теперішнього, усі його обмеження збережуться, і таким же непідйомним буде гнітючий тягар незрозумілого виклику».

З буддійськими ідеями в «Чайці...» пов'язана ще одна ознака твору. У класичній притчі немає динаміки подій, авторська ідея не оформлюється в систему образів і характерів. У героїв Річарда Баха наявні якості літературного характеру: «Від юної чайки, захопленої польотом, яку резонно умовляють батьки, до мудрого Джонатана Лівінгстона, який передає свої обов'язки наставника своєму учневі Лінду Флетчеру, шлях досить значний, і він намічений автором у притчі».

Присутність євангельських та буддійських мотивів у «Чайці...» не випадкова. 60–70-ті роки ХХ ст. — це період розквіту молодіжного руху хіпі, які, відмовляючись від буржуазного споживацького погляду на життя, стверджували культ свободи, любові, проголошували своїми кумирами Ісуса, Будду, Ганді, зверталися до східних учень, зокрема до буддизму. Отже, Джонатан Лівінгстон, що незадоволений рослинним існуванням, віддає перевагу не щоденній бійці за риб'ячі голови, а вільному польоту і самовдосконаленню, висловив досить типові переконання молоді свого часу.

І, нарешті, ще одна ознака притчі Р. Баха, на яку звертають увагу всі рецензенти, — це анімалізм і документалізм. Незважаючи на алегоричність, повість залишається прекрасним зразком твору про тварин, що підкреслено чудовими фотографіями Рассела Мансона, у яких відбита краса польоту вільних птахів. Анімалізм «Чайки...» підкреслений і кваліфікованим описом техніки польоту і фігур вищого пілотажу, що зрозуміло у автора — льотчика за професією: «Він [Джонатан Лівінгстон] виявив, що за зміщення на дюйм одного-єдиного пера на самісінькому кінчику крила тіло на величезній швидкості описує плавну криволінійну траєкторію. Але до того як Джонатан це зрозумів, він виявив інше — зміщення більш ніж одного пера на такій швидкості примушує тіло обертатися навколо поздовжньої вісі подібно до рушничної кулі... Так Джонатан став першою на землі чайкою, яка осягла основи мистецтва вищого пілотажу». Недарма головний герой притчі носить ім'я Джонатана Лівінгстона — знаменитого в 30-ті роки ХХ ст. американського льотчика.

«Справжність землі, моря і неба, польоту чайок не тільки не суперечить притчі, але навіть надала історії незвичайної чайки якусь ілюзорну достовірність, схожу на Голос, який нібито розповів її Річарду Баху, — дивовижну двоїстість враження, на межі можливого і неможливого».

(За О. І. Бульвінською)

Харукі Муракамі

Харукі Муракамі (1949) — популярний сучасний японський письменник і перекладач.

Народився 1949 року в Кіото, давній столиці Японії, у родині викладача класичної філології.

У діда Харукі Муракамі, буддійського священика, був невеликий храм. Батько викладав у школі японську мову й літературу, а у вільний час також займався буддійським просвітництвом. Навчався за фахом «класична драма» на відділенні театральних мистецтв університета Васеда. 1950 року родина письменника переїхала в місто Асія — передмістя порту Кобе (префектура Хього).

1974 року відкрив свій джаз-бар «Пітер Кет» у районі Кокубундзі, Токіо. 1977 року переїхав зі своїм баром у більш спокійний район міста, Сендагая.

У квітні 1978 року під час бейсбольного матчу зрозумів, що міг би написати книгу. До цього часу не знає, чому саме. За словами самого Муракамі, «я просто зрозумів це — і все». Муракамі дедалі частіше залишався після закриття бару на ніч і писав тексти — чорнильною ручкою на простих аркушах паперу.

1979 року була опублікована повість «Слухай пісню вітру» — перша частина «Трилогії Пацюка». Отримав за неї літературну премію «Гундзо сіндзін-сьо» — престижну нагороду, яка щороку присуджується журналом «Гундзо» японським письменникам-початківцям, а трохи пізніше — премію «Нома» від провідного літературознавчого журналу «Бунгей» за те ж саме. Уже до кінця року роман-призер був розпроданий нечуваним для дебюту накладом — понад 150 тисяч примірників у твердій обкладинці.

1980 року опублікував повість «Пінбол–1973» — другу частину «Трилогії Пацюка».

1981 року Муракамі продав ліцензію на управління баром і став професійним письменником. 1982 року він закінчив свій перший роман «Полювання на овець» — третю частину «Трилогії Пацюка». Того ж року отримав за нього чергову премію «Нома».

1985 року вийшли друком дві збірки оповідань — «Повільною шлюпкою до Китаю» і «Хороший день для кенгуру». 1984 року побачила світ збірка оповідань «Світлячок, спалити сарай та інші історії».

1985 року опублікував роман «Країна Чудес без гальм і Кінець Світу» і отримав за нього премію «Танідзакі». Того ж року вийшла друком книга дитячих казок «Різдво Вівці» з ілюстраціями Сасакі Макі та збірка оповідань «Смертельний жар каруселі з конячками».

1986 року Мураками поїхав з дружиною до Італії, а пізніше до Греції, мандрував по островах Егейського моря. У Японії вийшла збірка оповідань «Повторний наліт на булочну».

1987 року опублікував роман «Норвезький ліс». Переїхав до Лондона. А 1988 року в Лондоні Мураками закінчив роботу над романом «Денс, Денс, Денс» — продовження «Трилогії Пацюка». 1990 року в Японії побачила світ збірка оповідань «Удар телепузиків у відповідь».

1991 року Мураками переїхав до США і обійняв посаду стажиста-дослідника в університеті міста Принстон, штат Нью-Джерсі. У Японії вийшло 8-томне зібрання творів, куди увійшло все написане за 1979–1989 роки.

1992 року здобув ступінь ад'юнкт-професора Принстонського університету. Закінчив і опублікував у Японії роман «На південь від кордону, на захід від сонця».

Виїхавши з Японії на Захід, прекрасно володіючи англійською мовою, уперше в історії японської літератури почав дивитися на свою батьківщину очима європейця:

«... Я поїхав у Штати майже на п'ять років, і раптом, живучи там, абсолютно несподівано захотів писати про Японію та про японців. Іноді про минуле, іноді про те, як там усе сьогодні. Легше писати про свою країну, коли ти далеко. На відстані можна побачити свою країну такою, яка вона є. До того я якось не дуже хотів писати про Японію. Я просто хотів писати про себе і свій світ», — згадував він в одному з інтерв'ю, які не дуже любить давати.

У липні 1993 року переїхав до міста Санта-Ана, Каліфорнія, читати лекції із сучасної (післявоєнної) світової літератури в університеті Вільяма Говарда Тафта. Відвідав Китай та Монголію.

1994 року в Токіо вийшли друком перші 2 томи роману «Хроніки заводного птаха», наступного року з'явився 3-й том «Хронік».

У Японії сталися відразу дві трагедії: землетрус у Кобе і заринова атака секти «Аум Сінрікьо». Мураками почав роботу над документальною книгою «Підземка».

1996 року випустив збірку оповідань «Привиди Лексингтона». Повернувся до Японії й оселився в Токіо. Провів низку зустрічей та інтерв'ю з жертвами і катами «заринового теракту».

1997 року опублікував документальний двотомник про заринову атаку в токійському метро — «Підземка» і «Край обітований».

1999 року опублікував роман «Мій улюблений sputnik». У 2000-му випустив збірку оповідань «Усі божі діти можуть танцювати». Січень 2001-го — переїхав у будинок на березі моря в м. Оїсо, де і живе донині.

Серпень 2002-го — написав передмову до «Країні Чудес без гальм», що готувалася до друку в Москві.

У вересні 2002-го опублікував свій десятий художній роман, двотомник «Кафка на пляжі».

У лютому 2003 року випустив новий переклад роману Селінджера «Над прірвою в житті», який побив усі рекорди продажів перекладної літератури в Японії початку нового століття.

У червні–липні 2003-го разом із колегами з клубу мандрівників «Токійська сушена каракатиця» вперше побував у Росії — на острові Сахалін. У вересні поїхав до Ісландії. У цей же час розпочав роботу над наступним романом, який був опублікований 2004 року під назвою «Післятемрява».

2006 року письменник отримав літературну премію імені Франца Кафки. Церемонія нагородження пройшла в Міському залі зборів у Празі, де номінанту була вручена невеличка статуетка Кафки і чек на 10 тисяч доларів.

2008 року в інтерв'ю інформаційному агентству Кюдо Муракамі повідомив, що працює над новим дуже великим романом. «Щодня зараз я сиджу за столом по п'ять-шість годин, — сказав Муракамі. — Я працюю над новим романом уже рік і два місяці». Письменник запевняє, що його надихає Достоевський. «Він став продуктивнішим із роками й написав “Братів Карамазових”, коли вже постарів. Мені б хотілося зробити те ж саме». За словами Муракамі, він має намір створити «гігантський роман, який би поглинув хаос усього світу та ясно показав напрям його розвитку». Саме тому письменник відмовився зараз від інтимної манери своїх ранніх творів, які зазвичай писалися від першої особи. «Роман, який я тримаю у своїй голові, поєднує погляди різних людей, різні історії, що створює загальну єдину історію, — роз'яснює письменник. — Тому я повинен писати зараз від третьої особи».

2009 року Харукі Муракамі засудив Ізраїль за агресію в секторі Газа й убивство мирних палестинців. Про це літератор сказав в Єрусалимі, скориставшись трибуною, наданою йому у зв'язку з присудженням літературної Єрусалимської премії за 2009 рік: «У результаті атаки на сектор Газа загинуло понад тисячу людей, включаючи багатьох неозброєних громадян. Приїжджати сюди на отримання премії означало б створювати враження, що я підтримую політику використання військової сили. Однак замість

того, щоб не бути присутнім і промовчати, я обрав можливість говорити».

«Коли я пишу роман,— заявив Муракамі,— у мене завжди в душі живе образ яйця, яке розбивається об високу міцну стіну. “Стіною” можуть бути танки, ракети, фосфорні бомби. А “яйце” — це завжди неозброєні люди, їх пригнічують, їх розстрілюють. Я в цій сутичці завжди на боці яйця. Чи є користь від письменників, які стоять на боці стіни?»

28 травня 2009 року в продаж у Японії надійшов новий роман письменника — «1084». Увесь стартовий наклад книги був розкуплений до кінця дня.

У вересні 2010 року у світ вийшов російський переклад книги Муракамі «Про що я говорю, коли говорю про біг». За словами автора, це зібрання «замальовок про біг, але ніяк не секретів здорового способу життя». «Щиро писати про біг,— говорить Муракамі,— означає щиро писати про самого себе».

Януш Леон Вишневський — польський письменник, народився 1954 року в місті Торунь. Був моряком риболовного флоту, потім закінчив університет, здобув ступінь доктора інформатики і доктора хімічних наук. Живе у Франкфурті-на-Майні, займається молекулярною біологією.

Дебютний роман — «Самотність у Мережі» — історія віртуальної любові, що стала реальністю. Книга три роки не полишала списки бестселерів (усього в Польщі продано близько 300 тисяч примірників), витримала безліч перевидань, у тому числі з доповненнями за результатами дискусії з читачами на інтернет-форумах. Книга була екранізована в Польщі 2006 року; в екранізації одну з епізодичних ролей зіграв сам Вишневський.

У книзі «Самотність у Мережі» приділено велику увагу емоціям і переживанням героїв. Незважаючи на те, що роман, як і всі книги Вишневського, заснований на реальних подіях, герої, за словами автора, ідеалізовані.

«Якуб дуже правильний чоловік. Я зібрав усі хороші риси чоловіків у ньому. Це ідеал. У реальному світі такої людини не існує».

Януш Леон Вишневський

Література — це свого роду хобі для Януша. У ній багато відображено з наукового життя письменника (основним своїм заняттям він вважає науку).

У Януша Вишневського дві дочки. Він сказав про них: «У мене в житті є тільки дві найбільш значущі жінки. Перша — це моя старша дочка, друга — молодша».

V. Закріплення знань, умінь і навичок

Міні-диспут за висловлюванням Й. Бродського: «Поет змінює суспільство непрямым способом».

VI. Домашнє завдання

Підготуватися до бесіди з позакласного читання.

Індивідуальне завдання: підготувати повідомлення про життя і творчість Тетяни Толстої.

Написати рецензію (або есе чи зробити ідейно-художній аналіз) на один сучасний прозовий постмодерністський твір світової літератури.

VII. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Займи позицію»:

- Письменник, книга здатні змінити світ, людину на краще.

 Так Частково Ні

УРОК № 64

Тема. Позакласне читання. Твір Тетяни Толстої «Віконечко»

Мета: ознайомити зі зразками сучасної прози постмодернізму, зацікавити творчістю майстрів пера — наших сучасників, розширювати кругозір учнів; розвивати навички літературознавчого аналізу, самостійного вибору книг для читання, оцінки їхньої ідейно-естетичної вартості; виховувати грамотного читача, любов до літератури, пошану до духовних надбань людства.

Обладнання: портрет письменниці, видання твору, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: бесіда з позакласного читання.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Сучасний читач — який він? А сучасний письменник? Чи схожі вони на своїх попередників хоча б кінця ХХ століття? Що є пріоритетним для кожного з них: побіжний перегляд інформації про твір, екранізації (маю уявлення) для першого і теза «мене читають, бо я не завантажую глобальними проблемами й без того наше складне життя», чи щось інше? Про це ми поміркуємо на уроці, ознайомившись із чудовим твором сучасної російської письменниці постмодернізму Тетяни Толстої «Віконечко».

Тетяна Толстая

уроці, ознайомившись із чудовим твором сучасної російської письменниці постмодернізму Тетяни Толстої «Віконечко».

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Бесіда з позакласного читання

1. Повідомлення учня про життя і творчість Т. Толстої

— Тетяна Толстая — письменниця, публіцист, телеведуча ток-шоу «Школа злослів'я», наша сучасниця. Закінчила відділення класичної філології Ленінградського університету. Друкується з 1983 року. Автор роману «Кись», збірки оповідань «На золотому ґаночку сиділи...», «Круг», «Мила Шура», «Ріка Оккервіль», «День», «Ніч», «Двоє», «Ізюм» та ін. Лауреат премії «Тріумф» (2001). Лауреатом російської національної телевізійної премії «ТЕФИ*–2003» в номінації «Ток-шоу» стала передача «Школа злослів'я».

Широкий потік відгуків викликав роман Т. Толстої «Кись» (2000), який уже став класикою постмодернізму кінця ХХ — початку ХХІ ст. Це іронічна антиутопія, герої якої живуть після Вибуху. Кожен персонаж несе на собі його наслідки — як у фізичному, так і в духовному плані. У їхній гіперболізованій свідомості «блукають» скалки російської культури. Фольклорні мотиви й герої співіснують із сучасними типами нових росіян на пострадянському просторі кризових 90-х років, з їхньою лексикою та «навороченим» побутом. Але через усе це проглядає міфологічний образ невмирущого світу.

* ТЕФИ — рос. «телевизионный эфир».

Літературний критик Олександр Геніс відзначав: «Погляд Толстої володіє сюжетонароджувальною силою: усе, що потрапляє в авторське поле зору, ворухиться й одухотворюється. Її щедра проза кишить тією примхливою жвавистю, що заповнює картини Босха».

2. Обмін враженнями про прочитане оповідання «Віконечко»

3. Слово вчителя

— В основі сюжету оповідання «Віконечко» лежить умовно-пародійна ситуація, коли герой Шульгін отримує доступ до якогось фантастичного віконечка (на зразок касового), що видає різні матеріальні блага. Але не за проханням, а на свій розсуд, серед того — й речі не зовсім потрібні або не потрібні взагалі: пакет із котлетами, валянки, дитяча присипка, скрепки, торт, горщики з розсадою. І відмовлятися не можна, бо тоді хід, як у грі в нарди, переходить до віконця, і треба буде виконувати його побажання. Що із цього вийшло, побачимо далі.

4. Коментоване читання фрагментів твору*

«Шульгін часто, раз в тиждень уже непременно, а то и два, ходил к соседу играть в нарды. Игра глуповатая, не то что шахматы, но тоже увлекательная. Шульгін сначала стеснялся немножко, потому что в нарды только чучмеки играют — беш-беш, черемшарюк — но потом привык. Сосед, Фролов Валера, тоже был чистый славянин, никакой не мандаринчик. Кофе сварят, все интеллигентно — и к доске. Поговорить тоже:

— Как думаешь, Касьянова снимут?

— Должны вроде.

Каждый раз у Фролова Валеры в квартире появлялось что-нибудь новое. Чайник электрический. Набор шампуров с мангалом, радиотелефон в виде дамской туфельки, красный. Большие часы напольные «гжель». Вещи красивые, но ненужные... Наконец во вторник смотрит — а там, где раньше сервант стоял, теперь арка прорезана, а за ней целая комната. Никогда там раньше комнаты не было. Да и быть не могло — там же торец дома. А поверху арки на гвоздиках — пластмассовый плющ.

Шульгін не выдержал.

— Нет уж, изволь объясниться!.. Главное, как это у тебя комната... Там же торец!

Фролов Валера вздохнул, вроде смутился.

* Фрагменти твору подаються мовою оригіналу за виданням: Толстая Т. Н. Не кысь. — М. : Эксмо, 2005.

— Ладно, раз так... Есть место одно такое... Окошечко. Там всё это дают... Бесплатно».

«Фролов все в сторону уводил разговор, но Шульгин привязался — не отцепиться. Где окошечко?.. Фролов темнил, но Шульгин так расстроился, что проиграл четыре партии подряд, а с таким играть неинтересно. Пришлось соседу колотьяся.

— Главное, — учил Фролов, — когда оттуда крикнут, скажем: «Кофемолка!», — надо обязательно тоже крикнуть: «Беру!» Это вот главное. Не забудь и не перепутай».

Наутро Шульгин поехал туда прямо с утра. С виду здание совершенно совковое, вроде авторемонтных мастерских или заводоуправления. Бегают какие-то хмыри в спецовках. Надул Фролов Валера, понял Шульгин с досадой. Но раз уж добрался, разыскал и коридор, и окошечко — обыкновенное, голубое. С деревянной ставней, из таких зарплату выдают. Пришёл и постучал.

Ставня сразу распахнулась, а за ней никого не было, только кусок зелёной стены, как в бухгалтерии, и свет противный, как будто лампа дневного света.

— Пакет! — крикнули в окошечке.

— Беру! — крикнул Шульгин».

Учитель. Прокоментуйте уривки. «Віконечко», як у грі, у казках, та й у сучасному комп'ютері, діє за певними правилами. Це асоціюється з «беспределом» новоявлених бізнесменів 90-х років і вірою пересічних громадян у «щасливий випадок», «великий виграш», бо в умовах суцільних дефіцитів та жорстокої інфляції більше сподіватися нема на що.

У казках великий незаслужений виграш — це обов'язково угода з «нечистою силою», і за багатство, матеріальні блага часто доводиться розплачуватися дуже дорогою ціною.

Тому й із «віконечком», безумовно, пов'язане щось «нечисте». «С одной стороны, невидимая нечисть» в окошке ежедневно дарит вам подарки, может быть, и не самого лучшего качества, но вполне приличные... С другой стороны, вот подлянка-то в чём, торговать окошко не даёт».

Які літературні асоціації викликає у вас перший уривок? Яка, на ваш погляд, подія є кульмінацією твору?

«Окошко сердилось ещё несколько дней, подсовывая то одно, то другое... Но Шульгин теперь всё брал смиренно и покорно, кричал “беру” извиняющимся голосом, и вообще, всячески показывал, что он виноват и готов исправиться. Он знал, чего он ждёт, и окошко тоже знало.

Когда Оксану увезли в роддом, Шульгин получил простой белый конверт. Он сразу вспорол его — и точно: печатными буквами на листке в клеточку было написано: “18,5 кв. м”. Домой он рванул на такси. И сначала сердце упало: всё оставалось по-прежнему. Ковырнул обои — верно, дверь, а за дверью комната — восемнадцать с половиной, без обмана. От радости Шульгин подпрыгнул, ударил себя правым кулаком в левую ладонь и крикнул “yes!!!” и прошёлся по комнате, словно бы в лезгинке.

Хотя вообще-то, если подумать, негде было разместиться чудесной комнате, потому что на этом самом месте всегда была соседская квартира...».

«Шульгин не выдержал...

— Не тринди! Бесплатно ничего не бывает.

— Не бывает, а дают. Как у Якубовича “подарки в студию!” Якубовичу-то разве народ платит? Он их выбрасывает, поверь слову. Глазки у него такие хитрые с консервов, что ли? ...нераспечатанные коробки, забитые ненужными вещами, которые навязал ему Якубович...

...Постояли, подождали, постучались, но Якубович молчал».

«На рассвете утомлённый бессонницей Шульгин протиснулся на кухню попить воды и увидел, что в стене готова образоваться новая комната, ещё слабая, как весенняя березовая почка, — очевидно, готовили под няньку. Стало быть, не отстанут. Поколебался, а потом снова решился.

В третий двор, пятый корпус поехал решившимся, с висящей на нём, чирикающей нянькой.

— Крутая тачка с прикольными наворотами!— вульгарно объявило окошко.

— О, шикарно,— подзуживала нянька.

— Не беру,— с сожалением, но и с достоинством ответил Шульгин.

— А, тогда моя очередь! — обрадовалось окошко, и ставня захлопнулась!».

Учитель. Поява нової кімнати в квартирі Шульгіна нагадує булгаковську квартиру № 50 із «Майстра і Маргарити». Іронічну посмішку викликає бажання героя мати додаткову кімнату саме 18,5 м² (мабуть, така, яку він бачив у сусіда, і вона йому сподобалася). У гротескному плані змальована і квартира Фролова, заповнена подарунками «Віконечка» — Сибіром, нафтовими промислами, залізницею: «Рельси замело, столик с нардами запорошило, да и вообще неприятно было во всём Валерином пространстве: сумерки,

телевізори тёмної вереницей, заснеженная равнина с кочками, и далеко на горизонте полыхают газовые факелы. Олень пробежал, догоняя стадо».

«Віконечко» в прочитаних уривках асоціюється також із «чорним ящиком» розважальної передачі «Поле чудес», коли герої обирають між грошима та подарунком, не знаючи, що за подарунок і чи вартий він тих грошей, які пропонує ведучий.

Кульмінацією твору є момент, коли герой відмовляється брати те, що йому пропонує «віконечко», тим самим втрачає свої привілеї і запускає механізм «зворотного ходу». «Потойбічна» нянька дитини Шульгіна посварила героя з його дружиною Оксаною, квартира обвалилася, дитина захворіла. Так «віконечко» карає героя. Але ще не все: після сказаного Шульгіним із жалем і гордістю «Не беру!» щодо «тачки» «віконечко» забиратиме все, що герой назве вголос.

«— Это что? — спросила мрачная Оксана с Кирочкой на руках.

— Цветы.

— Беру! — крикнуло далёкое окошко, и цветы исчезли, а Шульгин остался с согнутым локтем и закругленными пальцами...

— Что это такое? — встрепенулась Оксана.

— Окошко, — одними бронхами прошептал Шульгин, но его слышали. И окна в квартире исчезли, а вместо них возникла глухая стена, так что стало темно, как до сотворения мира... Оксана завизжала, и Шульгин открыл рот, чтобы сказать: «Оксаночка, Оксаночка». Но догадался. И не сказал.

Следующий ход-то был у Якубовича».

Учитель. Прокоментуйте уривок і кінець твору.

(Герой здогадується, у яку пастку він потрапив, розуміє, що «віконечко» вже ніколи не пропустить свого ходу. Фролов із гіркотою говорить сусідові: «Даром ничего на свете не бывает».)

5. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ◆ Яка ідея (ідеї) твору Т. Толстої?

Очікувані відповіді

- За всякий моральний компроміс часто доводиться розплачуватися набагато більшим.
- Не слід сподіватися на «диво», «щасливий виграш», який змінить ваше життя.
- Шлях, який пропонує «віконечко», веде в нікуди.

6. Визначення ознак постмодернізму в оповіданні Т. Толстої «Віконечко»

Очікувані відповіді

- Гра з читачем;
- поєднання буденного із фантастичним; реального з абсурдним;
- фольклорні, міфологічні мотиви, літературні асоціації, інтертекстуальність;
- іронія, гротеск, пародійність;
- колаж;
- світ як «текст» — створюється й зникає за словом персонажів.

7. Підсумки, обмін враженнями

IV. Домашнє завдання

Написати домашній твір (роздум або есе) на одну із тем:

- 1) «Тріумф і поразка Гренуя з роману П. Зюскінда “Запахи. Історія одного вбивці”».
- 2) «Чи можна створити досконалість без любові? (За романом П. Зюскінда “Запахи...”»)
- 3) «Літературні брати головного героя по роману П. Зюскінда “Запахи...”».
- 4) «Мій улюблений твір сучасної світової літератури».
- 5) «Постмодернізм — найяскравіше явище в літературі кінця ХХ — початку ХХІ ст.».
- 6) «Чи є світло у віконечку? (За оповіданням Т. Толстої “Віконечко”»).
- 7) «Притчевість у сучасній світовій літературі».

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Займи позицію»

Твір Т. Толстої примусив мене замислитися над своїм ставленням до життєвих проблем.

Так

Частково

Ні

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

УРОК № 65

Тема. Найвидатніші здобутки світової літератури доби античності, Середньовіччя та Відродження

Мета: повторити, узагальнити та систематизувати відомості про найвидатніші явища світової літератури цих епох; розвивати пам'ять, аналітичне мислення, уміння визначати характерні ознаки літератур певних періодів та висловлювати судження про них; виховувати любов до літератури, повагу до духовних надбань людства.

Обладнання: «портретна галерея» письменників античності, Середньовіччя та Відродження, книжкова виставка, схеми, таблиці, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. «Серед найрізноманітнішого приладдя, потрібного людині для життя, книжка — найдивовижніше. Решта є, сказати б, продовженням органів її тіла. Мікроскоп і телескоп є певною мірою продовженням функції ока, телефон — голосу; орало і меч — це своєрідне продовження руки. Книжка ж — це дещо відмінне: вона виступає як продовження людської уяви та пам'яті», — писав відомий аргентинський письменник, один із основоположників постмодернізму, Хорхе Луїс Борхес. Про книгу найдавніших часів та її творців поговоримо сьогодні на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Узагальнення та систематизація вивченого у 8 класі матеріалу

1. Літературний диктант

(Кожна правильна відповідь — 1 бал)

- 1) Назвіть три найдавніші книги, у яких закладені основи релігійних віровчень і які є моральними кодексами народів, що їх створили, джерелом натхнення для багатьох митців наступних поколінь. (*Веди, Біблія, Коран*)

- 2) Вихідною основою європейських літератур є ... (*антична література*).
- 3) Автор «Іліади» та «Одіссеї». (*Гомер*)
- 4) Осуд війни та її жорстокості, співчуття людському горю, повага до людини, поетизація її героїзму та подвигу — це основні думки ... (*поєми «Іліада»*).
- 5) В «Одіссеї» поєднуються елементи (*пригодницькі, казкові й побутові*).
- 6) Найвідоміша давньогрецька поетеса. (*Сапфо*)
- 7) Автор трагедії «Прометей закутий». (*Есхіл*)
- 8) Поетизація римської доблесті, патріотичного служіння державі, величі Риму як провідної настанови й основного пафосу, присутні в поемі... (*«Енеїда» Вергілія*).
- 9) Найвідоміший твір римського поета Овідія Назона ... (*«Метаморфози»*).
- 10) Кого чи що оспівує Вільям Вордсворт у сонеті «До прекрасного»? (*Мистецтво*)
- 11) Що є джерелом сюжетів, тем, образів і мотивів античної літератури? (*Міфи*)
- 12) Що лежить в основі тематики й проблематики античної літератури? (*Оспівування людини і її життя*).

2. Взаємоперевірка під керівництвом учителя (у парах)

Коментар учителя

3. Бесіда

- ◆ Пригадайте, які крилаті вислови в нашій мові пов'язані з античністю. (*Авгієві стайні; сізіфова праця; яблуко розбрату; троянський кінь; що дозволено Юпітеру, не дозволено бичу; людина є мірилом усіх речей; Платон мені друг, але істина дорожча; часи змінюються, і ми змінюємося разом із ними тощо*)

4. Складання таблиці «Світогляд людей часів Середньовіччя»

Світогляд людей часів Середньовіччя

Бог
Апостоли, ангели
Папа, кардинали, служителі, церкви
Миряни: королі, царі, приближені до них, прості люди
Тварини
Рослини
Земля

Сатана

5. Слово вчителя

— У середні віки виникли п'ять нових культурних зон — близькосхідна, індійська, східно-азіатська, візантійська, західноєвропейська, що відповідають п'ятьом регіонам — спадкоємцям давніх культурних традицій.

У цей час деякі народи пережили «золотий вік» своєї літератури.

Допишіть у таблиці приклади найвидатніших представників цих літератур, їхні найвідоміші твори.

(Таблиця має завершений вигляд. Для учнів її презентують з пустою другою колонкою.)

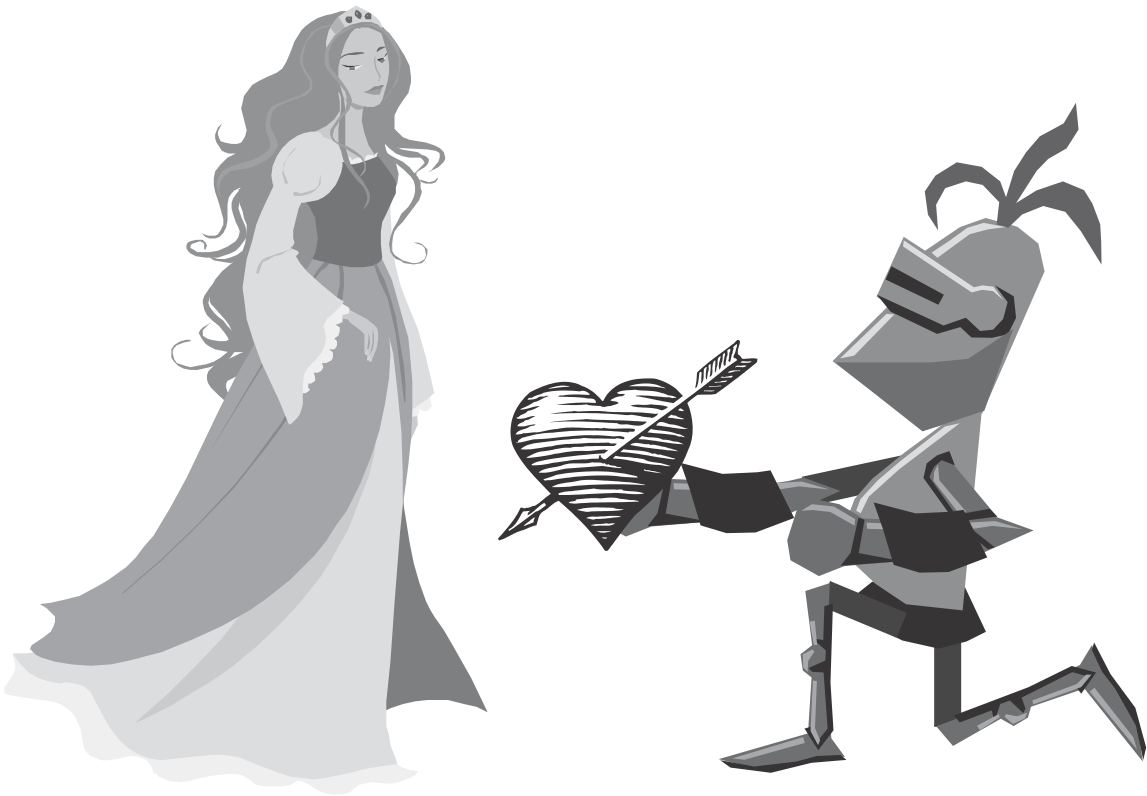
Література	Автори, твори
Арабсько-іранська (персько-таджицька)	Рудакі, Фірдоусі, Нізамі, Сааді, Гафіз; касиди, газелі, рубаї
Японська	Мацуо Басьо, хоку (пізнє Середньовіччя)
Китайська	Лі Бо, Ду Фу — поезії
Провансу	Джауфре Рюдель, Бертран де Борн; ваганти, трубадури; канцона, сирвента
Київської Русі	«Слово про похід Ігорів»

6. Коментування рядків поезій середньовічних поетів

- 1) Цьому хисткому світу не радій:
Він тільки дурить, хитрий лицедій.
Добро його за казочку вважай,
А зло його витримувати вмій.
(*Рудакі, пер. В. Мусика*)
  - 2) Всі таємниці пильно зберігай,
Щоб не дізнався нелюд і шахрай.
І зваж: як з іншими ти поведешся,
Того від інших і собі чекай.
(*Омар Хайям, пер. В. Мусика*)
  - 3) Собака більшої достойний шани,
Ніж той, хто ближньому кує кайдани.
(*Гафіз, пер. А. Кримського*)
  - 4) Хоч Гафіз — неначе вбогий, але ти йому не вір:
В нього груди — повні скарбів, він з кохання багатир.
(*Гафіз, пер. А. Кримського*)
- [в іншому перекладі: «На душі — скарбниця щастя, я з кохання наче цар». — *Авт.*]

- 5) Я щастя у житті зустрів
В моїм коханні оддалік.
(Дж. Рюдель, пер. М. Терещенка)
- 6) Складу тому свій кращий спів,
Хто йде вперед на ворогів!
(Б. де Борн, пер. М. Терещенка)
- 7) Хай же душу веселить
Молодість грайлива!
(З вагантів, пер. М. Борецького)

7. «Розшифруйте» малюнок

(У рицарській поезії, яку представляв Б. де Борн, підносився культ Чарівної Дами з формулою «кохання оддалік».)

8. Виконання студентського гімну «Гаудеамус» та пісні про бідного студента

9. Стисле повідомлення учня про шедевр французького героїчного епосу — «Пісню про Роланда», пам'ятку X–XI ст. (Девіз Роланда: «Як ждять безчестя, краще смерть тепер!»)

Учитель. Ще однією яскравою сторінкою літератури Середньовіччя є героїчний епос. Створювався він в епоху племінних

міжусобиць, у період становлення державності та боротьби з чужоземцями. Темою його були історія народу, боротьба за народну єдність. Головний герой усіх народних епосів — воїн-богатыр (*Ілля Муромець, козак Голота, Роланд, Давид Сасунський, Рустам, Сід та ін.*)

10. Евристична бесіда

Учитель. «Данте є поетичним вінцем та увічненням того, що ми називаємо середніми віками. Уся культура, усі вірування, усі муки і надії тих часів знайшли вираз у його поемі», — писав І. Франко.

- ◆ Про яку поему йдеться? (*«Божественна комедія»*)
- ◆ Кому присвячені більшість віршів Данте, поема, хто є Дамою його серця? (*Беатріче*)
- ◆ Які проблеми порушено в поемі «Божественна комедія»? (*Філософські, богословські, політичні, моральні*)
- ◆ Чому заклик Данте «Возлюбіть світло знання!» звучить викликом Середньовіччю? (*Бо основний заклик Середньовіччя — возлюбити Бога.*)
- ◆ Яка форма вірша поеми? (*Терцина*)
- ◆ На скільки частин поділяється поема? Назвіть ці частини. (*Три: «Пекло», «Чистилище», Рай»*)
- ◆ Який поширений прийом використав Данте у творі? (*Мандрівку в загробному світі як шлях людини, суспільства до морального вдосконалення*)
- ◆ Хто головні герої поеми? (*Сам поет, Вергілій і Беатріче*)
- ◆ Які особливості мови поеми, у чому новизна твору стосовно неї? (*Написана живою італійською мовою, а не латиною — поширеною тоді літературною мовою.*)

11. Раннє, високе і пізнє Відродження в літературі: запис головних ознак епохи

- Великі наукові та географічні відкриття;
- створення національних держав, розвиток світової торгівлі;
- формування літературних мов нації;
- відродження античної спадщини;
- виникнення нової свідомості — гуманізму;
- ідеал людини — усебічно розвинена особистість;
- у центрі уваги літератури й мистецтва — людина, її внутрішній світ (в античності — людина і її зовнішній світ).

12. Літературна гра «Хто останній назве найвідоміших митців доби Відродження?»

Згадайте!

- ♦ Дописавши літери, згадаєте переклад назви поетичної збірки Ф. Петрарки «Канцоньєре».

		И				І				Ь
--	--	---	--	--	--	---	--	--	--	---

(«Книга пісень»)

13. Насолоджуємося поезією: виразне читання напам'ять сонетів Петрарки 61, 132, 162, 267 (або інших на вибір)

14. Визначення ознак сонета

(Ліричний вірш, що складається з 14 рядків п'ятистопного чи шестистопного ямба; 2 чотиривірші, 2 тривірші. За змістом — теза, антитеза, усунення протиріччя, примирення (поєднання).)

15. Дж. Боккаччо та його твір «Декамерон»; жанр новели у його творчості

16. Образ Дон Кіхота — «вічний образ» художньої літератури

17. В. Шекспір і його творчість

18. Виразне читання сонетів В. Шекспіра 121, 130 (або інших на вибір)

19. Міні-огляд «Вічні образи у творчості В. Шекспіра» (Ромео і Джульєтта, Гамлет)

IV. Домашнє завдання

Повторити основні відомості про вивчені епохи.

Підготувати усний твір «Найяскравіші для мене сторінки доби античності, Середньовіччя й Відродження».

Підготувати виразне читання віршів, інсценівку.

V. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення:

- Найяскравішим для мене був спогад про ознайомлення на уроках літератури з...

УРОК № 66

Тема. Найвидатніші здобутки світової літератури XVII і XVIII ст., а також XIX ст. (доби романтизму)

Мета: допомогти учням пригадати, узагальнити й систематизувати відомості про літературу цих епох, скласти загальне враження; розвивати навички узагальнення й систематизації навчального матеріалу, висловлення своїх думок і вражень про твір мистецтва; виховувати повагу до духовних надбань людства, зокрема в літературі.

Обладнання: «портретна галерея» письменників цих епох, книжкова виставка, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: систематизації та узагальнення знань.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Учитель. XVII ст. — складний і бурхливий період у розвитку суспільного життя, художнього пізнання дійсності. Роблять відкриття Галілей, Ньютон, Декарт, Кеплер та ін. На зміну Ренесансу в європейській культурі приходять бароко і класицизм. Ці художні напрями тісно пов'язані з Відродженням, виростили на його ґрунті, але разом із тим стали наслідком розчарування в історичному оптимізмі ренесансних гуманістів. На перший план висувається зображення внутрішніх протиріч людини, конфлікту між високими ідеалами й дійсністю, між почуттям і обов'язком людини. Література бароко намагається справити враження на читача. Життя зображується як сон, ілюзія, сповнені загадкових символів та алегорій. На відміну від бароко, новий художній напрям — класицизм — свідомо прагнув точно, зрозуміло, без зайвих прикрас сформулювати думку, яка втілюється в простій, прозорій будові твору. Складні явища дійсності не поєднуються, як у бароко, а розділяються за жанрами: для трагічного, високого — одні жанри, герої, теми, художні засоби; для комічного, низького — зовсім інші.

Але літературне життя важко підкорити якійсь схемі. Нові часи — а це XVIII століття — висувають нові проблеми й, відповідно, ставлять нові завдання. Цей час увійшов в історію людства як вік Просвітництва. Головними стали такі поняття: Розум, Природа, Знання. Це й наштотувало на ідею видання французької «Енциклопедії», спричинило появу журналістики. А «Пригоди Робінзона Круза» Д. Дефо, «Мандри Гулівера» Дж. Свіфта, «Страждання

молодого Вертера» Гете вірою в можливість людини навіть випередили теоретичні висновки просвітницької філософії.

На зміну бароко прийшов стиль рококо, суттєвих змін зазнав класицизм, виникли сентименталізм, просвітницький реалізм. Події Французької буржуазної революції змусили просвітителів критично переосмислити свої погляди, адже кривавий терор революції зовсім не був схожий на обіцяне ними «царство розуму». У художній літературі внаслідок такого переосмислення виник романтизм. Нашим завданням на уроці й буде пригадати, як усе це втілювалося в конкретних художніх творах.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Заслуховування усних творів «Найяскравіші для мене сторінки літератури доби античності, Середньовіччя й Відродження».

IV. Систематизація й узагальнення вивченого про здобутки літератури XVII, XVIII ст., доби романтизму (XIX ст.)

1. Виконання завдань

Поєднайте письменників з назвами їхніх творів.

1) П. Кальдерон	а) «Міщанин-шляхтич»
2) Ж. Б. Мольєр	б) «Простак»
3) Вольтер	в) «Життя — це сон»
4) Й. В. Гете	г) «Крихітка Цахес...»
5) Й. К. Ф. Шиллер	д) «Фауст»
6) Е. Т. А. Гофман	ж) «Вільгельм Телль»

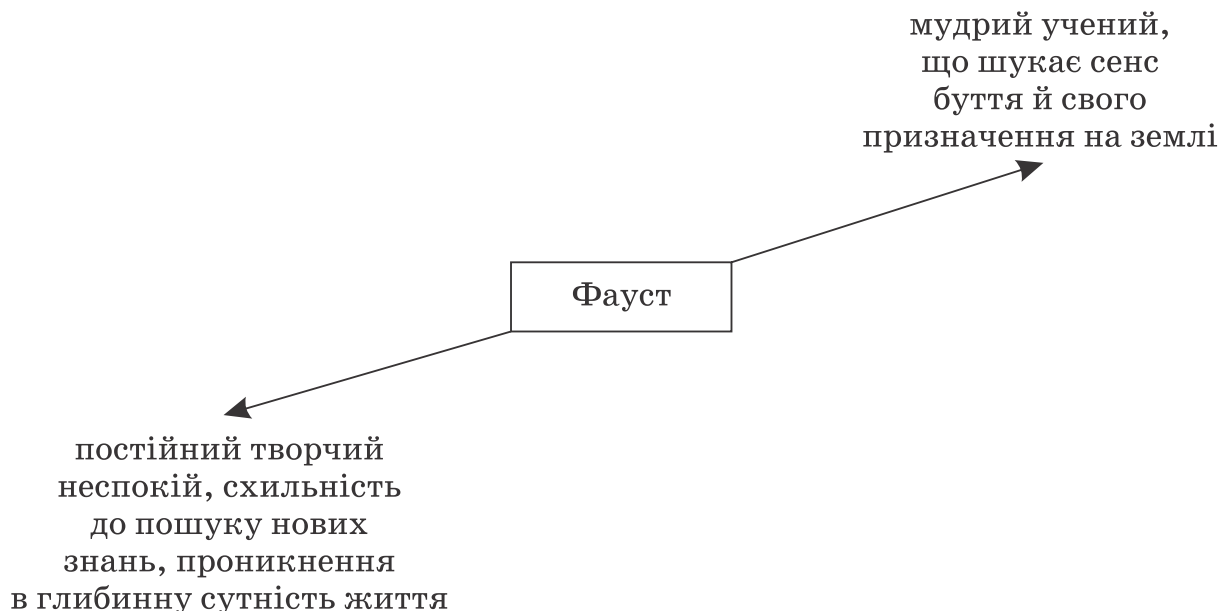
Для довідок: 1 — в; 2 — а; 3 — б; 4 — д; 5 — ж; 6 — г.

- ◆ Визначте твір та автора твору, з якого герой.
  - Сехісмундо — («Життя — це сон» П. Кальдерона).
  - Журден — («Міщанин-шляхтич» Ж. Б. Мольєра).
  - Гурон, Гордон, мадемуазель де Сент-Ів — («Простак» Вольтера).
  - Маргарита, Мефістофель — («Фауст» Й. В. Гете).
  - Геслер — («Вільгельм Телль» Ф. Шиллера).
  - Балтазар — («Крихітка Цахес...» Е. Т. А. Гофмана).
  - Мазепа — («Мазепа» Дж. Байрона).

- ♦ Укажіть літературний стиль, напрям за найхарактернішими ознаками:
  - а) Пишна, навіть надмірна метафоричність (кінь — гіппогриф ярий, безлуска риба і безкрилий птах). (*Бароко*)
  - б) Перебільшена сила бажання героїв, прагнення виховати читача («не будьте такими, як оцей...»), «промовляючи» прізвища, імена. (*Класицизм*)
  - в) Раціоналізм; головні герої — не люди, а філософські ідеї; ідея «природної людини». (*Просвітництво*)
  - г) Заперечення раціоналізму, культ почуттів людини; увага до особистості, її індивідуальних рис; неприйняття буденності та звеличення «життя духу»; провідні мотиви самотності, світової скорботи (національної туги), бунту, нескореності; історизм творів і захоплення фольклором (*Романтизм*).

2. Милуємося художнім словом: виразне читання за особами (або постановка інсценівки) уривка з комедії Ж. Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич». Обмін враженнями про твір, його зв'язок з українською літературою пізніших часів («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого)

3. Характеристика образу Фауста з однойменної трагедії Й. В. Гете

4. Коментування висловлювань із трагедії

- 1) «Я — тої сили часть, // Що робить лиш добро, бажаючи лиш злого»
- 2) «Зупинися, мить!»

5. Заповнення анкети головного героя твору Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес на прізвисько Ціннобер»

Ім'я	Цахес Ціннобер
Вік	від дворічного віку до загибелі
Батьки	бідні селяни, з життя яких не вибували нещастя; мати — пані Ліза
Покровителька	фея панна фон Рожа-Гожа
Опікун	пастор
Зовнішність	Потворна, але після втручання феї цього ніхто не помічає
Чиї таланти й досягнення він забрав	Поета Бальтазара, скрипалю Сбіока, співачки Брагаді, референдаря Пульхера та ін.
Посада	Перший міністр держави
Нагороди	кавалер ордена Зелено-плямистого Тигра з двадцятьма гудзиками
Риси характеру	пихатий, нахабний, славолюбний, безсоромний, привласнює чуже тощо
Засоби творення	іронія, сатира, гротеск, фантастика в поєднанні з буденним

6. Виразне читання віршів Г. Гейне, Дж. Н. Г. Байрона, А. Міцкевича (за вибором), висловлення своїх уподобань

7. Характеристика «байронічного героя», романтичного героя, характерного для доби романтизму, з наведенням прикладів

(Самотній, нескорений, вільнолюбний бунтар зі страдницькою душею; це ліричні герої поезії Гейне, Байрона, Міцкевича, Лермонтова; Мазепа з однойменної поеми Байрона; романтичні герої Печорін із роману Лермонтова «Герой нашого часу», частково Онегін із роману Пушкіна «Євгеній Онегін», частково герої творів Гоголя.)

8. Коментар-підсумок учителя

V. Домашнє завдання

Давати характеристику доби, провідних літературних напрямів і течій XVII–XVIII ст., наводити приклади.

Індивідуальне завдання: підготувати розповідь про літературний твір, що справив найсильніше враження. Виразно читати уривки із прозових творів, віршів.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Продовжте речення.

- Найбільш яскраве враження справив на мене твір цього періоду..., тому що...

УРОК № 67

Тема. Найвидатніші здобутки світової літератури ХІХ ст. (доби реалізму та раннього модернізму)

Мета: допомогти учням пригадати, систематизувати й узагальнити знання про найвидатніші здобутки світової літератури ХІХ ст.; розвивати навички аналізу, систематизації та узагальнення ознак художніх творів, літературних напрямів і стилів, удосконалювати вміння висловлювати свої думки та аргументувати їх; виховувати повагу до духовних надбань людства, художньої літератури, до загальнолюдських цінностей.

Обладнання: «портретна галерея» письменників ХІХ ст., виставка їхніх творів, ілюстративні матеріали.

Тип уроку: систематизація та узагальнення знань.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Учитель. Реалізм, паростки якого проросли ще в далекі часи античності, Просвітництва, елементи якого були присутні майже в усіх наступних літературних напрямках і стилях, у ХІХ ст. досяг свого найвищого розквіту, і це підтверджується творчістю таких знакових письменників, як Ф. Достоєвський, Л. Толстой, Стендаль, В. Гюго, Ч. Діккенс та ін., хоча в деяких із них, наприклад, у Стендаля, В. Гюго ще наявні сильні романтичні ознаки, традиції. Про багате на філософські відкриття, літературні події ХІХ ст. і йтиметься сьогодні на уроці.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

1. Змалювання «віртуального портрета» літератури ХVІІ–ХVІІІ ст.

2. Розповіді учнів про літературний твір, що справив найглибше, найсильніше враження

IV. Систематизація й узагальнення вивченого про світовий літературний процес XIX ст.

1. Слово вчителя

— Реалізм прагнув відтворити й дослідити реальний світ і реальну людину. Але, як говорив Ф. Достоевський, «фотографічний знімок і відображення в дзеркалі — далеко не художній твір». Тому справжній митець не може обмежуватися лише віддзеркаленням навколишнього життя з «фотографічною правильністю» та «механічною точністю»: він позначає своє творіння відбитком власної особистості, обирає найтипніше, наділяючи його разом із тим індивідуальними рисами. Письменник-реаліст досліджує не стільки соціальні, біологічні закони, скільки моральні, щоб показати, чого не повинно бути в людських взаєминах, примусити читачів повірити в гуманістичні ідеали, у «любов до ближнього».

2. Визначення приналежності творів авторам

- ◆ Поєднайте письменників та їхні твори.

1) Ф. Стендаль	а) «Анна Кареніна»
2) О. де Бальзак	б) «Скрипка Ротшильда»
3) Ч. Діккенс	в) «Пампушка»
4) Ф. Достоевський	г) «Червоне і чорне»
5) Л. М. Толстой	д) «Гобсек»
6) А. Чехов	е) «Злочин і кара»
7) Гі де Мопассан	ж) «Пригоди Олівера Твіста»

Для довідок: 1 — г; 2 — д; 3 — ж; 4 — е; 5 — а; 6 — б; 7 — в.

3. Клоуз-тести (або: «Дайте швидку відповідь»)

- 1) Кумир молоді XIX ст. (*Наполеон*).
- 2) «Золота доба» європейського роману (*XIX ст.*).
- 3) Назва твору — символічні кольори («*Червоне і чорне*» *Стендаля*).
- 4) Антитеза як назва твору — («*Злочин і кара*» *Ф. Достоевського*).
- 5) Живо글от — це... (*Гобсек*, герой однойменного твору *Бальзака*).
- 6) «Усі щасливі сім'ї схожі між собою, кожна сім'я нещасна по-своєму» — це початок роману... («*Анна Кареніна*» *Л. Толстого*).

- 7) Вірш М. Некрасова, у заголовку якого — число. («Трійка»)
- 8) Зображення «діалектики душі» героїв характерне для творів... (Л. Толстого).
- 9) Хто із героїв роману піднявся в житті з найглибших «низів» до найвищих у моральному сенсі верхів? (Олівер Твіст із твору Ч. Діккенса)
- 10) Людина, яка всього боялася, девізом якої було «Как бы чего не вышло!». (Беліков із оповідання Чехова «Людина у футлярі»)
- 11) Російський поет, який відчуває себе «духовним побратимом» Т. Шевченка. (М. Некрасов)
- 12) Герой, для якого муки совісті, розчарування у своїй ідеї стали важчими за покарання від суспільства, і він сам на себе заявив у поліції. (Раскольніков із роману Ф. Достоевського «Злочин і кара»)

4. Розв'язання проблемних питань

- ◆ У чому помилки:
  - Жульєна Сореля;
  - Родіона Раскольнікова;
  - Гобсека;
  - Анни Кареніної?
- ◆ Хто винен в їх трагічній долі? Який із цих образів вважають «вічним образом» у світовій літературі?

5. Виразне читання віршів В. Вітмена, Ш. Бодлера, П. Верлена, А. Рембо (за вибором), висловлення читацьких симпатій

Учитель. У другій половині XIX ст. починається нова, ранньомодерністська доба в літературі.

6. Визначення приналежності творів авторам

- ◆ Поедняйте назви творів, збірок з їх авторами.

1) В. Вітмен	а) «П'яний корабель», «Голосівки»
2) Ш. Бодлер	б) «Поетичне мистецтво»
3) П. Верлен	в) «Квіти зла», «Альбатрос»
4) А. Рембо	г) «Листя трави», «Пісня про себе»

Для довідок: 1 — г; 2 — в; 3 — б; 4 — а.

7. Ознаки натуралізму в романі Е. Золя «Кар'єра Ругонів». Висловлення учнями симпатій щодо героїв твору

8. О. Уайльд і його роман «Портрет Доріана Грея».

Висловлення учнями міркувань про причини незвичайності твору, його моральні уроки

9. Підсумки й узагальнення вчителя**V. Домашнє завдання**

Характеризувати літературний процес ХІХ ст., його особливості та вершинні досягнення. Визначити свої читацькі симпатії.

VI. Підсумки уроку

Інтерактивна вправа «Займи позицію» (з обґрунтуванням)

- Чи справді ХІХ ст. можна назвати «золотою добою» літератури?

 Так Частково Ні**УРОК № 68**

Тема. Найвидатніші здобутки світової літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.

Мета: допомогти учням пригадати, систематизувати й узагальнити знання про найвидатніші здобутки у світовому літературному процесі ХХ–ХХІ ст.; удосконалити навички аналізу, систематизації та узагальнення знань; уміти оцінювати художній твір з ідейно-естетичних позицій висловлювати про нього думку, аргументувати її; виховувати повагу до духовних надбань людства, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення.

Обладнання: «портретна галерея» письменників цього періоду, виставка творів, ілюстративні матеріали, аудіо-, відеозаписи.

Тип уроку: систематизація та узагальнення знань.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Учитель. Зі світовою літературою ХХ–ХХІ ст. ми ознайомилися протягом цього навчального року, і у вас, напевно, ще свіжі

враження від творів Г. Ібсена, Ф. Кафки, М. Булгакова, російських поетів «срібної доби», Е. Хемінгуея та багатьох інших, чиї книги стали знаковими, вершинними не лише в національній, а й у світовій літературі. Так, ці твори не прості, змушують замислюватися, намагатися «осягнути неосяжне», «пізнати непізнаване». Але ви тепер уже, сподіваюсь, досвідчені читачі, і в змозі самостійно визначати ідейно-художню вартість справжнього твору мистецтва й низькопробного «чтива». Сьогодні ми згадаємо найвидатніші здобутки сучасної літератури.

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Актуалізація опорних знань

Екскурс сторінками улюблених книг письменників XIX ст.

IV. Систематизація та узагальнення вивченого про здобутки світового літературного процесу кінця XX — початку XXI ст.

1. Виконання завдань

Тести

Віднайдіть відповідність письменника назві його твору, назви твору — герою, образа — символу. У відповідній клітинці поставте «+» або інший знак.

I

Письменники	Твори
1) Г. Ібсен	А «Життя Галілея»
2) Ф. Кафка	Б «Джакомо Джойс»
3) Дж. Джойс	В «Перевтілення»
4) Б. Брехт	Г «Ляльковий дім»
	Д «Чума»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

II

Герої	Твори
1) Піє	А «Перевтілення»
2) Нора	Б «Життя Галілея»
3) Грегор	В «Чума»
4) Буендіа	Г «Ляльковий дім»
	Д «Сто років самотності»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

III

Образи	Символи
1) Чума	А «Маленька людина»
2) Море	Б Ілюзія сімейного щастя
3) Ляльковий дім	В Життя
4) Комаха	Г Фашизм
	Д Дитинство

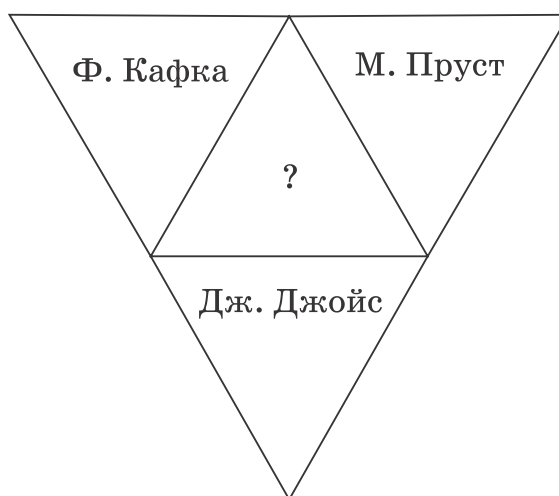
	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

IV

Вірші	Автори
1) «Орфей, Еврідіка, Гермес»	А Б. Пастернак
2) «Міст Мірабо»	Б О. Блок
3) «Незнайома»	В Ф. Ґарсія Лорка
4) «Зимова ніч»	Г Р. М. Рільке
	Д Ґ. Аполлінер

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

- ♦ Що об'єднує цих письменників?

(Засновники («батьки») європейської модерністської прози.)

- ♦ Установіть відповідність між жанром і твором.

1) Психологічне есе	а) «Старий і море»
2) Оповідання	б) «Заріzana голубка й водограй»
3) Роман	в) «Реквієм»
4) Поема	г) «Джакомо Джойс»
5) Драма	д) «Перевтілення»
6) Вірш	е) «Майстер і Маргарита»
7) Повість-притча	ж) «Життя Галілея»

Для довідок: 1 — г; 2 — д; 3 — е; 4 — в; 5 — ж; 6 — б; 7 — а.

- ♦ Перекажіть найяскравіші для вас епізоди із твору М. Булгакова «Майстер і Маргарита» (з «московських» та «єршалаїмських» розділів), поясніть, чому його називають романом у романі, романом-міфом.

2. Виразне читання поезій Р. М. Рільке, Г. Аполлінера, Ф. Гарсія Лорки, О. Блока, А. Ахматової, Б. Пастернака та ін., прослуховування аудіозаписів пісень на їхні слова

3. Складання сенкану про російську поезію «срібної доби»

Приклад сенкану

«Срібна доба»;
новаторська, витончена;
хвилює, захоплює, вабить;
Хто встоїть проти її чарівності?
Поезія.

4. Установлення відповідностей проблем і творів, у яких вони порушені

1) Проблема моральної відповідальності вчених за наслідки наукових досліджень	а) «Тисяча журавлів» Кавабати Ясунарі
2) Проблема вибору людини в міжовчій ситуації та особистої відповідальності за цей вибір	б) «Сто років самотності» Г. Гарсія Маркеса
3) Проблема гармонії людини і природи, відображення національної етики та естетики	в) «Життя Галілея» Б. Брехта
4) Проблема роз'єднаності людей та їхньої солідарності, відповідальності за майбутнє своїх нащадків	г) «Чума» А. Камю

Для довідок: 1 — в; 2 — г; 3 — а; 4 — б.

5. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

- ◆ Назвіть основні ознаки постмодернізму.

Очікувані відповіді

- Принцип гри з читачем;
- «віртуальний історизм»;
- образи-метафори;
- поєднання жанрів;
- колаж, конструювання тексту з інших, чужих текстів, цитування явне та приховане (інтертекстуальність);
- зміщення часу та простору;
- поєднання реальності з фантастикою;
- іронія та самоіронія, гротеск;
- розпад цілісності, неясність, багатозначність.

6. Складання анкети улюбленого героя творів ХХ ст.

7. Висловлювання вражень від постмодерністського твору П. Зюскінда «Запахи. Історія одного вбивці». Чому роман такий популярний серед читачів?

8. Огляд сучасної літератури ХХІ ст.

9. Літературна гра: «Хто останнім назве сучасного письменника або твір?»

V. Домашнє завдання

Підготуватися до контрольної роботи за темами «П. Зюскінд “Запахи...”», «Сучасний літературний процес (огляд)», «Повторення та систематизація вивченого матеріалу».

VI. Підсумки уроку

«Займи позицію»

- ♦ Чи можна вважати, що в художній літературі усе вже сказано і постмодернізм — це лише «іронія, метамовна гра, переказ у квадраті», за висловом У. Еко?

Так

Частково

Ні

УРОК № 69

Тема. Контрольна робота за темами: «П. Зюскінд “Запахи...”», «Сучасний літературний процес (огляд)», «Повторення та систематизація вивченого матеріалу»

Мета: допомогти учням осягнути глибину й багатство художньої літератури, її значення в житті людини; виявити рівень знань, умінь та навичок учнів із метою контролю й корекції; удосконалювати навички аналізу літературного твору, висловлення думок та їх аргументації; розвивати вміння систематизувати й узагальнювати вивчений матеріал; виховувати повагу до духовної культури, загальнолюдських цінностей, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення.

Оснащення: тестові завдання.

Тип уроку: контроль і корекція знань, умінь і навичок.

ХІД УРОКУ

I. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності учнів****II. Контроль і корекція знань, умінь та навичок****1. Інструктаж до виконання тестових завдань****2. Виконання контрольної роботи (виконуються всі завдання)****ТЕСТИ****Варіант 1***Початковий і середній рівні**(За кожен правильну відповідь — 1 бал)*

1. «Віртуальний історизм» роману П. Зюскінда «Запахи...» полягає в:
  - а) «імітації» світогляду Франції доби Просвітництва;
  - б) зображенні реальних історичних подій;
  - в) виведенні історичних осіб поза часом та простором;
  - г) наведенні численних історичних документів, подібності до літопису.
2. Жан Батіст Поклен виступав у літературі під псевдонімом... (*Мольєр*).
3. Установіть відповідність між письменниками та їх творами. (*1 бал лише за умови безпомилкової відповіді.*)

Письменики	Твори
1) А. Камю	А «Сто років самотності»
2) Е. Хемінгуей	Б «Дамаскин»
3) М. Павич	В «Тисяча журавлів»
4) Г. Гарсія Маркес	Г «Старий і море»
	Д «Чума»

	А	Б	В	Г	Д
1	☐	☐	☐	☐	☐
2	☐	☐	☐	☐	☐
3	☐	☐	☐	☐	☐
4	☐	☐	☐	☐	☐

Для довідок: 1 — д; 2 — г; 3 — б; 4 — а.

4. Допишіть речення.

«Найпоширеніші художні й прийомні засоби в літературі постмодернізму — ...»

Достатній рівень

(За кожен правильну відповідь — 2 бали)

1. Складіть тези на 4–5 пунктів про найвидатніші здобутки світової літератури доби античності, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва.
2. Стисло напишіть про життя й творчість сучасного письменника, який справив на вас найбільше враження.

Високий рівень

(Максимально — 4 бали)

Виконайте одне із завдань.

1. Висловіть міркування з приводу питання: «Чи витіснить комп'ютер книжку?». Обґрунтуйте думку.
2. Напишіть листа улюбленому письменникові.

Варіант 2

Початковий і середній рівні

(За кожен правильну відповідь — 1 бал)

1. Чому вбивця Гренуй із роману П. Зюскінда «Запахи...» не був страчений за вироком суду?
  - а) Над ним вчинили самосуд батьки загиблих;
  - б) його звільнили із в'язниці розбійники;
  - в) він зачарував натовп запахом;
  - г) йому вдалося втекти з-під варти.
2. Анрі Бейль виступав у літературі під псевдонімом ... (Стендаль).
3. Установіть відповідність між іменами героїв та творами.
(1 бал лише за умови безпомилкової відповіді.)

Герої	Твори
1) Урсула	А «Тисяча журавлів»
2) Сантьяго	Б «Дамаскин»
3) Атилія	В «Сто років самотності»
4) Кікудзі	Г «Життя Галілея»
	Д «Старий і море»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Для довідок: 1 — в; 2 — д; 3 — г; 4 — а.

4. Допишіть речення.

«Засоби комічного, які найчастіше використовуються в літературі постмодернізму — ...»

Достатній рівень

(За кожну правильну відповідь — 2 бали)

1. Складіть тези на 4–5 пунктів про найвидатніші здобутки світової літератури XIX–XX ст.
2. Стисло напишіть про тему та ідею твору сучасної літератури, який справив на вас найбільше враження.

Високий рівень

(Максимально — 4 бали)

Виконайте одне із завдань.

1. Висловіть свої міркування про роль художньої літератури в житті людини, обґрунтуйте їх.
2. Напишіть короткий твір-передбачення «Література кінця XXI століття, яка вона?»

III. Підсумки уроку**УРОК № 70**

Тема. Я — літературно освічена людина

Мета: підсумувати вивчене протягом навчання в школі, оцінити зусилля учнів, дати настанови на майбутнє; розвивати інтерес до самостійного читання художньої літератури, грамотних її інтерпретації та аналізу; виховувати повагу до книги, естетичний смак, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення.

Обладнання: улюблені книги учнів, ілюстрації до творів, аудіозаписи пісень, художнього читання, текст анкети.

Тип уроку: урок-підсумок.

ХІД УРОКУ**I. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Учитель. Ось і добігає кінця ваше навчання в школі. Дуже б хотілося, щоб літературна освіта на цьому не закінчилася, щоб ви обрали собі хорошу книгу за товаришку, супутницю, порадницю й розрадницю. Це ж бо сконцентрований досвід минулих поколінь,

цілих народів, що пройшов випробування часом. Це дотик до краси, до вічного, це відповідь на багато питань, що хвилюють людство, і найголовніше серед них — для чого жити і як жити. Не забуваймо про це!

II. Оголошення теми й мети уроку

III. Аналіз контрольних робіт

IV. Підсумки роботи за рік

1. Слово вчителя

— Шведська академія дитячої літератури наводить 18 аргументів на користь читання книг. Ось вони.

- 1) Книга розвиває нашу мову й збільшує запас слів. Вона вчить висловлювати думки й розуміти, про що говорять і пишуть інші.
- 2) Книга розвиває наше мислення. Книги розширюють горизонти нашого світосприйняття.
- 3) Книга стимулює фантазію й учить нас мислити образами.
- 4) Із книг ми дізнаємося про інші країни, про життя в них.
- 5) Книга розвиває нашу здатність співчувати. Ми вчимося вживатись у становище інших.
- 6) Книги додають нам сили й натхнення. Вони захоплюють і розвивають. Вони спонукають нас сміятися й плакати.
- 7) Книги ставлять перед нами запитання, над якими варто задуматися.
- 8) Книга вчить нас етики. Вона спонукає нас замислюватися над поняттями добра і зла.
- 9) Книга пояснює життя.
- 10) Із книг ми розуміємо, що не на всі запитання є однозначні відповіді. Книги переконують, що конфлікти не обов'язково вирішувати насильницьким шляхом.
- 11) Книги допомагають нам знайти самих себе.
- 12) Книги допомагають нам зрозуміти інших.
- 13) Книги позбавляють самотності. Книгу можна взяти із собою куди завгодно.
- 14) Книга — це частина нашого культурного спадку.
- 15) Книга об'єднує покоління.
- 16) За допомогою книги ми проживаємо 1000 життів, залишаючись самими собою.
- 17) Дитяча книжка відкриває нам шлях у велику літературу.

- 18) Дитяча книжка збагачує культуру країни. Це також важлива стаття культурного експорту, яка приносить країні прибутки і підвищує її престиж за кордоном.

*(За матеріалами журналу
«Шкільна бібліотека». — 2002. — № 3)*

Прошу це пам'ятати й повідомити своїм дітям, коли ви самі станете батьками.

2. Творча робота: написання листа вчителю (або за бажанням — заповнення анкети)

Орієнтовні запитання для анкети

- 1) Які твори світової літератури здалися вам найбільш цікавими, повчальними?
- 2) Які форми, методи, види роботи на уроці ви вважаєте найефективнішими?
- 3) Яким способом, на вашу думку, можна запобігти тому, що учні мало читають художню літературу?
- 4) За що вдячні вчителеві світової літератури і що хотіли б удосконалити?
- 5) Побажання майбутнім учням.

3. Виразне читання віршів

РОМЕО И ДЖУЛЬЕТТА

Люди! Бедные, бедные люди!
Как вам скучно жить без стихов,
Без иллюзий и без прелюдий,
В мире счётных машин и станков!

Без зелёной травы колыханья,
Без сверканья тысяч цветов,
Без блаженного благоуханья
Их открытых младенческих ртов!

О, раскройте глаза свои шире,
Нараспашку вниманье и слух, —
Это ж самое дивное в мире,
Чем вас жизнь одаряет вокруг!

Это — первая ласка рассвета
На росой убелённой траве, —
Вечный спор Ромео с Джульеттой
О жаворонке и соловье.

(Н. Асеев)

* * *

Друзья мои! С высоких книжных полок
Приходите ко мне вы по ночам,
И разговор наш — краток или долог —
Всегда бывает нужен мне и вам.

Как много вас! Здесь все века и страны,
Раздумий ваших и тревог цветы,
Скитальцы в бесконечном, капитаны,
Поэты и алхимики мечты.

Через века ко мне дошёл ваш голос,
Рассеявшийся некогда, как дым,
И то, что в вас страдало и боролось,
Вдруг стало чудодейственно моим.

Что мне теперь надменные пределы
Времён, границ, чужого языка, —
Я вижу мир нерасторжимо целый
И утверждённый мыслью на века.

Все лучшее, чем может он гордиться
И чем мечта всегда была жива,
Вложили вы в заветные страницы
И ставшие бессмертными слова.

О, если б мог вот так же передать я
И свой, пусть малый, опыт бытия
Вам, дальние, неведомые братья,
Грядущие, безвестные друзья!

(Вс. Рождественский)

IV. Підсумки уроку

«Коло друзів»

Висловіть побажання своїм однокласникам, собі й вчителю.
(Можна поставити учнів у коло. В такому випадку побажання говорять сусідові, який стоїть праворуч або ліворуч «ланцюжком».)

ЛІТЕРАТУРА

1. *Астрахан Н. І., Бондаренко Г. Ф.* та ін. Зарубіжна література за ред. Чиркова О. С. Пробний підручник. 11 клас. — К. : Вежа, 1999. — 318 с.
2. *Баскакова Н. П.* Урок літератури в 11 класі. // Зарубіжна література в школі. — 2005. — № 10. — С. 2–4.
3. *Бащенко М. М.* Урок зарубіжної літератури в 11 класі // Зарубіжна література в школі. — 2008. — № 15–16. — С. 28–29.
4. *Безобразова Л. Л.* «На півдорозі між злиднями та сонцем...». Твори Альбера Камю. 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 1998. — № 2. — С. 23–27.
5. *Битко Л. Д.* Зображення трагедії відчуження особистості в новелі Ф. Кафки «Перевтілення» // Зарубіжна література в школі. — 2009. — № 11–12. — С. 36–37.
6. *Боборыкин В. Г.* Михайл Булгаков. — М. : Просвещение, 1991. — 206 с.
7. *Борківська О. Л.* Спокуса пізнання таємниці життя. Система уроків з вивчення роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита». 11 клас. // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 2004. — № 1. — С. 2–8.
8. *Борківська О. Л.* Спокуса пізнання таємниці життя. Система уроків з вивчення роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита». 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах, 2004. — № 2. — С. 18–21.
9. *Бульвінська О. І.* «Ти бачиш, хід віків — то наче притча...» Жанр філософської притчі в творчості Річарда Баха і Пауло Коельо // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 2004. — № 2. — С. 7–11.
10. *Бурдега М. Г.* Урок «У салоні А. Ахматової» // Зарубіжна література в школі. — 2006. — № 13–14. — С. 36–40.

11. *Волощук Є.* Зарубіжна література. Хрестоматія-посібник для 11-го кл. загальноосвіт. навч. закл. — К. : Генеза, 2003. — 555 с.
12. *Головинецька М. В.* Диявол і його почт у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита» // Зарубіжна література в школі. — 2006. — № 19. — С. 25–37.
13. *Гресь Н. К.* «Весь лютий заметілі злі лякали гудом...». 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах, 2004. — № 2. — С. 50–54.
14. *Гукова О. О.* Дива, що відбуваються на осі кохання. До проведення уроку за романом М. Булгакова «Майстер і Маргарита» // Зарубіжна література. — 2004. — № 3.
15. *Др'оміна В. С.* План-конспект уроку за романом М. Булгакова «Майстер і Маргарита» // Зарубіжна література в школі, 2009. — № 19. — С. 32–34.
16. *Коельо П.* Алхімік. — Львів : ВНТЛ–Класика, 2002.
17. *Козорог О. В. Е.* Хемінгуей «Старий і море». Художньо-лінгвістичний аналіз. Міжпредметні зв'язки: читаємо в оригіналі // Зарубіжна література в школі, 2006. — № 10. — С. 2–9.
18. *Лещенко А. Ф.* Система уроків за твором Ф. Кафки «Перевтілення» // Зарубіжна література в школі. — 2007. — № 17. — С. 15–20.
19. *Невьярович Н.* Игры разума, или Говорящее окошко // Зарубіжна література. — 2007. — № 15–16. — С. 6–12.
20. *Ніколенко О. М.* «В ім'я живого духа...». Творча спадщина Бориса Пастернака. 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 1998. — № 2. — С. 19–23.
21. *Ніколенко О. М., Бардакова Ю. В.* Вивчення поезії ХХ століття у школі. Гійом Аполлінер. Райнер Марія Рільке. — Х. : Ранок, 2003. — 264 с.
22. *Півнюк Н., Чепурко та ін.* Зарубіжна література. 8 клас. — К. : Освіта, 2008. — 384 с.
23. *Селюмінова О. В.* Серія уроків за романом М. А. Булгакова «Майстер і Маргарита» // Зарубіжна література в школі. — 2009. — № 11–12. — С. 3–12.

24. *Сидорова О. В.* Двобій зі світом, обтяженим насильством і смертю (урок за повістю Е. Хемінгуея «Старий і море») // Зарубіжна література в школі. — 2006. — № 10. — С. 9–12.
25. *Сідельникова О. П.* Урок — створення музею «срібного століття» російської поезії в 11 класі // Зарубіжна література в школі. — 2007. — № 19. — С. 32–36.
26. *Столій І. Л.* Зарубіжна література. Хрестоматія. 9 клас. — Х. : Ранок, Веста, 2003. — 540 с.
27. *Столій І. Л.* Зарубіжна література. Хрестоматія. 10 клас. — Х. : Ранок, Веста, 2003. — 719 с.
28. *Столій І. Л.* Зарубіжна література. Хрестоматія. 11 клас. — Х. : Ранок, Веста, 2003. — 719 с.
29. *Толстая Т. Н.* Не кысь. — М. : Эксмо, 2005. — 608 с.
30. *Удовиченко Л. Н.* Гармония природы, мирозданья, бытия. Урок по повести Ясунари Кавабаты «Тысячекрылый журавль» // Русская словесность в школах Украины. — 2006. — № 2. — С. 49–53.
31. *Уліщенко В. В.* Зарубіжна проза ХХ століття в школі. — Х. : Світ дитинства, 2002. — 255 с.
32. *Утюж С. М.* Дебати за романом М. Булгакова «Майстер і Маргарита» // Зарубіжна література в школі. — 2006. — № 2. — С. 8–10.
33. *Фокіна І. П., Байдалюк О. П.* Діалектика Добра і Зла (за романом Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита») // Зарубіжна література в школі, 2008. — № 20. — С. 38–47.
34. *Форсюк В. М.* Алхімія життя Пауло Коельо. Постмодернізм в 11 класі (П. Коельо «Алхімік») // Зарубіжна література в школі. — 2007. — № 19. — С. 10–18.
35. *Цаларунга О. І.* «Коли плаче його гітара...» (Західна поезія ХХ століття. За життєвим і творчим шляхом Ф. Г. Лорки) // Зарубіжна література в школі. — 2009. — № 4. — С. 17–20.
36. *Черкашина Т. О.* Любов як домінанта творчості А. Ахматової // Зарубіжна література в школі. — 2008. — № 24. — С. 3–6.

37. *Шевченко А. М.* Система уроків за романом М. А. Булгакова «Майстер і Маргарита» // Зарубіжна література в школі. — 2006. — № 1. — С. 2–11.
38. *Шутько Р. Б.* Ернест Хемінгуей. Старий і море. Посібник для 11 класу. — Х. : Ранок, Веста, 2002. — 64 с.
39. *Ялтанець Т. Л.* Вітер самотності й безнадії. Вивчення поеми Анни Ахматової «Реквієм». 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 2004. — № 2. — С. 48–50.
40. *Ячна Т. В.* Художнє осягнення подій Другої світової війни у світлі екзистенціальної філософії в романі Альбера Камю «Чума» // Зарубіжна література в школі. — 2010. — № 5. — С. 16–20.

Навчально-методичний посібник

Серія «Усі уроки»

ПАРАЩИЧ Валентина В'ячеславівна

**УСІ УРОКИ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ
11 клас (академічний рівень)**

Технічний редактор *О. В. Лебедева*
Комп'ютерне верстання *Є. С. Островський*

Підп. до друку 14.04.2011. Формат 60×90/16. Папір газет.
Гарнітура Шкільна. Друк офсет. Ум. друк. арк. 21,0. Зам. № 11—04/18—05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”».
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007.
Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66.
Тел. (057) 731-96-32. E-mail: zl@osnova.com.ua

Віддруковано з готових плівок ПП «Тріада+»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1870 від 16.07.2007.
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15.